

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiai ülés.

A II. (bölcseészeti, társadalmi és történettudományi) osztály *első ülése*,
egyzersmind *összes ülés.*

1870. január 3-án.

Nagyméltóságu b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök ur elnöklete alatt.

1. A titoknak jelenti, hogy a gr. *Teleki József*-féle drámai pályázatra 1869. dec. 31-ig, mint határnapig, a következő pályamunkák érkeztek :

I. *Gara Miklós*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige*: „A tető reám szakad.” (Bánkban III. felv.)

II. *A tenger fia*. Tragoedia 5 felv. *Jelige* :

Sie alle starben längst, doch ich beschied

Ein ewiges Leben ihnen durch mein Lied.

Firdusi.

III. *Török János*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige* : Hanem az enyingi.

IV. *Dancs Lőrincz*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige* : Menj, küzdj meg, és térj vissza győztesen !

(Egy római.)

V. *Egy szoba-ur története*. Irta Széphegyi k. a. Dráma: *Jelige* : A nyár az élet, az ősz a beteg, a tél a halál, a tavasz a feltámadás.

VI. *Negyedik Béla*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige* : Új kidolgozás.

VII. *Az áldozat*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige* :

Vis, nequitia et scelus

Quidquid oppugnat, ruit.

VIII. *Bajezid-bég*. Magyar történelmi eredeti dráma 5 felv. *Jelige* : Haladjunk.

IX. *Tiberius kegyencze*. Trag. 5 felv. *Jelige* :

A gyász enyészet ajka reánk leheltt ;

Nagyságod, Róma ! érzem ingadoz.

Dicső válál a lemondások mellett,

S a nagyravágyás pusztulásra hoz !

(Tóth Endre, Cassius énekéből.)

Érkezett jan. 3-kán, feladva Miskolczon, dec. 31-én a következő :

X. *Három kirdy.* Történeti szomorújáték 5 szakaszban. *Jelige* :

A hódító

Gyökeret e földben nem verhet soha.

(Szigetvári vértanukban Zrinyi.)

Jóakai.

Érkezett jun. 3-kán, feladva Kolozsvárt dec. 29-kén a két következő :

XI. *Egy zsarnok kirdy.* Történeti tragoedia 5 felv. *Jelige* :

A nemzetnek lelke a király

S ha egyszer a bizalom

Mely egybetartá őket, megtárgulni

Kezd, nincsen erő mely összekösse.

(Dezső III. felv. 2. jel.)

XII. *Babér és Ciprus.* Ered. tragoedia 5 felv. *Jelige* :

Mig nemzetünk történetlapjain

Böngészhetünk, külföldi tárgy minék ?

Az V-ik számú pályamű, miután megnevezi magát, s mivel zárt levelkéjén jelige nincs, s kiállításra sem szabályszerű, nem bocsáttatik pályázatra ; a többi áttétetik az I. osztályhoz, hogy az Akadémia kebeléből három, s a m. n. színház részéről két bíráló tag kinevezéséről gondoskodjék ; a rendén talált jeligés levelek pedig az Akadémia s a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, a levéltár őrizetére bíztnak.

2. Ugyanaz jelenti, hogy a gr. *Kardcsanyi* vígjátéki jutalomra 1869. dec. 31-ig mint határnapig, következő pályamunkák érkeztek :

I. *A tudós házasodik.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* :

„Nagy lett volna a tudósnak

Az ő tudománya ;

De mi haszna, ha kevés volt

A vágott dohánya ?“

Arany János.

II. *Két neve van.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : „Senki se dicsekedjék egyébbel, mint a magáéval.“

Seneca.

III. *Az udvari bolond.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : Legyetek okosak, mint kigyók.

IV. *Két nagylelkű.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : „Mikor az eszme önmagát legyőzi.“

V. *A kortesnők.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : „Vanitas vanitatum.“

VI. *Tulságok.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : A tulságok vonzzák egymást.

VII. *Ne fujd a mi nem éget.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : Addig üssük a vasat . . .

VIII. *Egy apa tréfából.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* : Quantum potes ,

Tantum aude !

IX. *A szív tévedesei.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* :

(L'amor verace.)

Bruma assai, poco spera, nulla chiede.

Torquato Tasso.

X. *A politikus asszonyok.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* :

Hát még a nők ! tñt és főzőkanált

Pihenni hagyva csak politizálnak ;

S mig buzgón döntik sorsát a hazának,
Áll a kötés, s kozmás a becsinált.

Szász Károly.

XI. *A vízözön.* Vigjáték 3 felv. *Jelige* :

. lenn a földön,
Semmi sincs tökéletes !
Gyarló vétkező az ember ;
Egyél, igyál és szeress.

XII. *Szinre színt.* Vigjáték 5 felv. *Jelige* :

„Makkra makkot.“

Érkezett január 1-jén, feladatott Kolozsvárott 1869. dec. 30-án a következő :

XIII. *Idegesek.* Vigjáték 2 felv. *Jeligéje* s a szerző neve két külön borítékba zárva.

Érkezett január 3-kán, feladatott dec. 30-kán Bűrenben, Westphaliában, a következő :

XIV. *Jön a tatár!* Vigjáték 4 felvonásban. *Jelige* : Fortes fortuna adjuvat.

A XIII. számú pályamunka jeligéje nem lévén sem a műre, sem a jeligét rejtő borítékra feljegyezve, ez utóbbi feltűretett, s a jelige (Hadd lássa meg magát Benne a rothadt világ) az illető pályamű címlapjára iratott ; a szerző nevét rejtő levelke a mellékelt jeligével együtt, valamint a többi, rendén talált, jeligés levelke az Akadémia s a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, a levéltár őrizete alá adatik ; a pályaművek, bírálók kinevezése végett, áttétetnek az I. osztályhoz.

3. Ugyanaz jelenti, hogy a pesti, első hazai takarékpénztár részéről, a *Fáy Andrá*s nevét viselő alapítvány alapító levele értelmében kitűzött jutalomra 1869. dec. 31-ig bezárólag, mint határnapig, egy pályamű érkezett :

I. Az Egyleti ügy és a Társulati Intézmények a nemzetek gazdaságában, vagy is rendszeres elmélete, ismertetése és bírálatos méltatása a két művelt világrészen fenálló közgazdasági irányu egyesületek és társulatok — részvény vállalatok és takarékpénztárak, — bankok és hitelintézetek, munkás és szakmivelési egyletek stb.-nek ; folytonos tekintettel Magyarország érdekeire és feladataira. *Jelige* :

Nomini me mancipavi

Nullius nomen fero.

A pályamű megbíráltatására felszólítatik a második osztály, s a rendén talált jeligés levél, az Akadémia, s a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, a levéltárba tétetik őrizet végett.

4. Ugyanaz jelenti, hogy az 1869-ik év december 31-ig bezárólag, mint határnapig, a Sztrukai Antal-féle alapítványból kitűzött jutalomkérdésre, köve tkező pályamunka érkezett :

I. Összehasonlító jogtudományi adatok és nézetek családjogunk rendezéséhez, a házasságból eredő vagyoni jogi viszonyok és az árvaügy szempontjából.

Jelige : „La famille, comme toutes les institutions, est soumise en effet à des conditions d'existence“ *Hue M. Th.* Études de Legislation comparée.

A pályamű megbíráltatás végett áttétetik a második osztályhoz, s a rendén talált jeligés levelke, az Akadémia s a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, a levéltárban fog őriztetni.

5. Ugyan a titoknak jelenti, hogy a *Dóra Szilárd* alapítványból kitűzött jutalomkérdésre, 1869. dec. 31-ig, mint határidőig, következő pályamunka érkezett :

I. Czime (a feladott kérdés). *Jelge*: Minden reform a meglevőhöz simuljon.

A pályamunka megbiráltatására a II. osztály szólíttatik fel, s a rendén talált jelíges leveleke az Akadémia s a nmélt. elnök úr pecsétjével lezárva, levéltári őrizet alá bocsáttatik.

6. (1) *Szilágyi Ferencz* I. t. felolvassa ily czimű értekezését „Gróf Mikes Anna b. Dániel Istvánné erdélyi vegyes házassága a XVIII. században.” Kivonata a következő:

E vegyes házassági drámának két szakasza, vagy felvonása van: I. *A házasság.* II. *Az áttérés.*

Mi az elsőt illeti: a főbb mozzanatok vagy *események* — melyek akkori r. kath. püspök gr. *Kollonits Lászlónak Mária Terézia királynőhöz* 1780. január 17. és febr. 9. tett két fölterjesztéséből vannak közölve, — a következők:

B. Dániel István Udvarhelyszék főkirálybírája, tekintélyes reformatus úr, nőül akarván venni gr. *Mikes Annát*, özvegy b. *Bornemisza Pálnét*, az 1778. évben Mária Teréziához folyamodott, hogy a szabályszerű írásbeli reversálist neki a királyné kegyelmesen engedje el: mivel ő 60 éves, az özvegy báróné szintén 60 éves lévén, gyermeket nem remélhetnek.

Mária Terézia gr. *Kollonics László* erdélyi r. kath. püspökhöz 1778. október 14. intézett leiratában, az írásbeli reversálist a báró érdemei iránt való tekintetből elengedi, de a netán születendő gyermekeknek a kath. hitben neveltetésüket parancsolja, mire a báró a püspök s egy más pap előtt magát élő szóval kötelezze, s házassága kath. pap előtt köttségék.

A királyné e határozata ellen a püspök fölterjesztést tett, de Mária Terézia azon évi dec. 9-én kelt leiratában az előbbi végzéséhez ragaszkodását nyilvánítja.

A *szóbeli* reversális kelete 1779. febr. 2-ka, miután az esketés csakhamar megtörtént.

A püspök már azon év októberében értesítve volt, hogy b. Dánielné a lebetegedéshez közel van; a szükséges intézkedéseket azért 1779. oktob. 23. megtette, hogy a születendő gyermek kath. pap által kereszteltessék meg, s b. Dánielné udvari káplánjának, sz.-Ferencz rendi szerzetesnek megparancsolta: miszerint mindent elkövessen, nehogy a gyermeket a katolikus pap keresztelje meg; e részben, azon helységhez, hol a lebetegedés leend, legközelebb eső plébánost kellőleg utasítsa a teendőkre nézve, s ha azon plébános abban netán akadályozva volna, a gyermeket maga a káplán keresztelje meg.

A szülés Nagy-Czégen Kolozsmegye alsó kerületében novemb. 22-re virradó éjjel történt, s a báróné egy fiut szült.

A körülmények úgy hozták magukkal, hogy a káplánnak kellett a megkeresztelést véghezvinni, ki azért utasítása szerint, ugyszólva, az egész éjen át őrt állott s az udvaron folyvást fel- s alá sétált.

A bárók részéről ki volt adva a parancsolat, mindenképen megátolni, hogy a barát a lebetegedés idejét megtudhassa, kinek azért rászedésére különböző módokat próbáltak.

Igy például a báróné sokszor mondotta, hogy a gyermek minden akadály nélkül kathol. pap által fog megkereszteltetni, mit a káplán hallott, de hinni nem akarta; a báró továbbá az udvaron sétáló papnak kiízent, hogy feküdjék le, későbbben a tiszttartó ment a káplánhoz s őt vacsorára kérte, mi a barátnak tetszett is volna, azonban a kísértésnek ellentállott, mert, mint mondá: neki reggel misét kell mondania, s addig semmit sem szabad ennie.

A barát későbbben látván az inasoknak s a tiszttartónak az udvaron járkálását, az utolsótól kérdezte, miért nem fekszenek le? — a felelet volt: mert sok kutya van a háznál, s ügyelni kell, hogy azok ugatásával a csendességet meg ne háborítsák; valóban pedig, mint a barát a püspöknek írta: nem a kutyákra, de rá ügyeltek, *nehogy véletlenül azon szobába menjen, hol a gyermek van, s azt megkeresztelje*. Mivel a barát arról is értesülve volt, hogy a keresztelezésre két kálvinista pap volt berendelve, — t. i. a köbölküti és az ölvési papok, még inkább nem tágitott, még jobban vigyázott, nehogy véletlenül az ő szemességét kijátszodják; de szent buzgóságának daczára is a novemberi hideg éjjel érezte s így reggel felé egy szobába bement magát kissé melegíteni; a mint észreveték, hogy a pater nincs a maga ör-álló helyén, e pillanatot használták a gyermek megkeresztelésére, mit az elébb megérkezett köbölküti pap teljesített.

A barát a keresztség felől értesülvén, a bárót interpellálja, ki ezt feleli neki: „Az enyim a ház, az enyim a nő, az enyim a gyermek, s így én velök azt teszem, a mi nekem tetszik, s én fogok erre nézve felelni ott, hol kell.“ A káplán azonban, mivel szerinte: „*nem az egyháziilag kiszabott szertartások szerint történt a keresztelezés*“, azokat utólagosan kipótolni, azaz: a gyermeket újra megkeresztelni akarván, ezt sürgette, — de akkor a báró megharagudott s fenyegette a káplánt, hogy udvarában ilyesmit tenni ne merjen, mert a dolognak rossz vége fog lenni.

A barát a fennebbiek szerint legjobb akarata s törekvése mellett is czélt nem érhetvén, mindazt, a mi történt, a püspöknek megírta, ki neki a keresztelezési szertartások utánpótlását kötelességévé tette; mint szintén tudatni a báróval, hogy azt az ő rendeletéből jelenti; azután a dolog kimenetelét írja meg. A barát bemegy a nejeénél lévő báróhoz, s a püspök parancsolatát felolvassa.

A báró arra ezt felelte: *Értem, hallom, a gyermek megkeresztelése minden szertartásokkal történt.*

Barát: Nem a kálvinistáknál szokásos szertartásokról, de a róm. kathol. egyházéiról van szó; megengedi-e ngod, hogy püspököm rendeletét végrehajtsam?

Báró: Ha ezt meg akarnám engedni, nem mondtam volna önnek, hogy „minden szertartásokkal“ történt a keresztelezés; a püspök kívánatát meg nem engedem.

A báróné belészólván a dologba, mondja a káplánnak: Ön nem oka, hogy azt, a mi önnek parancsolva volt, nem teljesítheté; önt azért hibáztatni nem lehet.

A püspök a királynéhez tett fennemlített két fölterjesztésében nem mulasztá el azokba belésszöni a különböző híreket és mendemondákat, a miket hallott, vagy hozzá irt levelekből merített, mert azokkal maga szent céljait s törekvéseit a kir. trón előtt nem csak indokolhatá, de azoknak hathatós gyámolítását is remélhette. Az első fölterjesztés szerint:

a) A püspök hallotta, hogy b. Dánielék egy kálvinista pap özvegyét leányával együtt a született gyermek mellé fölvtették, kétségen kívül — hozzátesszi a szent ember — azért, hogy az ártatlan gyermekbe e nők *maguk vallásának mérgét* becsepegtessék.

b) Nem kevésbé a püspök értesült, hogy báró Dánielné maga nővérének b. Szentkeresztinének és saját leányainak azon éjjel, midőn lebetegedett, a szobájában virrasztást nem engedte meg; s leányainak virrasztó kathol. szobaleányát lebetegedése előtt kiküldötte; hozzátesszi a kegyes püspök: ezeket bizonyosan azon okból tette, nehogy a dolgot elárulhassák. A báróné továbbá azért, a mi történt, nem is haragudt, ellenben a káplánra — e házi kémre — szerfelett neheztelt, midőn megtudta, hogy a történetekről őt (t. i. a püspököt) értesítette. Végre ugyancsak a báróné, férje ama kérdésére: minek kereszteltessék a fiú? azt felelte: a mint neki tetszik.

A második fölterjesztésben írja a püspök:

A báró Bornemisza gyermekek kálvinista mostohaatyjoknál, és lágymeleg katolika anyjoknál vallásukra nézve nagyobb veszélyben forognak, mint első jelentése szerint hitte, miután arról tudósított, hogy a báró nem átalja a legkisebbiket, a 8 éves ártatlan kis leányt, ha idegenek nincsenek nála, minden nap kétszer maga kálvinista isteni tiszteletére vinni, s egy alkalommal annak végével neki ezt mondta: „Látod, kedves leányom! mi sem vagyunk pogányok, mi is az Istent imádjuk; a szentek csak emberek voltak; nem azokat, de az Istent kell tisztelni s szívünket neki áldozni“; — mely beszédei által a gyermeket maga eretnkségére akarja csábítani. Más alkalommal a gyermeknek édesanyja s mostoha apja jelenlétében egy kálvinista könyvből kellett imádkozni. Midőn később a káplán a gyermeket figyelmeztette, hogy többé azt ne tegye, ezt felelte: szívesen nem tenném, de arra kényszerítve vagyok. Ugyane kis leány egy versen az anyjától egy szent képet kért, mit a báróné neki adott is, de azon intéssel: leányom, ne csókolj azt meg. „E kis körülmények — mondja a kegyes püspök — melyek, mint látszik, sok világot derítenek a dologra, mind ismeretlenek maradtak s bebizonyíthatók sem lettek volna, ha a kis leány nagyobb növérei iránti szeretetből, mindazokat nekik önként el nem beszéli.“

A püspök a kérdéses ügyben a királynéhez maga kérelmeit, illetoleg javaslatait 3 pontban terjeszté fel.

„B. Dánielnék *vakmerő tettét* — az egész ország tudja. A nem katolikusok szerfelett örvendenek, s büszkén hiszik: ez az első jégtörés. Az igaz katolikusok ellenben végtelenül szomoruk s leverettek, mert elleneik gunyakazájának ki vannak téve. Ilyen vakmerőséget szigorú büntetés nélkül hagyni nem lehet, s minden fülek és szemek azon

ítéletre vannak függesztve, mit Ő Felsége hozni fog. B. Dánielt még bűnösebbé teszi, hogy Ő Felségének őt a reversális-adástól fölmentő kiváló kegyelmével visszaélt — s legfelsőbb parancsra tett ünnepélyes ígéretét megszegte.“

A püspök azért ezeknek előrebocsátása után véleményezi:

a) B. Dániel a kath. egyháznak fia megkeresztelésénél elmulasztott szertartását haladék nélkül utánpótolta, s mindaddig, míg ezt nem teszi, hivatalától függesztessék fel. Azon kívül vakmerő tettéért feleletre szoríttassék, s ha magát igazolni képes nem volna, másoknak elijesztő példaul hivatalából néhány évig felfüggesztessék. Köteleztessék továbbá most született fia nevelésére csak katolikus egyéneket venni fel, s ezután netán születendő gyermekeit is az igaz vallásban neveltetni.

b) A gubernium a gyermeket megkeresztelő köbölkuti kálvinista prédikátornak a kir. közügyigazgató általi bepereltetése s megbüntetése felől intézkedjék.

c) A n. b. Bornemisza Pál hátrahagyott gyermekeit illetőleg: miután b. Dániel nem állotta maga vallásáért oly hatalmasan és nyilván buzgólkodni, bizonyosan titkon és alattomban törekedni fog, azokat a kath. vallás iránt lágy-molegekké tenni, mint azt nejevel is cselekedte, ki jelenleg csak külsőleg vallja a kath. hitet, de szívében máshoz hajlik. Már első férje élteben, midőn b. Dániel a házhoz járt, nála kálvinista könyveket találtak, s azokat most bátrabban olvashatja, annál inkább, mert maga körül csak kálvinista szolgálókat tart, s egész háza kálvinistákkal tele van. A báró magánál mindennap kétszer kálvinista isteni tiszteletet tartat, még pedig a báróné szobájához közel eső teremben, hogy az minden szót hallhasson. Ily móddal leányai, kivált a legkisebbik, nagy veszélyben forognak, hogy azon vallástól, a miben n. édes atyjok által nagy gonddal neveltettek, félelem, rábeszélés és rossz példa által el fognak idegeníttetni, — miért e három leányt azon kálvinista házból eltávolítani, s nevelés végett őket valamelyik kath. rokonnukra kellene bízni.

d) Miután az ország törvénye szerint egy özvegy, ha férjhez megyen, gyermekeinek gyámot kell rendelni, mi a fenforgó esetben annál szükségesebb, mert a bárónénak második férjétől már egy fia van, a guberniumnak meg kell parancsolni, miszerint haladék nélkül intézkedjék, hogy az árvák vagyona az anyjoktól különválasztassék, pontosan összeírattassék, s a gyermekek számára egy gyám neveztessek ki. Mert a püspök, a mint írja, fél, hogy a házasság, mitől sokan az árvákra nézve nagy hasznot ígértek, épen ellenkezőleg azoknak sok kárt okozhat.

A királyné a püspök által tett javaslatokat helybenhagyta, s annak következtében az udv. kancelláriához intézett legfelsőbb határozatával, gr. Kornis Krisztinát, özv. báró Bornemisza Ignácznét a. b. Bornemisza Pál leányainak gyámságával megbízta; s kiknek édes anyjoktól elvételét s a kinevezett gyámnő kezébe átadását a guberniumnak megparancsolá; a jegot tanuló ifju báróra nézve pedig úgy intézkedett, hogy az vagy a bécsi Theresianumba, vagy a budai egyetemre

küldessék, kinek saját javaiból fedezendő minden szükségeiről a kinevezendő gyámnak kell gondoskodni.

E gyám kezébe lesznek számadás terhe alatt a Bornemisza árváknak minden fekvő és felkelhető javai átadandók.

A kir. gubernium e rendelet teljesítésével maga kebléből gr. *Kemény Farkas* bízta meg, ki, miután b. Bornemisza Ignáczné a báró-kisasszonyok gyámságát el nem vállalá, azokat gr. *Haller Antalnénak*, b. Dánielné nővérének átadta; a gubernium továbbá, b. Dánielné indokolt tiltakozásának daczára, b. *Bornemisza Jánost*, Hunyadmegye főispánját nevezte ki a gyermekek javaira felügyelő tutorrá, kinek atyja b. Bornemisza Pálnak, b. Dánielné első férjének gyámja volt, de sáfárkodásáról soha számot nem adott, s fia, mint a következők megmutattá, a rá bízott Bornemisza árvák irányában is hasonló eljárást követett.

Siessünk az akkori kort illusztráló kedvetlen történetet bevégezni.

B. Dániel Istvánnak *botrányos tette s vakmerő merénylete* — t. i. hogy az ország törvényeihez hű maradt — köznyomozás tárgyává tetetett, mi két kir. táblai ülnök által hajtatott végre; mi az udvarhoz felterjesztetvén, az udv. kanczellária véleménye szerint b. Dániel István ö Felsége különös kegyelméből a megérdemelt súlyosabb büntetéstől fölmentetvén, arra ítéltetett, hogy „kegyes czélokra“ 300 darab aranyat fizessen; az azon közben meghalt kis fiát b. Dánielnek megkeresztelő köbölkuti reform. papnak hasonló különös királyi kegyelemből a reform. főconsistorium által komolyan megpirongatása parancsoltatott.

A 300 aranyból álló bírság, a mit b. Dániel, gr. Kollonics kifejezése szerint, „insignis calvinista“ azaz nyakas kálvinista fizetett, arra fordítatott, hogy annak kamatja évenként két olyan udvarhelyszéki ifjunak adassék, kik a kálvinista egyházból kitérvén, a róm. kathol. egyház keblébe fognak belépni.

Senkisésem fog csodálkozni, hogy gr. *Mikes Anna* a történetek, nevezetesen gyermekeinek töle elvétele után a róm. kathol. egyházban maradni nem kívánt. Mária Terézia alatt, mint tudva van, hitét nem változtathatá, de II. *Józsefnek* trónralépésével a töle inaugurált keresztény türelem korában, s jelesen miután *Cserey Helena*, b. *Wesselényi Miklósné* akkor nagy feltűnést okozott áttérését 1783-ban végrehajtotta, b. Dánielné is a maga egyházból kitérési szándékát egy levelében akkori püspök gróf Batthyáni Ignácznak, annak jelentésével nyilváníttotta, hogy „a helvetica confessio szerinti reformata vallásban nyugodott meg,“ s kérte, hogy a szabályszerű hat heti oktatására nézve intézkedjék.

A püspök e levél vételére, mint lehet gondolni, erősen feljajdult; a nagy veszélylyel fenyegető dologban gróf *Eszterházi Ferencz* udv. főkanczellárhoz fordult, s kérte, hogy a császár előtt az áttérés megakadályozását eszközölje ki, de czélját el nem érte; valamint hiában húzta, halasztotta a hat heti oktatás kirendelését, oly móddal, hogy kétszeri legfelsőbb királyi parancsot várt el, míg az Medgyesen végrehajtatott, hova gr. *Mikes Anna* elment és 1783-ban június és július hóban a mondott városban azt kiállotta s így a kellő bizonyítványt arról kinyervén,

ünnepeélyesen áttért a reform. egyház keblébe, melynek 1817-ben tavasszal Kolozsvárott történt haláláig példás és buzgó követője maradt. Férje b. Dániel István már 1788-ban a jobb hazába elköltözött.

7. (2) A titoknak felolvassa a Földmívelés, ipar és kereskedelmi m. k. minister m. é. dec. 29-én a M. T. Akadémiához intézett következő leiratát :

„A tizedes mérték- és súlyrendszernek Magyarországbán leendő behozatala tárgyában a vezetésem alatt álló ministeriumban az előmunkálatok megtételén, szükségesnek találtatott, hogy a m. k. kormány részére egy alapmérték és alapsúly szerveztessék, melynek alapján a mértékek és súlyok hitelesítésére szolgálendő mintamértékek és súlyok készítenők lesznek.

A m. t. Akadémiának 1867. évi oct. havában kelt átiratához csatolt véleményében alapmértékül, illetőleg alapsúlyul azon platinából készült méter és kilogramm ajánlatik, mely a Nagy Károly-féle bicskei gyűjteményből jutott az Akadémia tulajdonába, és mely használat előtt, a párisi levéltárban özzött méterrel és kilogrammally volna összehasonlitandó.

Miután azonban okvetlenül szükséges, miszerint a törvényes alapmértékül szolgálendő méter és az alapsúlyul tekintendő kilogramm a magyar állam tulajdona legyen, van szerencsém a tisztelt elnökséget felkérni, sziveskedjék aziránt nyilatkozni, vajon mily feltételek alatt volna a m. t. Akadémia hajlandó a fennemlített métert és kilogrammot az államnak átengedni, valamint egy arra képes szakavatott egyéniséget kijelölni, kit a Párisban eszközzendő fennemlített összehasonlitással megbízni lehetne.

Véleményadás végett, átteendő a III. osztályhoz.

Második akadémiái ülés.

A III. (mathem. és természettudományi) osztály első ülése.

1870. jan. 10-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

9. (1.) *Lenhossék József* l. t. „A férfi medencze viszeres torlatairól“ értekezett. Kivonata a következő:

Értekező bebizonyítá ez alkalommal, hogy az, mit már *Santorini J. D.* jeles boncznok felfedezett és 1724-ben „viszeres tömkeleg“ — *Labyrinthus venosus* — név alatt le is irt, a férfi medencze viszeres torlatának csak egyik, és pedig annak felső részét képezi, míg a mindeddig ismeretlen maradt többi rész egy alsó által képviseltetik.

Ezen alsó rész egy viszeres övet képez, mely a dűlmirigy alsó és a húgycső hártvás részének felső részletét körülkarolja, míg szárai, — ferdén fel és hátrafelé irányzódván, — a már ismert felső résznek száraiival egyesülnek; miért is az előadó az alsó részt: dűlhugycsői viszeres öv — *cingulus venosus prostatico-urethralis*, a felső és alsó szárai egyesülési pontját pedig szarv — cornu — névvel megjelölni ajánlja.

Mindkét rész együttvéve a férfi medencze viszeres torlatát — *convolutum venosum pelvis masculini* — képezi, mely oldalt tekintvén fékalaku, s melyen a dűlmirigy alsó harmada, — még a vele határos húgycső hártvás része keresztül jár.

Ezen viszeres torlat önálló viszeres szervnek tekintendő, minthogy sajátosságai egyéb viszeres fonatoktól lényegesen elütnek; így a képezéséhez járuló viszeresek inkább öblezetesek, lefutásukban tömkelegszerűen összefonódtak, belsejük gerendezetes szerkezetű, mely utóbbi már *Santorini J. D.* által ismertetett, de csak újabb időben *Langer K.* által tüzetesebben vizsgáltatott stb.

Élettani tekintetben a férfi medenczének ezen viszeres torlata a medenczén kívül fekvő külső nemző részek viszeres vérfolyásának átáramlási szerveül tekintendő, mely utóbbiaknak vizerei nagyrészt belenyílnak; miután pedig ezen viszeres torlat mind egészben, mind részeiben egy izomkészülék által körülvétetik, mely képes azt összenyomni, az előbbeni megemlített gerenda rendszerrel együtt ezen szervek megmerevedésénél fontos szerepet játszik; míg másrészt a belőle fejlődő viszeres erős viszértörzseknek gyökei képezik.

Gyakorlati szempontból a férfi medencze torlatának alsó „dűlhúgycső viszeres öv“ névvel jelölt része annál fontosabb, mivel a leírt öv

alulról tekintve a húgycső hártás részével, valamint a dűlmirígynek alsó felületével szorosan össze van növe, — tehát minden a gáttájáról kiinduló oly műtétű behatásnál, mely a húgycső hártás részének a dűlmirigy, és a húgyhólyagnak megnyitását igényli, elkerülhetlenül hamarabb jut a kés éle alá mint ezek; miért az ily behatásokra néha csak hamar beálló viszeres vérzés s a később kifejlődő viszérlob — phlebitis —, és genyverőség — pyaemia — könnyen értelmezhető. Ugyan e miatt könnyen magyarázhatók a húgyhólyag, dűlmirigy és a húgycső felső részének lobjánál, valamint ez utóbbinak sipolyainál bekövetkező heveny viszérlobos tünetek, melyek helybeli rostonya olvadék képződés, beszűremkedés (infiltratio), viszérlobkó (phlebolitha) kifejlődés, sőt genyverőség okaivá is válhatnak.

10. (2.) *Toldy Ferencz* r. t. elismeréssel nyilatkozván azon szép eredményről, melyre az értekező, a „cingulus venosus“ alapos nyomozásában jutott, s azon kitűnő körrajzokról, melyeket praeparatumai után készítettett, s az Akadémiának bemutatott, indítványozza: hogy a „cingulus venosus“ a felfedező után neveztessek el.

Az indítvány, véleményadás végett, s az értekezés, bírálók kinevezése tekintetéből, áttétetik a III. osztály-értekezlethez.

11. (3.) *Szily Kálmán* l. t. felolvasta néhai *Greguss Gyula* hátrahagyott értekezését: a „Hő és nehézkedésről.“ Kivonata ez:

„Szerző az értekezésben arra az eredményre jut, melyet természetesen csakis mint hypothesisist állíthat fel — hogy valahányszor a nehézkedés folytán a kisebb tömeg a nagyobb felé esik, e nagyobb tömegben hő fejlődik, mely a kisebb tömeg mozgása által képviselt munkával egyenértékű.“

Tegyük föl, hogy ime hypothesisünk egyezik a valósággal, s lássuk miféle magyarázatokra, következtetésekre nyújt alkalmat a világtestek s különösen naprendszerünk körében.

Először is, azt következtethetjük belőle, hogy a központi testek melegebbek, mint a holdak, bolygók stb. melyek köröttük keringenek. Földünk melegebb a holdnál, s rendszerünk központja, a nap, a hőségnek szinte kiapadhatatlan forrása. Ennek ugyan más magyarázata is van: a kisebb tömeg hamarabb hűl ki mint a nagyobb, s így természetes, hogy a keringő kisebb tömegű égi testek hidegebbek mint az illető központi test. Ez azonban ki nem zárja, hogy a központi test melegének föntartásában az imént említett körülmény is közre ne működjék.

Több ízben fölvetették azt a kérdést, honnan veszi, honnan pótolja a nap azt a roppant meleget, melyet már millió meg milliónyi évek óta lövell szét a világűrbe? vagy minden pótlás nélkül rohanva siet-e a kihűlés, a megdermedés állapota felé saját vesztére s a mi vesztünkre? mellőzve az e kérdés megoldására irányzott véleményeket, csak azon egyet említem, mely újabb időben merült föl. Ez oda szól, hogy a nap hevét a nap gömbjére hulló meteorok táplálják. A meteorhullás földünk színén sem ritka tűnemény, s a nap roppant vonzó erejénél fogva ott a nap színén kétség kívül sokkal nagyobb mértékben idézheti elő e jelenséget. A hő,

a mint azt jelenleg felfogjuk, nem anyagot fogyaszt, hanem eleven erőt, s a lehulló meteorok nem is anyagukkal, hanem a nap testébe való ütközések által fejlesztenének meleget, mely a meteorok rendkívüli gyorsaságánál fogva tetemes lehetne. Igaz, hogy a természet nagy, messzeható célok elérésére gyakran meglepőleg egyszerű eszközökkel él, de megvallom, hogy a fűtésnek ezt a nyers, erőszakos módját nem annyira egyszerűnek, mint inkább szegényesnek találom. Hát csakugyan ily folytonos döngtetésekre, ily durva oldalba lökésekre volna szüksége a napnak, hogy fentarthassa áldásos működését s fényt és hőt árasztthasson maga körül? Saturnus módjára saját gyermekeit kellene-e rendre befalnia, hogy ezekkel táplálkozva a fennmaradókat eltető sugaraival boldogíthassa, míg talán majd rájuk is kerül a befalatás sora? E felfogással nem igen tudok megbarátkozni; egyébiránt tekintetbe veendő, hogy a napnak roppant terjedelmű gőzköre alighanem tetemesen megcsökkenti a lehulló meteorok gyorsaságát, s hogy aránylag rövid idő alatt tömérdek ily világ-forgácsnak kell a napba hullania, hogy az így gerjesztett meleg csak némileg is számba vehető legyen, s némi pótlásul szolgálhasson azon roppant hőmennyiségnek, melyet a nap pillanatonként szétáraszt. Am ítélik meg a csillagászok, vajon ily tömérdek tömegnek helyváltozása nem okozna-e az égi testek mozgalmában már egy rövid század folytában is észrevehető meghiábóritásokat.

Hypothesisünk sokkal szerencsésebben oldaná meg e feladatot. Földgömbünk ugyan körülbelül csak 0,003 méternyi esik másodpercenként a nap felé; de már ez a kis esés is a tömeg nagyvolta mellett rengeteg munkát képvisel, s az ezzel egyenértékű meleg sok billiónyi hőegységre rúgna másodpercenként. Egymaga tehát földünk keringése már is jelentékeny hőfejlesztésre szolgáltatna alkalmat a nap testén. Vegyük most számba, hány bolygó, bolygócska, hold, üstökös stb. kering a nap körül s mindezeknek esése mily rengeteg munkaösszeget képvisel, s el kell ismernünk, hogy, ha e munkával egyenértékű hő fejlődik a nap testén, e hő ha nem is teljes, de minden esetre tetemes kárpótlásul szolgálhat azon melegért, melyet a nap szertesugározva elfogyaszt.

Igy hát földünk nem ingyen kegyelemből élvezné — mint alamizsnát — a nap eltető sugarait, hanem részben legalább a maga verejtékes munkájával, fáradtságával érdemelné ki e jótétéményt. A központon nyugvó, uralkodó vesztene valamit dicsőségéből, a mennyiben az áldást, melyet szerteáraszt, nem pusztán önjerejéből merítené, hanem részben környező s körötte forgoló alattvalói munkájának köszönné. Minél közelebb volna valamely bolygó a központhoz, s e szerint a hatalmasabb vonzás következtében minél több munkát végezne pályafutásában, kárpótlásul annál nagyobb fényben és melegben is részesülne. Azon körülmény pedig, hogy a távolabb eső bolygók több holddal rendelkeznek, azt juttatná eszünkbe, hogy a holdak által fejlesztett meleg fődözné némileg azt a veszteséget, melyet e bolygók a naptól való nagy távolságuk miatt hő dolgában szenvednek.

E kép, úgy hiszem, a természet egyszerű, bámulatos rendje, taka-

rékos és igazságos háztartása felől táplált nézeteinknek eléggé megfelelő — mind a mellett nem szabad feledni, hogy hypothetikus alapra van festve, s míg ezt további földerített tények, tapasztalatok meg nem szilárdítják, addig a legcsábítóbb, a legigazabb színezetű képet sem fogadhatjuk el a természet igaz hü másolatául.

12. (4.) Ugyanaz felolvasta dr. *Wartha Vincze* műegyetemi tanár előleges jelentését „a szilárd szénkénegről.” Kivonata a következő:

Miután a szénkéneg (CS_2) vegyalkatására nézve a szénsavval (CO_2) tökéletesen megegyez, következtetni lehetett, hogy physikai tulajdonságaira nézve is analógiát fog mutatni e két vegyület. Eddig azonban úgy látszott, hogy ezen következtetés nem valósul, mert a szénkéneg, physikai tulajdonságait illetőleg, tetemesen eltért a szénsavtól.

Ismeretes, hogy a szénsav ha csepp-folyó állapotban, roppant nyomás mellett, finom nyíláson kifolyasztatik, fehér hóhoz hasonló tömeggé sűrűdik, mely tömeg csak igen lassan párolog el ismét; a szénkéneggel azonban ezen érdekes kísérletet még eddig nem sikerült végrehajtani.

Ha szénkéneg a légürben párolog, akkor annyira lehül, hogy — 60 C fokot mutat, de még mindig csepp-folyó marad, sőt — 90°-ra lehűtve sem szilárdul meg.

Ertekezőnek sikerült, még pedig igen egyszerű módon, a szénkéneget megszilárdítani. Ha t. i. egy nyitott edényben levő szénkéneg felett erős légvonatot idézünk elő, akkor a levegő által elragadott szénkéneg gőz megszilárdul és az edény falain mint fehér, a szilárd szénsavhoz hasonló, tömeg lerakodik; ha hőmérőt állítunk a folyadékba, akkor a kiálló részei is bevonódnak ily kéreggel, mi alatt a hőmérséklet — 16—17°-ig száll le.

Ha a bekérgeződött hőmérő kivétetik a folyadékból, csakhamar 12° mutat, mely mérsékletet megtartja mindaddig, míg a rajta lévő szilárd szénkéneg meg nem olvad. A szénkéneg hó könnyebb mint a híg folyó vegyület.

Kisebb mennyiségekkel még egyszerűbb a kísérlet; ha 5—10cc. CS_2 egy óráúvegen folytonos mozgítás közben ráfúvás által elpárologtatik, akkor a folyadéknak körülb. 20%-a megszilárdul. Ha továbbá néhány köbcentimeter CS_2 egy óráúvegen léghuzamnak tétetik ki, s a folyadékba valamely likacsos testet pl. egy csomó lent vagy pamutot fektetünk, akkor majdnem az egész tömeg megmerevül.

A széókéneg, ha egy jó Carré-féle szivattyu palackjában elpárolog, nem szilárdul meg; ha azonban aether segítségével a szénkéneg partiál nyomása kisebbítettik, legnagyobb része hóvá válik. *)

Ha laboratoriumi célokra nagyobb mennyiségű jeget akarunk előállítani, akkor a víz egy tágas üveg edényben (nem fémedény) néhány

*) Az említett kísérletek mindig csak jól ventillált helyiségekben vagy a szabadban vihetők ki, mert a szénkéneg-gőz belélekezése kábultságot, congestiókat és hányást is okozhat.

százalék szénkénnel kevertetik, s erős légáram vezettetik keresztül; néhány perc múlva a víz megmerevül.

Miután ismeretes, hogy nagy nyomással finom nyíláson kiszorított nedves levegő víztartalma hó alakjában sűrűdik, reményltem, hogy sikerülni kell ezen eljárás segítségével nagyobb mennyiségű szilárd szénkéneget is előállítanom.

Az elősorolt tünetényeket magamnak következőképen magyarázom :

Ha valamely vegyület magas mérséklet segítségével gőzállapotba vitetik át, akkor megtörténhetik, hogy a vegyület némely tömecsei nem a hőmérő által mutatott közép mérséklettel, hanem egy sokkal magasabb mérséklettel bír, melynek következtében némely tömecs fel is bomlik alkatrészeire. Ezen tünetényt St. Claire Deville dissociációnak nevezte.

Képzeltető és lehetséges is, hogy egy igen nagy tensioval bíró vegyület, mint pl. a szénkéne, lehető *alacsony* mérsékleten, lehetőleg *gyorsan* elpárologtatva és valamely közönbös gáz- vagy gőzzel hígítatván, az ellenkező tünetényt az „associatiót” fogja mutatni, azaz : némely tömecsek, vagyis inkább tömecs csoportok mérséklete sokkal alantabb lesz, mint a lég- vagy gőz-áramnak a hőmérő által jelzett mérséklete, s hogy ekkor az említett tömecs-csoportok megszilárdulnak.

13. (5.) A titoknak jelenti, hogy *Tóth Ágoston*, Az európai nemzetközi fokmérés“ stb. című értekezésére, a bírálók következőleg nyilatkoztak :

I. Ezen értekezés célja, a művelt közönséget az épen most munkában lévő európai fokmérésre figyelmeztetni, különösen azért, hogy a magyar tudományosságnak ezen, — főleg cultura történeti tekintetben — igen fontos vállalatban az őt illető osztályrész kiadassék, s a dualismus, mely politikai és államgazdasági téren eddigis meghozta jótékony gyümölcsét, ezen tisztán tudományos téren is látható kifejezést nyerjen. A munkában röviden elősoroltatnak a fokmérések legfőbb mozzanatait, a legrégibb időktől kezdve, Besselig, a nélkül hogy szerző azoknak érdemleges tárgyalásába ereszkednék, csak a végeredményt hozza fel Bessel számításai szerint. Ezután előadja azon lépéseket, melyek legújabbán, egy európai fokmérés létrehozására tettek; e végre egy nemzetközi bizottság keletkezését, annak fejlődését, működésének körvonalaait, és programjának nevezetesebb mozzanatait, közli az osztrák birodalomnak, ezen munkálatban való részvételének főbb pontjait a véghezviendő mérések sorozatával együtt, melyek közt a magyar korona területére kiváló gond van fordítva. Mind ezen tervezetek még azon időben keletkeztek, midőn a „de nobis sine nobis“ napi renden volt; de azok mind ez ideig tényleg fennállanak, noha Magyarország önállása méltán követeli, hogy területi országos érdekei felett felelős kormánya önállólag örködjék, becsülete pedig mulhatatlanul megkívánja, hogy a szellemi gyámság alól emancipáltassék; mert nincsen semmi szégyenítőbb egy nemzetre nézve, mint a „de nobis sine nobis“ a tudományok mezején.

Ezen véleménynek ad szerző kifejezést, midőn szavait a M. Tudom. Akadémiához intézi, melyben a magyar tudomány legitim örét tiszteli. Javaslatát abban culminál, hogy a fokmérési munkálatoknak a korona területére eső részét a magyar kormány, mint a nevezett nemzetközi bizottság egyik önálló tagja vegye kezei közé. A

részletekben szerző még sokkal kevesebbel megelégszik, mint a mi véleményem szerint kívánatos és kivihető volna. Én tehát az értekezést a közleményekben felvételre ajánlom; a mellékelt térképet, mely a tervezett munkálatok vázát mutatja, sokkal kisebb léptéken, aránylag csekély költséggel ki lehet állítani.

Budán 1869-ki nov. 28-án *Kruspér István* s. k.

II. Tekintetes Akadémia! Tóth Ágoston úrnak „Az európai nemzetközi fokmérés és a körébe tartozó munkálatok“ czimű értekezését megvizsgáltam, melynek alapján ezen értekezést, ámbár népszerűen van tárgyalva, mégis korszerűsége miatt a kinyomtatásra érdemesnek tartom. Pest, 1869. oct. 28. *Kondor Gusztáv* s. k.

A bírálók összhangzó véleménye következtében, a nevezett dolgozat, az „Értekezések“ sorozatába felvételik.

14. (6.) Ugyanaz bemutatja a Földművelés, ipar és kereskedelmi m. kir. ministerium részéről: A Magyarországon megalapítandó „Tizedes mérték és súlyrendszer“ ügyében érkezett azon leiratot, mely a f. é. január 3-ki összes ülésen felolvasztatott, s a III. osztályhoz utasítottatott.

Átteendő a III. osztály-értekezlethez.

15. (7.) Jelentetik, hogy a m. k. közmunka és közlekedési ministerium leküldé az illető tiszai közegek által m. é. oct. és nov. hóban tett „Esőmérési“ észleleteket.

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

16. (8.) Jelentetik, hogy Zabolch megye közönsége közlé, dr. Szabó Dávid és dr. Farkas Balázs megyei főorvosok 1869. III.-ik évnegyedére szóló „Légtüneti és egészségügyi“ jelentését.

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Rendkívüli nagygyűlés egyszersmind *elegyes ülés*

1870. január 17-kén.

A nagygyűlés, nmélt. b. Eötvös József, az elegyes ülés, nagymélt.
gr. Károlyi György elnöklete alatt.

I. Nagym. b. *Eötvös József* elnök úr jelenti, hogy az akadémiai elnökségnek három évre kitűzött határideje eltelve, kötelességének ismeri, saját és a nmélt. alelnök úr nevében az elnökségtől, megköszönve az Akadémia eddigi bizalmát, visszalépni, s az Akadémiát elnökei megválasztására felhívni; egyszersmind felkéri gr. *Károlyi György* ö nméltóságát, hogy szíveskedjék az elnökválasztásra kitűzött (alapsz. 41. §.) elegyes ülés alatt, az elnöki széket elfoglalni.

II. Nagymélt. gr. *Károlyi György*, mint elnöke az elegyes ülésnek, írásbeli titkos szavazásra kéri fel az igazgatósági, tiszteletbeli és rendes tagokat.

III. A benyújtott 37 szavazatot elnök ö nméltga felbontván, kitűnt: hogy nm. b. *Eötvös József*, 35 szavazattal megválasztott akadémiai elnöknek, s nmélt. *Lónyay Menyhért*, 34 szavazattal alelnöknek.

Az Akadémia üdvözlölvén megválasztott elnökeit, határozatilag kimondja, hogy az akad. alapszabályok értelmében (41. §.), legkegyelmesebb megerősítés végett, terjesztessenek fel Ő cs. s apost. kir. Felségének.

IV. Az elegyes ülés, nagygyűléssé alakulván, b. *Eötvös József* ö nméltga elfoglalja az elnöki széket.

V. A jegyző felolvassa a f. é. jan. 15-kén tartott osztályértekezleti ülések jegyzőkönyvi kivonatát, melyben jelentetik: hogy az I-ső osztályban *Pulszky Ferencz* t. t., a II-ban *Horváth Mihály* r. t. s a III-ban *Sztoczek József* r. t. választott meg osztályelnökkül Tudomásul vétetik.

VI. Ugyanazon jegyzőkönyvi kivonatban jelentetik: hogy az I-ső osztály, osztálytitkárrul, *Gyulai Pál* r. t. s a III. osztály, *Szabó József* r. tagot ajánlja megválasztás végett a nagygyűlésnek. — A II-ik osztály ez ügyben nem intézkedett, miután az alapszabályok értelmében (51. §.), az akadémia eddigi jegyzője úgy tekintetik, mint megválasztott osztálytitkára a II-ik osztálynak.

VII. Elnök ö nmlga osztálytitkár-választásra hívja fel a jelenlevő tiszteleti és rendes tagokat.

VIII. A beadott szavazatok megszámláltatván, az I-ső osztályhoz 28 szavazattal, 4 ellen, *Gyulai Pál*, s a III. osztályhoz 22 szavazattal, 9 ellen, *Szabó József* rendes tagok választottak meg osztálytitkárrul.

IX. Azon kérdés merülvén fel: ha van-e az igazgató tanácsban, ez alkalommal az akadémia által betöltendő (Alapsz. 23. 25. §. §.) üresedés? a többség, rövid eszmecsere után, oda nyilatkozott, hogy az akadémiai elnökök megválasztása után, az igazgató tanács 23 tagból áll, következőleg van az alapszabályok (23. §.) értelmében egy üres hely.

X. Elnök ö nméltósága határozatilag kimondja: hogy az akad. igazgató tanácsban van egy üres hely, s írásbeli titkos szavazás útján, ennek betöltésére kéri fel a tiszteleti és rendes tagokat.

XI. A benyújtott szavazatok megszámláltatván, elnök ö nagym. jelenti, hogy 34 szavazatból, 27 *Csengery Antal* r. tagra esett, ki ennél fogva az alapszabályok szerint (23. §.) megválasztott tagja az akad. igazgató tanácsnak.

XII. Elnök ö nmélt. azon kérdést intézi a nagygyűléshez, ha ohajtja-e az új alapszabályokhoz alkalmazott akadémiai Ügyrendet egész terjedelmében felolvasztatni.

Felolvasottnak tekintetik.

XIII. *Toldy Ferencz* r. t. jegyzőkönyvileg indítványozza kimondatni: hogy az Akadémia, eddigi titoknokát *Arany János* rendes tagot, az akadémiai főtítkári hivatalban megerősíti.

Az indítvány egyhangulag elfogadtatik.

XIV. E jegyzőkönyv hitelesítésére elnök ö nagymélt. gr. *Károlyi György* tiszt. és *Toldy Ferencz* rendes tagokat kéri fel.

I.

Igazgatósági ülés

1870. jan. 18.

Nagyméltóságú b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklése alatt

I. Elnök ö nméltósága üdvözlölvén az egybegyűlt igazgatósági tagokat, előterjeszti, hogy a tanácskozás fő tárgyát: a magyar Földhitelintézet, az akad. ügyész és házgondnok jelentése képezendi.

II. A jegyző felolvassa a magyar Földhitelintézet f. évi jun. 7-én kelt s a M. T. Akadémia vagyoni állására vonatkozó jelentését; s bemutatja a M. T. Akadémia pénztárának, a magyar Földhitelintézet kezelése alá történt átadásáról 1869. oct. 31-kén fölvevett jegyzőkönyvet.

Miután maga a magyar Földhitelintézet is, az akad. igazgató tanács kebeléből egy bizottság kiküldetését hozza javaslatba, s ez esetben készséggel felajánlja saját intézete küldötteinek közreműködését; az igazgató tanács, köszönetét fejezvé ki a felajánlott közreműködésért, elhatározza a bizottság kiküldetését oly czélból: hogy az ügyet tüzetesen tárgyalja, s részletesen megvizsgálja, különösen az alapítványok állását, egyenként megtekintse az okiratokat, mérlegezze azok biztosságát, s az ezután követendő kezelésről véleményt és javaslatot terjeszssen az akad. igazgató tanács elé.

Elnök ö nmélt. a bizottság tagjaiúl felkéri nmélt. gr. *Károlyi György, Szögyény László*, és *Csengery Antal* igazgatósági tagokat, s jegyzőül *Rónay Jácint* osztálytitkárt, azon remény kifejezése mellett, hogy a bizottság f. é. márcz. hóban képes leend jelentését az igazgató tanács elé terjeszteni.

III. Ugyanaz felolvassa Hinka József, akad. ügyész következő jelentését :

Nagyméltóságú kir. pénzügyi miniszter s akad. alelnök úr ,

Méltos igazgató tanács,

Kegyelmes uraim !

A M. Tud. Akadémiát érdeklő jogügyeknek mult 1869-ik évben történt mikénti vezetéséről van szerencsém Excellenciádnak s a nagymélt. Igazgató Tanácsnak követezőkben előterjeszteni alázatos jelentésemet :

1 A Kovács Lajos ellen megítélt 30,000 pfrrnyi tőkekövetelés és járulékai iránt folyamatban lévő végrehajtási ügyben — Kovács Ágoston és Ede által támasztott igénykereset nem csak a kir., hanem a hétszemélyes tábla által is a m. é. december havában hozott határozattal leszállított, s minthogy most a lefoglalt jószág elárverezésének mi sem áll útjában, annak elárverezése, illetőleg a kereset alá vett tőke és járulékainak behajtása mi előbb fog eszközöltetni.

2. Néhai Rhédey László hagyatékához tartozó és 1860. év óta Besze János úr birtokában lévő kistoronyi szőlő és két pincének mielőbbi elárverezése iránt m. é. oct. 20-án tett jelentésemre Excellenciádnak kegyes utasítását kell kikérnem, hogy az e részben netán szükséges intézkedést mielőbb megtehessem.

Egy uttal van szerencsém Excellenciádnak s a mélt. Igazgató Tanács magas tudomására hozni : hogy a Rhédey László síremlékének elkészítésével megbízott Kauser helybeli szobrász a kész síremlék mikénti elszállítására nézve kegyes utasításért esedezik.

3. Néhai Meszlényi Márton János 300 darab arany alapítványa és járulékai iránt annak végrendeleti örökösei, illetőleg jogutódjai ellen általam indított per m. é. junius 30-án végítélet alá bocsáttatott ; — az óta pedig az alperesi tanuk kihallgatása elrendelve levén, mihelyt a tanuvallatás eszközölve lészen, a per is végkép fog eldöntetni.

4. Néhai Patkó János hagyatékának eddigi valóságos bevételeiből — levonván az eddigi kiadásokat — jutott az akadémiának, mint a hagyaték egy harmadában ki-nevezett örökösnek 2087 ft 45 kr.; mely összeget a földhitelintézet kezelése alatt lévő akadémiái pénztárba be is szolgáltatam ; most azonban értesültem : hogy a ház ujabban fog árvereztetni, mivel a vevő nem teljesítette annak idejében fizetési kötelezettségét. — Ezen kívül a 650 ftrra becsült budai háztelek is fog újra árvereztetni, mivel eddig vevőre nem akadt.

5. Néhai özv. Suták Sámuelné és fia Suták Antal nyiregyházi lakosok hagyatékából jutott az Akadémiának 425 ft., mely összeget m. é. september 17-én fizettem be az akadémiái pénztárba.

6. Néhai Bittó Ferencnek az akadémiái alaptőkének növelésére hagyott 300 forintos alapítványát szintén beszolgáltattam az akad. pénztárba.

7. Néhai Kralovánszky Györgynek 2000 ftról szóló hagyományát Thanhoffer Pál mint hagyatéki gondnok fizette be az akadémiái pénztárba.

8. Néhai Szentiványi Bogomér elárverezett hagyatékából f. é. febr. 5-én fog az

akadémiai alaptőke növelésére tett 2000 pft, vagyis 2100 ft oszt. ért. tőke s 1863. jan. 1-től fogva hátralékban maradt kamata kifizettetni.

9. Saary Gyulának 10,000 ftnyi tőketartozását hasonlóképp beszolgáltattam, annak hátralévő 380 ftnyi kamatával együtt, az akadémiai pénztárba.

10. Máriássy Béla az általa alapított és 1860. év óta hátralékban maradt 500 ftnyi tőketartozását mindeddig a vele kötött birói egység ellenére be nem fizetvén, kénytelen vagyok ellene a végrehajtást eszközölni, melynek eredményéről annak idejében teendő meg alázatos jelentésemet.

11. Néhai Edl Kálmánnak hagyatéka s az Akadémia javára tett 16,000 forintos alapítványa iránt m. évi július 29-én tartott tárgyaláson megjelent általános örökös Edl Adolf győri vaskereskedő a tanuk nélkül aláírt végrendeletet csak azon feltétel alatt fogadta el, ha a hagyományosok jövő 1871. január 2-ig járó kamatokról lemondanak, illetőleg a kamatokat neki átengedik a hagyaték tisztázására, s az őrsi pusztának 12,000 ftnyi vételára után fizetetlen maradt kincstári illeték fedezésére. Minthogy a hagyományosok, névszerint a győrvárosi kórház, az örökhagyó mostoha nővérei Pierbaum Teréz és Gizela, — a kaposvári Gymnasium, és Kacs Kovács Gejzának ugyanakkor megjelent képviselői, nem akarván a végrendelet érvényességét valamely esélynek kiténni, az általános örökösnek ezen ajánlatát elfogadták, nem kétértelműt az részt mint végrendeleti végrehajtó, részint pedig mint az Akadémia képviselője, utólagos jóváhagyás reményében részemről is elfogadni — annyival inkább, mivel egyrészt a végrendelet tanuk *nélkül* aláírva lévén, a nevezetes hagyomány bizonytalanságnak lenne kitéve — s éppen e tekintetből fogadták el a többi hagyományosok is az általános örökös indítványát; — más részt pedig a közlésre és nyilatkozatadásra jul. 29-től aug. 5-ig csak 7 nap lévén megadva — ezen, éppen szabadságom ideje alatt érkezett közleményre alig voltam képes válaszolni; annál kevésbé lehetett oly rövid idő alatt Excellentiádnak és a mélt. Igazgató Tanácsnak jóváhagyását kieszközölni; — azért bátoriskodom most annak utólagos jóváhagyásáért esedezni.

12. Néhai Káldi Miklós hagyatékához tartozó, itt Pesten a belvárosi magyar utcában 522/7 sz. alatt fekvő, s 25,000 frtra becsült emeletes sarokház, melynek harmadrészeben az Akadémia lett örökössé kinevezve; Pest városa törvényszékének m. é., dec. 9-kén hozott végzésénél fogva f. hó 28-án és márcz. 4-én fog elárvereztetni. úgy azonban, hogy ha a 3-ik határnapon el nem adathatnék, a becsáron felül még egy harmadik árverési határnap is fog kitűzteni, minek eredményéről annak idejében lesz szerencsém megtenni alázatos jelentésemet.

13. Néhai Pogány Karolina Bónis Barnabásné hagyatéka ellen beadott folyamodványom tárgyában, melyben a mádai 375 hold tagos birtokból Tompa Mihály és fia elhunytával az Akadémiára szállott 100 hold földnek elkülönítését s az Akadémia örökösödési jogának feljegyeztetését, nem különben az urbéri kárpótlásból és egyéb értékből jutalomdíjakra hagyományozott tőkemennyiségnek felderítettetését s a végrendelet értelmében kifizettetését vagy teljes biztosítást nyújtó kötelezvények általi fedeztetését kértem, az e részben netán sikerülendő egység megkísérlésére Bereg megye törvényszéke végzésénél fogva, f. é. febr. 1-je tűzetett ki tárgyalási határidőtül — minek eredményéről Excellentiát és a mélt. Igazgató Tanácsot annak idejében fogom értesíteni.

14. Az akadémiai megürült szállás kibérlése iránt az akadémiai elnök úr ő Excellentiája megbízásából elkészített s az igazságügy-minister úr ő Excellentiájával

aláírás végett közlött lakhérleti szerződés másod példányát van szerencsém Excellentiádnak s a mélt. Igazgató Tanácsnak a leltárral együtt $\frac{1}{2}$ alatt ide zárva jóváhagyás végett bemutatni.

15. Valamint egy részt n. Szathmáry Karolinának 10,000 pftórl, Mukics Gergelynek 2,000 pftórl, özv. id. Pázmándy Dénesnek 1000 ftról, Latinovics Ceciliának 1000 ftról, Szendrey Andrásnak 1000 ftról, Ujfalvy Sándornak 500 ftról ifj. Kuliffay Pálnak 500 ftról, és Kostyelik Mihálynak 200 ftról tett hagyományaik beszedésére nézve már eddig megtétettek a szükséges lépések ; úgy másrészt néhai Petrich Sándornak 1000 ftról, Daray Imrének 1000 ftról, n. Haczel Mártonnak a tűz és jég-kármentesítő társaság 1050 ft értékű részvényéről, n. Aczél Sándorné Ottlik Annának 500 ftról, s a székely-telepedési alapra 1000 ftról, — nem különben n. b. Szörényi Karolinának 300 ftról, Szalazár Károlynak 200 ftról, — Haudinger Jánosnak 100 ftról, — Ferenczy Jánosnak 100 ftról, Mihálovics Józsefnek 100 ftról, — és Ladányi Gergelynek 50 ftról tett hagyományaik beszedésére is megtétetnek a szükséges intézkedések. Végre

16. Az Akadémia javára eddig tett alapítványok biztosításáról kellene, csekély nézetem szerint, mielőbb gondoskodni, mivel jelenleg is n. báró Mandell Károlynak 1000 pftos alapítványát, az alapító halálával s a Bihar megyebeli jószágnak időközben történt eladásával némileg veszélyeztetve látom, minthogy örököse báró Mandel Rudolf alezredes úr — amint értesültem — szorult állapotban lévén, ezen alapítvány és járulékeinak megfizetéséről többszöri felszólításomra is úgy látszik mitsem akar tudni ; — a stajerországi javai pedig — a mint tudomásomra esett — túl is lennének terhelve. Egyúttal a földhitelintézet illető osztályát oda utasítandónak vélem, hogy a visszafizetendő tőkéket, a mennyiben kellő időben be nem fizettetnének — úgy a kamatok hátralékait is, minden félév lejártával velem közölni szíveskednék, hogy evidentiában lehessen tartani mind a tőke, mind pedig a kamat-hátralékokat.

Midőn tehát a mult évi működésemről Excellentiádat és a mélt. Igazgató Tanácsot ezennel értesíteném s a netán szükséges utasításokat kikérném, mély tisztelettel maradok Excellentiád és a mélt. Igazgató Tanácsnak Pest, 1870. jan. 16-án alázatos szolgálja Hinka József s. k. akadémiai ügyész.

E jelentés helyben hagyva tudomásul vétetik, a következő észrevételek mellett : a 2-ik számra az Igazgató Tanács azon utasítást adja az akadémiai ügyész úrnak, hogy iparkodjék minél előbb törvényes uton a Rhédey-féle hagyomány birtokába jutni, s azt, eladás útján a legelső kedvező alkalommal az Akadémia részére érvényesíteni. A 11-ik számban kért jóváhagyás megadatik. — A 14-ik pontban felterjesztett „Lakhérleti szerződés“ helyben hagyatik oly kikötéssel : hogy a lakosztályra eső légszusz világitás és a vízvezetés által nyert vízmennyiség költségét a bérlő viselje, s hogy az albérllet tálalma, melyet elyben az igazgató tanács az egész akadémiai palotára nézve elfogad, kimondassék. — Végre a 16-ik szám, az akadémiai vagyron rendezésére kiküldött bizottsághoz tétetik át.

IV. Olvastatott a m. akad. ügyész következő jelentése : Nagymélt. kir. Miniszter és akadémiai elnök úr, Mélt. Igazgató tanács, kegyelmes uraim! A tudom. Akadémia bevételei és kiadásairól 1869-dik év october 31-ig vezetett számadás általam tételről tételre kellőleg megvizsgáltatván, mindenben helyosnek és pontosnak találattott.

E számadás szerint volt :

a bevétel	102 arany, készpénzben	77,820 frt 70 kr.
a kiadás	93 „ „	74,481 „ 38 „
marad tehát 1869. nov. 1-én .	9 arany készpénzben	3,336 frt 32 kr.

Ki is egyébiránt Excellenciád s a méltos igazgató tanács további kegyes pártfogásába ajánlottan maradok mély tisztelettel stb. Pest, 1869. nov. 1-én alázatos szolgálja Hinka József s. k. m. akad. ügyész.

Tudomásul szolgál.

V. Nagymélt. gr. *Károlyi György*, tiszteletdíjt indítványoz azon általa igénybe vett M. földhitelintézeti hivatalnoknak, ki a M. T. Akadémia 9 évi számadásait már átvizsgálta, s kinek ugyanezen czélból az 1869-iki számadás is ki fog adatni.

Tiszteletdíjúl az illető hivatalnoknak kétszázötven frt rendeltetik.

VI. A nmélt. elnök úr az akad. palota építészének szerződésileg kikötött s már többször szorgalmazott külön jutalmazására hívja fel az igazgató tanács figyelmét.

Átteendő az akad. vagyon rendezésére kiküldött bizottsághoz.

VII. A jegyző jelenti, hogy az akad. könyvtárnokok részéről évi fizetésök emelése végett, folyamodás intéztetett az igazgató tanácshoz ; továbbá hogy az akad. iroda hivatalnokai, valamint az akad. cseléd személyzet is hasonló kérvénnyel járult az igazgató tanácshoz.

Az akad. vagyon jelenleg foganatba vett kimutatásai elhalasztatik.

VIII. A nmélt. elnök úr felkéri az igazg. tanácsot, hogy az ezentul havonként tartandó igazgatósági üléseket mely napra gondolja kitzüzendőknek.

A havonként tartandó igazgatósági ülések napja, minden hó 15-kére tűzetik ki.

IX. Olvastatott az akad. házgondnok által benyújtott következő „Házszabályok.”
„A M. Tudom. Akadémia palotájában és az ehhez tartozó bérházban megkívántató rend fentartása, — az épületek összes alkatrészeinek, valamint az épülethez tartozó mindennemű szereknek és ingó eszközöknek jó karban tartása feletti felügyelet, — a házi szolgaszemélyzet kötelességeinek tüzetes meghatározása, és végül a kellő rend, nyugalom, biztonság és tisztaság tekintetéből a t. lakbérlok magok mihez alkalmazása végett okvetlen megkívántatik, hogy bizonyos rendszabályok állapitassanak meg; ennél fogva a házgondnok hivatása, a szolga személyzet kötelességei és az általános házi rend a kö. zetközben állapittatik meg, mely szabályok megtartása az illetők szoros kötelességévé tétetik, nem különben a t. cz. lakbérlok is felszólíttatnak, hogy úgy saját magok ehhez alkalmazkodjanak, valamint a körükhöz tartozó cselédjeiket is a házszabályok megtartására kötelezzék.

I. Házgondnok.

1. §. A házgondnok közvetve a főtitkár által az elnökség legfőbb rendeleteinek van alá helyezve, és köteles a palota és bérház érdekeiben nyerendő meghagyásokat a legfontosabban teljesíteni.

2. §. A házgondnok főkötelessége a palota és bérházban a rendes tisztaság, biztonság és nyugalom fentartása mellett öröködni és e czélból az alárendelt szolgaszemélyzetet kötelességeik pontos teljesítésére szorítani és a fegyelmet fontartani.

3. §. A házgondnok köteles a palota és bérház összes helyiségeiben magának a legnagyobb helyismeretet szerezni, és az említett épületeknek minden alkatrészeit oly tökéletesen ismerni, hogy az épületek állapotáról kimerítő tudomása legyen, és a netán

mutatkozó vagy előforduló hiányok helyreállítása iránt azonnal intézkedés tétethessék, különös kötelességévé tétetik a bonyolult és kényesebb nemű szerkezetekre figyelni, mint például a tetőzetekre, a képtári helyiségek felsővilágítási szerkezetére, a csatornák, légfűtők, légszszvezetés, kémények és vízvezetésre, úgy szintén köteles arra ügyelni, hogy a tűzoltó szerek mindig rendben tartassanak.

4. §. A házgondnok feladata a palota és a bérház összes ingó és ingatlan alkatrészeiről egy leltárt készíteni, és pedig egyet, mely az épületek helyi beosztását, és azoknak felszerelését tartalmazza, és egyet az összes ingó szerekről, mely leltárak két példányban készítve, az egyik megőrzés végett az igazg. tanács titkári hivatalának kiadandó lészen, a másik pedig használat, és a később megszerzendők folytonos feljegyzése végett a házgondnoknál maradand, ki is az összes butorok, szerek és eszközök megőrzése és jó karban tartásáért felelős.

Az összes ingóságok évenként legalább egyszer az elnökség vagy a kirendelendő tisztviselő által végig nézetnek és a leltár átvizsgáltatik.

5. §. Miután az akad. palotában, eltekintve az épület gazdag felszerelésétől, nagy értékű műkincsek őriztetnek, és ennél fogva tűzbiztonsági szempontból a legkiválóbb őrködés és intézkedés szükségeltetik, a házgondnoknak szoros kötelességében áll, hogy a vízvezetéknek rendes és minden időben használhatóságáról pontos meggyőződést szerezzen, és e célból a vízvezetési csövek, valamint a tűzoltáshoz szükséges készletek használhatóságát minden hónapban legalább egyszer próbára tegye; továbbá, hogy a közös padlásokon kívül a palota tetőzete alatt lévő többi padlás-részekben egyáltalán és semmi szín és ürügy alatt mi sem tartassék, és ezen padlások kulcsai a házgondnok által őriztessenek.

6. §. A házgondnok tartozik nappal az akad. palotában e célra kijelölt hivatalos helyiségében tartózkodni, és előfordulható elemi eshetőségek, zivatar vagy tűzvész esetében éjjel vagy bármely időben is, ha az akadémiai épület biztonsága megkívánja, az épületben lenni, és általában minden időben a palota és bérház alkatrészeinek épségben tartása felett őrködni.

7. §. A házgondnok köteles az alárendelt személyzet között a legszigorubb rendet fentartani, és előforduló esetben a hanyag, rendetlen vagy illedelmetlen viseletű egyént első ízben megintéssel kötelességére utasítani, jogában állván ismételve előforduló esetben, az illetőt szolgálatától elmozdítani.

8. §. A házgondnok, mint technikus, szakavatott egyén, köteles, a mennyiben a palotában vagy bérházban bárminemű nagyobb előállítások vagy kijavítások szükségeltethetnének, azokról a főtitkár úrnál jelentést tenni, és a költségvetést, esetleg rajzot, előterjeszteni; kisebb és rögtön szükségelt kijavítási munkálatok előállítása vagy házi szerek beszerzése, — számadási kötelezettség mellett általa rövid uton és elnöki felhatalmazás mellett foganatósítható.

9. §. A házgondnok köteles a palotában és bérházban előforduló kijavításoknál vagy új előállításoknál, az iparosok által szállított munkák jó minőségéről meggyőződést szerezni, és a teljesített munkák feletti számlákat ez értelemben szerinteve előterjeszteni.

10. §. A házgondnok jogában áll különféle vállalkozókkal, kik az Akadémiánál vagy bérháznál rendszeren előforduló munkákat teljesítenek, úgymint az ablakot tisztító üveggessel, a szeméthordóval stb. czélszerűbb kezelés végett szerződést kötni, melyet azonban jóváhagyás végett az igazg. tanácsnak előterjeszteni köteles.

11. §. A házgondnok az esetben, ha a bérház az Akadémia kezelése alá kerülend, a lakások bérbeadása iránt intézkedik, a lakbért rendszeren beszedi, és számadás kötelezettsége mellett a bérösszegeket a földhitelintézetnél kezelt pénztárba átszolgáltatandja.

12. §. A házgondnok köteles, ha valamely társulat az Akadémia termeit vagy helyiségét használja, az elégetett légszesz mennyiségét és a fűtést feljegyezni, és ezen jegyzéseket félévenként a fűtőkári hivatalban bemutatni.

13. §. A házgondnok előforduló aprólékos költségekről naplót vezet és ezek fedezésére minden hónapban bemutatandó számadás mellett kézi pénztáruul bizonyos összeg utalványoztatik kezelése alá.

E házszabályok helyben hagyatnak, a következő megjegyzésekkel: a 7. §. értelmében történt elbocsátása valamely szolgának, bejelentendő az akad. elnök úrnak; a 9. §. szerint kötött szerződés, s a 11. §-ban említett bérbeadási intézkedés, jóváhagyás végett felterjesztendő az akad. elnök úrhoz.

X. A jegyző jelenti, hogy az akadémiai ülésekből, több rendbeli utalvány intézetett jóváhagyás végett az igazgató tanácshoz.

Elhalasztatnak az akad. vagyon rendezésére kiküldött bizottság jelentései.

Harmadik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelvészet- és széptudományi) *első* ülése.

1870. január 24-kén.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

18. (1.) Elnök üdvözlőlvén az osztályt, mely jelen ülésével mintegy először lépteti életbe az akadémiai reformot, élénkebb munkásságra szólítja fel az osztály tagjait, különösen a széptudományok képviselőit, a magyar szókötés eredetisége és tisztasága felletti örködéssre hívja fel a nyelvészek és stylisták figyelmét, s magát mint osztályelnöket az osztálytitkárral együtt az osztály szívességébe ajánlja.

19. (2.) *Mátray Gábor* l. t. felolvassa ily című értekezését: „A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről,” melynek kivonata a következő:

Értekező köszönetet mond *Kubinyi* Ferencz, *Ipolyi* Arnold és *Henszleman* Imre uraknak, kik 1862-ik évi tavaszon Konstantinápolyban fölfedezték a Mátyás király budai könyvtára nevezetes maradványait a zultán könyvtárában, s névszerint a ma bemutatott négy codexet is, melyeket Mátyás király czimere ékesít s uralkodó felsőges királyunk ajánlékozott muzeumunk könyvtárának, hova 1869. dec. 13-kán küldettek be. — Mind a négy codex bársonyba volt és van kötve, s átalán hártyára pompásan írva és festményekkel díszítve.

Az első codex *Plautus* 20 vigjátékát foglalja magában. Lapszámozta *Maneta Jannocius*, jeles tudós és püspök, ki 1459-ben halt meg.

A második codex *Polybiusnak Perot* Miklós által latinra fordított ötkönyvét tartalmazza. Ennek birtokosa a XVI-ik században *Maczar Ibrahim*, latin nyelvben is járatos török tudós volt, kinek azt a zultán ajándékozta, mit *Maczar* maga latin nyelven följegyzett a könyv hátul-só lapjai egyikén. — A munka fordítója *Perot* olasz tudós és sipontói érsek volt. Meghalt 1480-ban. — E codexben az értekező egy, a XVI-dik században divatozott kártyajátékokhoz használt rézmetszvényt is talált, melyet a könyv hajdani olvasója benne felejtett, s a rajta mutatkozó alak, a művészileg rajzolt *Euterpét* ábrázolja. A rajznak és vésnök *Mantegna* András volt, híres festész és rézmetsző Olaszországban. Hasonló nyolczad-rétü kártyákkal a csehek mai napig is mulatkoznak.

A 3-dik codex, melynek fatáblájáról a violaszínü bársonyboríték már leszakadozott, a krétai születésű Trapezonti György V-ik Miklós pápa tudós titkára által szerzett *Rhetoricát* foglalja magában. Meghalt 1486-ban, élete 90-ik évében. A munka előtt pompásan festett és aranyozásokkal diszitett czimlapon *Mátyás* király koszorús fővel ül egy antik székben, és az előtte álló asztalon fekvő könyvből olvasgat.

A 4-ik legnagyobb alakú és legpompásabb irással készült, veres bársonyba kötött codex szent Ágoston „Isten országáról“ (*de civitate Dei*) irt művét tartalmazza. Pompás díszítmények s gazdag aranyzatokkal készült kezdő betűkkel van ékesítve. Hártyaleveleinek felső részén a nedves hely, hol sokáig heverhetett, sok kárt okozott.

A könyv külső tábláján levő s gazdagon megaranyozott ezüst kapcsok azon részein, melyek a táblához szegezveék, gyönyörű zománczban *Mátyás* király czimere látható. Ily zománczos kapcsok nagy ritkaságuk, s unicumoknak tekinthetők. A könyv clején a czimlap, mely a többi munka pompájához képest, remekmű lehetett, hiányzik: a kivágásnak nyoma most is látható. Ennek következtében az első könyvnek csak utolsó része van meg, mely hihetőleg a czimlapra volt írva. A könyv végén az író *Middelburgh Péter* zeelandi születésű tudós megnevezi magát, kit értekező azon *Middelburg Pállal* ugyanazonosnak tart, ki a XVI-ik század utolsó tizedeiben Rómában élt s itt, mint fossombronei püspök, 1534-ben élete 89-ik évében halt meg.

A négy codexben összesen 1028 hártyalevél van. Ha minden egyes levelet egy aranyra becsülünk, azoknak fölüleges értékét 1028 aranyra tehetjük, nem tekintvén a többi részletek becsüjére. Minélfogva a fejedelemi ajándékot a leghálásabb kegyelettel üdvözölhetjük, s csak azon ohajtással kísérjük azt, vajha *Mátyás* király könyvtárának többi maradványa is megszerezhető volna; mit talán egy az illető helyen országos köszönettel párosítandó kérelmezés lehetővé tehetne.

20. (3.) Ez értekezés s a nagy *Corvin-codex* bemutatása folytán oszmecserre keletkezvén, indítványoztatott: hívja fel az osztály az akadémiai összes ülést, hogy figyelmét ezentúl is a Konstantinápolyban levő *Corvina* maradványaira fordítsa.

Az indítvány elfogadtatott.

21. (4.) *Télffy Iván* l. t. felolvassa és czáfoló észrevételekkel kíséri *Hoffer* Endre ily című értekezését : „A történeti mód a görög igetanban.” Kivonata a következő :

Télffy Iván előadja, hogy másfél nappal az osztályülés előtt adott neki át *Hoffer* Endre urnak *Történeti mód a görög igetanban* című értekezése. Nem tartja szükségesnek ezt egész terjedelmében felolvasni, hanem előadván rövid tartalmát, a következő észrevételekkel kíséri :

Szerző úr állítása, hogy az ohajtómód jelen idejének ugyanazon személyragjai vannak, mint a jelentőmód imperfectumának, el nem fogadható; mert ezen alakok *λῶμι, λῶις, λῶι* (ohajtóban), lényegesen különböznek ezektől : *ἔλυν, ἔλυνς, ἔλυνε* (imperfectumban). Értekező úr így választja ugyan el az imperfectum egyes számának 2-dik személyét *ἔλυν-ς*, mintha a rag csupán a *ς* volna, nem pedig *ες*. De ez nem állhat meg; mivel az igető *λν*, nem pedig *λύνε*. S ha *λν* volna az igető, akkor épen az ellenkezője kerülné ki annak, a mit ő be akar bizonyítani; mert ha ő a jelentőmód jelen idejét így írja : *λύν-ς* (2-dik szem.), *λύν-ι* (3-dik szem.); akkor az ohajtómódot is így kell írnia : *λν-ο-ς* (2-dik szem.), *λν-ο-ι* (3-dik szem.). Ezek pedig ugyanazon végragok, mint a jelentőmód jelen idejében. Hogy miért ír ő a jelentőmód jelen idejében így : *λύν-ς*, az ohajtóban pedig így : *λν-οι-ς*, ennek semmi okát sem adja. Ez utóbbi szót csakugyan úgy kell fölelemezni, a mint szerző úr teszi; de a jelentőmód jelen idejének 2-dik személyében is ezek az alkatrészek : *λν-ει-ς*, nem pedig *λύν-ς*. Ez ismét azt bizonyítja, hogy az ohajtómód 2-dik személyének épen olyan ragja van, mint a jelentőmód jelen idejének a 2-dik személyben.

Szerző úr azt állítja tovább, hogy az imperfectumnak nincsen előragja, hanem módragja, és pedig *ες*; de nehogy ez egymással állva összeolvadjon, el kellett választani, úgy hogy az egyik *ς* az igető előtt, a másik utána álljon. Mit nyerünk ezen új tan által? Vegyük például az *ακούω* igét. Ennek imperfectuma a 3-dik egyes személyben volna, szerzőnk szerint, *ἀκούες*; de nehogy az *ες* összeolvadjon, az egyik *ς*-t az igető elé kell tenni, tehát *ἀκούε*. Amde az *εα* mégis összeolvad s lesz belőle *η*. Tehát a mit szerző úr az igető végén ki akart kerülni, azt az igető elején mégis kényszerül megtenni.

Az is nagy kérdés, vajjon hoz-e szerző úr nagyobb egyszerűséget, világosságot és rendszert a görög igetanba az által, hogy kiküszöbölván a történeti időket (imperfectum, aoristos, plusquamperfectum), helyettök történeti módot hoz be, melyben az legyen a jelen idő, a mi eddig imperfectum; az legyen jövő idő, a mi most aoristos, s a plusquamperfectum mint perfectum szerepeljen. Mert arról csakugyan senkit sem fog meggyőzni szerző úr, hogy *ἔλυν* (oldék, solvebam) jelen idő, vagy hogy *ἔλυνσα* (megoldtam) jövő idő. Ez nem volna rendszer, hanem zavar. E zavart szaporítja szerző úr azon állítása által is, hogy a jövő időnek ugyanazon személyragjai vannak annak a jelentő, foglaló, ohajtó és történeti

módban (az eddigi aoristosban). Mert miként foghatná azt fel a tanuló, hogy *λύσω, λύσεις, λύσει*-ben ugyanazon személyragok vannak, mint *ἔλυσα, ἔλυσας, ἔλυσεν*-ben?

Azután különös történeti módról szó sem lehet az igetanban; mert az ige azt mondja ki, hogy valami van, létezik, történik; de minden csak időben gondolható levőnek, létezőnek, történőnek, tehát az ige nek mindennemű kimondásával karöltve jár az idő fogalma, vagyis minden ige-módban fejeztetik ki valami történő. Ezt beisméri szerző úr is, mivel nem csak az általa feltalált történeti módban, hanem a többi módokban is vesz fel jelen, múlt és jövő időt.

Negyedik akadémiai ülés.

A II. osztály második ülése, egyszersmind összes ülés.

1870. január 31-kén.

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

23. (3.) *Horváth Mihály* r. t. mint elnöke a második osztálynak, elfoglalja az elnöki széket, s a haza és tudomány érdekében lelkesen buzdítván az osztály tagjait elnöklésre kéri fel a nmélt. akad. elnök urat, s felolvassa értekezését ily cím alatt: „A magyar egyház függetlensége sz István alatt.”

24. (4) A titkár jelenti, hogy a történettudományi osztály, f. é. január 10-én tartott ülésében, a *Fáy András, Sztrókay Antal* és *Dóra Szilárd* nevét viselő alapítványokból kitűzött akad. pályakérdésekre beérkezett egy-egy pályamunka megbirálására a következő akad. tagokat kérte fel: az elsőre: *Trefort Ágoston* t. *Károvy Ágost* és *Tandrký Gedeon* II. tt. A másodikra: *Tóth Lőrincz* r. *Suhayda János* és *Hoffman Pál*. II. tt. A harmadikra: *Kautz Gyula*, *Konek Sándor* rr. és *Keleti Károly* I. tt.

Helyeselve elfogadtatik.

25. (5.) Ugyanaz felolvassa Dr. *Vécsei Tamás* a „Fogyasztási egyletekről“ írt értekezésére beküldött következő harmadik bírálatot:

„Dr. Vécsey Tamás eperjesi jogtanár, a fogyasztási egyletekről írt és velem 584 sz. alatt közlött értekezése, ezen, társadalmi tekintetben nagyfontosságú társulatok lényegét, különböző osztályait, hasznát, mind nemzetgazdasági, mind erkölcsiségi szempontból, történetét, statisztikáját, végre alapítási módját tárgyalja.

Az egyes szakaszokban az illető kérdések alapos fejtegetése, a világos és rendszeres előadás előnyeivel párosul és szerző a tudomány általános elveit hazánk viszonyaira alkalmazván, ez utóbbiakra különös figyelmet fordít.

Minélfogva ezen értekezést, tekintettel szakirodalmunk állására, a kinyomtatásra méltónak tartom.“ Dr. *Pauler Tivadar* r. t.

Miután három bíráló közül kettő a nevezett értekezést ajánlja, kinyomtatása elhatároztatik.

26. Közzétett a III. osztály f. é. január 30-án tartott értekezletének következő jegyzőkönyvi jelentése:

„Felolvastatt a földmívelés, ipar és kereskedelmi minister 1869. dec. 29. ⁷²⁸ ^{eln.} sz. a. kelt átíratra, melyben a M. Tudom. Akadémiának 1867. october havában tett s ugyanazon ministeriumhoz előterjesztett indítványában a tizedes mérték és súlyrendszernek Magyarországon leendő behozatala alkalmával alpmértékül azon platina súly és hossz-étalon ajánlatik, mely a Nagy Károly-féle bicskoi gyűjteményből jutott az Akadémia hirtokába és mely használata előtt a párisi levéltárban őrzött eredeti méterrel s kilogrammal volna összehasonlítható.

Ennek folytán a fentiszelt ministerium szükségesnek látja, hogy a törvényes alpmértékül szolgálendő kilogramm s méter a magyar állam tulajdona legyen s az akadémiai elnökséget nyilatkozatra főkéri az iránt, vajon a két étalont hajlandó-e az államnak átengedni s micsoda feltételek alatt, valamint egy szakavatott egyéniség kijelölésére, kit a Párisban eszközözlendő összehasonlításal meg lehetne bízni.

Az értekezlet az itt foglalt három kérdésre a következő véleményt határozta az Akadémiának előterjeszteni indítványképen :

1.) Az átengedést illetőleg véleménye az, hogy azt az Akadémia mindenestre átengedheti, minthogy az ajándékoznak eredeti szándoka az volt, hogy ezen étalonok az ország tulajdonává legyenek.

2.) A mi ezen szakavatott egyéniség Párisba kiküldetését illeti, az ott eszközözlendő összehasonlítás végett. az értekezlet nem tartja feleslegesnek az ügy állásában tájékoztathatás végett a következőkre figyelmeztetni : 1867-ben Berlinben a nemzetközi geodetikai conferentia azt határozta, hogy ajánlatsáék egy europai meter-prototyp megállapítása, mi kevésben különböznék a párisitól, s úgy legyen alkotva, hogy az összehasonlítás könnyen eszközölhető legyen; az egyéb országok számára készitendő első példányok anyagának s az összehasonlítás módjának megállapítására továbbá indítványoztak egy nemzetközi bizottságot, melybe tagokat mindazon államok küldenének, melyek a méter rendszert behozni szándékoznak. A berlini conferentia ezen határozatát az osz. tud. akadémia is magáévá tette s ezen irányban 1869. áprilben egy memorándumot tett át Párisba a tudományos Akadémiához. Párisban hasonlóképen megindultak a tárgyalások s az e végre kinevezett bizottság abban állapodott meg, hogy az eredeti mérték ne változtassék meg, de az anyagra s az összehasonlító módszer megállapodására nézve szükségesnek tartja, hogy egyenlő eljárás állapíttassék meg s a császári kormányt arra kéri, hogy e végre egy nemzetközi bizottság összehívása eszközöltessék ki.

Ezeket előre bocsátva az értekezlet azon véleményben van, hogy ha egy új alpmértékről volna szó, annak elkészítését a nemzetközi bizottság megállapodása előtt nem javasolná; de itt már meglevőről van szó s ennek hiteles összehasonlításáról azon eredetivel, mely Párisban az állam archivumában őriztetik; ha a törvényhozás igényei ezt ohajtják, a maga részéről is ajánlja, annál inkább, hogy nagyon valószínű, miszerint a kilátásba tett nemzetközi megállapodás a gyakorlati élet kívánalmaira zavaró viszhatast legkevésbbé sem fog gyakorolni, noha egyéb tekintetben fontos lesz, s ohajtható, hogy azon bizottságnál a magyar állam is képviseltesse magát.

Az összehasonlítás eszközölése végett Párisba kiküldendő egyéntül az értekezlet *Szily Kálmán* urat ajánlja. Pest 1870. január 30-án Sztoczek József s. k. osztályelnök; dr. Szabó József s. k. osztálytitkár,

Az osztályértekezlet véleménye elfogadtatik, s mint akadémiai határozat, közölni fog a földmivelés, ipar és kereskedelmi m. kir. ministeriummal.

27. *Horváth Mihály* r. tag indítványozza, hogy az 1869. april 13-kán tartott nagygyűlésen pályakérdésül kitűzött „Történelmi kortannak (chronologia)“ határideje egy évvel meghosszabbítva, 1870-ről 1871. sept.30-kára tétessék, s hogy elfogadás esetén az Akadémiának ezen intézkedése az eddigi szokott úton nyilváníttassék.

Az indítvány elfogadtatik.

28. *Hunfalvy Pál* r. t. felolvassa jelentését az akad. könyvtár rendezésének haladásáról 1869. végeig.

A jelentés mint külön melléklet, az akad. „Értesítőben“ ki fog nyomtatni.

29. *Sztoczek József* r. t. a felolvasott jelentésre azon megjegyzést teszi, hogy az akad. könyvtárban a math. és természettudományi munkák, mostoha arányban állanak a többi tudomány-ágazatok mellett; mire a könyvtárnok urak felvilágosítólag válaszolván, a könyvtári helyiségben megnyíló olvasóterem olyképeni elrendezését hozzák indítványba, hogy a mindinkább szaporodó olvasó közönség igényeinek megfelelően.

Az indítvány véleményadás végett, áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

30. Olvasatott az I-ó osztály f. é. január 24-én tartott ülése jegyzőkönyvének 19-ik pontja, melyben az osztály felhívja az akadémiai összes ülést, hogy figyelmét ezentúl is a Konstantinápolyban lévő Corvina maradványaira fordítsa.

Kölesönös eszmecsere s az 1867. oct. 7-ki ülés 292-ik számú határozatának felolvasása után, indítványoztatott, hogy *Rómer Flóris* l. t. bíztnék meg Mátyás király könyvtárának a stambuli sereailban őrzött maradványai nyomozásával, ki ha szükségesnek látná, Dethier úr közreműködését is igénybe vehetné, s hogy a költségek fedezésére az akad. igazgató tanács kéretnék fel.

Az indítvány elfogadtatik s fel fog terjesztetni az akad. igazgató tanácsnak.

31. Olvasatott a történettudományi osztály 1870. jan. 7-iki értekezlete jegyzőkönyvének 1-ső pontja, melyben az Akadémia figyelmébe ajánlja *Orbán Balázs* „Székelyföld“ czimű munkáját, melyből három kötet már megjelent, de melynek még hátralevő kötetét a szerző, segély nélkül, nem bírja kiadni; egyszersmind felkéri az Akadémiát, hogy e történelmi szempontból hiányt pótló, s különben is érdekes munka kiadását, a szerző által benyújtott folyamodás nyomán, bizonyos számú példányok megrendelése által, elősegíteni sziveskedjék.

Átteendő az akad. igazgató tanácshoz.

32. Olvasatott *Csepregi Lajos* f. é. január 16-án kelt levele, melyben jelenti, hogy a nemzeti színház igazgatósága részéről, az idei Teleki-féle pályamunkák megbirálására *Szigeti József* és *Paulay Ede* urak kérettek fel.

Tudomásul vétetik.

33. Olvasatott *Orthmeyr Tivadar* segédlelkész m. é. dec. 17-kén kelt folyamodása, melyben, történelmi tanulmányai folytatására, magát az Akadémia által kiadott történelmi munkák, legalább ideiglenes, használatában részesíttetni kéri.

Átteendő vélemény adás végett a könyvtári bizottsághoz.

34. A titkár jelenti, hogy *Bossányi Kamilló*, pozsonymegyei sipos-karcsai lakos, végrendeletileg száz forintot hagyományozott a M. T. Akadémiának, mely összeg a Magyar Földhitel Intézetnél 1869. nov. 20-kán lefizettetett.

Köszönettel tudomásul vétetik.

35. Ugyanaz felolvassa *Telepy Károly* f. é. jan. 31-kén kelt levelét, melyben jo-

lenti, hogy *Egresy Lajos* nyug. kapitány f. é. jan. 17-én meghalálózván, 40 darab könyvet hagyományozott az akad. könyvtárnak; egyszersmind saját igazolása végett, magát mint végrehajtót, megnyugtattni kéri.

Köszönettel átteendő az akad. könyvtárba. A kívánt nyugta megadatik.

36. Az akad. alkönyvtárnok közlése nyomán jelentetik, hogy a finnországi jogtudományi egyesület, folyóiratából három kötetet küldött Ökröss Bálint l. taghoz a magyar jogtudományi egyesület számára; ennek nem léteben Ökröss Bálint l. t. a küldött jogtudományi folyóiratot, közhasználat végett, átteszi az akad. könyvtárhoz.

Köszönettel tudomásul vétetik.

37. Olvastatott *Brunner Antal* nyug. sőtiszt és köszénbányász, m. é. dec. 30-án Budán kelt levele, melyben 26 darab Magyarország bányajogát tartalmazó könyvet ajánl fel újévi ajándékol az akadémiai könyvtárnak.

Köszönettel fogadtatik.

38. A titkár jelenti, hogy a kassai kir. főreáltanoda, darmstadti Verein für die Hessische Geschichte und Alterthumskunde, s a görlitzi oberlausitzische Gesellschaft részéről, úgy szinte Schott Vilmos és Pertz Henrik k. l. tagoktól elismerő nyugták érkeztek a nyert akad. kiadványokért.

Tudomásul szolgál.

39. Ugyanaz jelenti, hogy a M. T. Akadémiához az 1869. év decz. 20-tól 1870. jan. 31-ig a következő ajándék-, csere és köteles könyvpéldányok érkeztek :

I. Testületektől.

Accad. di Scienze Mor. e Pol. Nápoly. Rendi conto. Quaderni di Settembre ed Ottobre 1869.

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Mittheilungen. XVI. Jahrg. 3. 4. H.

Académie R. des Sciences. Amsterdam. a) Verhandelingen. Afd. Letterkunde. IV. Deel. b) Verslagen en Mededeelingen Afd. Natuurkunde III. Deel. c) Jaarboek voo 1868. d) Processen-Verbaal. Afd. Natuurkunde 1868³/₄.

Histor. Verein für Steiermark. Gratz. a) Mittheilungen XVII. H. b) Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 6-er Jahrgang.

Verein für Hessische Gesch. und Alterthumskunde. Darmstadt. a) Archiv II. B. 2. H. b) Walther : Die Alterthümer der Heidnischen Vorzeit.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. IX.

K. Akademie der Wissensch. Bécs. a) Anzeiger. 1869. Nr. 27. 28. b) Anzeiger-register für 1869.

Alterthumsverein. Bécs. Berichte und Mittheilungen. X. B.

Juriska Föreningen Helsingfors. Tidskrift I. II. III. Arg.

Historisch-Statistische Section der Mähr. Schlesischen Gesellsch. Brünn. Schriften XVI. XVII. XVIII. B.

Société R. de Numism. Belge. Bruxelles. Revue. Tom. II. Livr. I. (5-e Série.)

K. k. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XVI. Jahrg. Jänner—Feber.

Institut Archéologique. Liège. Bulletin. Tom. V. 1. 2. 3. VI. 1. 2. 3. VII. 1. 2. 3. VIII. 1. 2. 3, IX. 2.

R. Istituto Veneto. Velence. Atti. Tom. XIV. Disp. 10.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XIX. B. b) Verhandlungen. 1869. Nr. 14—18.

Natural History Society. Montreal. The Canadian Naturalist. Vol. III. Nr. 1. Vol. IV. Nr. 2.

M. kir. Természettud. Társulat. Pest. Természettud. Közlöny. I. köt. Második kiadás.

Angol kormány. London. Trade Accounts (foreign countries) 167—VI.

M. kir. vallás és közokt. ministerium. Buda. a) Előterjesztés a felügyelete alatt álló közalapítványi alapok tárgyában 1869-ről. b) Előterjesztés a m. kir. tud. egyetem vagyonának kimutatása tárgyában. c) A m. kir. Pénzügyministerium tiszti névtára 1869-re. d) Okmánytár a m. kir. tud. egyetem vagyonának kimutatása tárgyában.

M. kir. földmiv., ipar és keresk. ministerium. Pest. Hivatalos statisztikai Közlemények. II. évfoly. 2. 3. 4. füzet.

Kegyes tanító rend. Pest. A magyar-erdélyországi kegyes tanító rend Névtára 1869⁷⁰ tanévre.

Főreáltanodai Igazgatóság. Pest. Iskolai tudósítvány az 1868⁶⁹ tanév végén. 3 példány.

II. Magánosoktól.

Véghelyi Imre e. alispán Veszprém. Veszprémmegye új térképe.

Dr. Abdullah Bey. Konstantinápoly. a) Liste des fossiles de la formation Dévonienne du Bosphore. b) Faune de la formation Dévonienne du Bosphore.

Varga Mihály plebános. Zámoly. A keresztyén kath. család. I. köt.

Orthmayer Tivadar s. lelkész. Fehértemplom. Itézet és Vitiligitismus.

Brunner Antal. Buda. a) Handbuch für das Berg-, Münz- und Forstwesen im Kaiserthume Oesterreich für 1856. b) Schmidt: Chronologisch-Systematische Sammlung der Berggesetze der Österreichischen Monarchie vom Jahre 1053 bis 1834. I—XXV. B.

Xántus János l. t. Pest. Observations on the Zodiacal Light from April 1853 to April 1855. Vol. III.

Lutter János tanár. Pest. Az általános természettani földrajz alapvonalai. Második kiadás.

Berecz Antal k. r. tanár. Pest. a) Természet I. II. folyam. b) A mennyiségtani földrajz alapvonalai. c) A különleges természettani földrajz alapvonalai.

Danielik János tt. Eger. Történeti tanulmányok. I. köt. A Prémontreiek.

Alessandro Ghirardini. Milano. Studj sulla Lingva Umana.

Bartakovics Albert érsek. Eger. Schematismus cleri dioecesis Agriensis ad 1870.

Sampson Low. London. Monthly Bulletin. Vol. 1. Nr. 15.

List és Francke. Leipzig. Könyvjegyzék (Magyarországra vonatkozó művek.)

Winter A. Frankfurt. Könyvjegyzék.

III. Köteles példányok.

Mihalik István nyomdája. Selmecz. Erdészeti lapok. VIII. évfoly. 12. füz.

Szigler testvérek nyomdája. Komárom. a) Statuten des Komorner Isr. Armenvereines. b) A révkomáromi népbank alapszabályai.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakolcza. Weliky Zsivot.

Gött János nyomdája. Brassó. Im Halborient. Historische Novelle.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Egy héber nyelvű olvasókönyv. b) Az országos közép-tanodai tanáregylet Közlönye. III. évfoly. 3. füz.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) A vármegyék történetének szervezése. b) Levelek a polgári házasságról. c) Betegség esetekbeni ápoló és segélyező egylet. d) Legújabb nagygyőri naptár. 1870. e) Győr városi színház zsebkönyve. 1870.

IV. Akadémiai kiadás.

a) Évkönyv. XIII. 2. dar. b) Törvénytud. Értekez. X. sz. c) Értesítő. 1869. 17. 18. sz. d) Nyelvtud. Értekez. VII. VIII. sz.

40. Toldy Ferencz r. t. indítványozza, hogy az akadémiai épületben két felszerelt hivatalszoba rendeltessék az osztálytitkárok használatára.

Elfogadtatik, s a nemzeti elnök úr a kívánt intézkedésre felkérte.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

J e l e n t é s

a Magyar Akadémiai Könyvtárról.

Tekintetes Akadémia !

Az alázatosan aláírt könyvtárnoki hivatal , az akadémiai könyvtár jelen állapotáról rövid tudósítást kívánván adni, azt következő három fejezetbe foglalja: az elsőben arról adván jelentést, hogy a könyvtári rendezés munkája mennyire haladt 1869. végéig; a másodikban az elmúlt évbeli olvasók számát terjesztvén elő hónapok szerint és összesen; a harmadikban végre a múlt év folytatában vett könyvek czímeit sorolván elő szakok szerint. E három fejezet által az akadémiai könyvtár jelen állapota talán legvilágosabban fejeztetik ki.

I.

A könyvtár rendezése.

A rendezési munka 1869. végén úgy állott, hogy vannak szakok, melyekről inventariumi és felütő katalogusok készültek;

vannak, melyekről még csak inventariumi katalogusok vannak, ezek szolgálván ideiglen felütő katalogusoknak is;

vannak szakok, melyekről czédulás katalogusok készültek, a melyek mindjárt felütő katalogusok gyanánt is szolgálnak.

A) Szakok, melyekről inventariumi és felütő katalogusok vannak.

	<i>Szám.</i>
1. <i>Magyar Jog</i> : folio 101, quarto 74, octavo 451, összesen	631
2. <i>Általános jogtudomány</i> : quarto 100, octavo 389, összesen	489
3. <i>Magyar irodalom</i> : quarto 27, octavo 1,012, összesen	1,039
4. <i>Régi magyar irodalom</i> : folio 25, quarto 238, octavo 212, összesen	475
5. <i>Akadémiák és Társulatok</i> : folio 2, quarto 84, octavo 118, összesen	204
6. <i>Fegyvtan</i> : quarto 16, octavo 201, összesen	217
7. <i>Növénytan</i> : folio 39, quarto 34, octavo 136, összesen	209
8. <i>Görög irodalom</i> : folio 41, quarto 38, octavo 259, összesen	338
9. <i>Magyar történelem</i> : folio 112, quarto 463, octavo 1080, összesen	1,658
10. <i>Magyar földrajz</i> : quarto 21, octavo 196, összesen	217
Összesen tehát	5,477

szám vagy munka, mindegyik munka folyó számmal lévén megjegyezve,

B) Szakok, melyekről csak inventariumi katalogusok vannak.

	<i>Szám.</i>
1. <i>Magyar nyelvtudomány</i> : quarto 9, octavo 220, összesen	229
2. <i>Latin irodalom</i> : folio 20, quarto 59, octavo 370, összesen	449
3. <i>Ó régiségtan</i> : folio 110, quarto 94, octavo 102, összesen	306
4. <i>Keresztjén régiségtan</i> : folio 20, quarto 47, octavo 61, összesen	128
5. <i>Éremitan</i> : folio 16, quarto 60, octavo 54, összesen	130
6. <i>Természetrajz</i> : folio 13, quarto 20, octavo 118, összesen	151
7. <i>Ásványtan</i> : folio 8, quarto 37, octavo 86, összesen	131
8. <i>Állattan</i> : folio 19, quarto 57, octavo 100, összesen	176
9. <i>Természettan</i> : folio 28, octavo 88, összesen	116
Összesen tehát	1,816

C) Szakok, melyekről czédulás katalogusok vannak.

1. <i>Általános történelem</i> : quarto 342, octavo 1,954, összesen	2,296
2. <i>Utazások</i> : quarto 91, octavo 400, összesen	491
3. <i>Általános földrajz</i> : quarto 86, octavo 225, összesen	391
4. <i>Magyar politika</i> : octavo	540
5. <i>Általános politika</i> : octavo	1,115
6. <i>Philosophia</i> : octavo	434
7. <i>Mathematika</i> : quarto 253, octavo 301, összesen	554
Összesen tehát	5,821

Ennél fogva rendezve és könyvtári használatban van már A) 5,477 munka

B) 1.816 „

C) 5.821 „

Összesen 13,114 munka.

Mint hogy egy-egy számot bizvást lehet 3 kötetre venni (mert vannak számok, a melyek kötetei a százat felülmulják), a rendezett és megszámozott kötetek mintegy 39,342-re mentek az 1869-dik év végén. Azonban a B. C. alatti szakok nincsenek még kimerítve; s vannak még szakok, p. o. újabbkori irodalmak, biographiák, encyclopaediák, a melyekre a folyó évben körül a sor.

II.

Az olvasók száma az elmúlt évben volt:

Januarius hóban	435
Februarius „	674
Martius „	912
Aprilis „	437
Majus „	446
Junius „	586
Julius „	684
October „	795
November „	940
December „	929
Összesen	6,838 olvasó.

III.

Az 1869. év folytán vett könyvek, szakok szerint elosztva, a következő jegyzékben foglaltatnak:

I. *Encyclopaedia. Társulati közlemények. Vegyes tartalmu folyóiratok.*

Conversations-Lexikon, ed. Brockhaus. 11-te Aufl. Bd. I—XV. Leipzig. 866.

Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen. Helsingfors. 1846—1848. 1850—1857. II. Jakso. 3—7. osa.

Biographie Universelle, ed. Michaud. Tom. 1—45. Paris.

Kirchenlexikon der Kathol. Theologie, ed. Wetzer u. Welte. Neue Ausgabe, Bd. I—XII.

Real-Encyclopaedie für protestant. Theologie, ed. Herzog. Bd. I—XVIII. Gotha. 854—64.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Osa 5. 9. 11. 14. 12. 17. II. IV. 18—20. 22—24. 26. 34. 35. 37. 38. 40. 42. Helsingfors. (Kiegészítésül).

Comptes Rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des sciences (de l'Institut de France). 1835—1857. 1863—1864. (Kiegészítésül).

Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des sciences (de l'Institut de France). — Sciences mathématiques et physiques. Paris. Tom. 1—13. Tom. 19. 1827—1865. (Kiegészítésül).

Mémoires de l'Académie des sciences (de l'Institut de France). Tom. 1—24. 29. 35. 1816—1866. Paris. (Kiegészítésül).

Philosophical Transactions of the Royal Society of London. 1801—1830. (Kiegészítésül).

II. *Görög és római irodalom.*

Droysen, Aristophanes Werke. I. II. Leipzig. 1869.

Horatius Episteln, von O. Ribbeck. Berlin. 1869.

Homeri Odyssea, ed. La Roche. Lps. 1867.

Rohde, Über Lucians Schrift Λουκιος. Leipzig. 1869.

Grammatici Latini, ed. Keil. I—V. Lps.

Vergilii Maronis Opera, ed. Ribbeck. I—IV. Lps. 1859—1868.

Westphal, Prolegomena zu Aeschylus Tragoedien. Leipzig. 1869.

Scholia ad Lucani bellum civile, ed. Usener. Lps. 1869.

Müller, Zur Geschichte der klass. Philologie in den Niederlanden. Leipzig. 1869.

Weidner, Commentar zu Vergil's Aeneis Buch I. II. Leipzig. 1869.

Herodotus, ed. Stein. Berlin 1864.

Theocriti Idyllia, ed. Fritsche I. II. Lps. 1869.

Porphyrius. Aus dem griechischen von Baltzer. Nordh. 1869.

S. A. Propertii Cynthia, ed. Carutti. Hagae 1869.

Herodiani Technici reliquiae, ed. Lentz I. II. Lps. 1868.

Philodemi Epicurei de ira liber, ed. Comperz. Lps. 1864.

Bucolicorum Graecorum reliquiae, ed. Abrens. I. II. Lps. 1855.

Stephani Byzantii Ἑθνικά, ed. Westermann. Lps. 1839.

Aristotelis Ars rhetorica, ed. Spengel. I. II. Lps. 1867.

Poetae Lyrici Graeci, ed. Bergk. I—III. Lps. 1866.

Plutarchi De re Musica, ed. Volkmann. Lps. 1856.

- Nicaudrea Theriaca et Alexipharmaca, ed. Schneider. Lps. 1856.
 Apollonii Argonautica, ed. Merkel. Lps. 1854.
 Alciphronis rhetoris epistolae. Lps. 1853.
 Aeschyli Septem ad Thebas, ed. Ritschel. Elbef. 1853.
 Die Acharner des Aristophanes, ed. Ribbeck. Lps. 1861.
 Demosthenis or. contra Aeschinem, ed. Voemel. Lps. 1862.
 Demosthenis or. adversus Leptinem, ed. Voemel. Lps. 1866.
 Hymni Homerici, ed. Baumeister. Lps. 1860.
 Aeschylus Agamemnon von Keck. Lps. 1863.
 Seymni Chii periegesis. Lps. 1856.
 Didymi Chalcenteri fragmenta, ed. Schmidt. Lps. 1854.
 Artemidori Daldiani Oneirocriticon, ed. Hercher. Lps. 1869.
 Aristoteles pseudepigraphus, ed. Val. Rose. Lps. 1863.
 Tragicorum Graecorum fragmenta, ed. Nauck. Lps. 1856.
 Aeschinis Orationes, ed. Schultz. Lps. 1865.
 Dionysi Halic. De Compositione verborum, ed. Hanow. Lps. 1868.
 Bionis Epitaphius Adonidis, ed. Ahrens. Lps. 1854.
 Flavii Josephi Opera, ed. Bekker. I—V. Lps. 1855.
 Nonni Dionysiaca, ed. Koechly. I. II. Lps. 1857.
 Erotici scriptores Graeci, ed. Hercher. I. II. Lps. 1858.
 Plutarchi Vitae parallelae, ed. Sintenis. I—V. Lps. 1861.
 Polybii Historia, ed. Dindorf, I—IV. Lps. 1866.
 Isocratis Orationes, ed. Benseler. I. II. Lps. 1867.
 Athenaei Deipnosophistae, ed. Meineke. I—IV. Lps. 1867.
 Luciani Opera, ed. Jacobitz. I—III. Lps. 1861.
 Cl. Aeliani De animalium natura, ed. Hercher. I. II. Lps. 1866.
 Pausaniae Descriptio Graeciae, ed. Schubart. I. II. Lps. 1862.
 Dionis Chrysostomi Orationes, ed. Dindorf I. II. Lps. 1857.
 Diodori Siculi Bibliotheca historica, ed. Dindorf I—V. Lps. 1867.
 Themistii paraphrases Aristotelis, ed. Spengel I. II. Lps. 1866.
 Scriptores metrici Graeci, ed. Westphal I. Lps. 1866.
 Thucydides, De bello Peloponnesiaco, ed. Böhme I. II. Lps. 1867.
 Rhetores Graeci, ed. Spengel. Lps. 1863.
 Jo. Stobaei florilegium, ed. Meineke I—IV. Lps. 1856.
 Iliadis Carmina XVI. ed. Koechly. Lps. 1861.
 Theophrasti Eresii Opera, ed. Wimmer I—III. Lps. 1854.
 Plotini Opera, ed. Kirchhoff I. II. Lps. 1856.
 Nicomachi Introd. arithmetica, ed. Hoche. Lps. 1866.
 Heliodori Aethiopicorum libri, ed. Bekker. Lps. 1855.
 Simeonis Sethi De alimentorum facultatibus, ed. Langkavel. Lps. 1868.
 Apollodori bibliotheca, ed. Bekker. 1851.
 Anacreontis Teii Σμυρναιαζα, ed. Rose. Lps. 1868.
 Lycurgi or. in Leocratem. Lps. 1869.
 Onosandri De Imperatoris officio, ed. Koechly. Lps. 1860.
 Lysiae Orationes, ed. Scheibe. Lps. 1868.
 Babrii fabulae, ed. Schneidewin. Lps. 1865.

- Fabulae Aesopicae*, ed. Halm. Lps. 1868.
Manethonis Apotelesmaticorum libri VI., ed. Koechly. Lps. 1858.
Isaei Orationes, ed. Scheibe. Lps. 1860.
Porphyrii phil. Opuscula, ed. Nauck. Lps. 1860.
Herodiani Ab excessu divi Marci libri. Lps. 1855.
Aeschinis Orationes, ed. Franke. Lps. 1863.
Appiani Historia Romana, ed. Bekker I. II. Lps. 1852.
Arriani De exped. Alexandri libri VII., ed. Geier. Lps. 2861.
 Teuffel, *Geschichte der Römischen Litteratur.* 1—3. Lief. Leipzig 1868—1869.
 Ritschl, *Neue Plautinische Excurse.* I. Heft. Leipzig 1869.
Gai Sallustii Crispi quae supersunt, ed. Dietsch I. II. Lps. 1869.
Q. Horatii Flaccus, ed. Lehrs. Leipzig. 1869.
 Steitz, *Die Werke und Tage des Hesiodos.* Leipzig. 1869.
 Sauppe G., *Lexilogus Xenophonteus.* Leipzig. 1869.
Vellei Paterculi historia Romana. ed. Haase. Lps. 1863.
Phaedri fabulae Aesopiae, ed. Müller. Lps. 1868.
Persii Satyrarum liber, ed. C. F. Hermann. Lps. 1865.
P. Pap. Statius, recogn. Queck. I. II. Lps. 1864.
T. Livi a. u. c. libri, recogn. Weissenborn I—VI. Lps. 1861.
A. Tibulli lib. IV. Recogn. Rossbach. Lps. 1866.
C. Plinii S. Epistolae, ed. Keil. Lps. 1868.
Martianus Capella, ed. Eyssenhardt. Lps. 1866.
M. V. Martialis Epigrammaton libri, ed. Schneidewijn. 1866.
Jurisprudentiae Antejustinianae quae supersunt, ed. Huschke. Lps. 1867.
Suetonii Tranquilli quae supersunt, ed. Roth. Lps. 1865.
Macrobius, ed. Eyssenhardt. Lps. 1868.
Censorini, De die natali liber, ed. Hultsch. Lps. 1867.
D. Junii Juvenalis Satirarum libri V., ed. Hermann. Lps. 1865.
P. Terentii Comoediae, ed. Fleckeisen. Lps. 1868.
L. Ann. Senecae tragoediae, rec. Peiper et Richter. Lps. 1867.
Justinus, rec. Jeep. Lps. 1859.
Boetii De institut. Arithmetica et de inst. Musica, ed. Friedlein. Lps. 1867.
C. Celsi De medicina libri VIII. ed. Daremberg. Lps. 1859.
A. Gellii Noctes Atticae. I. II. Lps. 1861.
Gaii Institut. Juris civilis, ed. Huschke. Lps. 1861.
Frontini Strategematicon, ed. Dederich. Lps. 1855.
Florus. Ampelius, ed. Wölflin. Lps. 1863.
Justiniani Institutionum libri IV., ed. Huschke. Lps. 1868.
Curtii Rufi De gestis Alexandri Magni, ed. Foss. Lps. 1868.
Eutropii Historia Romana, ed. Dietsch. Lps. 1868.
Valerii Maximi dictor. libri IX, Julii Paridis et Januarii Nepotiani epitomae, ed. Halm, Lps. 1865.
L. Ann. Senecae opera, ed. Haase. Lps. 1862.
C. Plinii Secundi Naturalis historia, ed. Janus I—VI. Lps.
P. Ovidius Naso, ed. Merkel, I—III. Lps.
Pervigilium Veneris, ed. Bücheler. Lps. 1859.

- Aviani fabulae, ed. Fröhner. Lps. 1862.
 C. Taciti Annales, ed. Kiessling. Lps. 1829.
 T. Lucretii Cari De rerum natura, ed. Forbiger. Lps. 1828.
 Metrologorum scriptorum reliquiae, ed. Hultsch. Vol. II. Lps. 1860.
 Anonymi Orestis tragoedia, ed. Maehly. Lps. 1866.
 P. Ovidii Nasonis Ex Ponto, ed. Korn. Lps. 1868.
 Catonianae poesis reliquiae, ed. Fleckeisen. Lps. 1854.
 Comitorum Latinorum reliquiae, ed. Ribbeck. Lps. 1855.
 Fragmentum de jure fisci, ed. Krüger. Lps. 1868.
 Terentii Varronis Saturarum Menippearum reliquiae, ed. Riese. Lps. 1865.
 M. Catonis praeter libr. de r. rust., ed. Jordan. Lps. 1860.
 Ennianae poeseos reliquiae, ed. Vahlen. Lps. 1854.
 Grani Liciniani quae supersunt. Lps. 1858.
 Cornifici Rhetoricorum ad Herennium lib. IV., ed. Kayser. Lps. 1854.
 Tragicorum Latinorum reliquiae, ed. Ribbeck. Lps. 1854.
 Vitruvii de Architectura libri, ed. Rose et Müller. Lps. 1867.
 Legis XII. Tabularum reliquiae, ed. Schöll. Lps. 1866.
 Justini Historiae Philippicae, ed. Dübner. Lps. 1831.
 Suetonii Tranquilli praeter Caesarum libros reliquiae, ed. Reifferscheid. Lps. 1860.
 J. Frontini De aquis urbis Romae. Lps. 1858.
 Frontonis et M. Aurelii epistolae, rec. Naber. Lps. 1867.
 Quintiliani Institutionis Oratoriae pars I. ed. Halm. Lps. 1868.
 Q. Horatii Flacci opera, ed. Keller. Vol. I. Lps. 1864.
 Horazens Satiren, ed. Döderlein. Lps. 1860.
 Horatii Flacci Sermorum libri 11. ed. Kirchner, I, II, 1. 2. Lps. 1864 ~ 1867.
 Vitruvii de Architectura, ed. Lorentzen, Vol. I. pars I. Lps. 1857.
 Poetarum Latinorum, Hostii etc. reliquiae, ed. Weichert. Lps. 1830.

III. *Keleti irodalmak.*

- Pistis Sophia. Coptice ed. Schwartze. Berlin. 1851.
 Dsevdet effondi, A török birodalom története (törökül). I—III.
 Qolasta. Mandäischer Text. Ed. Enting. Stuttgart. 1867.
 Jacut's Moschtarik, ed. Wüstenfeld. Götting. 1846.
 Prolegomènes d' Ibn Khaldoun, par De Slane. I. partie. Paris. 1863.
 Coranus. Arabice, ed. Flügel. Lps. 1868.
 Bergé, Transkaukasische Sängers. Leipzig. 1868.
 Rig-Veda, ed. M. Müller, III. IV. Lief. Lps. 1857—1869.
 Weber, Indische Streifen II. Berlin. 1869.

IV. *Ujabbkori európai irodalmak.*

- Uhlands Schriften I. II. III. IV. VI. VII. Stuttgart. 1865—1868.
 Shakespeare's Dramatische Werke, ed. Ulrici. Bd. I—VII. Berlin 1867.
 Wolfram von Eschenbach, ed. Lachmann. Berlin 1854.
 Gervinus, Haendel und Shakespeare. Leipzig 1868.

- Grimm, Deutsche Heldensage. Berlin 1867.
 Régi magyar Vitéz énekek, I, II. Kiadta Thaly K. Pest 1864.
 Grimm, Deutsche Sagen. I. II. Berlin 1866.
 Walther von der Vogelweide, ed. Lachmann. Berlin 1864.
 Landau, Die Quellen des Decamerone. Wien 1869.
 Kirjallinen Kuukauslehti 1866. 1867. 1868, Helsingfors.
 Zeitschrift für deutsche Philologie, ed. Höpfner, Bd. I, 1. 2. 3. 4.
 Šafarik, Geschichte der südslavischen Litteratur. I—III. Prag 1864.
 Talvj, Volkslieder der Serben I. II. Leipzig 1853.
 Dainos, Littauische Volkslieder, übers. von Nesselmann. Berlin 1853.
 Slawische Balalaika, von Waldbühhl. Leipzig 1843.
 Giesmü-Knygos. Königsberg 1751.
 Haupt und Schmalzer, Volkslieder der Wenden. I. II. Grimma 1841.
 Padurra, Ukrainy. Varsó 1844.
 Cybulski, O Runach slovianskich. Poznań 1860.
 Srpsko narod. pjesme, ed. Vuk Steph. I—V. Viennae.
 Junius, Letters. by J. Wade. I. II. London 1868.
 Deutsche Classiker des Mittelalters, ed. Pfeiffer. VI. VII. Leipzig 1869.
 Deutsche Dichter des XVII. Jahrh. ed. Goedeke. I. II. Leipzig 1869.
 Jakobson, Kooli lugemise raamat. I. Jagu. Dorpat 1868.
 Altmann, Balalaika. Berlin 1863.
 Wander, Deutsches Sprichwörterlexikon. I. Leipzig 1867.
 Uhland, Alto Volkslieder I. II. Stuttgart 1844.
 Pap Gy., Palócz népköltemények. Sárospatak 1865.
 Eredeti magyar Közmondások. Kiadta Palkó P. Rosnyó 1861.
 Schiller's Werke. Hist. kritische Ausgabe, V, 1. VI. Stuttgart 1869.
 Kalevala. Öfversatt af K. Collan. I. II. Helsingfors 1869.
 Elstnische Märchen v. Fr. Kreutzwald, Übersetzt von Löwe. Halle 1869.
 Toldy, Geschichte der Ungar. Litteratur, übersetzt von Kolbenmeyer. Pest 1865.
 Archiv für Litteraturgeschichte, ed. R. Goscho I, 1. Leipzig 1869.

V. Nyéltudomány.

- Schleicher, Compendium der Indogerm. Sprachen. 2-te Ausg. Weimar 1866.
 Schmoller, Baiarisches Wörterbuch. Bearbeitet von Fromann. I. II. Lief. München 1869.
 Polysu, Romänisch-Deutsches Wörterbuch. Brassó 1857.
 Merx A. Grammatica Syriaca. Particul. I. II. Halis 1867—1869.
 Graff, Althochdeutscher Sprachschatz I—VII. Berlin 1834—1842.
 Hunter, Comparative Dictionary of the non-aryan languages of India and High. Asia, London 1868.
 Schultze E., Gothisches Wörterbuch. Züllichau 1867.
 Dietrich, Runen-Wörterbuch. Stockholm.
 Wiedemann, Grammatik der wotjakischen Sprache. Reval 1851.
 Wiedemann, Grammatik der tscheremissischen Sprache. Reval 1847.
 Wiedemann, Grammatik der syrjänischen Sprache. Reval 1847.
 Castrén A., Grundzüge der tungusischen Sprachlehre, Petersburg 1856.

- Körber, Kleines ehstnisches Handwörterbuch. Dorpat 1866.
 Burgny, Grammaire de la langue d'Oïl. I. II. Berlin 1869.
 Rietz, Ordbok öfver Svenska Almogespråket. Malmö 1867.
 Redhouse, English and Turkish Dictionnary in two parts. London 1856.
 Lane, Arabic-English Lexicon. Book I, Part. I—III. London 1867.
 Förstemann, Altd deutsches Namenbuch. I. II. Nordh. 1836.
 Nöldeke, Grammatik der neusyrischen Sprache. Leipzig 1868.
 Fürst, Hebräisches Handwörterbuch I. II. Leipzig 1863.
 Dillmann, Lexicon linguae Aethiopicae. Lps. 1865.
 Dillmann, Grammatik der Aethiop. Sprache. Leipzig 1857.
 Böttcher, Lehrbuch der Hebräischen Sprache. I. II. Leipzig 1866.
 Ewald, Lehrbuch der Hebräischen Sprache. 7-te Ausg. Göttingen 1863.
 Schmidt, Russisches Wörterbuch I. II. Leipzig 1868.
 Caspari, Grammatik der Arabischen Sprache. 3-te Aufl. Leipzig 1866.
 Judas, Langue phénicienne. Paris 1847.
 Moebius, Altnordisches Glossar. Leipzig 1866.
 Bielenstein, Lettische Sprache. I. II. Berlin 1863.
 L. Meyer, Vergl. Grammatik der griech. und latein. Sprache. I. II. Berlin 1861.
 L. Meyer, Griechisch-lateinische Declination. Berlin 1862.
 Lewicki, Grammatik der ruthonischen Sprache. Przomysl. 1834.
 Schmalzer, Deutsch-Wendisches Wörterbuch. Bautzen 1843.
 Wuk Stephanovitsch, Kleine Serbische Grammatik. Verdeutschte von J. Grimm 1824.
 Joannovics, Grammatica linguae eccl.-slavicae. Viennae 1851.
 Dankowsky, Etymologisches Wörterbuch der Magyar. Sprache. Posonii 1833.
 Schrader, De linguae Aethiopicae indole. Gött. 1860.
 Jaeschke, Grammar of the Tibetan language. Kyclang 1865.
 Jaeschke, Romanized Tibetan dictionary. Kyclang 1866.
 Levy, Phoenizisches Wörterbuch. Breslau 1864.
 Westphal, Grammatik der deutschen Sprache. Jena 1869.
 Ulfilas. Text. Gramm. u. Wörterbuch. Paderborn 1869.
 Kühner, Ausf. Grammatik der griechischen Sprache. 2-te Aufl. I. Theil, I. Abth. Hannover 1869.
 Nerger, Grammatik des Meklenburg. Dialekts. Leipzig 1869.
 Kern, Die Glossen in der Lex Salica. Haag 1869.
 Vilmar, Hessisches Idiotikon. Marburg 1868.
 Weinhold, Baiेरische Grammatik. Berlin 1867.
 Eurén, Finsk-svensk Ordbok. Tavastehus 1860.
 Studien zur griech. lat. Grammatik, ed. Curtius, II, 1. Leipzig 1869.
 Lagus W., Läkörkurs i arabiska språket. Hels. 1869.
 Zingerle, Lusornisches Wörterbuch. Innsbruck 1869.
 Wöber, Wortverzeichniss zu J. Grimms Deutscher Grammatik. II. Hälfte. Wien 1860.
 Szavaytow, Grammatika zürjanskago jazika. Pétervár 1850. (oroszul).
 Oppert, Eléments de la gramm. Assyrienne. Paris 1868.
 Wackernagel, Voces variae animantium. Basel 1869.
 Bielenstein, Lettische Grammatik. Mitau. 1863.
 Lauer, Grammatik der Armenischen Sprache. Wien 1869.

- Hattala, A. Schleicher und die slavischen Consonantengruppen. Prag. 1869.
 Pott, Etymologische Forschungen. Zweiter Theil I. Abth. 1861. III. Abth. Detmold 1869.
 Vocabularius St. Galli, ed. Büchler. Brison 1869.
 Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Pet. 1869.
 Gerland, Intensiva und Iterativa. Leipzig 1869.

VI. *Regisegtan.*

- Cochet, Sepultures Ganloises. Paris 1857.
 „ Les églises de l'arrond. de Dieppe. Paris 1850.
 „ Les églises de l'arrond. d'Yvetot. I. II. Paris 1854.
 „ La Normandie souterraine. Paris 1854.
 „ La Seine inferieure historique. Paris 1863.
 Hope, Histoire de l'Architecture. Tom. I. II. Brux. 1852.
 Rutimeyer, Fauna der Pfahlbauten. Basel 1861.
 Roujon, Recherches sur l'âge de pierre. Paris 1865.
 Liroy, Le abitazioni lacustri della età della pietra. Venezia 1865.
 Staub, Die Pfahlbauten in den Schweizer Seen. Zürich.
 Reliquiae Aquitanicae. Part. I—IV. London 1865—1866.
 Rabut, Habitations lacustres de la Savoie. Chambéry 1854.
 Marchant L., Etudes sur l'âge de pierre. I. III. Dijon 1866.
 Watelet, L'âge de pierre. Vervins 1866.
 Das Schloss zu Schwerin, ed. Stüler. III. Abth. (Schluss), Berlin 1869.
 Wagner u. Kachel, Grundformen der antiken Bankunst. Heidelberg 1869.
 Holmberg, Nordbon under hednatiden. I. II. Stockh. 1854.
 Cohen H., Description histor. des monnaies frappées sous l'empire Romain. I—VII.
 Paris 1859—1868.
 Gruner L., The Terracotta-Architecture in North-Italy. London 1867.
 Conze, Griechische Plastik. Halle 1869.
 Reber, Geschichte der Baukunst im Alterthum. Leipzig 1866.
 Sabatier, Monnaies Byzantines. I. II. Paris 1862.
 Bibra, Bronzen und Kupferlegirungen. Erlangen 1869.
 Lindenschmidt, Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit. I. II, 1—10. Mainz 1864.
 Blanc, Grammaire des arts du dessin. Paris 1867.

VII. *Földrajz. Utazások.*

- Spallanzani, Viaggi alle due Sicilie. T. I—VI. Pavia 1792.
 Peschel, Geschichte der Erdkunde. München 1865.
 Voyages des pelerins bouddhistes. Du chinois par Stan. Julien. Tom. I—III. Paris
 1853—1858.
 Tóth Ág., A helyszínrész. Pest 1869.
 Europäisch. russische Grenzländer. 10 Karten.
 Magyarország és Erdély képekben, ed. Hunfalvy J. Darmstadt 1866.
 Das malerische Finnland, 118 Ansichten, ed. H. C. Friis. Helsingf. 1853.
 Kotschy, Reise im cilicischen Taurus. Gotha 1858.

- Toeppen, Geographie von Preussen. Gotha 1858.
 Kittlitz, Denkwürdigkeiten einer Reise im russischen Amerika. I. II. Gotha 1858.
 Kapp, Vergl. allg. Erdkunde. Braunschw. 1868.
 Bertram, Wagien. Baltische Studien. Dorpat 1868.
 Torontál megye térképe, szerk. Trumauer Fr. 1862.
 Temes megye térképe, Krassó megye térképe. 1862.
 Stieler's Hand-Atlas. 84 Karten. Gotha 1868.
 Ficker, Die Völkerstämme der öster.-ungarischen Monarchie. Wien 1869.
 Boner, Transylvania. London 1865.
 A. v. Humboldts Reise in die Aequinoctial-Gegenden des neuen Continents. Deutsch von H. Hauff. I—IV. Stuttg. 1860.
 Whympier, Fr. Alaska. Reisen etc. Braunschw. 1869.
 Heuglin, Reise in das Gebiet des weissen Nil. Lps. 1869.
 Wallace, Der malayische Archipel. Bd. I. II. Braunschw. 1869.
 Peschel, Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde. Leipzig 1870.

VIII. Történelem. Biographiák.

- Niebuhr, Geschichte Assurs und Babels. Berlin 1857.
 Helferich, Der altrömische Kalender. Frankfurt 1869.
 Machly, R. Bentley. Biographie. Leipzig 1868.
 Hardt, Luxemburger Weisthümer I. Luxemburg 1868.
 Nilsson, Les habitants primitifs de la Scandinavie. Paris 1868.
 Mommsen, Römische Geschichte I. 5-te Aufl. Berlin 1868.
 Honegger, Litteratur und Cultur des XIX. Jahrh. Leipzig 1865.
 „ Allg. Culturgeschichte der neuesten Zeit. I. II. Leipzig 1868 1869.
 Droysen, G., Gustaf Adolf, I. Leipzig 1869.
 Historia Miscella, Recensuit Eyssenhardt. Berlin 1869.
 Spruners Historischer Atlas. 2-te Ausg. I—III. Gotha.
 Kuenzel, Landgraf Georg von Hessen-Darmstadt. Wien 1869.
 Bunsen, Outlines of the philosophy of the history. I. II. London 1854.
 Stumpf, Die Reichskanzler. I, 1. II, 1—3. Innsbruck 1865.
 Franklin, Reichshofgericht. Weimar 1869.
 Löbbeck, Gregor von Tours. 2-te Aufl. Leipzig 1869.
 Salamon F., Az első Zrínyiék. Pest 1865.
 „ „ Magyarország a török hódítás korában. Pest 1864.
 Viquesnel, Recherches histor. sur les peuples Slaves. Paris 1869.
 Krause, Byzantiner des Mittelalters. Halle 1869.
 Pierson, Electron. Berlin 1869.
 Forschungen zur deutschen Geschichte, ed. Baier. Ak. Wiss. I—VI. Göttingen.
 Burkhart, Cultur der Renaissance. Leipzig 1869.
 Theiner, Vetera Monumenta Historica Ungariae. I. II. Romae 1860.
 Castrén, Kertoelmia Kajaanin läänin vaiheista 1650—1750. Helsingf. 1867.
 Grote, Geschichte Griechenlands, übers. von Meissner. Bd. I—VI. Leipzig 1850.
 Ebers, Aegypten und die Bücher Mosis. I. Berlin 1862.
 Bibliotheca rerum Germanicarum, ed. Jaffé. I—V. Berlin 1864. sequ.

- Curtius, Griechische Geschichte I—III. Berlin 1868.
 Irányi, Revolution de Hongrie. I. II. Paris 1859.
 Geschichte Oesterreichs von 1848. I. Leipzig 1869.
 Jäger, Kaiser Joseph II. und Leopold II. Wien 1869.
 Gindely, Böhmen und Mähren in der Reformation. I. II. Prag 1868.
 „ Geschichte des röm. Majestätsbriefes von 1609. Prag 1868.
 „ Rudolf II. und seine Zeit. I. II. Prag 1868.
 Antiquités Russes d'après les monuments histor. des Islandais I. II. Copenhague 1860.
 Joseph II. und Katharina von Russland. Briefwechsel, ed. Arneth. Wien 1869.
 Thugut Clarfayt und Wurmser. Originaldocumente. Wien 1869.
 Oesterreichs Kämpfe im Jahre 1866. Bd. I. II. IV. Wien 1869.
 Dacianischer Simplicissimus. Leipzig 1854.
 Rawlinson, Ancient monarchies. Vol. IV.
 Sybel, Kleine histor. Schriften. I. II. München 1869.
 Cosel, Geschichte des Preussischen Staats. I. Leipzig 1861.
 Fuxhoffer, Monasteriologia II. Pest 1860.
 Taillandier, Tchèques et magyars. Paris 1869.
 Hefele, Conciliengeschichte. Bd. I—VII. Freiburg 1855—1869.
 Brunner, Mysterien der Aufklärung in Oesterreich. Mainz 1869.
 Szábob K., A magyar vezérek kora. Pest 1869.
 The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from 1621—1628 incl. London 1740.

IX. Jogtudomány. Politika.

- Stein, System der Staatswissenschaften I. II. Stuttgart 1852.
 Baintner, Az ausztriai magánjog alaptanai. 1—3. füz. Pest 1868.
 Bluntschli, Geschichte des Staatsrechts. München 1864.
 Siaguna, Compendiu de dreptulu canonicu. Szeben 1868.
 Schaguna, Compendium des canonischen Rechts.
 Kautz Gy., Nemzetgazdászati eszmék fejlődése. Pest 1868.
 Mohl, Staats- und Völkerrecht III. (Politik II.) Tübingen 1869.
 Stein, Die vollziehende Gewalt (Verwaltungslehre I.) Stuttgart 1869.
 Klostermann, Patentgesetzgebung. Berlin 1869.
 Rau K. H., Lehrbuch der politischen Oekonomie. I, 1. II. III. Leipzig 1865—1868.
 Roscher W., Die deutsche Nationaloekonomie des XVI—XVII. Jahrhunderts. Lpz. 1862.
 „ System der Volkswirtschaft I. II. Stuttgart 1867—1868.
 „ Ansichten der Volkswirtschaft aus dem geschichtl. Standpunkte. Lpz. 1861.
 „ Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung. Leipzig 1866.
 „ Über Kornhandel und Theuerungspolitik. Stuttgart 1852.
 Stein, Die industrielle Gesellschaft. 2-te Aufl. Leipzig 1855.
 „ Das Königthum und die Republik. Leipzig 1855.
 „ Begriff der Gesellschaft. Leipzig 1855.
 Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer. 2-te Aufl. Gött. 1854.
 Held J., Staat und Gesellschaft. Bd. I—III. Leipzig 1861—1865.
 Digesta Justiniani Augusti, ed. Mommsen. Vol. I. Berlin 1868.

- Suomen suuriruhtinamaan Asetus-kokous. 1867. Helsingf. 1868.
 Stein, Verwaltungslehre I—VII. Theil. Stuttgart 1868.
 Lewis, Essays on the administration of Great-Britain. London 1864.
 H. Grotii De jure praedae, ed. Hamaker. Hagae 1868.
 Guth, Lehre vom Einkommen. Prag 1869.
 De Jurisdictione edictum, ed. Rudorff. Lps. 1869.
 Richter, Staats- und Gesellschaftsrecht der franz. Revolution I. II. Berlin 1866.
 Domin-Petrushevycz, Neuere öster. Rechtsgeschichte. Wien 1869.
 Say J. B., Traité d'économie politique. Paris 1860.
 Baudrillart, Manuel d'économ. pol. Paris 1864.
 Magyarországi törvények és rendeletek tára. 1867. 1868. 1869. Pest.
 Putz, Beiträge zur Geschichte des ungarischen Privatrechts. Wien 1869.
 Pauler, Büntető jogtan, 2-dik kiadás. I. köt. Pest 1869.
 Bastiat, Fr., Oeuvres complètes, 2. ed. I—VII. Paris 1862.
 Deutsches Staatswörterbuch, ed. Bluntschli u. Brater. Bd. I—X. Stuttg. 1857—1868.
 Virozsil, Staatsrecht von Ungarn. I. II. Pest 1865.
 Institutionum et regularum Juris Romani Syntagma, ed. Gneist. Lps. 1858.
 Jus Graeco-Romanum, Part. I—V., ed. Zachariae. Lps. 1856—1869.
 Stein, Die vollziehende Gewalt, III. Theil, 2-te Aufl. Stuttgart 1869.
 Szalay L., Publicistai dolgozatok. I. II. Pest 1847.

X. *Philosophia. — Theologia. Mythologia.*

- Grote, Plato and the other Companions of Socrates. Vol. I—III. London 1865.
 Fischer K., Geschichte der neueren Philosophie. I. II. Bd. 1867.
 Werner, Geschichte der kathol. Theologie. München 1866.
 Dorner, Geschichte der protestantischen Theologie. München 1867.
 Grimm, Deutsche Mythologie. I. II. Gött. 1854.
 Fischer K., System der Logik. Heidelberg 1865.
 Rosenkranz, Wissenschaft des Wissens. I. II. Mainz 1868.
 Castrén, Finnische Mythologie. Petersburg 1853.
 Delff, Grundlehren der philosophischen Wissenschaft. Husum 1869.
 Wiener, Atomenlehre. Leipzig 1869.
 Pfeiderer, Die Religion, ihr Wesen und ihre Geschichte. I. II. Leipzig 1869.
 Fichte Im. Herm., Vermischte Schriften zur Philosophie. I. II. Leipzig 1869.
 Schmiedl, Studien über jüdische Religionsphilosophie. Wien 1869.
 W. Mannhardt, Götterwelt I. Berlin 1860.
 Wolf, Beiträge zur deutschen Mythologie. I. II. Gött. 1852.
 Simrock, Handbuch der deutschen Mythologie. Bonn 1854.
 Frauenstädt, Blicke in die intell. phys. und moralische Welt. Leipzig 1869.
 Wiener, Die geistige Welt. Leipzig 1869.
 Leonhardi, Der Philosophencongress. Prag 1869.
 Zeller, Philosophie der Griechen. 3. Aufl. I. Leipzig 1869.
 Lotze, H., Mikrokosmos. Bd. II. Leipzig 1869.

XI. *Mathematika. Astronomia.*

- Brünnow, Lehrbuch der sphärischen Astronomie. Berlin 1862.
 Briot u. Bouquets Theorie der . . . Functionen. Halle 1861.
 Weninger, Politikai számtan. I. Rész. Pest 1869.
 Tortolini B., Annali di matematica pura ed applicata, Tom. I—V. Roma 1858—1863.
 Tortolini, Annali di scienze matematiche e fisiche compilati da —. Tom. I—VIII. Roma 1850—1857.

XII. *Természettudományok.*

- Schmidlin, Populäre Botanik. Stuttgart 1867.
 Catullo, Trattato di geognosia. Padova 1844.
 Omboni, Mineralogia. Milano 1854.
 „ Geologia. Milano 1854.
 Da Rio, Orittologia Euganea. Padova 1836.
 Gümbel, Geognost. Beschreibung d. Ostbayerischen Grenzgebirgs (m. Atlas) Gotha 1868.
 „ Geognost. Beschreibung d. Bayerischen Alpengebirgs (m. Atlas) Gotha 1860.
 Lecoq, Atlas Géologique du Depart. du Puy-de-Dôme. 1861.
 „ Les époques géologiques de l'Auvergne. Tom. I—V. Paris 1867.
 Kobell, Geschichte der Mineralogie. München 1864.
 Say M., Vegytan. 2-ik kiadás. Pest 1868.
 Lorenz, Tafeln zum Studien der Geologie. Gotha 1862.
 Tyndall, Der Schall. Braunschweig 1869.
 Bromme, Atlas zu Humboldts Kosmos. Stuttgart 1861.
 The Ibis, Journal of Ornithology. 1866. 1867. 1868.
 Volger, Erdbeben in der Schweiz. Gotha 1857.
 Landgrebe, Naturgeschichte der Vulkane. I. II. Gotha 1855.
 Hoff, Geschichte der Veränderungen der Erdoberfläche. I—V. Gotha 1822—1841.
 Berghaus, Physikalischer Atlas. I. II. Gotha.
 Pesten 1870. jan. 31.

Hunfalvy Pál.
 Budenz József.

A
MAGYAR TUDOM. AKADEMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Ötödik akadémiai ülés.

A III. osztály második ülése, egyszersmind összes ülés.

1870. febr. 7-kén.

Kubinyi Ágoston t. t. helyettes elnöklete alatt.

42. (10.) Dr. Hirschler Ignác t. t. székfoglalóul felolvasta „Tapasztalatait a szeszes italokkal valamint a dohánynyal való visszaélésekről, mint a láttempulat okairól,” mely kivonatban következő:

Előadó általános bevezetés és történelmi fejezet után a tapasztalának alapul szolgáló anyagot ismerteti meg, mely 151, husz év lefolyása alatt általa kezelt esetből áll, és rovatozott táblákban van összeállítva. Kezelésről e betegeknel általában ritkán lehet szó, a mennyiben legnagyobb számuk csak egyszer jelenik meg ugyanazon szemorvosnál, mert az ezen első látogatásnál hallott, őszinte nyilatkozat bajuk természete felől visszaijeszti őket, és épen innen lehet, hogy a szemészek részéről ezen láttempulat, különösen első szakaszaiban, oly kevésé van tanulmányozva.

A tünetek közül említi a változó ködlátást, a tárgyaknak rezgését és ingadozását, hogy a betegek a tárgyakat néha sárgás vagy piszkos színben látják, a fémek fénylő színét tökéletlenül különböztetik meg, hogy különösen folytatott rögzítésnél a látás beködösödik, és a tárgyak elmosódnak, mire mintegy látási szédülés áll be. A betegek sokkal jobban érzik magokat alkonyatkor, mit *álnapvakságnak* (pseudonyctalopia) nevezhetni. A látá igen lomhán vagy épen nem húzódik össze, de nem mindig mutat tágulatot, sőt gyakran még szűkültnek is mutatkozik. A láttér teljes, központi folt (scotoma centrale) csak kivételesen van jelen, nem ritkán mulékonynak bizonyul be.

A dohány-láttempulatnál majdnem ugyanazon tünetek jönnek elő, de a látászűkület (myosis) ennél kiváló szerepre jutni látszik. Előadó rajzolja az ismeretes szeszsenyvi testtüneteket, melyek a szeszmérgezést olyannyira jellegzik, hogy az alapokat félreismerni ugyszólván lehetlen, de figyelmeket egyszersmind arra is, hogy ezen tünetek kipuhatolására mulhatlanul szükséges a beteget sajátságos módon kikérdezni, mert rendesen el akarja rejteni a visszaélést az orvos előtt, miért is gyakran a valót csupán mintegy vizsgáló-bírói tapintattal lehet kideríteni.

A kórlényt illetőleg előadó azt mint a *fényérző készlet túlérzékenységet* fogja fel, mely agyizgatottságból veszi eredetét, mi mellett nem szenved kétséget, hogy az agykér valamint az agy legfinomabb edényeinek tágulata, melyet idült borszeszmérgezésben meghalt egyéneken találni, maga részéről szintén hozzájárul a tünetcsoport létrehozásához. Ezután taglaltatik a szeszsenyv mint mérgezési betegség (az angol nyelv magát a részegséget, mely heveny mérgezés, intoxication névvel jelzi) és említettnek az erre vonatkozó élettani kísérletek; a gyomorhurut nagy fontossága különösen hangsúlyoztatott.

A statisztikai fejezetben a betegek kora és foglalkozása iránti észrevételek, valamint a szesz italok és a dohány fogyasztási módjai bőven tárgyaltattak.

43. (11.) Dr. Szabó József r. t. bejelentett értekezését „Jelentés a múlt nyáron (1869) Olaszországban tett geológiai utazásáról“ az idő rövidsége és a tárgyhalmazzal miatt nem adta elő, kérvén az osztályt megengedni, hogy azt ezen osztály legközelebbi ülésére tesseho át.

Elfogadtatik.

44. (12.) Ugyan ő jelenti, hogy *gyémántot* találtak Csehországban gr. Schönborn birtokán Dlazkovic-on az ott előforduló pyropok között. Ezek azon vérpiros gránátok, melyekből a gránátgyöngyök állanak. Közöttük a múlt ősszel egy igen nagy keménységű zöldes-sárga szem jött elő, melyet Prágában Krejčí és Safarik tanároknak adtak át megvizsgálni. A vizsgálat eredménye az volt, hogy *valódi gyémánt*. Sulya nem több mint csak 27 milligramm. Az uradalmi főpénztárnok állítása szerint, több ízben fordultak elő ilyenek, de nem vették figyelembe. Ez volna tehát az első lelhely Európában, hol a gyémánt előjötté jól van constatálva.

Honunkban szintén nem hiányoznak olyan körülmények, melyek a gyémánt előjöttét kizárnák, ilyen hely például Oláhpan Erdélyben, s ennek azon negyedkori kavics s homok képlete, melyben arany, platina, zirkon sat. találtatott, de mindeddig senki sem volt szerencsés gyémántra akadni.

45. (13.) Szily Kálmán úr apró közlés gyanánt előterjesztette Roller Mátyás polytechnicum tanár-segéd dolgozatát „a bolygók befolyásáról az üstökösök járására“, s erre vonatkozó lithographozott táblákat is osztott ki.

Ismeretes, — mond értekező — hogy a naprendszerünkhöz tartozó üstökösök száma nem állandó. Ha tudjuk is, hogy ma ennyi és ennyi üstökös kering a nap körül elliptikus pályában, e szám holnapig megváltozhatnak. A mint ugyanis a világtérben nagy számmal vándorló üstökösök közül valamelyik az ő rendkívül hosszúra nyúlt pályájában naprendszerünk vonzási körébe ér, már a nap befolyása alatt eltérül eredeti irányából s módosított pályában jut vissza a világűrbe; de ha azon a tájon, hol az üstökös naprendszerünk felé közeledik, épen valamelyik nagyobb bolygónk, p. Jupiter, tartózkodik, ennek és a napnak egyesített vonzása egészen kisodorhatja az üstököst eredeti pályájából s arra kényszerítheti,

hogy a nap körül keringjen s így a nap körül, elliptikus pályában járó üstökösök számát szaporítsa. De viszont megtörténhetik az is, hogy egyik-másik nagyobb bolygó a már napunk körül keringő üstököst kitéríti elliptikus pályájából, és visszalódítja a világtérbe, honnan évek előtt naprendszerünkhöz érkezett.

Hogy a nagyobb bolygók az üstökösök pályáját mennyire megháboríthatják, arra legfeltűnőbb példa a következő. *Messier* 1770. júniusban felfödöz egy üstököst; *Lexell* kiszámítja, hogy ezen égi test elliptikus pályában jár, és keringési ideje 5 év és 7 hónap. Amde ezen üstököst sem előbb sem utóbb nem látták többé, a mi annál inkább meglepő, minthogy az üstökös eléggé fényes volt, s így bízni lehetett, hogy visszatérésekor nem fog észrevétlenül elvonulni. A rejtélyes esetet *Burckhardnak* későbbi számításai derítették föl, ő t. i. kimutatta, hogy ezen üstökös 1767-ben Jupiterhez oly közel jött, hogy ez vezette őt az elliptikus pályába, és viszont 1779-ben e hatalmas bolygó sodorta ki a 12 évig követett ideiglenes pályából.

Roller úr összehasonlítván a nap körül ellipsisben járó és járt üstökösök pályaelemeit a nagyobb bolygók középtávolával a naptól, feltűnő szabályszerűséget vett észre, mely hasonlókép arra látszik utalni, hogy az üstökösök pályájára a nagyobb bolygók jelentékeny befolyással vannak.

Az eddig felfelezett és kiszámított üstökösök közül 56 jár vagy járt a nap körül elliptikus pályában; 22-nek apheliuma naprendszerünk határán belül vagy a körül esik, 34-é pedig messze túl jár még Neptun középtávolán is. A naprendszerünk határain belül járó 22 üstökös 4 csoportra oszlik, úgy hogy az egyes csoportokban levő üstökösök apheliumai naprendszerünk négy nagy bolygójának pályá felátmérőjétől csak kevésbé különböznek, amint ezt a következő táblázat feltűnően mutatja.

1-ső csoport.

Jupiter középtávola 5.20 földpálya felátmérő.

Szám	Üstökös neve	Aphe- lium	Nagyten- gely	Körüljár- rás ideje években	Δ pályát kiszámí- totta	Mely évi észlelés szerint
		földpálya felát- mérőben				
1	Enckeféle	4.09	2.214	3.294	Asten	1868
2	1867. évi II.	4.80	3.183	5.680	Bruhns	1867
3	1819. évi IV.	4.81	2.849	4.810	Encke	1819
4	1678. évi	4.99	3.070	5.38	Leverrier	1678
5	De Vicoféle	5.01	3.100	5.459	Brünnow	1844
6	1766. évi II.	5.47	2.934	5.025	Burckhardt	1766
7	Winnekeféle	5.51	3.139	5.56	Seeling	1858
8	Brorsenféle	5.62	3.110	5.484	Bruhns	1868
9	1770. évi I.	5.63	3.163	5.626	Leverrier	1770
10	D' Arrestféle	5.71	3.444	6.390	Villargeau	1851
11	Faye-Möllerféle	5.92	3.802	7.413	Möller	1866
12	1783. évi	6.06	3.260	5.888	C.H.T. Peters	1783
13	A Bielaféle	6.19	3.526	6.621	Hubbard	1852

2-dik csoport.

Saturn középtávola 9⁵⁴ földpálya félátmérő.

Szám	Üstökös neve	Aphelium	Nagytergely	Körüljárás ideje években	A pályát kiszámította	Mely évi észlelés szerint
		földpálya félátmérőben				
1	1858 évi I.	10·13	5·726	13·70	Bruhns	1858
2	1846 évi VI.	11·10	6·321	15·89	D'Arrest	1846

3-dik csoport.

Uranus középtávola 19·18 földpálya félátmérő.

1	1866. évi I. (Tempelféle)	19·14	10·061	31·91	Pechüle	1866
---	---------------------------	-------	--------	-------	---------	------

4-dik csoport.

Neptun középtávola 30·07 földpálya félátmérő.

1	1852. évi V.	29·63	15·41	60·7	Westphal	1852
2	1812. évi	33·41	17·095	71	Encke	1812
3	1815. évi	34·06	17·634	74	Bessel	1815
4	1846. évi IV.	31·50	17·58	73·7	Peirce	1846
5	1847 évi V.	35·07	17·779	74·79	D'Arrest	1847
6	Halleyféle	35·39	17·99	76·79	Westphal	1835

A mint látjuk, Jupiter és Neptunnak kiváló szerep jutott, az elsőnek nagy tömegénél, az utóbbinak pedig előőrsi állomásánál fogva.

Megemlítendő még hogy az aphelium-nagyság szerint rendezett üstökösök között a Halleyféle után következőnek apheliuma egy pályás a Sz. Lőrincz-árammal — 48·7 földpálya félátmérővel egyenlő.

46. Az osztályulás összes üléssé alakulván, jelentetett, hogy: a *Gorove*-alapítványból kitűzött aesthetikai jutalom-kérdésre (Kivántatik Kisfaludy Károly drámaköltészetének méltatása irodalom-történeti és széptani tekintetben) 1870 január 31-ig mint határnapig, egy pályamű sem érkezett.

Áttétetik az I-ső osztályhoz, hogy az újra kitűzendő pályakérdésről, annak idején véleményét adjon.

47. Jelentetett, hogy a *Gorove*-alapítványból kitűzött bölcsészeti jutalomkérdésre, 1870. jan 31-ig (bezárólag) mint határnapig, következő pályamunkák érkeztek:

I. A családi élet erkölcsi alapja, és az abból folyó kötelességek. Jelige: „Ha hű a szolgál, jól léssen dolgoz.”

II. A család élet erkölcsi alapja, a belőle folyó kötelességekkel együtt.

Jelige: „A boldogság a házi életben kölesönös kiméleten, lelki rokonságon s szívnemességen alapul.” Jósika.

III. (Czim, a feladott tétel.)

Jelige : „ Az atyafiságot szeressétek.”

I. Péter : 2, 17.

A pályaművek és jeligés levelkéik rendén találtatván, ez utóbbiak az Akadémia s a helyettes elnök úr pecsétjével lezárva további őrizet végett a levéltárba, magok a pályaművek, bírálók kinevezése tekintetéből, a II-ik osztályhoz tétetnek át.

Hatodik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv és széptud.) második ülése.

1870. február 14-kén.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

49. (6.) *Szepesi Imre* l. t. a görög hangzók egykori kiejtéséről értekezett, melynek kivonata következő:

Az ó-görög szöveget kétféleképp szokták olvasni: *Reuchlin* vagyis az uj-görög és a hamisan nevezett *erasmusi kiejtés* szerint. A reuchlini kiejtés most már majd egészen elhangzott: mert igen fontos okok birták a nyelvészeket arra, hogy tőle eltérjenek; és ugyan főleg azon ellentét, melyben az *i* hang az írásmóddal áll. Csakugyan lehetetlen kitalálni, mért irtak a görögök némely szókat két *oi* és *ei* betűvel, ha ezeket mindjárt eleve *i*-nek mondták. Akkor a kettőshangzók, és ugyan az ugynevezett saját vagyis tulajdonképi kettőshangzók, soha sem kaphatták volna nevöket, mivel az uj-görögben nem kettőshangzók, hanem részint egyes-hangzók, mint *ai* = é, *ei*, *oi*, *vi* = *i*; *ov*, = ú; — vagy hangzó-és más-hangzóból álló vegyületek, mint: *av* = af; *ev* = ef, *iv* = if; *ov* = of.

A reuchlini kiejtésből *nyelvérthetlenség* származik, melynek be kell következni, ha oly sokféle alkatrész és különböző elem, mint *η*, *ι*, *ει*, *οι*, *υ*, *υι*, mind egyhangu, s így a fül által könnyen eltéveszthető. Innen jó a *roszhangzat* (*ῥαχοφωνία*) is, mely részint az egyhanguságból, részint hat magas hangnak három mély hang ellenében álló aránytalanságából származik. Előfordulnak e szerint a régi költőknél, és ugyan még a legjelesebbeknél is oly helyek, melyeket e kiejtés szerint a fül el nem tűrhet, főleg a színpadon a tragoediában. Néhol pedig oly *keményység* mutatkozik, mely amaz eldicsért hangzatos ó-görög nyelv jellegével össze nem fér. Mindezt példáknak könnyű kimutatni.

De, a mi fodorog, a reuchlini kiejtésben nélkülözik a kettőshangzók a hajlítások- és ragozásokban annyira szükséges *természeti átmenetet*. Ez példákkal világosíttatik föl. Az *av*, *ev*, *ei*, *oi*, *η*, kiejtését illetőleg a régiség számtalan bizonyítványa Reuchlin kiejtésre ellen tanuskodik. Mondják ugyan az uj-görögök, hogy szükség, miszerint kiejtésök ösatyáik-

tól tisztán származott legyen le hozzájuk, mivel nemzetségek minden idegen keveredéstől tisztán maradt. De ez nem áll: mert ha már maga a *nyelvök* is annyira megváltozott: annál inkább kellett a *kiejtésnek* változni. Nem csak a vérkeveredés az a mi a nyelv és kiejtés változását előhozza; hanem azon általános törvény, melynél fogva minden a természetben, daczára az állandóság törvényének, némi változás- és módosulásnak van alávetve. A nyelvnek és kiejtésnek szellemi közlekedése, és a nemzetnek a gondolkodásban, erkölcsökben és izlésben közös vagy sajátos fejlődése, tökéletesedése, vagy csökkenése magára a nyelv- és kiejtésre is annál nagyobb befolyást gyakorolnak, minél több és sebesebb fokok szerint történik bármely nemzetnek a maga természeti állapotából a műveltség lehető magaslatára való felemelkedése, vagy erről valamely ellenséges rohamok közre-működése által a műveletlenség sekélyebb vagy mélyebb gödrébe való lesodortatása.

A görög nyelvnek másik, egykor Németországban vitatott kiejtése a *hamisan ugynevezett erasmusi kiejtés*: hamisan ugynevezettnék méltán mondom, mert a valódi erasmusitól nagyban elüt. Az igazi erasmusi kiejtés, az ő előadása szerint, egészen más. A most ugynevezett erasmusi kiejtés nem más, mint az ő-görögnek elnémetesítése. És mivel a németben az *ai* és *ei* majdnem hasonhangu: ebből egy más ellenmondás eredt, melynek következtében az *ai*-t sok erasmusi olvasó a hasonhanguság kikerülése végett Reuchlin szerint *ae*-nek azaz széles *e* nek mondja, mi nem máson, mint hamis fölfogáson alapul. Erasmus némely követői Németországban még az *oi*- és *eu*-t úgy ejtik, mint a német *oe*-t. Ez által a régi kiejtés kerülése tekintetéből az egyhanguság új neme származik, és még nagyobb eltérés Erasmustól, mint máskép. Mennyire csodálkoznék Erasmus, ha ő ezen saját nevééről elnevezett kiejtést hallaná. Ha ezzel a görög nyelv sajátosságait és a régiek bizonyítványait egybevetjük: ki fog tűnni, hogy a hamisan nevezett erasmusi kiejtés sem erasmusinak, sem görögnek nem mondható. Így, hogy csak egy-két esetet említsünk: az igazi erasmusi kiejtés, az ő előadása szerint, így hangzik: *ai*, mint a német *ai* e szóban: Kaiser; *au* mint *au* ezekben: Paulus, audio stb. Az *η* úgy hangzik, mint középhang az *a* és *e* között, és ez helyes, mert hogy az *η*-nak egykor *e* hangja volt, az megczáfoltatlan indokokkal kimutatható.

Tudva levő dolog, hogy a görögöknek *kezdetben csak 16 betűjök va'a*, melyeket Cadmus Phoeniciából hozott, és azért cadmei betük neve alatt ismeretesek. Ezek valának: α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ, υ. Hogy a betük száma a görögöknél kezdetben csakugyan 16 vala, arról Dionysius Halicarnassensis, Plutarch és Plinius is tanuskoznak, melyekhez a trójai háború idejében nyolcz: négy Palamedes, négy Simonidestől vala adva. És ugyan mi a 16 cadmei betűről elterjedt általános vélemény alapja? az, hogy csak annyi, és nem több az egyszerű görög hang is, és minthogy a betük az egyszerű hangok jelölésére lőnek föltalálva, természetes, hogy minden nyelvben annyi betű azaz hangjel legyen, a mennyi az egyszerű hang. Akár több akár kevesebb volna, mind az írás- mind az olvasásban

zavart okozna. Az ezekhez későbben járult 8 betű vagy összetett, vagy olyan mint az összetett. A valódi összetett a ζ, ξ, ψ, a majd olyan mint az összetett a három hehezetes betű: φ, χ, θ. Ezekhez számítandó a két hosszú hangzó η, mely két ee-vel é, ω, mely két oo-val ó, ér föl. Hogy mely betűk adattak az előbbiekhöz Palamedes-, és melyek Simonides által, erről eltérők a tudósok véleményei; de az η és ω behozása Simonides dicsősége.

Hogy ezen utolsó 8 betűt a görögök kezdetben nélkülözheték, arról könnyen meggyőződhetünk azon okból, hogy azokat nem szigorú szűkségből, hanem kényelmesebb és rövidebb írás végett hozták használatba. Mert, hogy csak az η, és ω-ról szóljunk, minthogy nem hangra, hanem csak időmennyiségre különböznek az ε- és o-tól: ezekre kezdetben elkerülhetlen szükség nem vala. És méltán kereshetjük, mért hozott be Simonides csak e két hang hosszúságának megjelölésére külön betűket: holott tudjuk, miszerint az α, ι, és υ is némely szókban mindig hosszúak, másokban pedig mindenkor rövidek. Erre Priscianussal úgy felelhetünk, és csakugyan kell is felelnünk: hogy Simonides korában csak az e, és o nyújtaték meg határozottan némely szókban, míg másokban rövidnek ejteték; a többi három hangzó pedig α, ι, υ = α, ι, ü *vegyesen kétesnek* használták, mint ebben: Ἀρεῖς és Ἀρεῖς.

Kratinos athénai költész idejében ki Kr. e. 516 évvel élt, az ε és η valamint az o és ω közti különség már tudva vala. Ennek hátramaradt művei töredékeiben, melyeket M. M. Runkel Lipcsében 1827. évben nagy gondnal és éles ítészettel adott ki, ily czimű szinművében *Αιωνοαλέξανδρος* az η nak e hangja szabatosan meg van határozva, mert ő azt a juhok bégetésével egynek állítja, melyek bégetve βῆ βῆ = bé-bé hangot adnak.

Plato athénai bölcész, ki Kr. e. 344 évvel élt, *Κρατυλος* tanítójától nevezett Párbeszélgetésében, hol a szónyomozást tárgyalja, nyilvánosan mondja, hogy η helyett a régiek ε-t irtak, mintha ez némileg magasztosabban hangzanék. (Lásd Plato *Kratylus* 31 fejezet.) Erre e szót hozza föl *nap*, mely régente *ιμέρα*, azután *ήμερα*-nak, az ő korában pedig *ήμερα*-nak mondaték. Miből ő külön szónyomozásra megy vissza, és *ιμέρα* és *ήμερα*-nak más fogalmakat tulajdonít. Midőn tehát az uj-görögök a *ήμερα*-t is *ιμέρα*-nak ejtik, a fogalmakat zavarják össze. Valamint tesznek a személyi névmások többes számu alanyeseiteiben is *ἡμεῖς*, és *ὑμεῖς*, mindkettőt *ἡμῖς*-nek ejtvén, úgy ezen névmások többes sajátítójában is: *ἡμῶν*, *ὑμῶν* mindkettőt *ἡμῶν*-nak mondván: valamint ugyanazok többes tárgyesetében *ἡμᾶς* és *ὑμᾶς*, mind *ἡμᾶς*-nak hangoztatván. Ily fogalomzavar számtalan szóban fordul elő, melyeknek előszámlálásába most nem bocsátkozhatunk, de sokat azok közül a többi hangzók kiejtésének tárgyalásánál elmulasztatlanul föl kell hoznunk. Ily képtelenségekbe szükség hogy keveredjünk, ha a hangzók egykori kiejtésétől eltérünk.

M. *Terentius Varro* a rómaiak közt majdnem legtudósabb, ki Róma építése után 638-dikban született és Kr. e. 115-diktól 23-dikig élt, De *Rustica* irt II. könyvének I. fejezetében írja, hogy a görögök a kecské-

ket és juhokat saját szavoktól $\mu\eta\lambda\alpha$ -knak, a latinok $b\epsilon\lambda\alpha$ -knak nevezték, mert nem *mee*, hanem *bee* hangot adnak a juhok, midőn bégetnek; mely hangot jelenteni akarván a rómaiak, a dóriai szójárás szerint, mely a mély hangokban gyönyörködik, a juhokról mondták: *oves* balant, e helyett: belant. Varro-nak e szavai világosan kimutatják az η - és *ee* hangok azonosságát, és ugyan annál inkább, minthogy itt e tudós a *bee* állati hang utánzásától származtatja azok hangjának *b\epsilon\lambda\alpha*nt helyett egy kis betű-cserével történt *balant* elnevezését.

Theodorus Beza a XVI. század ama hirneves reformatus theologusa, ki nem kisebb görögnyelvtanár is vala, de germana linguae graecae pronunciatione czimzett könyvében írja: Beta respondet $\tau\eta$ Beth hebraeorum; vulgo corrupte ν ita appellatur, dupplici errore: secunda enim ipsius nominis litera est ϵ longum, non τ , sicut in $\eta\tau\alpha$. Ipsum autem Beta cum ν consonante perperam certe confunditur: quum omnino latino b respondeat, ut et ipsa figura literae ostendit. Ugyan ez kiviláglik Ciceronak Paetushoz írt leveléből (Ep. ad Div. IX, 22.)

De legbiztosabban tanuljuk az η -nak hangját *Dionysius Halicarnassensis* de compositione verborum írt művéből, melyből a verőfénynél is világosabban kitünik, miszerint az η a hangzók sorában azonnal az α után jő, holott attól az ι legtávolabbra esik, és így az η hangja nem másnak, mint bizonyos esetekben határozottan a magyar nyílt *e*-nek, másokban pedig a magyar éles *é*-nek felel meg. Innen önként foly, mért ejtettek a rómaiak számtalan görög szót, melyek η -val iratnak, *e*-vel pl. Aristoteles, Demosthenes, democratia, Académia, Sophocles, Socrates, Athenae, Thebae, sylloge, crambe stb.

Vergara Ferencz XVI. századbeli toledói tudós, ki Alcalaban 20 évig a görög nyelvet különös ügyesség- és sikerrel tanítá, az η -nak *e* hangját szintén vitatja magából az *H* alakjából, mely kétfelé vágva két egymásnak homlokegyenest ellenálló *EF* betűt képez, és azért kell, hogy két *e*-nek feleljen meg, mondván: continet geminas literas *e e* tam figura, quam tempore, nimirum semper longa.

A héberek *é* betűjét is a szentírás görög fordítói η -val adják, mint *'H\eta\lambda\iota\alpha\varsigma*, *'I\eta\sigma\omicron\upsilon\varsigma*, *'H\sigma\alpha\upsilon*. Így Jézus szavai a keresztfán így írvák: $\eta\lambda\iota\ \eta\lambda\iota\ \lambda\alpha\mu\alpha\ \sigma\alpha\beta\alpha\chi\theta\alpha\upsilon\iota$ azaz: Heli, Heli lama sabachtani. De hogy ezekben az η csakugyan *e*-nek hangzott, tanuskodnak azok, kik a kereszttel mellett állottak, mondván: Eliam vocat iste. Eliást, azaz Illést híja ez.

50. (7.) *Ballagi Mór* r. t. mint Hoffer Endre „A történeti mód a görög igetanban“ czimű értekezésének megbirálására kinevezett egyik bíráló, felolvassa birálatát, mely következő:

Hoffer Endre „Történeti mód a görög igetanban“ czimű értekezést nyújtott be a végett, hogy azt az Akadémia valamely közlönyében kiadja.

E dolgozat véleményadás végett nekem adatott át, s én azt lelkiismeretesen átvizsgálván, nem találtam olyannak, hogy az Akadémia közlései közt méltó helyet foglalhasson, a következő okokból:

1-ször. Mert szerző csak azért kíván új módot behozni a görög ige-

tanban, hogy az idők és módok schemájának átnézetét mérarányosabbá tévén, a tanulást megkönnyítse, e szerint nem a dolog lényegéből meríti az új mód felállításának szükségét, hanem didacticai tekintetből, mi által a kérdés lényegétől egészen idegen szempont alá helyeztetik.

2 szor. Azért, mert szerző semmi ügyelettel nem volt arra, hogy a nyelvészet positiv tudomány, melyben minden állítást tényekkel kell bizonyítani.

Könnyű azt állítani, hogy *élve* történeti mód jelen ideje, *élve* ugyanazon mód múltja. *élve* pedig a történelmi mód jövője; de ki is kellene mutatni, hogy klasszikus írók a nevezett formákat azon értelemben használták. Szerző e kimutatást meg nem kísértette s így elméletének, mint be nem bizonyított pusztá állításnak, a tudomány előtt semmi értéke.

51. (8.) Ezzel kapcsolatban ugyancsak Ballagi Mór r. t. hibáztatja a bírált értekezés felolvasója, Télfy Iván l. tag eljárását, ki csak tartalmát mondotta el az értekezésnek, melyet egyszerűsáig megczáfolt, de nem olvasta fel az egész értekezést, melyből kiderült volna, hogy bár az értekezőnek a kérdés lényegére nézve nincs igaza, de igen jártas görög nyelvész. E nyilatkozat élénk vitát idézett elő, melyben többek részéről felhozott, hogy Hoffer Endre mint nem akadémiai tag értekezésének felolvasásában formahibák követték el. a mennyiben az új ügyrend 27-ik §-a szerint a nem akadémiai tag értekezésének előbb az osztály értekezletén kell átmenni, mely azt egy tagjával megvizsgálhatja s elfogadás esetében elő is adhatja. Ez itt nem történt meg. A vitának az elnök nyilatkozata vet véget, mely szerint Hoffer értekezése még akkor adatott be, midőn a régiebb ügyrendi szabályok érvényben voltak, s felolvasása az új ügyrend életbe léptetése előtt tüzött ki, jövőre nézve pedig az újabb ügyrend szabályai pontosan meg fognak tartatni.

E nyilatkozat helyesléssel és megnyugvással fogadtatott.

51. (9.) Osztálytitkár előadja a főtítkár átiratát, mely szerint a Görög-alapítványból kitűzött jutalomkérdésre (Kivá. itatik Kisfaludy Károly dráma költsézetének méltatása irodalomtörténeti és széptani tekintetben) 1870. január 31-ig mint határnapig egy pályamű sem érkezett, minél fogva az összes ülésből az osztály felhívatik, hogy az újra kitűzendő pályakérdésről annak idején véleményt adjon.

Áttétetik az osztályértekezlethez véleményadás végett.

52. (10.) Osztálytitkár előadja a f. é. január 29-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 7-ik pontját, mely szerint indítványoztatott, hogy „Kalevala” finn eposz magyar fordítása Barna Ferdinándtól, melyet az Akadémia kiadásra elfogadott s az igazgatótanácsnak is feltárjlesztett, mielőbb kinyomassék, kéressék meg az osztály, hogy az összes ülésben, minden ilyenmű kiadvány előtti kinyomatását sürgesse, mert habár a fordításban megelőztünk más nemzeteket, a kiadás késedelme miatt előbb utóbb valamennyitől meg fogunk előztetni.

Az indítvány elfogadtatván az összes ülés elébe terjesztetni határoztatott.

53. (11.) Toldy Ferencz r. t. indítványozza, hogy az akadémiai értekezések késő megjelenésének egyik legfőbb oka késő befűzetésök lévén, kéressék föl az összes ülés oly rendszabály hozatalára, mely szerint az értekezések kinyomatásuk után *négy* nap vagy legfeljebb *egy hét* alatt haladéktalanul befűzessenek, és szétküldésök megindíttassék.

Az indítvány elfogadtatván, az összes ülés elébe terjesztetni határoztatott.

II.

Igazgatósági ülés

1870. febr 15-kén.

Nagyméltóságu b. E ö t v ö s J ó z s e f elnök úr elnöklete alatt.

XII. Olvastatott az akad. gondnok f. é. febr. 3-án kelt azon felterjesztése, melyben jelenti, hogy a főtitkári segéd számára az akad. bérházban csak egy, évenként 800. frt. értékű szállás áll rendelkezésre, melynek átalakítása, a szintén benyújtott költségvetés szerint, 305 frtnyi kiadást igényelne.

Ezen ügy, tekintettel a főtitkári segéd hivatalos teendőire, a legközelebbi költségvetés alkalmával fog elintéztetni.

XIII. Olvastatott az irodai személyzet szervezésére és a fizetések felemelésére vonatkozó, f. é. febr. 10-kén benyújtott tervezet.

A költségvetésig elhalasztatik.

XIV. Közöltetett a postai és kisebb havi költségekre szorítókozó, s az illető akad. cseléd által eddigelé még be nem nyújtott számadás ügye.

A vizsgálat megtételére, s az ügy elintézésére a nmgtú elnök úr kéri fel.

XV. Olvastatott az akad. gondnok f. é. febr 4-én kelt felterjesztése, melyben a m. k. bányatermény áruda igazgatóságával, a pincze-raktár ügyében kötött előnyös szerződés jóváhagyását kéri.

Megadatik.

XVI. Közöltetett az Akadémia-palotában szükségelt vízvezetésre és egyéb jelentékenyebb átalakításokra vonatkozó gondnoki előterjesztés, a hozzá mellékelt költségvetéssel.

A költségvetésig elhalasztatik.

XVII. Olvastatott a főtitkárnak f. é. febr. 14-kén a nmélt. elnök urhoz intézett azon javaslata, melyben az Akadémia háztartása körül naponként előforduló kisebb-nagyobb kiadások utalványozására, bizonyos meghatározandó maximumig, az akad. gondnokot felhatalmaztatni indítványozza oly módon, hogy valamint az általa, úgy a kitűzött határon túl, az elnökség által utalványozandó összeg minden egyes tételéről rendes könyvet vigyen.

Átteendő az akad. vagyon megvizsgálására kiküldött bizottsághoz; de hogy időközben a napi kiadások fedezetlenül ne maradjanak, elnök ő nmltga bizonyos havi összeg utalványozására felkérjük.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Hetedik akadémiai ülés

A II. osztály *harmadik* ülése.

1870. február 21-kén

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklote alatt.

56. (6.) *Lónyay Menyhért* alelnök úr benyújtja az 1705-ben kelt „Instrumentum Confoederationis Inclitorum Regni Hungariae Statuum et Ordinum, pro libertate confederationum“ eredeti okmányát, melyet *Czartoryski László* herceg külföldön megszerzett, s a M. T. Akadémiának ajándékozott.

A becses ajándék áttétetik az akad. kéziratárba, s az Akadémia köszönetének személyes átnyújtásával *Horváth Mihály* r. t. bizatik meg.

57. (7.) *Hoffmann Pál* r. t. felolvassa értekezését, ily czim alatt: „Cicero civilistici védbeszédei. II. Pro 2. Roscio comoedo.“

58. (8.) A titkár jelenti, hogy a II-ik osztály f. é. febr. 14-kén tartott értekezletén a Gorove-jutalomra beérkezett pályamunkák megbirálásával *Nagy Márton*, *Ney Ferencz* és *Molnár Aladár* II. tagok bizattak meg.

59. (9.) Ugyanaz jelenti, hogy a második osztály rendeletéből az „Értekezések“ben megjelent *Szilágyi Ferencz* I. t. következő czimú értekezése: „Zilah történelméből.“

Nyolczadik akadémiai ülés

A III. osztály *harmadik* ülése, egyszersmind *összes* ülés

1870. febr. 28.

Sztoczek József osztályelnök elnöklote alatt.

61. (14.) Az osztályelnök beköszöntő szavakkal foglalja el székét s megválasztatásáért az ő s tisztvársa nevében köszönetet mond.

62. (15.) A bejelentett első értekezés: „Kísérlet hazánk földrengéseinek okairól, dr. Pólyától“ a felolvasó meg nem jelenése miatt a jövőre halasztatott.

63. (16.) Dr. Szabó József előadja jelentését az 1869-ben Olaszországban tett földtani utazásáról, megemlítvén azon pontokat, melyeken ezen szempontból időzött, s ilyet négyet emelt ki.

Éjszaki Olaszországban Padua mellett az euganei hegységbe tett kirándulást, a mely vidéket 1865-ben már huzamosb ideig vizsgálta volt és akkori tanulmányai folytán némely pótanyagok megszerzésének szükségére mutatta ki magát.

Róma vidéke volt a második, honnét az ettől éjszakra eső Tolfára ment, az ottani timsó-gyarakat, valamint ennek előjövési körülményeit vizsgálándó; megemlítette, hogy ámbár honunkban Beregszász táján a timsógyártás Tolfáról hozatott be körülbelül egy század előtt, és Beregszászon most is csak úgy járnak el mint kezdetben, Tolfáról sem mondhatja, hogy valami javítást hoztak volna be. A másik kirándulást Rómából keletre Frascati és Albano vidékére tette, hol mostkori, ámbár a történelem által nem említett vulkáni hatásnak művei láthatók. Lávaömlések és szépen megtartott kráterek vannak itt olyan közet által képezve, a mely eddig más világrészekben nem ismeretes és Európában is csak kicsiben lép fel a Rajna vidékén, míg Olaszországban Róma és Nápoly között erősen van kifejlődve; ezen közet a Leucitophyr. Rómában említést tett a csillagdáról, hol annak vezetője Padre Secchi a spectrometria segítségével a csillagok vegyi alkatrészeinek tanulmányozásával foglalkozik, s hol a kísérletek ezen nemének kiviteli módját is látta.

Nápoly vagy a Vezuv környéke volt a harmadik pont, mely a vulkáni tűneményekre nézve az egész földtekén párját ritkítja. Itt megtette legelőször is a főkirándulást a Vezuvra, mely 1868. novembertől kezdve 1869. februárig láva-árt bocsátott, s ezen anyagnak ömlése ámbár azóta nem ismétlődött, de a gőzanyagok tódulása még mindig erősen tartott, s oly sűrű füstöt képezett, hogy a merre a szél fujta, ott a hegyen mit sem lehetett látni, de a kráterben sem, kivéve midőn a szerencsére erősen dühöngő szél azt el elkapta. Megnézte a vezuvi észleldét is, s ott épen akkor egy igen finom rengésmérő egy földrengést mutatott ki. A vezuvi ásványokból és lávákából sok jellemző példányt gyűjtött és vásárolt az egyetemi gyűjtemény számára.

Egy második kirándulást Pompejiba tett, minek páratlan történelmi érdeke mellett nagy geológiai jelentősége is van.

Nápolytól nyugatra az ugynevezett Campi flegrei területnek el, egy dombvidék alakjában. Ezen dombok trachyt vulkánokból állanak, melyeknek első képződése ugyan valószínűleg még a harmadkorban történt, de alattuk a föld mélyében a vulkáni tényezők működése maiglan sem szűnt meg, s most is vannak nyílások, melyek felső vége az alsó laboratoriumnak kürtője gyanánt tekinthetők, melyeknek rendeltetése az ott fejlődött gőz nemeket elvezetni. Ez nevezetesen a Solfatara név alatt ismeretes krátterszerű mélyedmenyről áll. Itt e tájon van a minden elemi természetből ismeretes Grotta del cane, a bő szénsavfejlődéssel; itt a Montenuovo, mi csakugyan egy új kráterhegy, minthogy az emberek szemé láttára képződött 1538-ban. Itt vannak Pozzuoli városkában az egykori Serapis-templomnak azon oszlopai, melyek a földtani munkákban lerajzolva annyiszor láthatók s kétségbevonhatlan bizonyítékai annak, hogy a föld szintje ismételve süllyedett s emelkedett.

Agyönyrű Ischiai szigeten is volt, hol csupa trachyt vulkánok vannak s ezek között egy a historiai időben tört ki.

E tna vidéke volt az utolsó, melyen földtani tanulmányozásokat tett, s itt azon véletlen kedvezésben részesült, hogy e vulkánóriás, a mely megérkezésekor teljes nyugalomban volt, úgy hogy még legkevesebb füstöt sem eresztett, másnap kitört, nagyterjedelmű felhőzetet képezvén és lávát bocsátván, melynek folyása négy óra hosszáig tartott. A felhőzettel vulkáni hamu is kaptatott fel, s a merre a szél a felhőt irányozta, ott ez leszállott s látható volt a tárgyak felületén. A kitörés utáni napon felment az Etnára s ott ezen tüneménynek közelebbi körülményeiről alkalmunk volt meggyőződni, valamint magát ezen hegynék földtani szerkezetére vonatkozó alkalmas példányokkal is ellátni.

Ö s s z e s ü l l é s

(ugyanakkor.)

H o r v á t h M i h á l y (mint legidősb osztályelnök) elnöklete alatt.

64. A főtítkár felolvassa gr. Andrássy Gyula magyar kir. ministerelnök urnak Budán f. é. febr. 21-én 305. m. e) szám alatt kelt következő leiratát: „Ő császári és apostoli királyi Felsége, f. é. febr. hó 18-án kelt legfelsőbb elhatározásával, báró Eötvös Józsefnek a Magyar Tud. Akadémia folyó évi január hó 17-ki elegyes ülésében ezen Akadémia elnökévé, és Lónyay Menyhértnek alelnökévé lett választásukat legkegyelmesebben jóváhagyni, illetőleg a nevezetteket ezen minőségükben megerősíteni méltóztatott.

Miről a Magyar Tudományos Akadémiát, vonatkozással folyó évi január 19-én 34/k. k. szám alatt kelt felterjesztésére, sietek örvendetes tudomásulvétel végett ezenel értesíteni. Kelt stb.

Kedves tudomásul szolgál.

65. Ugyanaz olvassa b. Eötvös József akad. elnök úrnak hozzá intézett iratát, melynek kapcsában Veszely Károly maros-vásárhelyi plébános levelét csatolmányaiival (Révaynak egy, Kazinczy Ferencznek kilencz eredeti levele) fentisztelt elnök úr áttetszi az Akadémiához, mint ajándékot a kéziratár számára, felhívja egyszersmind Toldy Ferencz r. tag urat, hogy Döbrenteynek nála levő azon tizenkét levelét, melyekre a beküldő úr hivatkozik, szolgáltatassa be az Akadémia kéziratárába.

A küldött levelek, — melyekre nézve azonban a főtítkár megjegyzi, hogy a Kazinczy-félék közül egy nem levél, hanem Thalia leánya születésére irt latin verszet, egy másik levélnek pedig az eleje hiányzik — köszönettel áttétetnek a kéziratárba; a Döbrentey-félékre nézve a jelenlevő Toldy úr megígérte, hogy rövid nap be fogja szolgáltatni.

66. Olvastatott az I. osztály jegyzőkönyvének 10. pontja, mely szerint Barna Ferdinánd *Kalevala* fordítását minden más előtt nyomtatni javasolja.

Elfogadtatik.

67. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 11-dik pontja, hogy az „Értekezések” nyomdából kikerültök után 4, legfőlebb 7 nap alatt befűzessenek.

A főtitkári hivatal e szerint utasíttatik.

68. A főtitkár következő kérvényeket jelent be :

A bécsi Pázmány-intézeti magyar irodalmi iskola tagjai az Akadémia évenkénti kiadványaiért esedeznek.

A brassói ágostai hitv. presbyterium, iskolái számára, ugyanazokat kéri megadatni.

A magyar kir. tudomány-egyetem bölcsészeti hallgatóinak önképző köre ugyanazon kedvezményért folyamodik.

A sz. pétervári „Observatoire Physique Central,” megküldvén évkönyveit, csereviszonyt kér az Akadémiával.

Szabó József r. tag indítványozza, hogy az Akadémia a Cataniában (Sicilia) székelő *Accademia Gioenia di Scienze Naturali* tudományos intézettel állandó csereviszonyba lépjen.

Vége a főtitkár bemutatja van der Maehlen urnak, a brüsszeli földirati intézet alapítója fiának levelét, mely szerint ez, saját küldeményeivel nem vélvén arányban lenni az Akadémia tetemes könyvküldeményeit, ez utóbbiakat csupán a latinul írt kiadványokra, jelesül a Monumentákra, s végül ezeknek is csak *Diplomataria* osztályára kéri szoríttatni.

Mind ez ügyek véleményre áttétetnek az állandó könyvtári bizottsághoz.

69. Jelenti a főtitkár, hogy a boroszlói történelmi és régészeti egyesület, a copenhagai éjszakai régészeti társaság, az amsterdami királyi tudós akadémia megkapták az Akadémia könyvszállítmányait, és a térítvényt visszaküldték.

Tudomásul van.

70. Ugyanaz jelenti, hogy f. é. jan. 31-től febr. 28-ig következő ajándék- csere- és köteles könyvpéldányok érkeztek s tétettek át a könyvtárba.

I. Testületektől.

Accademia di Sc. morali e politiche. Nápoly. Atti. Vol. IV.

Natural History Society. Montreal. The Canadian Naturalist. Vol. IV. no. 3.

K. k. Statistische Central Commission. Bécs. Ausweis über den auswärtigen Handel der Öster. Ungar. Monarchie im Jahre 1868. XXIX. Jahrg.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin a) Monatsbericht. November, December 1869. b) Corpus Inscriptionum Latinarum. Vol. II.

Observatoire physique Central. Pétersbourg. Annales, Année 1865.

Kais. Akademie der Wissenschaften. Bécs. Anzeiger 1870. no 1. 2. 3.

Société Batave de Philos. Experimentale. Rotterdam. Programme pour 1869.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Göttingen. a) Abhandlungen. XIV. Band. b) Gelehrte Anzeigen. 1869. I. II. B. c) Nachrichten 1869.

Historischer Verein für Krain. Laibach. Mittheilungen. XXI. Jahrg. 1868.

Archaeol. Társaság. Krakó. Wskazowka Przez Prof. W. Laszczkiewicza.

Société R. des Antiquaires du Nord. Copenhague a) Rafn : Renseignements sur les premiers habitants de la côte occidentale du Groenland. b) Aarboger. 1868. Tredie H.

Fjerde H. 1869. Forste H. Andet H. c) Tillaeg til Aarboger. Aargang 1868. d) Mémoires. Nouvelle Série. 1867, 1868.

Angol kormány. London. a) Trade Accounts (foreign countries) 167—VII. 167—VIII. b) Agricultural returns of Great Britain.

M. k. pénzügyministerium. Buda. Az államvagyonról hódolatteljes előterjesztése ö cs. és ap. kir. Felségéhez Lónyay Menyhért m. k. pénzügyministernek.

M. k. közokt. ministerium Buda. a) Előterjesztés, melylyel a felügyelete alatt álló közalapítványi alapokról 1868. évre szerkesztett számadások bemutattnak. I. II. III. füz. b) Előterjesztés, melylyel a felügyelete alatt álló szerb nemzeti egyházi alapok és g. keleti alapítványok vagyonáról stb. 1868. évre szerkesztett részletes főkimutatások bemutattnak.

Magyar keresk. bank. Pest. Jelentés az 1870. jan. 29-én tartott rendes közgyűlésről.

Püspöki helyettes hivatal. Sz. Fehérvár. Schematismus cleri dioecesis Albaregalensis pro 1870.

Irodalmi egyesület. Esztergom. a) Népirat. 1—12 füz. b) Korkérdések 1—12. füz.

II. Magánosoktól.

Ewald Henrik tanár. Göttingen. Ausführliches Lehrbuch der Hebräischen Sprache des Alten Bundes. 8-te Ausgabe.

Ivánfi (Jancsik) Ede. Veszprém. A magyar birodalom vagy Magyarország részeinek czímerei.

Rozvány György N. Szalonta. N. Szalonta mezőváros történelme (monographiája.)

List et Francke. Leipzig. Catalogue des livres qui composaient la bibliothèque de feu M. Estienne de Nagy.

Fábián Dániel. Szilágy-Cseh. Innepi, közönséges vasárnapi és alkalmi imák.

III. Köteles példányok.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakolcza. Počiatky Madarskej Reči.

Szigler testvérek nyomdája. Komárom. a) Nyilvános isteni tisztelet alatt kövendő szertartási szabályok. b) Bücherverzeichniss der Leihbibliothek von M. Siegler in Neutra. c) Statuten der israelitischen Religionsgemeinde Komorn.

Ugyanazok nyitrai nyomdája. a) A nyitrai püspöknek egy latin nyelvű körlevele. b) Schematismus cleri dioecesis Nitriensis pro 1870.

Kék László nyomdája. B. Gyarmat. Az alapnevelők országos egyesületének Évkönyve 1869-ről.

Városi nyomda. Debreczen. a) Lengyel és Szegedi: Latin magyar szótár gymnasiumi használatra. b) Leidenfrost: A dohánymonopolium. c) Nmgú Gorove István miniszter úrhoz jelentése a dohányügy tanulmányozása végett kibocsátott három tagu küldöttség többségének. d) A debreczeni állandó színház keletkezésére vonatkozó adatok. e) A magyar országgyűlés képviselőházához kérvénye sz. k. Debreczen város közönségének az árvákat segedelmező pénzalap törvénytelen eldarabolása miatt. f) Hortobágyi: Dalok és elbeszélések a népnek. g) Magyarok története rövid kivonatban. h) Színházi emlény 1869-ik évről. i) Rövid természetrajz. k) Imre Sándor: A magyar irodalom és

nyelv rövid története. Magyar protestans 1) egyházi és iskolai Figyelmező. I-ő évfoly. 1. 2. füz. m) Tanterv a debreczeni főiskola számára.

Athenaeum társaság nyomdája. Pest. a) Hivatalos Statist. közlemények II. évfolyam 4. 5. füz. b) Kathol. lelképásztör 1870-iki évfolyam 1. füz. c) Weninger : Politikai számtan. I. Rész. d) Bocsor : Egyháztörténelem. e) Schröder : Vezérfonal a mértani szabványok rajz tanításánál. f) Pesti Casino könyv. 1869. g) Pesti lovaregylet 1870. 1) Hoffmann : Százötven erkölcsi elbeszélés. i) Molière vígjátékai III. köt. k) Ordo officii divini pro 1870. in usum almae dioecesis Vaciensis. l) A Kisfaludy Társaság Évkönyve. Új folyam III. köt. m) Betűszámtan. Močnik M. után ford. Dr. Arenstein József. n) Dr. Molnár : Az alföldi sziklótermelésről. o) A bel- és külföldi hírlapok s egyéb folyóiratok ár- és sorjegyzéke 1870-re. p) A magyar mérnök egylet Közlönye III. köt. 2. 5. 6. füz. q) Martin : A kath. religio tankönyve. Első Rész. r) Karvasy : A közrendészeti tudomány és a Culturpolitika. s) Madách : Az ember tragédiája. Harmadik kiadás. t) Nibelungok. Ford. Szász Károly. u) Statistique officielle de la Hongrie. x) Századok. A n. tört. társulat közlönye. III. évfolyam 8. 9. 10. füz. IV. évfoly. 1. füz. y) Laveleye : Die österreichisch-ungarische Monarchie nach dem Kriege von 1866. z) Egyetemes magyar Encyclopaedia VII. köt. j) Közlemények a földmiv. ipar és keresk. m. k. ministerium köréből. I. évf. 2. füz. II. évfoly. 2. 3. füz. v) Jogtudományi Szemle 11—12 füz. aa) A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII-ik században. Bartalus Istvántól. bb) Előterjesztés a földmiv. ipar és keresk. ministerium 1870-i költségvetéséhez. cc) Grabarics : Vármegye és felelős ministerium össze nem egyeztethető. dd) Új testamentum magyarázata. Ford. Króby Pál.

VI. Akadémiai kiadások.

Törvénytudományi Értekezések XI. sz.

Történettudományi Értekezések XII. sz.

Értesítő 1869, 19. 20. sz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Kilenczedik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv-és széptudományi) *harmadik* ülése,
1870. márcz. 7-kén.

Pulszky Ferencz osztályelnök elnöklete alatt.

72. (13.) *Barna Ferdinánd* l. t. „A finn költészet szelleméről tekintettel az ősmagyar költészetre“ czimű értekezését olvasta föl, mely kivonatban következő:

Értekező az összehasonlító nyelvészet hasznait nemzeti tudományosságunk szempontjából fejtegetvén, nemzeti ősköltészetünk mibenlétének kérdését is csak ezen, nálunk még meglehetősen népszerűtlen modern tudomány segélyével hiszi megoldhatónak.

E kérdés nem egészen új. Már a forradalom előtt, és különösen a Kazinczy Ferencz-féle irodalmi mozgalom elején 1825-ben is foglalkoztatta a hazai tudományosságot; — különösen Horvát István foglalkozván e kérdéssel, — ki is a classicus görög, és római irodalmak némely vers-nemeiben ősmagyar versnemeket vélvén felismerhetni azt állítja, hogy ezeket a görögök vették át őskorban náloknál műveltebb magyar népektől, s ültették át nyelvökbe. Azután sem hiányoztak ily kísérletek, de mindezek daczára a metrumos versnemeket a rímes versalakok utóbb egészen kiszorították.

A forradalom után a nemzet figyelme főleg a nemzeti tudományokra irányulván, Kriza János elkezdte a székely népies hagyományokat összegyűjteni, s egyűjtemény balladái részében szerencsésen fel is fedeztetett az ősi magyar versnem, — a nélkül, hogy ilyennek eddig felismertett volna. A székely balladák vers szerkezete régebben az egész magyar nemzetnél általános volt, — egészen a mohácsi vészig, — azóta Magyarországon egészen feledésbe ment s csak is a székelységnél maradt fenn.

Jellemzéséül érvényesítette, hogy eredetileg egészen az volt, a mi a finn költemények versszerkezete, t. i. a versek 8 szótagúak voltak előrímrel (alliteratio) de utórím nélkül, a mi nálunk csak később, még pedig nyelvemlékeink tanuságtétele szerint igen nehezen, s lassan fejlődött ki; bokorkifejezésekkel (parallelismus), mely lényegében majdnem egészen az, a mi a héber költészetben dívik; s nemével a belrímeknek.

Állításai igazolására idézte a legrégibb ily töredékeket, ú.m. a Pannónia megvételeéről szóló régi éneket „Emlékezzünk régiokról,” melynek még a vége előrímrel van írva, s valószínűleg egy régiebbnek átdolgozása; Alexandriai sz. Katalin verses legendája töredékeit; melyekben, habár előrímeikkel már nem találkozunk, de annál sűrűbben a bokor-kifejezésekkel; végre Kinizsi Pálné imádságos könyve verses töredékeit, melyekben az előríme való törekvés is észlelhető; néhány székely ballada-töredéket; s végre a finn vers-szerkezet ezekével való egyezése bizonyítására néhány finn vers-töredéket magyar fordításban, de ezeket a hangjok megítélhetése végett eredetiben is felolvasta.

A székely balladák és a finn költemények szerkezete megfigyelése kölcsönös világot vet egymásra, de mivelhogy a finn költemények, melyek a legrégibb őskortól fogva egész napjainkig változatlanul s teljes tisztaságban megtartották ősi alakjukat, nagyobb világot képesek vetni az ősmagyar költészetre, semmint megfordítva, azért ezek szerkezetét s szellemét igyekezett vázolni.

Előadta tehát rövideden a finn vers-szerzés törvényeit, tropusokat és a használatban lévő szabadságokat (licentia); azután a költemények szellemére térvén át, ezek ősi kútforrásául a hitregészetet ismerte fel, s ennek néhány főbb vonását adta elő, tekintettel mindig saját fenmaradt hitregészeti töredékeinkre; így igyekezett kimutatni, hogy a magyar pogány mythos főistene a nevére nézve is ugyanegy volt a finn hitregészet Ukko-jával, hogy a Hadisten ezzel nem volt egy, s nem hívták Hadurnak, — hanem ez a nemzeti istenség a „Magyarok istene” volt, — kinek a finnben megfelelője Kalev volt, a kitől jön a finn ősi hitregészeti és hősköltemény neve a Kalevala szó, magyarul Kalevlaha, ugyanaz a mi a magyar mesék tündérországa stb.

Az osztály fölkérte az értekezőt, hogy a jövő ülésen értekezése föl nem olvasott részeit is fölolvasson szíveskedjék.

73. (14.) Olvastatnak gr. Kuun Géza l. t. Ballagi Mór, Hunfalvy Pál r. tt. bírálatai dr. Kohn Sámuel „A phöniciai tanulmányok jelen állapota és Esmun-ízár, szidoniai király sír-irata” című értekezéséről, melyek következők:

I. Értekező, mielőtt tulajdonképeni tárgyára áttent volna, a jelen értekezést (így) méntsegeül a nyelvészet nagy-hatalmi állását hozza fel. Különös okoskodást tüntet fel e méntesség: az egyes nyelvekkel és irodalmakkal való foglalkozást értekező a nyelvtényeken, az egyes nyelveken alapuló nyelvészettel menti ki. Mi szükség van itt méntesgre? Továbbá a jelen értekezés tárgyáról, a föniciiai nyelvről és irodalomról az állíttatik, hogy mostani alakjában ezen névre alig érdemes. E vádat alig hiszem. hogy értekező magúra a nyelvre is kiterjeszse, mert mi értelme volna egy holt nyelv mostani alakjának? A mi az irodalmat illeti, az csekélynek nem mondható, a föniciiai felírások és körülírások (legendák) száma már is nagy és még folyvást szaporodik, tárgya kiváló történeti, mythológiai, kulturhistóriai érdekekkel bir, némely körmönfont okoskodásokat, nem sokat érő olnefuttatásokat, az erkölcsöt nem javító rendeleteket magábanzáró régi és új könyvet érdekességben felülmúl.

A föníciai nyelvvel és irodalommal való foglalkozást kimentő nyelvészetről értekező Müller Miksa nyomán azt állítja, hogy természettudomány. Ez állítás téves voltát már sokan kimutatták. Ascoli a többi közt azt kérdezi Müllertől: a latin nyelv román nyelvekké való átalakulását a természettudomány segítségével képes-e magyarázni? Ez átalakulást a história magyarázza meg. De különben is a természettudományok nemei, fajai, egyéneinek változatlansága éles ellentétben áll a nyelvalakok változásaival.

Értekező a föníciai nyelvemlékeket aránylag nem gyakori köemlékeknek mondja; én részemről nem tudom, hogy minő arányt ért itt. A Gesenius által 1837-ben kiadott hetvenkét felirat alig képezi a jelenlegi szám negyedrésztét, s ezen szám még folyvást növekedőben van; Euting csak most tért haza déli útjából, és mint a jól értesült hír mondja, útjában sok érdekes föníciai felírást gyűjtött.

A „Punica Plautina“-kat illetőleg nem értek egyet értekezővel, ki sok föníciai szó feltűnő hangzását, több alak szokatlan kimondását egyedül a leírók hanyagságának és tudatlanságának tulajdonítja. Derenbourg kimutatta, hogy Plautus a kimondást itt-ott szántszándékosan megváltoztatta, a római fülnek feltűnő torokhangok gyakori használatát még jobban kiemelte, hogy a színész a hallgatókra több hatást gyakorolhasson, hogy a vígjáték comicuma még fokozódjék.

Értekező megjegyzi, hogy a föníciaiak kalmár nép lévén, az utóvilágra nem sokat adtak; éltek a jelennek, s a mi kalmár népnél feltűnő, a babonára hajlandók voltak. Ezen babona nem egyedül a tengerész babonája, mint a hogy ezt értekező hiszi, hanem részben a sémi népek egyik jellemvonása. A bűvészet eredeti hazája Babylonia volt, s bűvészet és babona egymással jár, a bűvészetnek a babona szerez hitelt. A bűvészet babyloniai eredetét már Guatremére látta, Kuthai hires munkája tele van babonával. A többi sémi nép sem ment a természetökben mélyen gyökeret vert babonától. A föníciai fogadományi táblák eredetét értekező a babonára vezeti vissza; én hajlandóbb vagyok a tengeri utazás iszonyai közt tett fogadásokat mélyebb és tisztább érzésből eredeztetni.

Értekező a fogadományi táblák tartalmáról két mintában értesít; e mintákban feltűnő Tanith istennő nevének Tánáith alakja; nem tudom, hogy értekező e diphtongust honnét vette, egyáltalában csudálkoznom-kell némely átírásán. Nem tudom, hogy a karthágói pénzekben előforduló „Karthhadasat“ szót miért írja értekező Solinus-sal Kárhádának (Solinus Polyhist. 27, 10: Dido... urbem condidit et Carthadam nominavit)? Hamilkar nem annyit tesz mint Melkart adománya, mint értekező s vele többen gondolják, hanem inkább Melkart testvérét, barátját teszi לְקָרָא [א] chim likrát.

Ezek után áttér értekező egy és ugyanazon felírat különböző megfejtéseire azon világos szándékból, hogy a föníciai studium hitelét csökkentse. Kezdi a leptisi felírással s meg nem jegyzi, hogy e felírás az újpun epigraphicához tartozik, azt sem mondja, hogy ezen új-pun nyelv a római uradalom alatt beszélt s már a végelpusztuláshoz közeledő népnyelv lévén, igen természetes, hogy e nyelv sokféle zavarodást szenvedett, maga az új-pun írás is hanyatlást mutat. Ezen új-pun nyelvet még a lybiai nyelv befolyása is megzavarta, melynek folytán mindinkább s inkább romlott, míg az arab nyelv végkép ki nem irtotta. A leptisi felírásnál azt is meg kellott volna jegyeznie értekezőnek, hogy ez fragmentum, oly fragmentum, melyet a legmerészebb conjectura is alig képes kiegészíteni. A leptisi felírat után értekező a Nubiában talált ipsambuli

feliratot veszi elé; — ezen felirat lehetőleg világos, tiszta írást mutat, s megfejtése semmi nagy nehézséggel nem jár. Értekező a felírás valamennyi megfejtési kísérletét elvetvén, ez annyira világos feliratot eddigelé meg nem fejtettnek mondja.

Ha szerző a föníciai studium történetét vázolván, higgadt, józan, a túlmerész conjecturákat gondosan elkerülő criticát ajánlott volna: aggodalmait mi is osztanók, ajánlatát szívesen elfogadnók; így azonban értekező irányát egyáltalában nem ajánlhatjuk. A római-görög classicusok újabb kiadásai azt mutatják, hogy a „recepta lectio“ még mindig javítható s még az oly rég-óta mivolt classica philologia terén is áll e mondás „dies diem docet.“ Ezen sokat jelentő mondás „egyik nap a másikat tanítja“ mennyivel inkább áll egy még új és sok nehézséggel küzdő tudományra nézve.

Értekező a föníciai studium szánakozásra méltó állapotát leginkább két körülménynek tulajdonítja. E két körülmény a betűk folyton folyó szakadatlan írásmodora, és az úgy nevezett „scriptio defectiva.“ Értekező itt megjegyezhetné volna, hogy a szavakat néha nagyobb közök, néha pontok választják el. A mi pedig a scriptio defectivát illeti, megjegyzem, hogy nem csak a föníciai, hanem a legrégibb árami írás sem jelezte meg a vocalismust (p. o. בעל שם בול שמן helyett); továbbá azt is megjegyzem, hogy a sémi írásban a vocalismus meg nem jelenése nem okoz annyi zavart mint másutt, mert a szó grammaticai alakjából megtudható, hogy az egyes szótagokba milyen vocalis illik; végül megjegyzem, hogy az értekezőtől felidézett új-pun felírásokban megvan a vocalizálás, az 'ain betű itt igen gyakori vocaljel.

Értekező azt állítja, hogy a föníciai studiumra nézve igen sajnos, hogy az egy Levyt kivéve, nem igen akadt ember, ki a föníciai nyelvvel és irodalommal ne csak mellékesen, hanem tüzetesen foglalkozott volna. Ezen vádat is határozottan visszautasítom mindazon kiünő tudósok érdekében, kik napjainkban Föniciával és gyarmataival tüzetesen foglalkoznak.

Továbbá állítja értekező, hogy a föníciai nyelv elterjedvén, számos nyelvi különbséget fejtett ki, melyek a gyarmatok nyelvemlékeinek megmagyarázásánál tekintetbe veendők. Ez állítás nagyon igaz, de ez értekezőtől kimutatott kötelesség elmulasztásának vádja ő magára pattan vissza, ki az új-pun felírásokat a föníciai és régi pun felírásoktól meg nem különböztette.

Azt állítja értekező, hogy a föníciai epigraphicának legjelesebb mivelői sem mentek azon hibától, hogy majd egy, majd más sémi nyelvhez folyamodtak ott, hol a héber nyelv valamely kérdéses szó vagy alak megfejtése körül ki nem segít. Ezt az eljárást korholja értekező s a héber és syr nyelvhez való ragaszkodást ajánlja. Miért éppen a syrhez? Itt az egész aramaismusról lehet csak szó, s hogy ez befolyt a föníciai nyelvre, nagyon természetes dolog. Az lepne meg, ha míg a bibliai héber irodalom az aramaismus sok nyomát magán hordja, a föníciai ily nyomokat nem mutatna. Különböben nem kell még azt is aramaismusnak tartani, a mi a föníciai, illetőleg a régi kanaan nyelv sajátja volt. A héber nyelv több oly sajátját veszíthette el, melyeket a föníciai megtartott; így áll a dolog a nőnem föníciai jelével is (a t betűvel), mely nem aramaismus, hanem a régi kanaan nyelv nőnem végzete. A bibliai irodalom nem meríthetvén ki az összes héber szókincsét, a föníciai textusok megfejtésénél igen sok esetben más sémi nyelvhez kell folyamodnunk: ezt nem csak tennünk szabad, de tennünk kötelességünk. A föníciai epigraphica mivelője a héber, talmud és rabbi irodalom szótárában fogja legegységesebb a föníciainak megfelelő szót keresni, ha azonban itt nem találja, tovább megy és a többi rokon nyelv szókincsében fog keresni.

Ezután következik magának az Esmun-ázár sírfeliratának megfejtése. Értekezőnek itt ki kellett volna mutatni a maga és a mások értelmezései közt fenforgó különbséget; a magáét paleographicus és lingvisticus okokkal kellett volna megállapítania. Mind-ezt nem tette.

Értekező Derenbourg, Schröder s mások értelmezésével nagyjában megegyezik. Nem tudom, hogy a 6-ik sorban előforduló mondatot: **אתאם ידברך אל תשמע ברנם** miért fordítja következőleg: „Ha én hallgatok is, átkok beszélnek hozzád; halljad szavukat!” Hol áll itt e mondat: „átkok beszélnek hozzád?” Továbbá az 5. és 6-ik sorban előforduló **מחלה** és **עלת** szokat értekező egymástól külön meg nem különböztette, pedig Munk az **עלת** szó értelmét élesen meghatározta. Végül a 16. 17. 18. sor értelmezése sem elégíthet ki (a 17. sor megfejtése minden-esetre nem könnyű dolog.)

A mi az értekezés magyarságát illeti, az távol van attól, mit szerény igények megkövetelnek; már pedig a magyar Akadémia nyelvtudományi osztálya soha meg nem engedheti, hogy a magyar nyelv kezelésénél egyéb tekintet ne legyen az érthetőségnél, s maga az érthetőség is hogyan lehetséges, ha a szórend szabályai megsértetnek?

Igen szomorú lenne nyelvtudományunk állapotára nézve, ha minálunk egy, az értekezőhöz hasonló irány honosodnék meg, mely folyvást csak a nehézségekre utal, az ellentmondásokat firkészi, szóval, tanulmánya tárgyától visszaretent, a helyett, hogy iránta érdeket gerjesztene, fontosságát kiemelve, előhaladását megjelölne, értékét méltányolná, segédeszközeit felszámítaná, s a követendő biztos útát kimutatná.

Míg másutt szöveggyűjtéssel s szöveg-megfejtéssel foglalkoznak, addig az értekezőhöz hasonló irány a magyar tudományt gyauakodóvá és tétlenné tenné. E fontos okból dr. Kohn munkáját a tekintetes nyelvtudományi osztálynak kiadás végett nem ajánlhatom. *Gr. Kuun Géza*, mint egyik bíráló.

II. Az értekezés a phöniciái tanulmányok jelen állapotát kívánja feltüntetni. Azért rövid, de véleményem szerint világos átnézetét adja ezen tanulmányok történetének, mely tulajdonképen a leküzdött és még leküzdendő nehézségek sorozata. Montfaucontól kezdve, ki először ismert fel egy szidoniai pénzdarabon egy phöniciái szót, de kivált Gesenius Vilmostól kezdve, ki az első tulajdonképi utmutató és uttörő, minden következő buvart felhoz az értekező, a kik eddig a phöniciái nyelvmaradványokkal foglalkoztak. S ha ebből az olvasó azt tanulja meg, kik fáradoztak és fáradoznak a tudomány ezen terén, egyúttal azt is megtanulja belőle, hogy milyen természetű nehézségek tartóztatják fel a haladást, s miért nem lehet oly könnyen, mint tán másutt, a nehézségeken győzni. S minthogy véleményem szerint ebbeli feladatát jól fejté meg a szerző, s minthogy ezzel irodalunknak is használ, mely még nem igen vehetett tudomást a phöniciái feliratokban megmaradt nyelvemlékekről, azért én igen is méltónak itélem arra, hogy kinyomattassék.

Az Esmun-ázár szidoniai király sírírata a phöniciái feliratok közt legnagyobb és legteljesebb lévén, s általa mintegy új ösztönt kapván a phöniciái buvárlat: szerző igen helyesen tette, hogy annak történetét is különösen megérintette; hisz a nevezett sírirat sokféle, egymással ellenkező magyarázata legvilágosabban tünteti elő a phöniciái tanulmányok jelen állapotját. Szerzőnek, úgy látszik, nem volt szándéka ezúttal phöniciái nyelvbuvárlatot is közleni, mert a nevezett síriratnak fordítását, melyet maga sem hibátlannak, sem tökéletesnek nem tart, nem kíséri nyelvészeti igazolásokkal, mi csakugyan más dolgozat is volna. Azért gondolom, hogy ha szerző egy másik értekezésben

az Esmun-ázár síriratának philologiai fejtegetését szolgáltatná, irodalmunkra nézve sem haszontalan, sem mások által már megtett munkát nem tenne.

Stylusbeli előadása világos, könnyen folyó, apró nyelvbeli fogyatkozásokat a szerkesztő könnyen igazít majd ki.

En tehát a jelen értekezést nemcsak méltónak tartom a kiadásra, hanem ohajtom is, hogy kiadassék. Pesten, 1869. dec. 5. *Hunfalvy Pál*, s. k.

III. Szerző e dolgozatban rövid, de elég világos vázlatát adja azon kutatásoknak, melyek a kevés fennmaradt phöniciiai nyelvemlékek felderítése körül eddig elért tetteket, rámutatván egyszersmind józan tapintattal a hibákra, melyek kiváltképen onnan eredtek, hogy a magyarázók inkább, mintsem bevallották volna, hogy ezt vagy amaz nem értik, jobbnak látták fül nem hallott szokat kokolni, és phöniciiai kifejezéseknek elkeresztelni.

Ily történelem-ítészeti bevezetés után, adja aztán szerző az eddig ismert legterjedelmesebb phöniciiai feliratnak, Esmun-ázár szidoniai király síriratának. általa készített magyar fordítását.

Nekem e dolgozatra általában e következő észrevételeim vannak, melyeket kérnék szerző urral a végott közölni, hogy ha azokat jónak találja, dolgozatát azokhoz képest igazítsa ki.

Első megjegyzésem az, hogy szerzőnek, a mint előadásából látom, nincsen tudomása a legújabb (1856—1858) Davis lelkész úr által Tunis közelében tett felfedezésekről, melyek folytán phöniciiai feliratokkal ellátott 73 táblát állítottak fel a British muzeumban Londonban. Ezeket dr. Heidenheim a „Deutsche Vierteljahrschrift für English-Theologische Forschung und Kritik“ című munkájában ismerteti és oly jegyzetekkel kíséri, melyek az eddigi kutatásokra sok világot derítenek.

Második megjegyzésem az, hogy szerző úr fordításának csak akkor lesz meg igazán tudományos becsé, ha közli előbb a felirat átíratását, akár héber, akár latin betűkkel, miután a nélkül nehéz eltalálni, hogy és miképp olvasta az egyes kifejezéseket.

Harmadik észrevételem szerző előadását illeti, mely elég szabatos ugyan, de nem eléggé magyaros, sőt sok helyt hibás szerkesztű; ezen tehát mindenesetre igazítani kell hogy kiadásra alkalmas legyen.

Egyébként a munka egészben véve jó, és tudományos irodalmunkra nézve nyere-ménynek mondható. Pesten, február 14-én. 1870. *Ballaqi Mór*.

Dr. Kohn Sámuel értekezése kiadásra elfogadtatik, oly feltétel alatt, hogy Ballagi Mór rendes taggal magát érintkezésbe téven. a hëzagokat, a meennyire lehetséges, pótolni igyekezzék, a nyelvbéli hibákat pedig mindenesetre kijavítsa.

74. (15.) Olvastatik a Nyelvtudományi Bizottság 1870. márczius 4-én tartott ülésé jegyzőkönyvének kivonata, mely szerint az osztály-értekezlet e következő indítványát: „Vétessek munkába az Akadémia helyesírásának revisiója nem csak azért, mert benne némely pontok javítandók, hanem azért is, mert mind az irodalomban, mind magában az Akadémiában e tekintetben nagy gondatlanság, sőt elvtelenség uralkodik, mit a kérdés felújítása és alapos megvitatása bizonyára korlátozni fog,“ elfogadja s kebeléből egy albizottságot küld ki, egy kimerítő javaslat elkészítésére. Az albizottság tagjai: Toldy Ferencz, Hunfalvy Pál r. tagok, Budenz József l. tag, a kik a kiküldetést el is fogadták.

Tudomásul vétetik.

75. (16.) Olvastatik az osztályértekezlet véleménye a Gorove-alapítványból ki-

tüzendő pályakérdésre nézve, mely a pályakérdés kitűzését halasztatni kéri, s a következő indítványt ajánlja az osztály figyelmébe: minthogy 30 arany pályadíj jelenleg már csekélyebb összeg, mintsem anyagi tekintetben elősegíthesse a pályázás sikerét, szőlíttassék fel az összes ülés arra nézve, hogy az alapító utódja beleegyezésével oly módon szabályoztassék a pályázat, mely szerint a Gorove-jutalom ezután nem minden második évben, hanem csak minden negyedikben tűzessék ki, s 30 arany helyett 60 legyen a pályadíj.

Az indítvány elfogadtatván, az összes ülés elébe terjesztése határozottatik.

Tizedik akadémiai ülés.

A II. osztály *negyedik* ülése

1870. márczius 14-én.

Horváth Mihály osztályelnök elnöklete alatt.

76. (11.) *Keleti Károly* l. t. felolvasta következő czimű értekezését: „Nézetek a statistika tudományos állásáról.”

Rövid kivonatban, értekező a statistika keletkezését képíleg így festi: Egy százada körülbelül, hogy az államtudományok nagy számu családjában új magzat ütötte fel fejét. Ősei a régi kor homályába merülnek, szülője ismeretlen, keresztapja kétes. Öröksége nincs, de annál merészebben nyúl bőkezű családja összes birtoka után. Idegen területet foglal el s róla többé le sem terelhető, legkevésebbé az államtudományok által, mert épen az államot, főleg kezdetben, kizárólag magának vindikálja működése teréül.

Röviden ecsetelvén a statistika további hódításait, előadja, mily zavart idézett elő tudományos állásában a statistikának közel rokonsága más tudomány-ágakkal, mint például a történelemmel, földrajzzal stb.

Elmondván, hogy e zürzavart a másfél évtized óta működő nemzetközi statistikai congressusok még nevelték, közelebről ismerteti azon előmunkálatokat, melyek a hágai congressust megelőzőleg készültek a végre, hogy a statistika elméletével foglalkozandó szakosztálynak anyagul szolgáljanak.

E munkálatok közül kiemeli, *Quetelet* erre vonatkozó s még a florenczi congressuson, 1867-ben, tett indítványa után *Baumhauer* „Idées mères” czimű füzetét; főleg pedig *Vissering*, a leydeni egyetem jóhirű tanárának jeles értekezését, mely a programmban foglaltatott. Különösen feltűnőnek, bár a statistikának némileg készületlenségéből, ifjúságából következőnek találja, hogy *Vissering* sem kerülöte ki ott, hol a statistikának kiválóan tudományos jellegével foglalkozik, hogy fejtegetéseiben vissza ne nyúljon a statistika eredetére. Feltűnő — mond a többek közt *Keleti* — hogy a XVII. és XVIII-dik századbéli *Conring* és *Achenwall*,

Schlözer és *Süssmilch* nevei egyaránt szerepelnek a legújabbkori *Moreau de Jonnés* és *Quetelet*, *Engel* s *Oettingen* stb. mellett, még pedig ép úgy valamely statisztikai kézikönyvben, mint tudományos értekezésben, vagy heves polemikában. Mindenki legelején kénytelen kezdeni, hogy keresztül a „status” szón, a *Lüder*-féle csúfnévvel jelzett „Tabellenknechte” korszakán s a *Schlözer*-féle „állandó történelmen,” valamint az újabban hangoztatott „Massenbeobachtung” jelszón keresztül, az egy egész századon át folyt heves tusák közepett, saját álláspontját igazolja, s az eredményeket, melyekhez okoskodásai fonalán netalán eljutott, indokolja. Mindenki — így folytatja — kénytelen végig törtetni azon legtöbbnyire meddő viták kietlen pusztáján, melyben a statistika fogalmát eddigelé annyiféleképen iparkodtak formulázni, a nélkül, hogy csak egy, általánosan kielégítő akadt volna, s kénytelen legalább érinteni az e hiú törekvésekből támadt szakadást, mely *Knies*, *Rümelin* és *Wagner*, később *Engel* értelmezései folytán két tudományt akar látni a statisztikában.

Elmondván értekező, hogy e szakadásban sem jött létre egyetértés, a maga részéről örömmel üdvözlö a franczia, angol, belga s azon néhány tekintélyes német tudós erélyes tiltakozását ez önkényes felosztás ellen, mely a statisztikában se szükségesnek, se célszerűnek nem látszik. Értekező szerint szörszálhasogatás, ha annyit bibelődünk a névvel (*statistikára* s az újabb *demographiára* célozván), s a többé-kevésbbé önkényes nevezetből akarunk tudomány-ágakat deriválni; ha hasonló önkénynyel választunk más szót, mely a tudomány összes feladatait még sem merítvén ki, egy-egy új irány felmerülésével újabb keresztelésre kényszerít, s ha a határpontok okszerű kiszemelése helyett, a határköveket a mindenség ürrébe taszítjuk.

Ismerteti továbbá a kérdéseket, melyeket *Vissering* a statistika tudományos állásának kiderítése végett felállít, egyúttal a választ, melyet reájok talál, de melylyel *Vissering* korántsem akart a nemzetközi congressusnak, melynek e kérdések száma voltak, praedjudicálni, maga is elismerván, hogy ily congressus nem areopag, s hogy tudományos kérdések nem döntenek el szavazattöbbséggel.

Megpendítvén *Vissering* után a kérdést, hogy a statistika a tudományok mely csoportjához tartozik: vajjon a történelmi, a politikai, a természettudományi vagy matematikai tudományokhoz-e, helyes tapintatnak látja Akadémiánk részéről, hogy ez valamennyire könnyedén sikamlott el ez egész vitás kérdés mellett, midőn, osztályunk (a II.) tudományágait csoportosítván, az állami és társadalmi tudományok sok elhallgatott disciplinája mellett a statistikát külön megemlíti, nyitva hagyván ez által maga részéről is a kérdést, melyre sokan még mind keresik a választ.

Ismertetvén értekező továbbá azon nézeteket melyek a statistika elméletére vonatkozólag újabban felmerültek, azon nézetet vallja magáénak, mely a tudomány alapjául az ember társadalmi életét, tárgyául pedig csak az erre vonatkozó tényeket tekinti. Szükségesnek látja azonban, hogy az emberi cselekvőség tényein kívül a természet-erőknek a társa-

dalomban működő tényei is számba vétessenek. Elfogadván továbbá az állam fogalmának elejtését s annak a „társadalom“ általi helyettesítését, bonczkés alá veszi Dr. *Mayrnek* a müncheni stat. hivatal igazgatójának nézetét, ki statistika és statistikai tudomány között indokoltan különbséget tévén, ez utóbbiból mindamellett a természeti tények számbavételét ki akarja küszöbölni.

Vajjon helyesen-e? kérdi értekező. Mert ha valóban a társadalmi élet összes jelenségein kívül azon törvényeket vagy legalább rendszerességet akarja a statistika kutatni, melyek a társadalom physiologiájában netalán uralkodnak, ismerve a szoros összefüggést, mely a társadalmi cselekvőség s a természeti erők nyilatkozmányai között létezik, meg lehetünk győződve, hogy ez utóbbiak ismerete nélkülözhetetlen. Ha pedig nélkülözhetetlen a természeti erők ismerete, vajjon a természettudományok valamelyikénél fogunk-e mindannyiszor kopogtatni, hogy birtokukba jussunk? és ugyan ki mondja meg, a természettudományok egyre terjedő birodalmában, mely ága fogja ezeket szolgáltatni? vagy pedig a tudomány különleges céljainál fogva, lehetünk-e biztosítva csak az iránt is, hogy a tömeges észleletek azon irányban, melyre a statistikának szüksége van, megtétetnek-e mindannyiszor, mikor *Mayr* maga is állítja, hogy a természettudományok feladatainak nagy részét minőségi vagy mennyiségi egyes észleletek alapján oldhatják meg, mely egyes észlelet alatti a tény-egyen észlelését érti.

Végül a statistika elméletének, fogalmának s határainak kérdését a congressusig kisérven, elbeszéli értekező, mint ejtetett el az egész ügy, melynek megvitatása, legelső kezdetekor hevéssé, és *Engel* állítása szerint meddővé is válik, miután a statistika legfőbb fokra emelve, az emberi társadalom (voltaképpen közösségek=communeautés) természetana; de miután e közösségek változnak, változnia kell a statistika definitiójának is azon szempont szerint, melyre helyezkedünk.

Az elmélet kérdése tehát elejtetett a congressuson, de a vita felette annál hevesebben foly az irodalom terén. E vitatkozások szerinte igen érdekesek, s noha szintén a kezdet legkezdetéből indulnak ki — így fejezi be értekező — s a statistikának ép úgy fogalmával és feladataival, mint tudományos állásával foglalkoznak, mégis kiválóan a belőlük az emberre és cselekvényi szabadságára vont következtetések jogosultságát, helyességét veszik bonczkés alá. Itt valóban a „Fleur délicate de la science“ az — *Quetelet* egyik szava — mit foszlányra tépnek, de áldott földje, melyet látszólag keményre taposnak a küzdők súlyos léptei, újabb hajtásokra bírja, melyek megismertetését értekező későbbre tartja fenn magának.

77. (12.) *Toldy Ferencz* r. tag ily cím alatt értekezett: „Attila, uralkodásának első tíz évében.“

78. (13.) A titkár jelenti, hogy jövő szombaton márcz. 19-én, a gr. *Teleki József*-féle drámai jutalom odaitélése végett, az Akadémia összes ülést fog tartani.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenegyedik akadémiai (összes-) ülés.

1870. márcz. 19-kén.

Toldy Ferencz rendes tag helyettes elnöklete alatt.

80. A főtitkár fájdalmasan jelenti *Győry Sándor* rondes tagnak f. é. márczius 9-kén történt, s gróf *Montalembert Károly* külső tagnak, a hírlapokban szintén folyó márczius 14-éről táviratolt halálát.

Az akadémia, midőn a jeles tagjai elvesztése miatt mély sajnálatát kifejezi, felhívja egyszersmind az elsőre nézve III-ik, a másokra nézve II-ik osztályát, hogy emlékezésedök iránt godoskodjanak.

81. *Szász Károly* rend. tag, mint a gróf Teleki-féle pályadramák bizottságának elüadója, felolvassa jelentését, mely szerint a beérkezett 12 pályamű közül *egy* még az akadémia által visszavetettvén, a fennmaradt 11 darab között aránylag legjobbnak s irodalmi színvonalon állónak a bizottság kettőt talált, a III. sz. *Török János* és a VI. számú *IV. Bélát*, melyek előnyei és hátrányai lelkiismeretes egybevetése után, egyhangu szavazattal a *IV. Béla* címűnek kéri a jutalmat kiadatni. A jelentés következő:

Tekintetes Akadémia! Van szerencsém jelentést tenni az 1869/70-dik évi gróf Teleki-féle drámai pályázatról a bíráló bizottság nevében, mely báró Kemény Zsigmond fiszteleti tag elnöklete alatt, az akadémia részéről Szász Károly rendes és Salamon Ferencz lev. tagokból, a nemzeti színház részéről Paulay Ede és Szigeti József urakból volt összeállítva, s mely a pályázatra beérkezett 12 mű közül 11-et vett át bírálatra, miután az V. sz. alattit a tekintetes társaság, lényegbe vágó formahibák miatt, a pályázatból előre kizárta.

Mint tudva van, a Teleki-alapítványból kitűzött száz arany jutalomra ezuttal szomorujátékok pályáztak, melyek sorában, a pályázati feltételek szerint „csak valódi tragédiák fogadtatnak el, a középfajok kizárásával“ (Ügyrend, 107.); s továbbá „az ezen jutalomért pályázó szomorujátékok kell, hogy versekben irassanak és pedig lehető gonddal és szigorral.“ (Ügyr. 110.)

Már ez utóbbi alaki feltétel ismét két művet zárt ki előre a pályázatból azok közül is, melyeket az akadémia a bizottság bírálata alá bocsátott. Ezek a VIII. számú *Bajazid bég*, és a IX. számú *Tiberius kegyencze*, melyek prózában vannak írva; amaz ezenfelül nem is tragédia, hanem drámának vallja magát, s az is volna, ha egyáltalában „mű“ volna, de az sem, csak silány férczelmény, minden költői s általában írói tehetség nélkül. *Tiberius kegyencze* iránt is megnyugtatom a tekintetes Akadémiát, hogy bár a

pályázatból csak prózában írott volta rekeszti ki, a pályadíjtól azonban, ha a leggondosabb versekben volna is írva, fölötte távol állana.

Ha pedig az előbb említett lényegesebb feltételt, miszerint csak *valódi* tragédiák fogadtatnak el, szigorúan akarta volna alkalmazni a bíráló bizottság, akkor a pályázó műveket talán mind ki kellett volna zárnia a pályázatból. Többé-kevésbé figyelemre-méltó drámai művek vannak ugyan a fennmaradt kilencz pályamű között, de azokról is, melyek közöttük a legjobbak, kérdés, vajon valódi tragédiák-e? oly kérdés, melyet a szigorú műkritika alig fogna reájok nézve igenlőleg dönteni el.

Meg kell vallani, tekintetes Akadémia, hogy a tragédiának nem igen kedvez a kor, melyben élünk. Sem tragikus költők, sem tragikus színészek nem születnek, s úgy látszik, a közönségben sem igen van élénk érzés a tragikum iránt. Nem csak a mi panaszkodunk ez, kik nem csak tragédiákban, hanem általában kitűnő költői művekben való meddőségről is méltán panaszkodhatunk a legújabb időben, midőn majd minden írói tehetséget s a közönség összes érdeklődését és fogékonyságát a napi politika nyelte el nálunk; midőn nagy tragikus színészeink, Shakespeare kitűnő magyarázói, egyenkint lépnek le nem csak a világot *jelentő* deszkákról, hanem az élet színpadáról is. Így van ez a tragédiára nézve más irodalmakban is. A legfejlettebb és leggazdagabb színirodalom, a francia, már nem is producál tragédiákat, valamint tisztá vigjátékot sem; minden tehetség a drámai középfajok felé fordul s a közönség tapsai az Augier Emilek és Sardouk darabjait kísérik, melyekben a legkomolyabb drámai összeültetések is könnyed modorban oldatnak meg, s mind a tragédia, mind a magasabb molière-i vigjáték helyett genréképek sorozatát kapjuk, melyek csak érdekelnek, de mélyebb fölnulást költeni bennünk nem képesek.

E jelenség okát keresve, lehetetlen azt csak az izlés változásában találnunk, a mi időnként s ideiglenesen szintén előfordulhat, de állandóan szintén nem eshetik mélyebben fekvő okok nélkül.

Hogy költő, színész, közönség egyaránt oly kevés fogékonysággal bírnak a tragédia s általában a tragikum iránt, az korunk irányának természetes következménye, meggyőződés szerint. Minden tragikum költőtől, színésztől, közönségtől mély erkölcsi meggyőződést, bizonyos erkölcsi hitet kíván; hitet azon erkölcsi világrendben, mely el- len a tragédia hőse fellázad s melynek nevében a tragédia erkölcsi igazságszolgáltatása történik. Hogy mi legyen ez erkölcsi világrend: a görögöké-e, a kik annak legfőbb láncz szemeül a tragikai végzetességet vagy sorsot tették, szintén emberi szenvedélyeket s erkölcsi indokokat kötvén hozzá, — vagy a keresztény, mely az egyéni szabad akarat tanát kifejtve, azt állítja az erkölcsi törvény s a szenvedély közé a tragikai összeültetés központjába? — az végre is mindegy; csak legyen iránta hit, csak legyen valami, a mit erkölcsi világrendnek ismerünk el, s a mi iránt tisztelettel viseltetünk. Korunkban azonban éppen ezen erkölcsi világrend, sőt annak még létezése iránt is, meg van rendülve a hit. Ki hiszen ma erkölcsi világrendot, szükségességet, végzetességet, melyek nélkül a tragédiát képzelni sem lehet? Phaedra borzasztó lelki harcra kit hatna meg ma, midőn azt mondja rá, hogy egy házassági dispensációval segíthet a baján, s férjhez mehet a mostoha fiához; sőt általában a szerelmi szenvedély és a házassági köteletség közötti küzdelem, mely azelőtt a tragikum egyik leggazdagabb forrása volt, hogy költene tragikai emótiót ma, midőn a színházi közönség kilencztizedrésze annyit sem ad a házasság szentségére, mint egy leszakadt gombra, melyről azt mondják: „gombház, ha leszakadt, lesz más.”

Nem az erkölcsi romlottságról akarok prédikációt tartani, arra utalok inkább, hogy korunk értelmi iránya, az érzelmekben, a kedélyben gyökerező hitet és meggyőződést az erkölcsi világrend, sőt annak még létezése iránt is oly mértékben megingatja, hogy a nagy szenvedélyek s a tragikai összeütközés páthosza az aristotelesi részt helyett szálnalmas mosolyt, a félelem és megdöbbenés helyett egykedvűséget és unalmat idéz föl, mert senki sem hiszi el, hogy az erkölcsi törvény tartalma és a szenvedély kizárólagossága közötti küzdelem oly szenvedéstoljes lehessen, hogy alatta a hős összetépvre roskadhasson össze és semmisüljön meg.

E tényekben találjuk, tek. Akadémia, a tragikum iránti fogékonyság hiányának s ebből kifolyólag annak is okát, hogy valódi tragédiák sem nálunk, sem más irodalmakban nem igen születnek mostanság. De az-e ebből a következés, hogy a tragédiát, mint műfajt, el kell ejteni? hogy a költőktől követelni sem kell, hogy tragédiát írni kísérsenek, mintán az nem kell a publikumnak s ugyyszólva nem „korszerű”? Ha helyesnek, a természetes fejlődés rendén levőnek, szükségesnek és jogosultnak ismernők el a kor eme realistikus irányát, e tagadását az erkölcsi világrendnek vagy legalább is kétkedő közönyt iránta, valóban az következnék belőle; s talán most a bíráló bizottság azon szerény indítványynyal lepné meg a tekintetes Akadémiát, hogy a Teleki-pályázatnak a dicsőült alapító végrendeletében letott ama szabályának megváltoztatása iránt méltóztatassék lépéseket tenni az örökösökünél; talán azt mondanók: „Uraim, ne forgirozuk a tragédiát, nem megy az már a mai világban.”

Nem, tekintetes Akadémia! Mi még nem veszítettük el minden hitünket az erkölcsi világrend, s annak hatása iránt a lelkekre. Mi ohajtjuk, újra meg újra, évről évre felhívni a költőket, hogy igyekezzenek valódi tragédiákat írni, azaz oly műveket, melyekben az erkölcsi világrend szükségessége a legerősebb kifejezést nyeri, s mely az álvó lelkeket részvétre és föllelelre költve, a végzetesség fuvalmának erejével eltöltse, fölrazza, megdöböntse, s mint Aristoteles kívánta, meg is tisztítsa.

Ohajtjuk ezt, s ha sohajtvá adjuk vagy vesszszük tudomásul évről-évre a szűk aratásról való jelentéseket, reményünk nem fogy el, mely azt sugja: „várjatok még, majd, majd!”

A jelen év pályamívei, mint már említém: nem valódi tragédiák, e legmagasabb műfajhoz kötött legmagasabb igények, s legtisztább jellegek szerint. Itt-ott tragikai helyzetet találunk, tragikai jellemek és szenvedélyek nélkül; majd összeütközést, de kevésbé jogosult elemek közt, mint a tragédia kívánná; majd a szenvedély azon kizárólagossága hiányzik, mely csak egy ezélt ismer: önmagát érvényesíteni s minden egyébre, legyen bármily jogosult, tekintet nélkül van; majd végre az erkölcsi ellmondás bár komoly, s drámai emótiót költeni alkalmas, de nem megoldhatlan, vagy drámai (nem tragikai) megoldást nyer, vagy ha nem is, de nyerhetne szintugy, s nem érezzük szükségképeniinek és kikerülhetlennnek, hogy gyász catastrofbau végződjk. A tragikum lényegének e hiányán kívül, az előttünk fekvő kilenez szomorujáték legtöbbje, számos más, drámai, költői s technikai tekintetben nem kevésbé fontos kifogás alá is esik.

A X. számú *Három király*, mely III. és IV. István s II. László egymást gyorsan felváltó királyaink történetét s a görög udvar ármányait tárgyalja, teljesen hiányával van minden compositiónak; a mellett személyei tömegével, jelenetei zavaros sorával, nyelve érthetlen, nehézkes, homályos modorával az olvasót kifárasztja, a nélkül, hogy csak egy pereznői műfélév pihenésében részeltetné.

Csak egy hajszálnnyival jobbak ennél a XI. és XII. számuk, s *Egy zsarnok király,* és *Babér s ciprus* címűek. Amaz Aba Sámuel históriáját hozza (mint régiebb s állandóbb bírálók mondják) isten tudja már hányadszor az Akadémia sorompói elé, emez a Zápolya-viszályok idejéből ad egy epizódot Kerecsényi László gyulai kapitány főszeplése mellett. Ezekről sincs mit mondani mást, mint hogy költői s kiváltképen drámai tehetség nélkül fércelt köznapiságok, melyektől az olvasó még csak futó meghattottságot sem nyerhet.

Paulo majora canamus; de igazán csak „paulo.“ Az I. számú *Gara Miklós,* a IV. sz. *Dancs Lőrincz,* és a II. sz. *A tenger fiaí,* egy vagy más tekintetben kelthetnek némi figyelmet és érdemelnek legalább említést. *Gara Miklós* vázlata elég tiszta, s gazdag kéz kitölthetné hússal, vérrel. De minden csak megjelölve, kivíve semmi sincs benne. Garán kívül az alakok is teljesen színezetlen körvonalok; ilyen a nyelve is: félmondatok, melyek mindegyre megszakadnak, hogy belőlök az értelmet csak ki kell találni, néhol kitalálni sem lehet. A hol bolemegy: ott dagályos, tulzó, feszített; így jellemei s az egész cselekmény is. De itt-ott felcsillan egy kis drámai érzék a fordulatokban, egy kis drámai erő a nyelvben. — *Dancs Lőrinczben,* mely az aggult II. Endre király s fia Béla, koronázott ifjú király viszályát tárgyalja, az előbbi darab hibáit, de jó tulajdonait is fokozott mértékben találjuk. Mind a szerkezetben, mind a jellemelekben, mind a nyelvben több erőltetettséggel, több tulzással és több dagálylyal találkozzunk, de több erővel s költői tehetséggel is. Az expositió zavart, világosság, kerekesség és gyorsaság nélkül — az egész két első felvonást betölti — a fejlődés nehézkes, és folytonos emelkedés helyett itt-ott visszaesik; a hős Lőrincz jellemében sok a tulhajtás; sem megőrlése, sem kigyógyulása kellőleg indokolva nincs; s mégis az egész darabon egy még készületlen, kiforratlan tehetség nyomaival találkozzunk; dagályos jelenetek után itt ott a drámai nyelv s érzések tisztasága lep meg; a cselekmény, bár szabatosság s indokolás nélkül összekapcsolt részei, a három utolsó felvonásban gyorsan, drámai rohamossággal követik egymást; s a jellemzésben is, kivált két női jellemben van egy pár vonás, a mi tehetséget s kedélyt árul el. Egészen másnemű munka *A tenger fiaí.* Egy keletindiai kalóztörténetet ad, angolokkal szemben, az angol fővezér leánya, s a kalóz-király fia közti szerelmi viszonynyal.

Regényes tárgy, de drámaiság s mélyebb tragikum nélkül, a cselekvény csigalassúsággal mozog majd lyrai, majd epikai részletekkel nyújtva hosszura. Jellemzés, egyénítés tekintetében is igen gyöngye és halavány mű. De tiszta kézzel van dolgozva s az egészen valami nemes hang és szelid költészet lebeg, mely nemes érzülete által itt-ott megkap s kellemes benyomást hagy hátra.

Az eddigieknél több reményre látszott jogosítani, kivált első felében, a VII. számú, *Az áldozat* című darab, mely Zrínyi Boldizsárt vezeti színi, küzdelemben Leopold királylyal s áldozatul esve Lobkovicz ármányainak, ki azonban maga is megbukik s tragikus véget ér. Zrínyi iránt első felléptével föl van keltve az érdek; a higgadt megfontolás által fékezett szenvedély, mely főjellemvonása, mindvégig ébren tartja az érdeket iránta, s ha csak egy alakot kérnénk a drámától, e mű nem volna jelentőség nélküli. De a mit a drámában a jellemnél is előbb keresünk, a cselekvény tökéletesen el van hibázva. Nem csak hogy a hős nem vezeti azt, de középpontjából is ki-kiesik mindegyre s a cselekvény csomója mások körül kezd összeszorulni. Minden tért és érdeket a mellékszemelek foglalnak el; s a mi még jobban kedvetlenít, a szerző, a megoldáshoz

közel, a legelcsépeltebb eszközök egyikéhez, az elveszett és megtalált, gályákra került, s az erkölcsi mocskokból kimosdott testvér fölismeréséhez folyamodik, a nélkül, hogy a hős sorsa megoldásának e segédeszközre szüksége volna ; s ezt is a legroszabb francia drámák oly kiáltó modorában teszi, mely az egész mű sokkal nemesebb hangjától kirivólág elült. A dictió költői kézre mutat, de a szerkezet s a scenirozás oly mértékben nélkülözi a drámai és színi technika ismeretét, mely valóban megdöbbentő volna, ha nem volna oly gyermekes.

Még két mű marad fenn, egy fejjel magasabb a többinél, melyek csaknem egyenlő mértékben vették igénybe a bírálók figyelmét, a III. számú *Török János* és a VI. sz. *IV. Béla*. Nem fogom elmondani e kettő meséjét sem, csak annyit mondok felölük, a mennyit a bíráló bizottság szempontjainak megértésére s ítélletének igazolására mulhatlanul szükségesnek tartok.

Mindkettőnek tárgya a hazai történetből van véve. Amaz, *Török János*nak, az enyingi Bálint fiának, neje Balassa Borbála elleni féltékeny gyanuját, fölötte tartott önkényű házi ítéletét; emez a IV. Béla s fia István koronázott ifjú király közötti viszályt tárgyalja. Családi drámák, tehát történeti háttérrel, történeti alakokkal, s nagyrészt történeti cselekvénnyel is; de családi drámák mégis, mert nem a történeti motívumok s politikai vagy nemzeti érdekek, hanem a tisztán emberi szenvedélyek s családi érzelmek vannak előtérben és drámai összeütközésben, amott a szerelem és féltés, emitt az apai és fiui szeretet és kötelességek. Távol legyen, hogy ezt a két mű kibontására hozzam föl. Sőt inkább dicséretére. A tragédia, melynek mindegy, királyi palotában vagy magánlakban találja föl tárgyát, az emberi szenvedélyek véréből táplálkozik. A király is férj, apa, ember, s Lear nem kevésbé egyszerű tragédia Coriolánál és Julius Caesarnál, azért, hogy ezekben a köztársaság vagy a birodalom sorsa fellett vetnek kockát az emberi szenvedélyek, míg ott a királyban csak az apa szíve törik meg.

Eunyiben tehát mind *Török János*, mind *IV. Béla* szerzője egészen jó helyen kereskedik s jó úton indul.

Török János Balassa Menyhért hugát Borbálát vette nőül, ki őt nem szerette, csak durva bátyja által kényszerítve ment hozzá ; el is ájult a menyegzőkor, de később kigyógyult szíve első ábrándjából, férjét előbb becsülni, majd mindjobban szeretni kezdé, gyermekek köték hozzá s végre drámánk kezdetén már forró szerelemmel s szenvedéllyel hiven ragaszkodik hozzá, s féltve, aggva bucsuzik tőle, a harczy kalandra készültől. Törökné durva bátyja, Balassa Menyhért, a történelemből ismert martalócz, épen így nősült ; rokonai erőszak kezéből vette nejét, a szintén mást szerető Juditot ; de ő nem tudta megnyerni a szívet, melyet ő rabló módra, kedvesét Petőt megölve, durván láncolt magához ; s Judit, sem becsülni, sem szeretni férjét nem tudva, kicsinyelve s gyanusítva általa, megvető bánásban részesülve, csak tűri létét s Pető emlékét táplálja szívében. Pető azonban nem halt meg, felüdült sebéből, török fogságba jutott, s most évek múlva visszakerült. Álruhában a két sógor kíséretéhez csatlakozik, s mikor azok elmennek a harczy kalandra, ő — visszamarad a nők közelében. Judit ráismer ; szereti s fél tőle, szerelme s a kötelesség küzdenek benne s Borbálánál keres támogatást, oltalmat. Petőnek azonban sikerül éjjel találkoznia Judittal : bár a bűntől ezt Borbála örkdőse megmenti. De a hazatérő férjek megtudják az éji látogatást s most a kétely, melyik a két nő közül fogadta kedvesét, melyik a hűtelen ? A gyanakodó, tapogatózó

kutatások csaknem oda vezetnek, hogy Borbála a bűnös, ki pedig nemes szívvvel csak Juditot takargatja; s Török János féltése fölébred. E féltés peripetiái töltik be a darab legnagyobb részét, ár és apály emelkedése- és süllyedéseivel, majd tisztulva, majd ismét borulva az erkölcsi láthatár. Ügyesen szőtt jelenetek, tapintattal felállított s kiszákmányolt helyzetek váltják egymást; néhol a szív legbenső húrjait is meg tudja érinteni a költő, néhol ismét a szinpadi hatás eszközeinek ismeretéről tesz tanuságot. De fájdalom, hogy ügyessége mélyen alul marad a tragikai erő színvonalán. A féltékenység, kutatások, a darab felén keresztül, aprólékos vonásokkal, csaknem vigjátéki modorban vannak tárgyalva. A nagy szenvedély sehol sem lüktet benne. A tragédia rohamos, s mindent magával sodró árja egy nagyobb hullámot sem vet föl az egész darabban. A féltékeny Török Jánosban egy izecske sincs, mely őt Othellóval rokonná tenné. S mintha a szerző még emennek nagy és tragikai katasztrófájától is félt, eltaszítja magától még a mit a történet készen nyújt is. Töröknek megszabadul a kimondott fejezvéstési itélettől, kitűnik ártatlansága; ellenben Török örül meg, de megörülése is oly lanyha s kevésbé jelzett, hogy gyógyulását teljességgel nem tartjuk lehetlennek. A katasztróf tehát ép úgy hiájával van a megdöbbsentő tragikai kimenetelnek, mint az egész tárgyalás a tragikai fenségnek és erőnek. Szépen, finomul, ügyesen dolgozott mű, szinpadi hatásra is számíthat úgy folytában, mint az érdekesítőleg tartott kimenetelben, de nem tragédia.

IV. Béla, bár szintén szinpadi jártasságról, ügyes rendező-kézről tanuskozik s egyes jeleneteiben hatásra is számíthat, aligha a tekintetben hátrább nem fog maradni Török Jánosnál. Az igazi nagy szenvedély lüktetését benne sem érezzük jobban. S katasztrófája, melyről a múlt évi pályázatkor is ki volt mondva, hogy épen nem tragikai, most az „új kidolgozásban“ is csak külsőkép van inkább azzá téve. A mi akkor volt mondva, hogy nem tragédia, hanem érzékeny dráma, ha formailag már nem is de lényegileg véve ma is áll.

E műnek mindamellett vannak előnyei, melyek azt épen a főlebb körülírt Teleki-jutalom elnyerésére alkalmasabbá teszik, mint az előbbi.

Az egésznek hangja magasabb s méltóságosabb. Nem a nyelvet és dictiót értem itt hang alatt, mert o tekintetben IV. Béla sem áll igen magas fokon, sőt néhol valóban erőtlenné s prózaivá is sekélyesül, hanem a mű alaphangját, felfogásában úgy, mint tárgyalásában. A helyzet, melyet felállít, sok tekintetben tragikai. IV. Béla is, fiatal korában aggúlt gyöngye atyjával meg nem férhető, föltámadt volt ellene; bűnhődött, külsőleg s szívében egyaránt és a megsértett öz atya s király képe soha sem szűnt meg bántani emlékezetét. Most öreg korára, mintha nem bűnhődött volna eléggé, az ő fia István is épen úgy támad föl ellene. A nyíl visszapattant reá, István lázadását saját nagyravágyásán s némely politikai okokon kívül leginkább egy a násik családi ok idézi elő. Az anyakirályné kisebb fiát, Béla herceget kedveli s külömbözteti meg, különös ellenszenvet táplál pedig István neje a kun Erzsébet ellen, kit mindenben hátra tesz, megsért, megaláz s kivált mikor Béla herceg is meguősül, ennek nejét oly szeretettel és kitűtetésekkel halmozza ol, melyek mindenike célzatos sértésnek látszik Erzsébettel szemben. A két férj kibékülést akar előidézni a két nő — napa és meny — közt, — a kibékülési szándék bennök is megvan, de csak szándék, mert nincs reá anyag, sőt szívök fenekén a sérelmek emléke van fölhalmozva s természetök is összeférhetlen. A kibékülési jelenet mesterileg viitt fordulattal, még hevesebb összevezzésre fejlődik, s

az agg és ifju királpár közt tátongóbb az ür, mint valaha. Az apa és anya, fiú és meny közötti viszályhoz nem kell egyéb, csak a testvéri viszály még, s az is megvan: mert Béla herceg a kitört harcban természetesen atyja pártjára áll s mint ellenség van bátyjával szemben, a csatatéren. Elég anyag a drámai, sőt tragikai összeütközésre. S ha a szenvedélyeket nem is, a helyzeteket mindenesetre eléggé föl bírta használni a költő. S a már említett békülési jeleneten kívül még csak arra a szintén igen hatásos lélektanilag is szép és correct jelenetre kell e tekintetben utalnunk, midőn Béla király a hirre, hogy hadai meghátráltak fia elől s ez most őt megalázni jó, elkeseredve határozza el magát a végsőre: hogy most már személyesen száll síkra roszt fia ellen.

A katasztrófa sincs egészen tragikai mozzanat nélkül, bár egészben véve inkább csak érzékeny. Mindkét fiúnak holt híréhez hozzák a harczból; Bélának holttestét is megtalálták, de az Istvánét nem. Az öreg királyné előtt csak emezt mondják halottnak s az ő neve alatt Bélát akarják eltemetni, hogy ennek, a szeretettebbiknek halálát szegény anyja meg ne tudja. De az anyai szívben a fájdalom megfordítja az eddigi viszonyt, s Istvánt, az eddig üldözöttet, a méltatlanul hátrattatott véli kedvesebbnek, most, mikor — elveszett. Ez szebb s érzékenyebb felfogás, mint mélyen való, mert István s anyja közt mélyebb volt a szakadás, mintsem ily fordulatot a halál is hozhatna elő. A halál kiengesztel, de az ellenséget legkedvesebbé nem teszi. Azonban István él s megjő. Az anyja megtudja, melyik fia fekszik a zárt koporsóban s szíve szakad meg fölötte. Béla megbocsát fiának s meghal.

E katasztróf formailag tragikai, mert meghalnak benne. De ki hal meg? az, kit a szenvedély, a kötelesség az erkölcsi világrend elleni lázadásra vitt? Ellenkezőleg: az megél, megtartja a tért, s a kötelesség és a szenvedély közt békés megoldás, kiegyenlítés jön létre. A katasztróf tehát, lényegileg éppen nem tragikus, hanem csak érzékeny drámai; de formailag legalább az, míg Török Jánosban úgy sem.

IV. Bélának stíljó is ünnepélyesebb, bár ennek is egy részét külsőségek, sőt látványosságok teszik, koronázás, pompa, hadi sátor s több ilyesmi. A szerző elég ügyes volt a belső hiányokat eltakarni.

S mindezek után a bizottság nem kételkedik kimondani, hogy a jelen pályázat, kivált mint tragédiai pályázat közel sem kielégítő. Mindamellet két, irodalmi színvonalon álló s színpadi előadásra is eléggé alkalmas drámai művet nyújtván, meddőnek sem mondható. Az előnyöket és hátrányokat pedig lelkiismeretesen egybevetve s fölmérlegelve, egyhangu szavazatával kéri a tekintetes Akadémiát, hogy a VI. számú IV. Béla című s „Új kidolgozás“ jeliségű pályamű jeligés levelét fölbontatni s szerzőjének a 100 darab arany jutalmat kiadni méltóztassék. *Szász Károly*, a bíráló bizottság előadója.

A felolvasott jelentés alapján a gr. Teleki József-féle drámai jutalom, 100 aranyban, a VI. számmal s „Új kidolgozás“ jeligével jegyzett „IV. Béla“ című szomorújátéknak ítéltetik oda; melynek jeligés levele felbontatván, kitűnt ebből, hogy szerzője *Szigligeti Ede*, a nemzeti színház dramaturgja, kinek tehát a jutalom kiadni, s erről a m. földhitelintézet, jelen végzés kivonatában, értesíttetni rendeltetik. A többi jeligés levelét Szilády Áron és Szilágyi Sándor elnököleg kiküldött tagok által megsemmisítettetik.

82. *Rómer Flóris* lev. tag bemutatta a sz. Chrysostom munkáit tartalmazó pétérvári Corvin-codex két fényképezett lapját, melyeket b. Vetsera Albin, jelenleg ő Felsőgének portugali követe és teljhatalmu minister ő kegyelmessége (Bécsben am Schüttel 11.

sz.) még Pétervárott tartózkodása alatt, mint cs. kir. követségi tanácsos és ügyvivő, Akadémiánk számára kieszközölni méltóztatott, miszerint azt Deljanoff, az ottani oktatásügy-ministeriumi államtitkár ö excellentiája rendelete folytán Bytchoff A., az orosz cs. könyvtári kéziratok gondnoka, a kéziratnak szakismerettel készült leírásával Akadémiánk számára bektüldé, — indítványozván, hogy valamint a közbenjáró b. Vetsera úr ö excellentiájának, úgy a fentemlített államtitkár úrnak, ki a Corvin-Codexek érdekében a moszkvai, varsói és egyéb oroszországi könyvtárakban a kutatást elrendelé, mint szintén Bytchoff úrnak is az Akadémia köszönetet szavazzon.

Az indítvány helyeseltetvén, határoztatott, hogy az Akadémia köszönete, a m. k. kormány útján, mind Deljanoff és Bytchoff, mind a közbenjáró b. Vetsera uraknak fejzessék ki, mire elnök úr ö nmlga jelen határozat megküldése mellett fölkérendő legyen.

83. Ugyanaz szóba hozta a nyelvészeti osztálynak összes ülés elé még nem került egyik indítványát, melyben azon ohaj fejeztetett ki, hogy a jelenleg Rómában tartózkodó nmltgu magyar püspöki kar kéressék meg, hogy a római Corvin-codexek egyes jellemzőbb lapjainak lemásolását Akadémiánk számára kegyes pártolása által lehetővé tenni méltóztassék.

Mínthogy Rómer Flóris lev. tag eddig magán úton, valamint Haynald Lajos kalocsai érsek ö nagyméltóságát, úgy a pannonhalmi főpápát, méltóságos Krusz Kriosztom urat, ezen szándékról értesítette, és nevezett főpápok más püspökökkel készeknek nyilatkoztak az Akadémia ezen kérését teljesíteni, sőt a pannonhalmi főpáp ö méltósága egyes lapokat, P. Oderisius monte-casinoi benezés és jeles illuminátor által, már eddig is közmegelégedésre másoltatott, Rómer Flóris tehát indítványozza, hogy valamint Magyarország primása Simor János ö herczegsége, mint az Akadémia igazgatósági tagja, úgy Haynald Lajos kalocsai érsek és akadémiái tiszteletbeli tag ö excellentiája kéressenek meg, hogy a nagyméltóságu püspöki kar ismert nagylelkűsége által, az itt említett lapoknak másoltatásához járulni kegyeskedjenek, jelesül:

a) a világhírű remekművek: „Breviarium Mathiae Corvini Urb. 112.“, a vaticani könyvtárban, egyik díszlapját, melyen a magyar király czímere van; továbbá egy egyszerűbb lapot, melyen az Attavantes-codexeket jellemző emblemák, égteke, méhkas, aczél és kova, vedres kút stb. előfordulnak; és végre az 597. levél b) lapján álló colophont: „Exemplaribus satis fidis“ stb.;

b) a jezsuiták Collegium Romanum könyvtárában létező „Codex Corvinianus, continens opera Ciceronis“ munka díszlapját a király czímerével;

c) ugyanott a 4 f. 45 jegyű codexnek: „S. Didymi Alexandrii Libri de spiritu sancto“ díszlapját, melyen Mátyás és Beatrix képei láthatók;

d) a Collegio del Gesù könyvtárban létező hártjának: „Codex sec. XV-ti“ melyen más könyvtári jel nincs, 7-dik levelén ezen sorokat: „In nomine Domini 1469“ stb., a 126. b) lapon pedig a királynak érdekes képét, mellékleteivel. A kézirat a Bibliotheca Bourboniában van, nagy quarto, és „Missale Mathiae Corvini“ vörös bársonyba kötve.

Bár e hártvairatokban még számos nagy érdekű kép fordul elő, többel a nmltgu püspöki kar nagylelkűségét terhelni már csak azért sem bátorokunk, nehogy a szerénytelenség vádjának tegyük ki az Akadémiát.

Az indítvány határozattá emeltetvén, elnök úr ö nmltga fölkéretik, hogy jelen határozat kivonatban közlése mellett, mind Simor János herczeg-primás ö eminentiáját, mind Haynald Lajos kalocsai érsek úr ö kegyelmességét, s általuk a Rómában időző

magyar püspöki kart, az Akadémia nevében, a fentebbi indítványban foglalt másolatok kieszközlése iránt megkeresni sziveskedjék.

84. A vallás- és közoktatási m. k. minister úr Budán 1870. márczius 4-én kelt 3,584. sz. kegyes iratával, ifjabb gróf Zrinyi Miklós, a hős és költőnek a m. múzeum számára Izsó Miklós hazai szobrásznál országos költségen megrendelt márványszobra gipszöntvényeinek egy példányát az Akadémiának megküldi.

Köszönettel vétetik, s míg a könyvtárban alkalmas helyiség találkozik, a képes teremben fog felállíttatni.

85. Szabolcs megye közösége, a math. és természettudományi bizottság használatára, 1869. utolsó negyedéről, meteorologiai észleleteket küld.

Oda átteendő.

86. Olvastatott az I. osztály 1870. márcz. 7-én tartott ülése jegyzőkönyvének kivonatából a 16. szám, mely szerint a Gorove-örökösöket felszólíttatni indítványozza, hogy a kétévénként 30 aranyban kitűzetni szokott Gorove-alapítványi jutalom ezentúl négyévénként 60 aranyban szándékolt kitűzésébe beleegyezni méltóztassanak.

A Gorove család, nmlgu Gorove István m. k. minister úr útján, felszólítandó.

87. A főtitkár nyomtatott körlevelet mutat be, mely által az Akadémia a f. é. augusztus hó folytán Anversben tartandó „Congrès International pour le progrès des Sciences Géographiques, Cosmographiques et Commerciales“-ra meghívatik.

Átteendő a II. osztályhoz, köröztetés végett a tagok közt, hogy a vállalkozni akarók tudomására jusson.

88. Temes megye másod alispánja értesíti az Akadémiát, hogy a néhai Murányi Ignác főispán által az Akadémiának hagyott 500 frt lefizetésével Onossy Mátyás képviselő úr van megbízva.

89. A m. k. közoktatási ministerium hasonlót tudat azon 1000 ftra nézve, melyet ugyanazon végrendelkező a Kralovánszky-féle székely alapítványnak hagyott.

Mindkettő, más hivatalos úton, az Akadémiánál már bejelentve, sőt Onossy képviselő úr is a hova leendő befizetés, valamint a földhitelintézet a fölvétel iránt értesítve levén, tudomásul vétetik.

90. A vallás- és közoktatásügyi m. királyi ministerium átteszi Páll Sándor erdélyi tankerületi főigazgató folyamodványát, melyben kéri, hogy az Akadémia kiadványai a k.-fehérvári, udvarhelyi r. kath., valamint a nagy-szebeni államfőgymnasiumok könyvtárainak ingyen küldessenek meg.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz, hogy a mennyiben ez intézetek még nem volnának fölvéve a kedvezményesek valamelyik rovatában, terjeszsen elő véleményes jelentést.

91. A nagy-szebeni állam-főgymnasium igazgatója, Veress Ignác urnak a fentebbivel azonos kérelme

Ugyanoda tétetik át.

92. Az olasz kir. consulság Nápolyból, Óváry Lipót hazánkfia részéről, a Baldi-féle magyar szótáracska egy részét (h-tól z-ig) megküldvén,

Köszönettel fogadtatik, s Toldy Ferencz rendes tag kérelmére használat végett neki átadandó lészen.

93. Greguss Ágost r. tag pauszosan fölemlíti azon mulasztást, hogy míg a legcsekélyebb könyvajándékok, még a köteles-példánykép küldöttek is, czim szerint föl-

vétetnek az Akadémia jegyzőkönyveibe, azon 94 darab értékesnek mondható könyv, melyeket ő, bold. őcsese hátrahagyott könyvgyűjteményéből az Akadémiának ajándékozott, az 1869. nov. 29-ki ülés jegyzőkönyvében csak szám szerint van megemlítve.

Több oldalról megjegyeztetett ugyan, hogy nagyobb könyvgyűjtemények catalogusának czimszerinti fölvétele a jegyzőkönyv szövegébe, nincs szokásban, elég ha a catalogus mellékeltetik a jegyzőkönyvi iratokhoz: mindazáltal a felszólaló úr megnyugtatósára az ülés beleegyezik, hogy jelen jegyzőkönyvi számhoz a Greguss úr ajándékozta könyvek czimszerinti fölvétessenek az akadémiái „Értesítő”be.

Darab.

1. Zenészeti Lapok. Három köt.	3
2. Las Comedias de Calderon. Két köt.	2
3. Piezas del Teatro Espanol	1
4. Melde, Schwinguncsurven, 1861. (Atlással in 4-o)	2
5. Kulik, Auflösung höherer Gleichungen, 1860	1
6. Neumann, Theorie elektrischer Ströme, 1848	1
7. Weber, Galv. Widerstand der Metalldrachte, 1863	1
8. Ettingshausen, Principien der heutigen Physik, 1857	1
9. Retenbachor, Dynamiden-System, 1857	1
10. Schering, Elektrische Ströme, 1857	1
11. Valerius, Applications de la chaleur, 1867	1
12. Robida, Vibrationstheorie der Electricitæet	1
13. Wolf, die Sonne, 1861	1
14. Bernhardt, Chladi der Akustiker, 1850	1
15. Clausius, Wesen der Wärme, 1857	1
16. Schechner, Unumstösslicher Nachweis etc. 1868 (Curiosum)	1
17. Neumann, Electricitäts- und Wärmevertheilung, 1864	1
18. Gruner-Feurey, Analytische Geometrie, 1848	1
19. Handy book of Meteorology, 1868	1
20. Clausius, Wärmetheorie 1867	1
21. De Colnet, Chaleur rayonnante, 1863	1
22. Birnbaum, Vergleichende Erdkunde, 1860	1
23. Neumann, Polarisationsebene des Lichtes, 1863	1
24. Weber, Licht und strahlende Wärme, 1857	1
25. Mohr, Chemische affinität, 1868	1
26. Baeyer, Grösso und Figur der Erde, 1861	1
27. Zeuner, Wärmetheorie, 1860	1
28. Nordheim, Directe Lösung höherer Gleichungen 1863	1
29. Laboulaye L'équivalent mécanique de la chaleur, 1858	1
30. Bary, Physikalische Probleme, 1857	1
31. Dove, Farbenlehre, 1853	1
32. Corneliuss, Molecularphysik, 1866	1
33. Baltzer, Determinanten, 1864	1
34. Schwarz, Philosophie der Mathematik, 1853	1
35. Salomon, Höhere Analysis, 1844	1
36. Statuten des physikalischen Institutes in Wien	1

37. Euclidis Elementorum VI. priores libri, 1673	1
38. Zech, Additions und Subtraktions-Logarithmen, 1863	1
39. Schunte, Differentialrechnung, 1836	1
40. Wundt, Physikalische Axiome, 1866	1
41. Schrauf, Materie und Licht, 1867	1
42. Autenheimers Differential und Integralrechnung, 1865	1
43. Kunzek, Höhere Physik, 1856	1
44. Schrötter, Chemie, 1847—1849. Két kötet	1
45. Pouillet, Physique experimentale et Meteorologie, 1853. Két kötet (Külön kötet ábrával)	3
46. Fortschritte der Physik im Jahre 1863 (1865) két kötet	2
47. Fortschritte der Physik im Jahre 1864. (1866) két kötet	2
48. Fortschritte der Physik, im Jahre 1865. (1867.) két kötet	2
49. Zeitschrift für Mathematik und Physik 1857—1867. (II—XII. Jahrg.) Tizenegy kötet	22
50. Müller, Physik und Meteorologie, 1862. 1863. két köt.	2
51. Müller, Fortschritte der Physik, 1849—1852	1
52. Wüllner, Experimentalphysik, 1863. 1865. két kötet	2
53. Müller, Kosmische Physik. 1856 (Atlással)	2
54. Clausius, Wärmetheorie, 1864. 1867. két köt.	2
55. Du Bois-Reymond, Partielle Differentialgleichungen, 1864. 1-tes Heft	1
56. Freeden, Kleinste Quadrate, 1863. 1-ter Th.	1
57. Fischer, Menschliche Sterblichkeit, 1858	1
58. Hirn, La chaleur, 1865	1
59. De Colnet, La chaleur et l'électricité, 1864	1
60. Bulletin de la Société Chimique, Janvier 1863	1

III. Igazgatósági ülés.

1870. márcz. 15.

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XIX. Olvastatott az Akadémia 1869. évi számadásai felülvizsgálatával megbízott küldöttség következő jelentése:

Mélyen tisztelt Igazgató Tanács! A magyar tudományos Akadémia Igazgató Tanácsának f. é. január 18-án tartott ülésében, az erről fölvett jegyzőkönyv IV. pontja alatt, elulirottak megbízatván az Akadémia 1869-ik évi számadásainak felülvizsgálatával, ehhez képest, az érintett számadások visszarekesztése mellett, van szerencsénk oljárásunk eredményét a következőkben előterjeszteni:

Az okmányokat egyenkint átvizsgálva, és a Főkönyv, valamint a Naplóval egyeztetve, hiánytalanoknak, a Főkönyvet a Naplóval egybe hasonlítva, megegyezőnek találtuk ugyan, de nem mulaszthatjuk el ismét megjegyezni, mint ezt a korábbi évek-re vonatkozott számadási felülvizsgálatok alkalmával is megjegyeztük, hogy egy valódi,

a Főkönyv alapján készítendő számadás jelenleg is hiányzik; továbbá, hogy úgy a Napló, mint a Főkönyv oldalösszegezései csak írónnal történtek; végre, hogy a Főkönyvnél a szokásos pénztárnoki aláírás, valamint a szükséges egybefoglalás hiányzik.

Mély tisztelettel vagyunk, az Igazgató Tanácsnak, Pesten 1870. márczius hó 14-én, alázatos szolgálói: gr. Károlyi György, s. k. gr. Cziráky János, s. k.

Miután a megjegyzett formahiányok, pénztárnok úr lemondása következtén, jövőben úgy sem ismétlődhetnek; ellenben, azok kivételével, a számadás helyesnek találtatott: Tóth Lőrincz pénztárnok úr az 1869-ik évi számadás terhe alól fölmentetik, s részére a fölmentő irat, jelen jegyzőkönyv kivonatában, kiadatni határoztatik; azon fentartással mégis, hogy az akadémiái alapítványokra s egyéb számadási ügyekre nézve az Igazgató Tanács- vagy bizottságának a szükséges felvilágosításokat megadni ezentúl is köteles lészen.

XX. Az akadémiái vagyon rendbehozására kiküldött bizottság bemutatja 1870. febr. 8. márcz. 9. és márcz. 14-én tartott ülései jegyzőkönyveit.

A febr. 8-ki jegyzőkönyv, mely csupán a bizottság eljárási módját állapítja meg, felolvasottnak s tudomásul vétetvén:

Olvastatott a II. ülés 2. számú cikke, mely szerint a bizottság, hogy feladatának megfelelően, egyenkint vizsgálat alá vette az akadémiát illető alapítványokat, s miután kitűnt: a) hogy vannak alapítványok, melyeknél még a kötvény is hiányzik; b) hogy a számszerint 202 alapítvány közt, alig van négy, mely bekeblezés által biztosítva volna, bár ezt az alapítók egy része a kiállított okmányban maga is ohajtotta; c) hogy számos alapítvány, néha csekélyebb összeg után is, több évi kamathátralékban van; végre d) hogy vannak alapítványok, melyeknél a törvényes bélyeg hiányzik; és olyanok, melyekhez, megváltozott családi viszonyok következtében, kevés reménye lehet az Akadémiának:

a bizottság a következő alapelvek elfogadását ajánlja:

a) mindenütt, hol a kötvény hiányzik, ennek kieszközlése elhatároztatik;

b) hogy kivéve azon birtokosb városokat, hol maga a város kezessége biztosítja az alapítványt, minden egyes alapítványnál az írott és nyomtatott kötvényeknél egyaránt, szőlittassanak fel az alapítók vagy örököseik a bekeblezés által eszközözendő biztosításra;

c) a bekeblezés illetékére nézve, mely jelenleg sokkal nagyobb, mint lett volna annak idején, a bizottság fölkérendőnek véli a nmgu pénzügyi miniszter urat, hogy tekintettel az Akadémia tudományos céljára, engedtesse el a bekeblezési illeték; ha ez meghiusulna, akkor az alapítók vagy örököseik kéressenek fel az illeték lefizetésére, s hol ez sem sikerülne, ott a bekeblezési illetékeket az Akadémia viselendő;

d) hogy a kamathátralék lefizetése minden egyes es etben erélyesen sürgettesse;

e) hogy mindenütt, hol ez czélszerűnek mutatkozik, az Akadémia jelentse ki, miszerint hajlandó az alapítványi tőke elfogadására, — főleg kisebb összegeknél — s hogy az 5%-os alapítványok készpénz helyett, névérték szerint záloglevelekben is befizethetők;

f) a kétes, vagy valószínűleg már elveszett alapítványokat nem javasolja az alapítványi sorozatból egyszerűen kitörölnöknek, hanem az alapítók vagy örököseik felszólítását véli megkísérlelnöknek.

Mindezen a) — f) pontok alatt felállít ott elvek az Igazgató Tanács helyeslésével találkozván, az azok szerinti eljárás határozatba ment; különösen a bekeblezési ille-

tékek elengedésének a m. kir. kormányuál kieszközlésére a nmgu elnök úr, jelen végzés által fölkérte.

XXI. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 3. számú czikke, mely szerint a fön-
tebbi alapelvek alkalmaztattak minden egyes alapítványra, mindeniknél följegyeztetvén,
melyiket kellessék a föntebbi a)–f) pontok alatti eljárási elvek közül reá alkalmazni.

Helyeslő tudomásul szolgál.

XXII. Ugyanazon jegyzőkönyv 4. száma alatt elősorolja a bizottság s névsze-
rint megnevezi azon alapítványokat, melyekre nézve az Akadémia volt pénztárnokától
sürgető felvilágosítás kérendő.

Tóth Lőrincz volt pénztárnok úr, jelen, s a bizottsági jegyzőkönyvi pontnak is
vele közlése mellett, sürgetően felhivandó, hogy az abban megnevezett alapítványokra
nézve felvilágosítást adjon; a hölgy-alapítványt illetőleg különösen megjegyeztetvén,
hogy az évi díjak beszédését kimutató, úgynevezett „aranykönyvet“, valamint ez alap
egész külön számadását adja be.

XXIII. Ugyanazon jegyzőkönyv 5. számában Károly főherczeg ö ca. k. fönsege,
valamint Simor János herczeg-primás (amannak 10,500, ennek 10,000 ft.) alapítványá-
ról, melyek kamatai rendosen járnak, a hiányzó kötelezvényt elnökileg kieszközöltetni
javasolja.

Nagymélt. elnök úr e kötelezvények kieszközlésére, jelen végzés által, fölkérteik.

XXIV. Olvastatott u. a. jegyzőkönyv 7. száma, hogy az akadémiái vagy on czél-
ba vett biztosítása, illetőleg az alapítványok rendezése, tökéek vagy kamatok behajtása,
szóval minden, e munkálattal összefüggő ügyvédi eljárás ne az Akadémia sokképen el-
foglalt rendes ügyészére, hanem valamely tevékeny, fiatal ügyvédre bizatnék, s ennek
a behajtandó s megmentendő alapítványokból bizonyos százalék ajánlatnék az Aka-
adémia részéről; ki midőn egyrészt saját eljárási tervezetét helyeslés végett, benyujtaná,
más részt kötelezné magát az Igazgató Tanács által adandó utasítás pontos teljesítésére.
A bizottság tagjai, szóval ily ideiglenes ügyvédül, Ghyczy Gyula urat ajánlják az Igaz-
gató Tanácsnak.

A bizottság javaslata elfogadtatik, azon módosítással mégis, hogy az Igazgató
Tanács fentartja magának, ügyvéd urat, a végzett munka arányához képest, de nem
szorosan százalék szerint, megjutalmazni, addig is pedig, teendő költségeit, időről-időre,
utalványozni kész. Egyszersmind felhatalmazza a m. földhitelintézetet, hogy a kötvé-
nyeket, tértvény mellett, ügyvéd urnak kiadhassa, melyek alapján az ügyvéd az Igaz-
gató Tanács elé terjesztendő tervet készíthessen.

XXV. A földtehermentesítési kötvényekre nézve a bizottság ezek átíratását az
Akadémiára, sürgetőleg ajánlja.

A bemutatott „Nyilatkozat“ elnökileg aláíratván, átteendő a magyar földhitel-
intézethez, hogy annak benyújtásával a Nyilatkozatban megnevezett magyar- és er-
délyországi földtehermentesítési kötvényeknek az Akadémiára való átíratását szor-
galmazza.

XXVI. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv 9-dik száma, mely szerint a bizott-
ság, tekintettel arra, hogy az akadémiái kölcsönök nagyobb kamatokat vesznek igény-
be, mint a meennyit saját értékpapirjai után nyer, az adósság mielőbbi törlesztését hoz-
za indítványba, s erre következő értékpapírok eladását ajánlja :

a) Államkötvények mintegy	10,000 frt
b) Nemzeti kölcsönkötvények	9,800 „
c) Vegyes részvények	13,500 „
d) A földtehermentesítési kötvényekből annyit, a mennyit az adósság törlesztése kívánni fog.	

Az igazgatóság a megnevezett kötvények és részvények eladásába, s azok árán az adósság törlesztésébe olyileg beléegyezik, oly kikötéssel azonban, hogy előleges számítás alapján meggyőződés szerzöttessék arról, hogy e csere az Akadémia vesztesége nélkül megtörténhetik, minek megítélését a magyar földhitelintézet belátására bizza.

XXVII. A Reseta-féle alapítványra nézve a bizottság azon véleményben levén, hogy a hagyatékhhoz tartozó hét takarékpénztári részvény után járó új részvények, a megkívántató részletek befizetése mellett, váltassanak be, s ezt a bizottság annál is inkább ajánlván, mert az Akadémia már részletet is fizetett rájuk; továbbá azt is indítványba hozván, hogy a nevezett részvények eladása, mielőtt a végrendelet föltételei engedők, határozassék el:

Az akadémiai volt pénztárnok azon tette, hogy a Reseta-féle 7 részvény után járó új részvényeket az első részlet befizetése által biztosította, helyeseltetik; s a további részletek befizetése oly módon rendeltetik el, hogy a nemzeti színház és múzeum, mint társörökösök, szólíttassanak fel az őket illető $\frac{1}{3}$ -rész viselésére, mit ha megtagadnának, az Akadémia akkor is teljesítse a hátralevő fizetéseket. Minthogy pedig, a végrendelet szerint, a részvények eladása és a három intézet közötti felosztása akkor történhetik, midőn a lánczvid Budapestnek vagy az országnak átadatik, ennek most kiállításba tett bekövetkeztével, ha a jelenlegi kedvező árak megmaradnak, a részvények elárusítandók s a három örökös közt felosztandók lesznek.

XXVIII. Olvastatott ugyanazon bizottság 1870. márczius 14-én tartott ülése jegyzőkönyvéből a 11-ik szám, mely szerint a magyar földhitelintézet részéről jelentetik, hogy a földtehermentesítési igazgatóság kész azon idegen névre kiállított magyar és erdélyországi kötvényeket, melyek adakozás vagy hagyományok útján kerültek az Akadémia birtokába, magára az Akadémiára átirni, ha az igazgatóság az Akadémia nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelősséget és kezességet az átirított kötvényekért elvállalja.

Az igazgatóság nem látja okát, miért vonakodnék a felelősséget elvállalni, annál fogva felhatalmazza a nmltgn elnökséget a benyújtott Nyilatkozatnak (mint fentebb XXV. pont) nevében aláírására, s jelen határozat melléklésével, a földtehermentesítési igazgatósághoz leendő beadatására.

XXIX. Ugyanazon bizottság, jegyzőkönyve 13. számában az akadémiai palota építészének adandó külön jutalom ügyében, azt véleményezi, hogy mintán az építési szerződés nem határozza meg a kikötött jutalom összegét, s mintán az építész urak hat éven keresztül, 2,500 forintnyi évi díjat nyertek, a jutalom 1,000 darab aranyban lenne megállapítandó, mely összeg Ybl és Skalnicszky urak közt osztatnék meg oly módon, hogy Skalnicszky urnak azon 1,200 forintnyi előleg, melyet az akadémiától nyert, beszámíttassék.

A javaslat elfogadtatván, jelen határozat az 1870. évi költségvetés összeállítására kinevezendő bizottsághoz tétessék által.

XXX. Ugyanazon jegyzőkönyv 14. pontjában a bizottság, a febr. 15-ki igazgatósági ülés XII. számú végzése általi megbízatása folytán, úgy vélekedik, hogy az

akadémiai gondnoknak havonként száz ft utalványoztassék a háztartás körül előforduló apróbb költségekre, s ő ez előlegről az Igazgató Tanács havi ülésein rendszeresen megszámolván, számadása tétessék át a magyar földhitelintézethez.

Elfogadtatik.

XXXI. Végre a bizottság javaslatba hozza, hogy az Akadémia vagyommérlegében, a palota azon összeg után vétessék fel, mely az építési számadásokból ki fog derülni.

A bizottság javaslata elfogadtatik.

XXXII. Későre járván az idő, s még több sürgős tárgy elintézetlen lévén : az ülés folytatása másnapra tétetik át.

Folytatás

1870. márczius 16-kán.

Nagyméltóságú b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XXXIII. Csengery Antal indítványozza, miszerint addig, míg az 1870-ki költségvetés elkészülhet, utasíttassék a m. földhitelintézet, hogy magát, a főkönyv számláinak czimezésében, a múlt évi költségvetés keretéhez tartsa.

Az indítvány határozattá emeltetvén, jelen jegyzőkönyv kivonata a m. földhitelintézetnek kiadandó.

XXXIV. Ugyanaz javaslatba hozza egy 3 tagu küldöttség kinevezését az 1870 ki költségvetés megállapítására oly utasítással.

a) hogy a mennyire lehet, a tavalyi budget keretéhez tartva magát, készítsen költségvetést;

b) az Akadémia kívánatai közül vegye fel költségvetésbe, a mit a pénzerő megenged; ezek során

c) a nagy jutalmakból ez évben csak egy adassék ki : a természettudományi, melyre a sor előbb következik;

d) a főtitkár fizetése, lakbér levonás nélkül, tehát 2,000 ftban vétessék fel, mint eredetileg megállapítva volt. Az újonnan választott két osztálytitkár Gynlai Pál és Szabó József urak fizetése, egyenkint 1,000 ftban vétessék fel;

e) a főtitkári hivatal személyzete rendezéséről, valamint a szolgálk fizetése kért felemeléséről vagy drágasági pótléka iránt terjeszsen elő javaslatot.

Az indítvány s a benne foglalt utasítási pontok elfogadtatván, a költség előleges összeállítására ugyanazon 3 tagu bizottság kéri fel, mely az akadémiai vagyon rendezésével megbízott. Ehhez teendőik által :

a) a főtitkár által I—VIII. fejezetek alatt benyújtott jegyzék, az Akadémia tudományos szükségleteiről és a mellékelt akadémiai határozatok s kívánalmak, mely jegyzék I. *Jutalmak* című rovatára megjegyzendő a fentebbi c) alatti utasítás; tovább-

bá, hogy a gr. Nádasdy és a Fáy-féle jutalmak az illetők által még valószínűleg ez után fognak befizettetni ; a II. és III. rovat okvetlen fölveendő a költségvetésbe, mint-hogy részint nyomdai tartozást, részint az Akadémia folyóiratai és nyomtatványai kiadását tartalmazták ; a IV. és VIII. rovatból (önálló könyvkiadások és pályamunkák) legsürgetőbb a Vámbéry segélyzése és a „Kalevala” nyomtatása ; valamint a két pályamunka is fölveendő volna ; a többiből a mit lehet ; az V. fejezetben Bartalus „Orpheusára” a 200 ft, ez ülésből utalványoztatván, mindenesetre fölveendő.

b) A főtitkári segéd folyamodványa, mellékleteivel s előirataival együtt, melyben fizetését meghatározatni kéri, s az akad. bérházban kiválasztott szállástól, ha más-kép nem lehet, a lakbér megfizetésére is ajánlkozik, véleményadás végett ugyanazon bizottsághoz átteendő lészen.

c) A főtitkárnak egy beadandó jelentése, mikép kívánja irodája személyzetét, illetőleg az ottani egyének fizetését rendezni.

d) Az akadémiái könyvtárnok urak fizetés javitást kérő folyamodványa.

e) Ring Adorján, Mészáros Péter s Egervári (Potemkin) Ödön folyamodványai fizetés javítás, illetőleg szállásdíj iránt ;

f) a szolgaszemélyzet együttes folyamodványa bérfölemelés iránt.

XXXV. Rainprecht József akad. gondnok előterjesztése, mely szerint a palotában szándékolt vízvezetésre tett újabb ajánlatokat is bemutatja, felolvastatván :

A vízvezeték létesítése elvileg elhatározatván, a kivitel iránti véleményadás végett az iratok átteendők a költségvetési hármass bizottsághoz.

XXXVI. Szintén a gondnok javaslatára, mely szerint az akadémiái termek használatáért a nem szorosan akadémiái bizottságoktól s egyletektől bizonyos díj s költségviisszatérítés volna kívánandó :

Az igazgatóság nem látja célszerűnek határozni, s a gondnokot az eddigi gyakorlat fentartására utasítja.

XXXVII. A főtitkár egy fizetési meghagyást mutat be, mely által gr. Bethlen Józsefnél az Akadémia részére kiállított 12,000 forint kötelezvény bekoblezéseért, miután gr. Bethlen Józsefné ki nem puhatolható, az Akadémián 112 ft 50 kr. illeték követeltetik a magyar királyi központi díj- és illeték-szabási hivatal részéről.

Azon felvilágosítással, hogy gr. Bethlen Józsefné megtalálható Kolozsvárt, áttetik az Akadémia ügyéséhez.

XXXVIII. Ugyanaz bemutatja az Akadémia és igazságügyi ministerium között a palotában levő szállásra nézve kelt és már kölcsönösen aláírt lakbér szerződést, a leltárral együtt, jelenti egyszersmind, hogy ezek másolatait áttette a m. földhitelintézethez.

A levéltárban megőrzendő.

XXXIX. Ugyanaz jelenti, hogy Gebhardt és Gyűry rendes tagok halálával két 525 frtos fizetési hely megürült.

Az igazgatóság nincs azon helyzetben, hogy az akadémiái vagyoni rendezése előtt újabb fizetéseket rendelhessen ki, miről a költségvetési bizottság, jelen jegyzőkönyv kivonatában, értesítendő.

XL. Ugyanaz bemutatja Esztergom megye fűszolgabírósága által másolatban megküldött végrendeletét néh. Lipthay Antal vál. dulmi püspök és esztergomi úrkano-

noknak, mely szerint, a 9. pontban, az akadémiának 500 ft hagyományoztatik örökös alapítványúl, földtehermentesítési kötvényekben.

A másolat átteendő a m. földhitelintézethez. s erről a végrendelet végrehajtói Szántófy Antal esztergami kanonok és Nedeczky Tiborc urak értesítendők.

XLII. A nmgu elnök úr bemutatja Évva András sátoralja-ujhelyi ügyvéd úrnak, mint a Kazinczy-emlékalapítvány vidéki ügyviselőjének hozzá intézett levelét, melyben az emlékszerű építés hátralékos költségei földözésére, miután a jövedelemből nem telik, a tőkéből 1000 frtot utalványoztatni kér.

Az igazgatóság ez emlékügy előzményeivel nincs annyira tisztában, hogy a kért összeget utalványozhassa; minélfogva az ülés folytatását f. hó 20-ra halasztván, megbizza a főtítkár, hogy az Igazgató Tanács azon végzéseit, melyek szerint ez alap fölötti felügyelést magára vállalta, akkorra keresse ki; továbbá a nmgu elnök urat fölkéri, hogy a volt pénztárnoktól bekivánván az ez alapra vonatkozó számadásokat, ugyanakkor ezeket mutassa be.

Folytatás

1870. márcz. 20-kán.

Nagymélt. b. Eötvös József akad. elnök úr elnöklete alatt.

XLII. Elnök b. Eötvös József bemutatja volt pénztárnok Tóth Lőrincz jelentését a Kazinczy-alapítvány állapotjáról, mely szerint ez alap összes bevétele 52,545 ft 90 kr

kiadása 42,073 ft 53 kr

van jelenleg 10,472 ft 39 kr

és ezenkívül a széphalmi jószág, melynek hasznobére 630, vagy kerek számmal 600 ft.

Csongery Antal ig. tag erre megjegyzi, hogy a jelentésben foglalt számtételek nem vágnak össze mindenben azon kimutatással, mely szerint ez alap a m. földhitelintézet kezelése alá átdatott, s így e kettőnek bővebb összehasonlítása szükséges.

A főtítkár előterjeszti az ügynek jegyzőkönyvi előzményeit, jelesen felolvassa az akad. összes ülés 1867. oct. 7. 1868. jan. 27. s az Igazgató Tanács 1868. márcz. 26. és 1869. máj. 30-án hozott végzéseit ez alapítványra vonatkozólag.

Kitetszván ez utóbbiakból, hogy az Igazgató Tanács, mielőtt ez alapítvány főfelügyeletének magára vállalását elhatározta volna, 1868. márcz. 26-án az ügy állása megvizsgálására kebeléből egy bizottságot küldött ki, mely azonban mostanig sem adta be jelentését; ezennel ugyanazon bizottságot kéri föl ez alapítvány ügyének tisztába hozására; jelesen, hogy a most beadott pénztárnoki jelentést, a földhitelintézet adataival egybevetni s összeilleszteni kísértse meg; az akadémiai elnökség pedig gr. Andrássy Aladár úrtól, mint a vidéki bizottság elnökétől, az ottani számadásokat, mind a monumentális építkezésről, mind a jószág jövedelmei és költségeiről kívánja be, melyeket majdan az érintett bizottság szintén megvizsgálván, minderről, összefoglalva, sziveskedjék az Igazgató Tanácsnak mielőbb jelentést tenni. A mi a rögtön kért 1000 fo-

rintot illeti — mely nélkül a számadás be nem adhatónak mondatik — az Igazgató Tanács megengedi annak a tökéből kiutalványozását, oly föltétellel azonban, hogy gr. Andrássy Aladár úr Évva ügyvéd urat ez összeg megérkezéttével, számadása haladéktalan beküldésére kötelezze.

XLIII. A főtitkár egy előfordult alkalomból, kérdést intéz, mi módon történjék ezentul átvétele azon országos segélyösszegeknek, melyeket a mag. kormány az akad. könyvtár, továbbá a történelmi és archaeologiai bizottságok részére folyóvá tesz.

Határoztatik, hogy ezen összegek a főtitkár és földhitelintézeti pénzügyi igazgató úr által aláírandó nyugtatvány mellett vétessenek föl.

XLIV. Indítvány tétetett, hogy a jövő havi ülés, april 15-ről, az ünnepek miatt valamely más napra tétessék át.

Áttétetik april 26-ára (déli 1 óra), miről a Budapesten nem lakó tagokat értesíteni kell.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizenkettedik akadémiai ülés.

A III. osztály (math. és természettud.) *negyedik* ülése,
1870. márcz. 21.-kén.

S z t o c z e k J ó z s e f osztályelnök elnöklete alatt.

95. (17.) Dr. *Pólya József* r. t. értekezését „Kísérlet hazánk föld-rengéseinek okáról“ a szerző gyengélkedése következtében felolvassa Dr. *Batizfalvy Samu* l. t. Tartalma röviden ez:

Szerző előadván véleményét a földrengések két lehető okáról, t. i. a tűzhányók által, és földalatti barlangokban összegyűlt gázok fölrobbanásából eredettekről, azt kísérli kimutatni, hogy hazai földrengéseink ez utóbbi ok miatt keletkeznek.

Igyekszik a gázok keletkeztét fölvilágosítani. Végül lehetőségét a föld tüztömegétől eredő földrengéseknek nálunk, igyekszik általa fölhozott érvekkel kizárni.

A szerző a felolvasás után munkáját visszakívánván, bírálóknak nem adatik ki.

96. (18.) Dr. *Akin Károly* felolvas egy terjedelmesen fogalmazott indítványt: „A természetbuvárok semináriumáról.“

1. Három intézet létezik, úgymond, ezen országban, a melyek az ide tartozó tudományok mívelését tűzték ki czélul: 1) a philosophiai facultás, 2) a polytechnikum, s 3) az Akadémia.

A mi az egyetemi philosophiai facultást illeti, mi részünkről annak feladatát, mint azt a m. kir. oktatásügyi miniszterhez intézett emlékiratunkban bővebben is indokoltuk, főleg abban leljük, hogy ott bizonyos gyakorlati pályákra szánt fiatalok olyan előkészületet nyerjenek, a minőt a gymnasium adni nem bir. Igaz, hogy Németországban a philosophiai facultások, a mellett is, a buvárok anyaoskolái gyanánt szerepelnek; de ugyanott az egyetemek száma oly nagy, s az egyes szakmák annyi tanár által vannak képviselve, hogy nem bámulatos, ha a német philosophiai facultások többféle feladatnak eleget tenni képesek. Ez pedig semmiképen nem takarékos systema; s ha mi nálunk, hol a körülmények tökéletesen mások, a németek nyomain mozdulni akarunk, e tekintetben, úgy mint másokban is, czélt érni nem fogunk. A systematikai munkamegosztás, mely ezen téren érvényesítve, Németországra nézve, a hol mindenféle

irányban képes erőiben bővelkednek, csupán theoreticus caprice volna, nálunk practicus kikerülhetlen szükség.

2. A technikai intézetek vagy műegyetemek e századnak s annak szükségleteinek köszönnvén eredetüket, kizárólagosan a fővárosokban lettek megalapítva legalább Németországban, a hol főleg divatoznak, holott a régiebb időkben származó egyetemek rendszeren kisebb városokban léptek életbe. Ezen körülménynek, gondoljuk, köszönhető főleg azon tény, hogy a műegyetemek többnyire localis okoknál fogva nem levén kapcsolatban az egyetemekkel, külön előkészítő intézetekkel vagy osztályokkal lettek ellátva, olyan osztályokkal t. i. melyek a műtani szakosztályok irányában hasonló módon szerepelnek, mint saját felfogásunk szerint a philosophiai facultásoknak az egyetemek többi facultásai iránt szerepelni hivatásuk. Ezen *előkészítő* osztályoknak feladata már nevük által elegendően levén jelölve, feleslegesnek tartjuk bebizonyítani, hogy azoktól a buvárok kiképzését még kevésbé várhatjuk vagy követelhetjük, mint a philosophiai facultásoktól, a melyeknek célja nincs annyira meghatározva. Másrészt, ha saját viszonyainkat tekintetbe vesszük, kitűnik, hogy két külön intézetet Budapesten fentartani, melyeknek céljai lényegben egymástól nem különböznek, mint azt a philosophiai facultás s a polytechnicum előkészítő vagy általános osztályáról nagyjából mondhatjuk, csakugyan nem czélszerű. A matematikát vagy vegytant, általán, az egyetemen s műegyetemen külön tanárok által előadatni minden esetre felesleges, vagy több tanárt igényel, mint a mennyire valódi szükség van, vagy a kevesebb számú tanárt nélkülözhető munkával túlterheli. Megjegyezzük azt is, hogy ez már magában elegendő ok arra, hogy a műegyetem Pestre visszahelyeztessék, a m által azután lehető lesz, hogy az egyetemi philosophiai facultás, valamint például az orvosi, úgy a technikai hallgatók számára szintén előkészítő intézetül szolgáljon, mint azt külföldön némely helyen látjuk. Ez által a műegyetem részére igénybe vett erő s költség csupán valódi céljára, a technicus szakmák oktatására levén felhasználva, az intézet feladatának megfelelni jobban lesz képes, mint jelenben.

3. Az Akadémiára vonatkozólag, a már említett emlékiratunkban annak feladatát tüzetesen fejtegettük, s hogy azt itt ismételnünk ne kelljen, azon irat ama része, mely az Akadémiának a tudomány előmozdítása iránti kötelességét jellegzi, ezen lapokhoz toldalékban fog csatoltatni. A midőn, 1866-ban, legelőször felszólítva lettünk, az Akadémia physikai terme s chemiai laboratoriuma berendezését s felhasználását illetőleg egy tervet előterjeszteni, ezen tervben, mely szintén a függelékben le fog nyomtatni, még részletesebben kimutattuk, hogy ezen intézetek minő módon szolgálhatnak legalább arra, hogy physicusokat s chemicusokat, azaz buvárokat képezzenek az illető szakokra. Az Akadémia egyes osztályai közt levő verseny ezen tervet megbuktatta, s azt most feleleveníteni semmiképen sem ohajtjuk.

A megelőző észrevételeket tekintetbe véve, a tudományok Magyarországon való fejlesztését csupán egy ujlag felállítandó intézettől

gondoljuk várhatóan, t. i. olyantól, mint a minőnek tervezetét most alapvonásaiban közöljük.

4. Az intézet két részből állana. *Először* is egy collegium vagy alumneumból, s *másodszor* a többféle helyiségen levő laboratoriumok s más segédintézetekből.

A mi az alumneumot illeti, a tanuló fiatalság convictusféle életrendszere nem csak a kaszárnnyák- s zárdákban dúsz Franciaországban, de még a szabad s szabadelvű Angliában is divatozik. S a midőn meg-gondoljuk, hogy helybeli abnormis viszonyaink folytán, tanuló fiatalsá-gunk egyáltalában Budapesten hogyan lakik s hogyan él, valódi jóté-konyság gyanánt tekintenők, ha nemcsak jövőendő buvárok s tudósok számára, hanem a tanulók számára is olyan intézményeket létesít-hetnénk, mint a minőket nálunk némely vidéki iskoláknál, de Angliában minden tanintézetnél találunk, s Franciaországban szintén legalább gymnasiumoknál, t. i. collegiumokat vagy convictusokat. A ké-nyelem, az oeconomia, a czélszerűség, mind ezek mellette szólanak az internatus vagy belnővendéki rendszernek; a készülő buvárra nézve pedig kétszeres szükség az, hogy őt minden háztartási gondoktól, a melyeket még az ösztöndíjak sem hártanak el tőle, felfentsük.

5. Az alumneumnak belszervezése a következő leendő: *Először*, a mi a felügyelő s oktató személyzetet illeti: ezt képezi egy tan-igazgató (*directeur d'études*); négy tan-mester (*maîtres d'études*); végül egy gondnok (*administrateur*) és egy idegen nyelvmester. A tanmesterek közül, bele-számítva az igazgatót is, az egyik képviseli a *physikát*, másik a *che-miát*, harmadik a *biológiát*, negyedik a *geológiát* s ötödik a *mathematikát*. Mindnyájuknak a feladata, a növendékeket a repetitorium s conferen-cia nevek alatt ismert oktatási módszerek szerint, melyek nem csupán az előadást, hanem a megbeszélgetést s kihallgatást is követelik, tanul-mányozásaikban előre vinni.

6. A növendékek teljes száma 30-ra határoztatik meg; felvétetnek pedig a következő módon. Még az idén, husvétkor kihirdettetnék egy pá-lyázat, s az őszi semestris kezdetén a pályázók megvizsgáltatnának a már előbb kinevezett tanmesterek által. Mindegyik pályázó kijelöli a fennemlített tudományok közül azon kettőt, a melyből vizsgát akar le-tenni; a tizenennyolcz legjobb versenyző pedig felvétetnek mint növendék az intézetbe, a különféle tudományok egyaránti képviselését a felvéte-leknél szemmel tartva. Az első év alatt a növendék még nem lakik az intézetben, hanem megjelenik ott a tanmesterek konferenciáira, s a tan-igazgató részéről nyert utasítások nyomán szintén előadásokra jár az egyetembe. Az első év lefolyása után, a növendék újból tesz vizsgát, s csak akkor, ha egy bizonyos *minimum* alá nem esik, vétetik fel az in-tézetbe mint belső növendék; a minék folytán a lakást, ételt, oktatást, tanszereket stb. *ingyen* nyeri.

7. A második s harmadik év alatt a növendékek bevezettetnek, a később felemlítendő intézeteknél, a tudomány gyakorlatába s önálló művelésébe, de a mellett még folyvást a collegiumban is, a tanmeste-

rek részéről, további theoreticus kiképzetésben is részesülnek. A harmadik év betöltésekor, a növendék újból tesz le vizsgát, az a végezt évről évre külön kinevezett országos bizottmány előtt. Azon hat növendék, kik leginkább kitűntették magokat a vizsgáknál (a hat tudományágat, a melyet az előbb kiemeltünk, egyaránt szemmel tartva, s feltéve azt is, hogy a növendék egy bizonyos minimumnak a vizsgánál megfelelt) kiküldetik az intézet költségén még további két évre a külföldre, utasításokkal ellátva s kijelölt tanulmányozási célokhoz kötve; a többi növendék pedig elhagyja az intézetet mint *közép tanodai tanárjelölt*, ha a vizsgánál egy meghatározott minimumot elérték.

8. Mig a belnövendékek száma a 24-et el nem éri, évről évre új pálya hirdettetik, annyi külnövendék számára, mint a mennyi a 24-hez még kívántatik. A midőn pedig az említett szám teljes lesz, akkor a felveendő növendékek száma azon másodszortendēju növendékek számától tétetik függővé, kik az intézettől elbocsáttattak.

9. A mi a költségeket illeti, elég lesz a következő adatokat felsorolni. Az épület s annak berendezésére, 24 növendék, az igazgató, gondnok s több szolgálakásait s a tantermeket beleszámítva, aligha több fektetnének be 120—150,000 frtnál. Az évi költség pedig leend: 24 növendék számára, per 800 frt 20,000 frt; az igazgató fizetése 3,000 frt, az öt tanmesteré 10,000 frt, nyelvmester 1,000 frt, gondnok 1,000 frt, összesen körülbelül 35,000 frt. A midőn jövő esztendőekben, a 24 belnövendéken kívül, hat bejárja a külföldet, azok számára még 9,000 frt követeltetik, tehát az összes költség 44—45,000 forintra fogna rugni.

Most szóljunk azon intézetekről, melyek a collegiummal szerves kapcsolatban levén, azon növendékeknek gyakorlati tudományos kiképzetését eszközözlék. Azok lennének 1) is a physico-chemiai laboratorium, 2) az astronomiai s meteorológiai observatorium, 3) a biológiai s geológiai intézet.

10. A physico-chemiai műhelyen a növendékek a physicában s chemiában dolgoznának, egy physicus s egy chemikus (mindegyik segéddel lévén ellátva) felügyelete alatt; a munkálkodás főczélja pedig nem az előadásokra, hanem a buvárkodásra való előkészítés lenne; ezek a műhelyek tehát volnának nem *laboratoires d'enseignement*, hanem *laboratoires des recherches* gyanánt tekintendők. A laboratoriumok egyúttal a physicus s a chemicus, valamint azok segédjei számára is alkalmat nyujtanának önálló munkálkodásra, valamint a collegium hat tanmesterének is: laboratoriumi segéd, collegiumi tanmester, laboratorium vezetője; ezek volnának egyáltalában azon hierarchicus fokok, a melyekre a külföldről hazatért növendék, az egyetemi s műegyetemi állomásokon kívül számíthatna, melyek öt életmóddal, s a munkálkodásra szükségelt alkalommal s eszközzel ellátnák.

11. Az observatorium a jövődő astronomust vagy a meteorológiával foglalkozó növendéket, az astronomia s meteorologia theoreticus s practicus feladataival megbarátkoztatná s a mechanicaiba beavatná. Az

intézet számára szükségeltetik pedig egy kiképezett astronomus s egy meteorologus, mindegyik egy observatorral rendelkezvén, ki szintén az oktatásban is részt venne.

12. Végül a bio-geologiai intézetről csak annyit jegyzünk meg, hogy ez a biologia s geologia irányában hasonló módon szerepelne, mint a már felhozott két intézet az előbb felsorolt tudományok irányában.

13. Ezen három intézetben bírnók azon eszközöket, melyek szükségeltetnek először is arra, hogy búvárokat képezhessünk; de másodszor arra is, hogy a már önállólag működő búvár nyerhesse egy illő s nélkülözhetlen műkört. A physico-chemiai műhely könnyen berendezhető volna kapcsolatban a most épülő egyetemi chemiai laboratoriummal, s pedig egy év alatt, t. i. az 1871-ki őszig; a csillagda, melyet illetőleg mondhatjuk, hogy csupán mi vagyunk, egész Európában, azon nemzet, a mely hasonló intézettel nem bír, összeférne azon meteorologiai intézettel, melynek felállítása már évek óta el van határozva; míg a bio-geologiai intézet, kapcsolatban az országos földtani intézettel, vagy talán a muzeummal, lenne berendezendő.

Ezen három intézet költségeiről jelenleg nem szólunk, mert sok függ attól, minő localis s személyes kapcsolatokban állíttatnának föl a már meglevő intézetekkel; azonban bár milyen nagy összeget is czélszerűen fordíthatnánk rájuk.

Miután ilyen indítványt a szerző már a múlt évben is tett s annak tárgyalására az összes ülés egy bizottságot is nevezett ki, mely több ízben tartott értekezletet, de az indítványozó megbetegedvén s Pestről eltávozván, saját munkáját is magával vitte, s így azon bizottság a feladatot meg nem oldhatta, ugyanazon bizottságnak meghagyatik, hogy az indítványt a szerzővel együtt folytatólag vitassa meg s az Akadémiának tegyen jelentést.

97. (19.) Felolvastatik a főtitkár levele, melyben az 1879. dec. 20-iki összes ülés határozatát s ennek előzményeül a hármass bizottságnak jelentését a végett teszi át, hogy a budai meteorologiai s magnetikai észlelde szerzőinek a kormány részére mi módon leendő átengedése iránt véleményét adjon.

A hármass bizottság véleménye az, hogy az országos meteorologiai s földdelejeségi központi intézet ujonnan készült eszközökkel szereltessék fel, s mihelyt ez megtörtént, az Akadémiától kikölcsönzött műszerek adassanak vissza az Akadémiának, mely azt majd a létrejövő permanens kiállításba teheti oly módon, mint ez Párisban a Conservatoire des Arts et Métiers nagyszerű gyűjteményében látható.

Ezen vélemény ellenében az osztálytitkár úgy hiszi, hogy egyszerűbb indítványt is lehetne szembe állítani: szerinto azon szerek, melyeket az Akadémia ajándékban kapott, melyeknek a kormány által a Nagy Károly-féle gyűjteményből ajándékozott szerek, adassanak át az országos intézetnek feltétlenül; azok ellenben, melyeket az Akadémia a bizottsági budgetből vett, a vételár bizonyos (fele vagy $\frac{2}{3}$) részének megtérítése mellett szintén mindenkorra; s ha használatlanokká lettek, a meteorologiai intézet maga is beadhatja a szerggyűjtemény kiállításba, erre az Akadémia közvetítése nem szükséges.

Azon körülmény tekintetbe vétele mellett, hogy itt az Akadémia birtokában levő physikai szerekről nincs szó, hanem csupán azokról, melyek meteorologiai s magne-

tikai észleletekre vétettek, s így oly kísérletekre valók, melyeket az Akadémia physikai termében nem is lehetne megtenni, a második indítványt fogadja el, mely szerint az ajándékba kapott szerek feltétlenül, a vettek az ár bizonyos részének megtérítése mellett volnának, de szintén mindenkorra, átengedendők.

98. (20.) Felolvastatt a III-ik osztály 1870. febr. 28-án tartott értekezletének 7-ik pontja, mely szerint ohajtásként azon indítvány tétetett, hogy az Akadémia nyilatkoztatná ki, miszerint az Akadémia palotájában lévő helyiségeknek felhasználását egyéb mint akadémiái vagy általában tudományos és közmívelődési czélokra, nem tartja ezen tudományos intézet rendeltetésével megférőnek.

Az értekező elvben magáénak vallja s az osztályülés elé pártolva határozza terjeszteni.

Az osztály is elfogadja az indítványt s az összes ülés elé pártolva terjeszti fel.

Tizenharmadik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv- és széptudományi) negyedik ülése,

1870. márczius 28-kán.

Pulszky Ferencz osztályelnök elnöklete alatt.

100. (18.) *Szász Károly* r. t. a „Tragikai felfogásról“ című székfoglaló értekezését olvasta fel, mely kivonatban következő:

A tragikum elméletének fejtegetését minden széptanban megtaláljuk Aristotelestől fogva. De a mit nem találunk, vagy csak alig érintve: a tragikai felfogás külön (specialis) kérdése, mely a költői fogamzás műfolyamáról szól, s a kérdésnek egy sajátlagos oldalról való tekintése. Kétségtelen, hogy nem minden tárgy alkalmas a tragikai fölfogásra, de a melyik alkalmas is, nem adja a költőnek készen a tragédiát, sőt a tragikai eszmét sem, hanem csak benne rejlik az, s a költőnek kell megtalálnia a fölfogás-, és világosságra hoznia az alakítás és kidolgozás által. Maga Shakspere oly tárgyakat vett fel, melyeket előtte mások, novelákban vagy drámákban, kidolgoztak, de tragikai fölfogás nélkül; a mit azok meg nem találtak, pedig, hogy megvolt, világos, mert különben Shakspere sem találta volna meg, ő megtalálta t. i. a tragikumot.

Mely tárgyak nem alkalmasak egyáltalában a tragikai felfogásra, részletesen elősorolni messze vezetne. Elég említeni, hogy a köznapi, az aljas, a kicsinyes, a bizarr, a frivol mind nem lehet tragikai. A mi szomorú, azért még nem tragikai is mulhatlanul. Sok, a mi az aristotelesi részvétet s félelmet felkeltetni alkalmas, szintén nem az. A szenvedés, — magában véve, — csak szomorú, de még nem tragikai. Hogy azzá legyen, erkölcsileg jogosultnak kell lennie. A tiszta ártatlanság szenved-

dése nem az, s az önmegadó martyrságé sem. Ellenben a ki tévedés és bűn által idézi föl a szenvedést magára, de oly tévedés és bűn által, mely szintén jogosult volt bizonyos értelemben, s így két jogosult erkölcsi tényező közé van állítva, jelesen az egyéni és az általános közé, a küzdelem által, melyet azok benne támasztanak: tárgyává lesz, vagy lehet, a tragikai felfogásnak.

A tragikum, mint a dráma általában, küzdelmet követel. Mert a tragikai egyéntől mindenekelőtt az akarat erélyét s a szenvedély azon kizárólagosságát követeljük, mely egyéb tekintetet nem ismer, mint saját célját s annak érvényesítését. E kizárólagosság mulhatalanul harcba állítja őt egyéb érdekekkel; s bár mennyire jogosult istaz magában, de más, szintén jogosult érdekeket sért, melyek szintén érvényt követelnek magoknak.

A tragikumtól e szerint az erkölcsi jogosultság szintoly elválhatlan, mint a bűn. A ki a magában véve a legjobbat, a legjogosultabbat is, de minden másra, szintén jóra és jogosultra való tekintet nélkül akarja: az erkölcsi törvények összességét sérti meg, melyek válogatást nem engednek, melyek egész összességükben kívánnak betöltetni, mert az általános mindig fölötte áll az egyesnek, s a részletes soha sem bitorolhatja kizárólagosan, a többiek hátrátételével, az összes jogát.

Az egyes az általánossal ellentétbe jő; s ha ez ellentét megoldhatlan, akkor tragikai. Megoldhatlan t. i. az egyénben, ki két szükségesség közé van állítva, melyek mindénike egyaránt parancsoló s kikerülhetlenre nézve, s egyiket nem töltheti be a nélkül, hogy a másikat meg ne sértene. Míg nem cselekedett: helyzete tragikai; ha választott s követte az egyéni szükségességet: tragikai bünt követett el; s a megtorlás, melyet az általánosnak megsértése által elkövetett, megsemmisíti őt.

Az összeütközés két eleme közül az egyik, az erkölcsi törvény, mindig bennünk, öntudatunkban van. A másik, melyet természeti szükségességnek nevezhetünk, lehet külső és belső.

A görög tragédia a külső szükségességet ismerte, melyet sorsnak neveznek. A vallásos felfogásból ered, mely szerint az istenek közvetlenül benyúlnak az emberek sorsának intézésébe, s különösen a boszu istennői, az Erinnysek az erkölcsi világrend őrei s az ellene tett vétségek megtorlói.

A keresztyén tragédia az összeütközés e második elemét is az ember lelkébe helyezte, t. i. szenvedélyeibe, melyek őt az erkölcsi törvény ellen, az egyént az általános ellen, lázadásra űzik, s magát az erkölcsi világrendet hívják föl a bűn megtorlására.

Bármily különbözőnek, sőt ellentétesnek lássék is a tragikai fölfogás e két alakja, lényegében véve csak egy és ugyanaz. A keresztyén fölfogás egyéni bünt követel ott, hol a görög sorsot és végzetességet fogad el. De ez is erkölcsi törvények közé állítja az embert, s végzetessége ennek is abban áll, hogy tragikai helyzetbe hozza, azaz oly helyzetbe, melyben két erkölcsi törvény közül mulhatalanul meg kell sértenie az egyiket; a különbség csak az, hogy a helyzet megteremtésére maga

semmben sem folyt be, míg a keresztyén tragédiában a helyzetet, részben legalább, szintén maga, bünei vagy vétségei által teremti magának. Tehát ugyanazon erkölcsi elv érvényes a görög, mint a keresztyén tragédiában, csak hogy amaz a végzetet is jogosult hatalomnak ismeri el a világrendben s kevesebb súlyt fektet az úgynevezett szabad akaratra; míg a keresztyén fölfogás az ember erkölcsi méltóságát emelte azzal, hogy jobban kifejtette a szabad akaratról szóló tant; de viszont épen az egyéniség (s mindennek a mi hozzá tartozik: véralkat, hajlamok, szenvedélyek stb.) jogosultságában megvetette alapját egy másik végzetességnek, mely szintoly kikerülhetlen, mint a görög fátum végzetessége.

A tragikai fölfogás tehát lényegében ugyanazonos volt s marad mindig: az egyesnek lázadása az általános ellen; tehát egy jogosult indulat küzdelme egy jogosultabb ellen. Változik csak a szerint, hogy népek és korszakok mit tartsanak jogosultnak, szentnek, mit ismernek el általános érvényű törvénynek, egyszóval erkölcsi világrendnek, mit nem? s alapeszméje az: büntetlenül senki sem támadhat föl az erkölcsi törvény szükségessége ellen, habár másik törvény s szükségesség nevében teszi is azt.

A két fölfogás ugyanazonosságára mutat azon tény is, hogy a tragikum netovábbjának, legmegdöbbentőbb nemének van elismerve az, midőn a görög fölfogás szerinti végzetesség, s a keresztyén fölfogás szerinti egyéni vétség összeolvad, egymást kölcsönösen idézi elő, s a tragikai helyzetből tragikai bűn ered, mely egy új, fokozott s végleg megoldhatlan és megsemmisítő helyzetnek lesz ismét szülője. A tragikai helyzet és a tragikai bűn ez összeolvadását s kölcsönhatását feltaláljuk mind a görög tragédiában s különösen Sophokles egyes darabjaiban, mind a keresztyén tragédiában különösen Shaksperenél és a francia klasszikusoknál.

Erkölcsi érzetünknek is a legmegfelelőbb a külső és belső ellenmondások ez összetalálkozása. A pusztá külső sors, mely ártatlanlánt dönt meg: leverő, igaztalan, erkölcsi érzetünket lázasztó; más felől a pusztá bűn, külső alkalom kényszere s lényeges szükségesség nélkül, visszataszító s olyan, mi tragikai részvétet nem gerjeszthet. A görög tragédia is jól érezte ezt, s a végzetességhez mindig egyéni bünt is csatolt; már Aristoteles szabályul adta, hogy tiszta ártatlanokat és merő gonoszokat ne válasszon a költő tragikai hőseivé.

Ez általános fejtegetései után a tragikai fölfogásnak, némely gyakorlati intéseket ad az értekezés, az alkalmazásra.

Mindenek előtt a tragikai összeütközés megoldhatlanságára nézve figyelmeztet, hogy nem elég magát a helyzetben kifejezett összeütközést tenni tragikaivá, hanem a jellemeket is úgy kell fölfogni, hogy azok a nagy feladaton alul ne maradjanak, tragikai jellemeket kell teremteni, nagy tulajdonokkal s mindenek fölött nagy szenvedélyekkel, melyeknek kizárólagossága dönti ismét a hőst a kikerülhetlen katasztrófa, és semmisíti meg.

Az ellenmondás e megoldhatlanságából következik az is, hogy a

katastrófnak a hős teljes, azaz physikai és erkölcsi megsemmisülésével kell végződnie: ellenkező esetben az összeütközés nem volt valóban megoldhatlan s a tragikai hatás nagy mértékben csökken, ha a katasztróf után még a kiengesztelődés lehetősége fönmarad. Sőt a valóban megoldhatlan erkölcsi ellentételnél: egyedül a megsemmisülés megnyugtató, s az egyedüli kiengesztelő a halál.

A véletlenről, mint az erkölcsi világrendben teljesen jogosulatlanról, világos, hogy azt tragikai indokul fölhasználni nem lehet. A hol a költő véletlent talál, keresse az okot, az összefüggést. S ha nem találja: teremtsen meg maga, költői souverain hatalmával, — mely csak az erkölcsi világrendet ismeri el maga fölött.

Végre tanácsokat ad az értekezés a külső és belső szükségesség, a tragikai helyzet és tragikai bűn kapcsolatáról s egyesítési arányairól. S példákat mutat, mikép járt el e tekintetben különösen Shakspere.

S végre egy pillantást vet magának a világrendnek, az erkölcsi-nak és természetinek, tragikai voltára s különösen a protestáns fölfogás szerinti praedestinációban rejlő tragikumra. „De ez a fölfogás — így végzi — a tragikait egyfelől a teremtő istenig, másfelől az örök idő végtelenéig terjeszti ki. Nekünk elég azt a küzdő és elbukó egyén physikai megsemmisüléseig terjesztenünk. Minden tragédia végén fel kell hogy hangozzék lelkünkben a szó, melynek Goethe, Faustja első részének végén, oly felséges kifejezést adott; a szenvedélyek megtisztultak, a bűn megbűnhődött, az erkölcsi világrend érvénye el van ismerve, s most a halál mindent kiengesztel: hiába látjuk szemeinkkel, hogy az áldozat meghalt, hiába mondja realistikus szemléletünk, mint Mefistofeles: „Ő elveszett!“ — lelkünk kiengesztelt érzése azt feleli reá, mit a felülről jövő hang: „Meg van mentve!“ (Sie ist gerichtet! — Ist gerettet!)“

101. (19.) Barna Ferdinánd l. t. „A finn költészet szelleméről tekintettel az ős magyar költészetre“ czímű értekezését végezte be.

102. (20.) Szepesi Imre l. t. mint Hoffer Endre „A történeti mód a görög irodalomban“ czímű értekezésének megbirálására kinevezett egyik bíráló, felolvassa birálatát, mely következő:

Alulírt a M. Tud. Akadémia I. osztálya által Hoffer Endre úrnak a görög történeti módról írt értekezése megbirálására fölszólíttatván, véleményét röviden a következőben fejti ki.

Értekező úr vélte, hogy valamely hasznos szolgálatot teend a magyar tanügynek, ha a görög nyelvtanban eddig minden nyelvész által elfogadott, tökéletesen kifejtett és megállapított tanmódtól eltérvén, mint mondja, saját lábain fog járni, azaz új tanmódszert fog a görög nyelvtanba behozni; de e kísérletében tévedett.

A bevett tanmód főhibájának, melyből mint ő állítja, nagy zavar támad, azt nézi, hogy a nyelvtanítók hat időt vesznek föl, holott csak három, jelen, múlt és jövő van. De noha első hallatra úgy látszik, mintha ezen állításában volna valami igaz; mégis csak látszik az a könnyen hívőnek, a nélkül, hogy valóban úgy volna.

A múlt idő különféleképp viszonyúl a többi időkhöz: ugyanis vagy olyan az, mely még a jelenre kihat, s így függ a jelentől, miért is jelenmultnak (perfectum praesens) neveztetik; vagy olyan, mely a jelentől függetlenül a történet elbeszélésére

szolgál egyszerűen, és független multnak (a latinban perfectum historicum, a görögben ἀποστον) mondatik. Ezen két viszony kifejezésére a latinak csak egy alakja van, de a görög ige sokkal nagyobb kifejelettséggel és elágazással bírván, ezekre szintén különböző alakokkal bír.

Továbbá mivel a mult úgy viszonyúl az eseményekhez, hogy azok vagy egyidejűleg történtek vele, vagy jóval megelőzték azt, a mult idő ismét fél- és régmúlta oszlik. Innen van az értekező úr által hibásnak tartott, de a nyelvtanítók által helyesen osztályozott fölvétele a hat időnek.

Különösen kedvező állapotnak tekinthetjük azt a magyar igitanban, hogy nyelvünk természeténél fogva mi is képesek vagyunk a görög hat időnek, sőt ha a jövő-multat fölveszszük, ennek is, tehát mind a hétnek tökéletesen megfelelő időalakokat előállítani. Ugyanis pl. olvasok (jelen); olvasok vala (félmult); olvastam (jelenmult); olvasék (történeti mult); olvastam vala (régmult); olvasni fogok (jövő); olvasni fogtam vagy olvasandottam (jövő mult). Ez nem csak zavart nem okoz, sőt nagy világosságot terjeszt az igealak országában.

Onnan sem származik zavar, hogy az igeidők fő- és történeti időkre osztályozvák; valamint onnan sem, hogy a főidőkben más, a történetiekben szintén más személyragok szerepelnek: én az ellenkezőben látnék zavart, ha talán a nyelv úgy alakult volna, hogy ezeket egymástól el ne válaszsza.

Értekező úr még abban is bajt lát, hogy a többi nyelvész kénytelen bevallani miszerint az ohajtó mód főidői úgy hajlítatnak, mint a jelentőmód történeti idői. Ebben is téved értekező úr: az ohajtó módnak nincsenek fő- csak történeti idői, kivéve az egyetlen egy jövőt, melylyel a kötmód jövőjét pótolja. Nem is mód az egész ohajtómód, mint a kötmód kiegészítője: valamint a latinban nincs is tőle elválasztva; és a magyarban sem volna szükség azt tennünk.

Hogy a foglaló vagy kötmódnak nincs jövője, az épen nem feltűnő dolog észtanilag: mivel eszményileg az egész foglaló mód jövő érteményü. Így van ez minden nyelvben pl. a magyarban: intlek, fiam, hogy jól viseld magadat; meghagytam, hogy mennél oda, és te elmulasztád azt. Itt a *viseld*, és *mennél* igék, melyek kötmódúak és ugyan az egyik jelen, a másik félmult alak, valódi érteményre nézve jövők. Tehát eszményileg olyanok, csak alakra különböznek.

De legnagyobb tévedése értekező urnak onnan származott, hogy az igeidők és módok jelentményét és rendeltetését, azaz eszméit, figyelem nélkül hagyta. Az igeidők azon alakjai az igéknek, melyek által az alany és állítmány közt főnforgó viszony, bár milyen legyen is az, a dolgok folyamatába behozva, mint azok egymás utáni következtében létező tárgy fejeztetik ki; az igemódok pedig azok, melyek által az alany és állítmány közti viszonyoknak csak alakulása jelöltetik: midőn azt vagy valóságosnak, azaz létezőnek, vagy csak kíváncsnak, feltétezzett, képzelt- vagy lehetségesnek vagy akaratumk jelentkezésének nyilvánítjuk.

Ennél fogva az igeidők és módok közt lényeges a különbség. (Hogy lehetne tehát az igeidőket módokká és ezeket amazokká idomítani?) Az igeidőknél az alany és állítmány közti viszony *mivollára* nem tekintve, csak a dolgok *folyamatára* figyelünk; az igemódoknál pedig, az *időt nem véve figyelembe*, az alany és állítmány közti viszony *míneműségét* nézzük. Az időknél a súlypont azon fekszik: hogy az alany és állítmány közti bármely viszony *mikor*; a módoknál pedig, hogy azon *mikép*, valósággal-e vagy csak lehetőleg, vagy képzeletileg hajtatik-e az végre?

E lényeges különbséget értekező úr annyira téveszté szem elől, hogy míg a történeti időket egy új, eddig ismeretlen történeti módnak nevezte el, a parancsoló módról egészen megfeledkezvén, ezt az igeragozásból egyszerűen kihagyta; a történeti módban pedig az egyetlen valóságos történeti független múlt időt az *δόμος*-t, mely a múlt események előadásában lényeges fontossággal bír, és végtelenül sokszor szerepel, természetű és rendeltetése ellen a jövő idők alakzatába vonta. Ez által az irodalomban oly zavar támadna, melyet soha semmiféle áron megváltani, s belőle kibontakozni hálódó képes nem volna. Mert így a múlt századok eseményeit, melyek régen elenyésztek, a jövőbe teszi; mi példák fölhozása nélkül is világos lehetetlenség; és nem csak a főnálló helyes nyelvtani módszertannak mond ellen, hanem az egész világrendszert, a dolgok rendes menetét sarkaiból kiforgatja. (Mi új bizonyítványa annak, mikép botlik a magára hagyott emberi ész, ha valamely kedvező eszméjét rögeszmének tekinti és vallja). Azért bíráló értekező urral egyet nem érthet, sem állításait nem helyeselheti, valamint azt sem, hogy a magyarban a kötmód félmúlt határozott alakját meg nem különbözteti a határozatlanótól; így mondja értekezésében: „Nem mint az ohajtó módban tanultak után *várndnk* (e helyett *várnök*); és ismét: „Ha tehát most mind ezeket világos paradigmákban rövideden összefoglalni *akarnánk* (helyesen leendett *akarnók*): azért ezen értekezés akadémiai kiadványul nem ajánlható. Kelt Pesten, 1870. év. márcz. 12-én. *Szepesi Imre* lev. tag.

Minthogy *Hoffer Endre* értekezését az akadémiai kiadványok közé egyik bíráló sem ajánlja, az a szerzőnek visszaadadni határoztatik.

103. (21.) Olvastatik az I. osztály-értekezlet márt. 12-én tartott ülése jegyzőkönyvének 19-ik pontja, mely szerint az indítványoztatik, hogy Vámbéry Armin l. t. az „Ujgurok nyelvemlékei“ czimű munkájára megszavazott segélypénz ügyében kéressék meg az osztály arra, hogy annak mielőbbi utalványozását ajánlja az összes ülés figyelmébe, annyival inkább, mert a munka nyomtatása megkezdődött s a szerző a megszavazott segélypénz következtében fogott a kiadáshoz. Ha az Akadémiának pénzviszonyai nem engednék, hogy mind a Kalevalát kiadhassa, mind Vámbéry segélypénzét kifizethesse, akkor inkább a Kalevala tiszteletdíjának kifizetése halasztassék a jövő évre s csak magának a munkának nyomtatási díja fizetessék ki. A Kalevala fordítóját illető tiszteletdíj, mely mintegy 800 forintra megy, bőven fedezheti Vámbéry Armin segélypénzét, mely 700 forintot tesz.

Az indítvány elfogadtatván, az összes ülés elébe terjesztetik.

Összes ülés.

1870. márcz. 28-án.

Pulszky Ferencz osztályelnök úr helyettes elnöklete alatt.

104. A főtítkár, [hirlapi tudósítás nyomán, bejelenti Dr. *Rau Károly Henrik* külső tagnak e napokban történt elhunytát.

Szomorú tudomásul vétetvén, az illető II. osztály felhivatik emlékbeszéd felőli gondoskodásra.

105. Olvastatott a közoktatási m. kir. ministeriumnak Budán márcz. 15-én 4992. sz. alatti irata, melyben néhai b. Bajzáthnak veje gr. Pappenheim Sándor cs. k. tábornok által eladásra felajánlt érem gyűjteménye megvételére az Akadémiát felszólítja, ellenesetben véleményét, a gr. Pappenheim levele visszamelléklésével, kikéri.

Véleményadás végett áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

106. Olvastatott a földműv. ipar és keresk. minister úr ö excell. köszönő irata, hogy az Akadémia a Nagy Károly-féle platina métert és kilogrammot az országnak díj nélkül átengedni kész; s kérelme ez eszközöknek a Párisba küldendő Kruspér és Szily urak kezéhez térítvény melletti kiszolgáltatása iránt.

Tudomásul vétetvén, az eszközök Kruspér és Szily akad. tag uraknak, térítvény mellett, átadandók.

107. A főtítkár bemutatja id. Rosty Zsigmond urnak az akadémiái elnök úrhoz intézett magánlevelét, mely a Lajos királyunk által Aachenben épített kápolnáról, az arra később is fordított költségekről, oklevél másolatokat közöl, s a magyar kir. kormány figyelmét e tárgyra felhíván, a kápolna fentartási költségeire nézve nyomozást tétetni kér.

E levelet, s mellékletét, az akad. elnök úr minden kísérő levél nélkül utasítván a főtítkárhoz, kiadandó a történelmi bizottságnak, hogy netalán észrevételeit a nmgu elnök urnak terjeszsze elő.

108. Olvastatott a math. és természettud. osztály 1869. jul. 26-án tartott értekezlete jegyzőkönyvének 3. pontja az Edl-féle alapítványt illetőleg, mely következő:

3. Ugyancsak az Akadémia titkára átteszi az 1869. márcz. 22-ik összes ülésnek az Edl-alapítványra nézve hozott végzését véleményadás végett.

Ezen végzésben az foglaltatik, hogy a math. és természettudományi osztályok adjanak véleményt a felett: vajon nem volna-e czélszerűbb s az Akadémia céljaival megegyezőbb, ha az Akadémia fő felügyelete mellett a díjazandó növendékek kijelölésével és felügyelésével egyrészt az orvosi kar, más részről a mű-egyetem bizatnék meg? — más részt felszólítatik a kettős osztály a gyakorlati megindításra és kivitelre nézve is nézetét kifejteni.

A mi az első kérdést illeti, az értekezet egyhangulag oda nyilatkozik, hogy nincs ok a pesti egyetemet vagy a budai polytechnikumot szólítani fel a díjazandó növendék kijelölésére vagy a felügyeletre, tekintvén, hogy a két ösztöndíjas a végrendelet értelmében nem Pesten vagy Budán jár, hanem Bécsben, Zürichben stb. itt az értekezet azon eljárást ajánlja, a mely hasonló esetben a nevezett két fő tanintézet

által követtetik: t. i. az ösztöndíjasnak magának kell gondoskodni, hogy haladásáról kellő bizonyítványt szerezzen s azt a hova kívántatik, beküldje.

A gyakorlati megindításra nézve az értekezlet véleménye oda megy ki, hogy a pályázat az Edl- és Holczer-féle ösztöndíjakra augusztus első felére (1—15-ig) volna kiírandó, mert ilyenkor minden magasabb intézetnél kiadatnak a szükségelt okmányok, melyek a folyamodáshoz megkívántatnak.

A folyamodások az Akadémiához volnának beküldendők.

Az eljárás egyöntetű megalapítására és a kihirdetés megkészítésére az összes ülés által meghatározott *hattagu* bizottságra nézve az értekezlet véleménye az, hogy ezeket elég legyen az összes ülésnek csupán bejelenteni, a nélkül, hogy előbb még annak jóváhagyása volna bevárandó, mi csak formai késleltetése volna a dolognak.

Végre a későbbi vezetéssel megbízott s úgy a matematikai mint a természet-tudományi osztály részéről megválasztott három tagu bizottságra nézve az értekezlet úgy hiszi, elegendő lesz, ha ez az ösztöndíj kezeléséről az Akadémiának jegyzőkönyvi-
leg tesz jelentést.

Jelen vélemény még egyszer áttétetik az alapítvány-bizottsághoz viszonti véleményadás és a végett, hogy arra nézve, mikor tűzhetők ki az első ösztöndíjak, magának tudomást szerezvén, tegyen ide jelentést.

109. Olvastatott a III. osztály folyó mart. 21-én tartott ülése jegyzőkönyvében kifejezett azon vélemény, hogy az Akadémia meteorológiai és magnetikai eszközei közül azok, melyeket az Akadémia is ajándékol kapott, minden díj nélkül, a vett eszközök pedig az ár bizonyos részének megtérítése mellett, volnának a kir. kormány által felállított központi meteorológiai észlelde számára átengedendők.

Elfogadattván a vélemény, az osztály megbíztatik, hogy úgy az ajándékban kapott, mint pénzen vett szerekről, az akadémiai physikai szertárnok és a budai észlelde igazgatója által, közös kimutatást készíttessen, s az utóbbiak árát méltányosan megállapítván, jelentését ide mutassa be.

110. Ugyanazon jegyzőkönyv szerint az osztály pártolólág terjeszti föl azon indítványt: nyilatkoztatná ki az Akadémia, hogy a palota épületében levő helyiségek felhasználását egyéb mint akadémiai vagy általában tudományos célokra, nem tartja ez intézet rendeltetésével összeférőnek.

Az összes ülés ez indítványt határozattá emeli, s ez értelemben az Igazgató Tá-
ács elé nyilatkozatot terjeszt.

111. Kapcsolatban az előbbi tárggyal, Akin Károly I. tagnak egy beadott indítványa olvastatott fel, mely szerint a volt pénztárnoki lakás egy felállítandó „*Akadémiai Kör*“ számára fentartandó, s ez iránt az Igazgató Tanács fölkérendő lenne.

Miután az indítványt tevő nyilatkoztatá, hogy indítványát, a későre haladt idő, s a miatt, hogy az összes ülés már határozatképes számmal sincs, a jövő ülésre halasztatni kívánja; s miután a jelen évök megszámlálása után kiderült, hogy csak 10 szavazatos tag van jelen: az elnök az ülést feloszlatta.

Pest, 1870. Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

A II. osztály ötödik ülése.

1870. ápril 4-kén.

Tóth Lőrincz r. t. helyettes elnöklete alatt.

113. (15.) *Ipolyi Arnold* r. t. ily czím alatt értekezett: „Magyar történelmi kútfő tanulmányok. I-ső szám. Béla névtelen jegyzője.“

114. (16.) A titkár felolvassa a II-dik osztály értekezlet f. é. márczius 14-diki ülése jegyzőkönyvének 3-dik pontját, melyben a főtítkár f. é. márcz. 2-ről jelenti, hogy Spiegler Gyula „A mosaismus philosophiája“ czímű munkájára a bírálatok beérkeztek, s hogy három bíráló közül, kettő nem tartja a munkát kiadásra méltónak; de hogy időközben a szerző némi javításokat tett munkáján, s azt újra benyújtá. — E hivatalos közlés után, az értekezlet kijelenti, hogy nem veheti tekintetbe az időközben történt javításokat, s szabályszerűleg, a két bíráló véleménye nyomán, a munka visszaküldetését hozza indítványba.

Az osztály elfogadja az értekezlet indítványát, s a nevezett munka visszaküldését elhatározza.

Összes ülés

ugyanakkor

Sztoczek József osztályelnök helyettes elnöklete alatt.

115. *Gyulai Pál*, mint a gr. Karácsonyi drámai pályamunkák bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését a pályázat eredményéről; mely így szól:

Tekintetes Akadémia! Az 1869-ki gr. Karácsonyi-pályázat eredményéről van szerencsém jelentést tenni a bíráló bizottság nevében, mely erre megválasztott.

A bíráló bizottság Toldy Ferencz r. t. elnöklete alatt a következő tagokból állott: Greguss Ágost, Gyulai Pál r. tt. Podmaniczky Frigyes b. s. Pompéry János l. tt.

A gr. Karácsonyi-díjra 1869-ben vigjátékok pályáztak; tizennégy vigjátékot vettünk át a főtítkári hivataltól. E művek közül kettő, a X-ik és XIV-ik számú, inkább szoros értelemben vett dráma, mint vigjáték; a XI-ik számú a mysterium és moralitas

régi formáját igyekszik föllevenitni a tehetség nyomaival ugyan, de épen oly kevés biztossággal mint izléssel; a III-ik s a XII-ik számú a történelemből vette tárgyát; a többiek a jelenkorban játszanak. A legtöbb köztük bohózat vagy a bohózat felé hajlik, de nem hiányzik a tulajdonképi, sőt a fensőbb vigjáték felé való törekvés is.

Ennyi különböző fajú és értékű, annyi különböző egyéniségű költő miatt bajos néhány általános vonással jellemezni a pályázatot. De mégis, ha van valami jellemző, a mi a pályaművek legtöbbször átvonul, az a jellemrajz elhanyagolása, a cselekvény bonyodalmára majdnem kizáróan fordított gond, inkább a színpad és színművek, mint az emberi szív és társadalmi élet tanulmánya. Nincs ok kicsinyleni vagy épen hibáztatni a cselekvényre fordított gondot, mert épen az egységes, gyors és erős összeállítások között fejlődő cselekvény a drámai költészet főjellemvonása. De hathat-e reánk, mélyebben bármily ügyesen szőtt cselekvény, ha nem a jellem és szenvedély rajzából szíja éltető nedvét? Ringathat-e bennünket illúzióba a fordulatok és helyzetek bármily változatossága, ha minden nyomon érezzük, hogy mindebben kevés a költői igazság? S emberek helyett, bármily ügyesen mozgatott bábok kielégíthetik-e az emberi szívet, mely fájdalmi és örömei, gyarlóságai és tévedései rajzát keresi a költészetben? Régi vita tárgya és sok egyoldalúsággal vitatták a mi irodalmunkban is, hogy melyik főbb a drámai költészetben: a jellemrajz-e, vagy a cselekvény? Úgy hiszszük egyik félnek sincs igaza. Mennél nyomósabb okok hozhatnak fel akár a jellemrajz, akár a cselekvény védelmére: annál inkább meggyőződünk annak igazságáról, hogy a jellemrajz és cselekvény összhangja alkotja a valódi drámát s ez összhang alsóbb vagy felsőbb foktól függ valamely drámai mű csekélyebb vagy nagyobb értéke.

A színpad és színművek tanulmányáról sem akarjuk lebeszélni drámaíróinkat. A dráma földje a színpad, s az épen nem a véletlen szüleménye, hogy az ujjkor legnagyobb drámaköltői, Shakspeare és Molière, színészek voltak. A ki tanulta a színpad természetét, s különböző osztályokból egy nagy tömegbe gyűlt hallgatóság hajlamait, tulajdonkép a drámai forma titkait tanulta. A valódi dráma színpadon és olvasva egyaránt hat s épenugy megragadja a nagy tömeget, mint kielégíti a mélyebben gondolkodót, ha nem is mindig ugyanazon okból. Bizonyára, ha a drámaíró minél több dráma közvetlen hatását vizsgálja, saját művészeete hatásának annál több eszközt ismeri. De mindez nagyrészt csak a forma tanulmánya. A tartalmat nem a színpad, hanem az élet tanulmánya adja. S ha a költő mellőzve e tanulmányt, főleg a színpadtól vesz tárgyat és lelkesülést, csak a színpadot fogja másolni a színpadnak s nem a színpadnak az életet. A színpad és élet tanulmányának összeolvadása épen oly nagy befolyással van a dráma sikerére, mint a jellemrajz és cselekvény összhangzata. Tulajdonkép egymást szülik, táplálják, de meghasonlva egyszersmind egymást teszik tönkre.

A bíráló bizottság a tizenhét pályamű között ötöt talált kiválóbb figyelemre méltónak. Az öt között a maga nemében legkitűnőbb a III-ik sz. „Az udvari bolond.” Történelmi vigjáték, mely hajlik a bohózat felé. A XIV-ik század elején játszák, III-ik Endre özvegyének udvarában. Az ifjú Brebir gróf álruhába belopózik az udvarba, hogy az udvarhölgyek egyikét, Jusztint, kit szeret s kitől szeretttetik, kivívja magának. Az ifjú cseh Venczel, választott magyar király is álruhába jár az udvarhoz, hogy megnyerje a királyleány, Erzsébet, szerelmét és kezét, de Jusztinba szeret s épen az ál-Brebir grófra bizza Jusztinhoz írt szerelmes levele átadását. Brebir gróf kijátsza a királyt, de ez is visszaadja neki a kölesönt, mert a midőn, mint Erzsébet leendő vőlegénye, fölfedi kilétét, Brebir grófot udvari bolondjává teszi. Ez megtartja a csörgő sípkát, hogy

ellenőrizhesse kedvesét s kijátszhassa a királyt. Csakugyan sikerül megnyernie bizalmát, s elhítteti vele, hogy Jusztin légyottra hívja. Arra is ráveszi, hogy a gyanu elkerülése végett az ő udvari bolond ruháját öltse fel a légyottra. A légyotton Jusztin helyett egy vén udvarhölgy jelen meg, majd az egész udvar, s az ifju cseh Venczel csúf-fá téve, elesik Erzsébet kezétől. Brebir gróf pedig megnyeri a Jusztinét. Szerző sok találékonysággal s rendkívül ügyesen szötte cselekvényét, noha maga az alap nem igen erős. Ugy látszik, hogy Brebir grófnak teljességgel nincs szüksége annyi furfangra, hogy megnyerje kedvese kezét. Házasságukat mi sem akadályozza, logfeljebb az, mit Brebir gróf mindjárt az expositióban megemlít, hogy őt Jusztin mint íródiákat szerette meg s tudni akarná: vajon hű maradt-e most is hozzá. De erről mindjárt az első felvonásban meggyőződhetett s ha fölfedve magát, mint kérő állana elébe, aligha vége nem szakadna az egész vigjátéknak. Az sem valószínű, hogy Venczel egy ismeretlen ifjuba mindjárt az első perczben annyira megbizik. Igaz, szerző Venczelt meglehetősen együgyűnek rajzolja, csak az a baj, hogy néhol mégis oly ügyes és találékony, mintha helyette maga a szerző szerepelne. Mindamellet a cselekvény bonyodalma méltánylatot, sőt dicséretet érdemel. Polyvást új meg új fordulattal emelkedik, a fejlődés gyors és érdekesfeszítő egész a kifejlésig. A helyzetek mulatságosak, a párbeszédnek élénkek, nyelvo és verselése szabatos, s izlést árul el. Azonban a jellemrajz csekély becsű. A színpad ismert s meglehetősen elkopott alakjaival találkozunk minduntalan, minők Hannesik, Deodata, sőt Venczel, Brebir gróf, Jusztin is inkább csak külső, mint benső érdekelt tudnak költeni. Kevés bennük az élet elevensége, melege; a jelmez kirívó piporéjébe öltözték s igen érzik rajtuk a színpadi festék szaga.

A XII-dik sz. „*Színre színt*,” mely szintén történelmi vigjáték, magasb törekvést, költőibb irányt és teltséget árul el, de minden egyébben jóval hátrább marad. Szerzője Mátyás király és Bánfi mondáját dolgozta fel, melylyel már többször megküzdöttek vigjátékíróink s kevés sikerrel. Szerzőnek sem sikerült. Azt nem tagadhatni, hogy mind komikaiban, mind több lélektani tapintattal fogta fel tárgyát, mint elődei. Mátyás király és Bánfi együtt éltek le kalandos és esélesap ifjuságukat. Bánfi jól tudja, hogy Mátyás király nem igen nagy tisztelője a női erénynek, s miuthogy a leányt, kit el akar venni, együtt látták meg s már ekkor észrevette Mátyás csábító hajlamát, elhagyja az udvart. titkon házasodik, hogy így megóvja nejét Mátyás ostromló udvarlásaitól. Mátyás megtudva ezt, sértve érzi magát, a Bánfi várába megy s közvetlen az esküvő után elküldi őt követségbe, majd az úton elfogatja és börtönbe vetteti. A nő megtudva mindezt, elhatározza, hogy mind férjét, mind a királyt megizsaszítja, amazzal bizalmatlansága, emezt csélesapságáért. S csakugyan az udvarba jövén. kaczerkodik kezd Mátyással, ki csakhamar bele szeret. A nő végre a királyt kijátszsa s férjét megszabadítja. Mátyás meghódol a női erénynek s kibékül a boldog párral. Egy ifju házas féltékeny bizalmatlansága barátja iránt, mely ezt csábításra ingerli, a nő sértett önérzete, mely mindkettő ellen fordulva mindkettő felett diadalt ül, igen jó komikai alapeszme. Kár, hogy a felfogás ereje nem tart lépést a végrehajtás burzosságvával. A jellemrajz szembeütő hibákat mutat fel, a cselekvény szövevénye durva. A három főjelen majd mindenike organikus bajban szenved. Méltánylattal kell ugyan kiemelnünk, hogy Bánfi jellemrajzában nem esett szerző elődei hibájába, kik általában csaknem a monomaniáig féltékenynek festették Bánfit s ennél fogva ki sem gyógyíthaták e betegségből csak azzal, hogy többé nem volt oka Mátyástól félteni nejét. A szerző Bánfija csak a királytól félti nejét, s így ha e gyanuja eloszlik, hihetünk kigyógyulásába. De

szerző a gyanu eloszlatására rossz eszközt választott. Midőn Bánfiban neje álkaczérsága felkölti a féltékenységet s nejének sem hiszen, ki alakoskodását bevallja, hogyan hihiessen a szöktetési terv őszinteségében is csak azért, mert Cseneházy is ajánlja, s hogyan hagyhassa nejét a légyotton egyedül a királylyal? Általában a három főjellem között a Bánfió legkevésbé sikerült.

Margit, Bánfiné, jelleme már sikerültebb. Helyenkiut sok szeretetreméltóság és kellem nyilatkozik benne. De a jellem expositiója nem igen van összhangba a további fejleményekkel. Margit egy száműzött herceg leánya, kit atyja távol a nagy világtól, magányban nevelt fel. Szerző mint a természet naiv szülöttét mutatja be, kiből hő szenvedélyek nyugosznak, de aki alig tud valamit a nagy világról, s ime a midőn megjelen az udvarban, annyi bátorságot s kaczeréságot tud kifejteni, a mennyit épen nem vártaunk tőle. Cseleszövénye igaz hogy durva, de ezzel szerző nem akarta jellemezni. A király szintén érdekes alak s nem hiányzik benne valami királyi is. De a mű végén egy kissé együgyűvé törpül, midőn Margit férje börtönének előszobájában légyottot ad neki s ő semmitsem gyanítva, egy eléggé durván szőtt csel hálójába esik. Egy eszes, tapasztalt s galant királyt nem lehet ily durva módon rászedni. Általában véve szerző keveset gondol cselekvénye valószínűségével és művészibb szövésével. Neki elég bármely gyöngye indok vagy csekély körülmény, hogy tovább bonyolítsa, előtte a fő, hogy a kínálkozó helyzetet, melybe cselekvénye bele zökkent, kibányászsza. Ekkor aztán valóban sok költői erőt fejt ki. Ha olyan volna egész műve, mint egyes jelenetei, ha egy jellemet oly következetesen tudna végig rajzolni, mint azt egy-egy mozzanatban feltüntet, kitűnő drámaíróvá üdvözülhetnénk benne. E mellett a szerző világa nem annyira a realis világ, mint bizonyos képzelti, művét oly nemű levegő veszi körül, mint a minő a népmeséké. Nem csak a conventionalis dolgokat tapodja lábbal, de a határozott, kényszerű viszonyokat is. Mátyás király korát és udvarát egyetlen vonással sem érinti e mű. Mátyás, a hatalmas és pompaszerető király egy börtön előszobájában fogadja a nápolyi követtséget. Udvarába ki s bejár mindenki, mint a korcsmába, s a mesevilág naiv illeme határozza meg ez egész személyzet hangját. Általában a mű különös vegyülete az erőnek és gyöngeségnek, a költőinek és alantjárónak. S ez még külsőségekben is nyilatkozik: egy-egy jelenetben kitűnő technikát tapasztalunk, s az egész mű tulterhelt, nehézkes, s kelletténél hosszabbra nyulik, annyira, hogy jelen alakjában a színpadon bajosan állhat meg. Nyelve itt erőteljes, amott bágyadt, itt szabatos, amott zavart; s ilyen verselése is. A meg nem érlett conceptio és az olsiötés nyomai mindenütt, annyira, hogy a bíráló bizottság inkább csak a szerző tehetségét képes méltányolni, mint magát a művet.

A VI. sz. „*Ne fujd a mi nem éget*“ és az V-ik „*A kortes nők*“ a jelen életben játszanak. Az elsőben egy öreg ur akarja kigyógyítani szintén öreg barátját, ki egy fiatal nőbe szerelmes, de gyógyítás közben maga is bele szeret s így barátja versenytársa lesz. Mindkettőt egymás által kijátsza, és kigyógyítja egy fiatal unokaöcs, részint, hogy maga nyerje meg az özvegyet, részint, hogy egyik öreg ur leányát kedvese karjába segítse, kit atyja épen neki szánt. Az alapeszme komikai, a helyzetek is elég mulatságosak, de a jellemrajz nagyon felületes, a magyar társadalmi élet egyetlen találó vonását sem vesszük benne, s az egész szelleme igen alantjáró. Ugyanez áll a „*Kortes nők*“-ről is. Itt politizáló asszonyok szerepelnek, kik a politikai részvét leple alatt saját szívök pártját követik. Az alapeszme jó, valamint tárgya is, sőt a cselekvény szö-

vésében is gyakorlottság nyilatkozik: de jellemrajza még felületesebb az előbbinél, s még kevésbé lehet elfogadni a magyar társadalmi élet rajzának, mint amazt. Szerző a fensőbb társaságot akarja rajzolni, melyet általában nem ismer. Mind a társalgási hang, melyen személyeit beszélteti, mind a jellemzés módja, melylyel őket bevezeti, elárulják, hogy a szerző képtelen a fensőbb körök komikai oldalát rajzolni. S míg komikai alakjai némi visszatetszést keltenek, a nem komikaiak, minők Östelki, a jobboldali képviselő-jelölt és kedvose Klári, igen unalmas erényességek. Épen ily unalmasan festi az erényt a X-ik sz. „*Politikus asszonyok*“ című mű szerzője egy baloldali képviselő szemléjében. E mű különben nem vigjáték, hanem szorosz értelembe vett dráma, s a bíráló bizottság csak azért kívánta megemlítetni, hogy méltányolhassa a szerző törekvését, mely a magyar társadalmi élet rajza felé fordult s megróhassa azt, hogy napjainkban játszó drámájába egy magyar miniszterelnök megvesztegetését és bukását szövi be, holott a magyar miniszterelnököt se meg nem vesztegette, se még meg nem buktatta senki. A költőnek nincs joga ily szabadságra, s ez legkevésbé illik egy oly íróhoz, ki a magyar társadalmi életet híven akarná rajzolni.

E művek valamelyikét kellett a bíráló bizottságnak a Karácsonyi-pályadíj 400 aranyával megkoszorozni. Két bíráló arra szavazott, hogy a díj ne adassék ki, három, hogy kiadassék, de megosztva két mű között. Azonban arra nézve, hogy melyik két mű részesüljön a 200-200 arany jutalomban, a három szavazathól álló többség nem tudott megegyezni s így egyhanguan a pályadíj ki nem adásának ajánlása határozottatott. A bíráló bizottság tiszté csak a bírálatig terjedvén, az akadémia bölcseségétől fog függeni, hogy a díj az 1871-ki Karácsonyi-pályadíjhoz csatoltassék-e, vagy ez évre külön tűzessék ki? A bíráló bizottság nem volt engedékeny, de túlszígoruan sem járt el s tekintetbe vette viszonyainkat. Maga a pályázat mutatja, hogy a tehetségek nem hiányzanak, de gyakran szűnyad bennök a magasb becsvágy s könnyen megfélemedeznek az eszményről. A bíráló bizottság az eszmény és magas becsvágy kultusát hiszi éleszteni, midőn a pályadíj kiadását nem ajánlja.

E vélemény alapján a gr. Karácsonyi jutalom ez alkalommal kiadható nem lévén, a szerzők jeligés levelei Szilády Áron és Vámbéry Ármin II. tt. mint elnökiileg ki nevezett küldöttség által, még az ülés folyamában, felbontatlanul megsemmisítettek. Azon kérdés eldöntését, mi történjék a most ki nem adott 400 arany díjjal, az összes ülés, átteszi az illető I-ő osztályhoz, véleményének a következő összes ülésre leendő beadása végett.

116. A főtítkár jelenti, hogy a Marczibányi alapítványból, most már harmadszor, kitűzött (40 aranyos) jutalomkérdésre (tárgy: idegen szólásmódok a magyar nyelvben), melynek határideje f. é. márcz. 31-én telt le, nem érkezett pályamunka.

Tudomásul vétetvén, közlendő az I. osztálylyal, hogy nagy gyűlést megelőző értekezletében e körülményre figyelmezzon.

117. Olvastatott az I. osztály f. é. márcz. 28-án tartott ülése jegyzőkönyvének 103. (21.) pontja, mely szerint Vámbéry I. t. „Az Ujgurok nyelvmélei“ cz. munkája kiadására felajánlott mintegy 700 ftnyi segílyt az idei költségvetésbe oly módon kéri fölvetetni, hogy az osztály által legsürgetőbb kiadványúl már ajánlott „Kalevala“ fordításának ez évben csak nyomtatása történjék, a mintegy 800 ft. írói díja pedig a jövő évi költségvetésre halasztható legyen.

Az osztály indítványa elfogadtván, felkéretik az Igazgató Tanács, annak értel-

mében 700 ft. segélynek az „Ujgurok Nyelvemlékei“ nyomtatási költségeül az 1870-ki budgetbe leendő fölvételére.

118. A főtítkár előterjeszti az állandó könyvtári bizottság f. é. márcz. 2-án tartott ülése jegyzőkönyvét, melyben vélemény adatik az akadémiái összes ülésekből időnkint oda áttett s az akadémiái kiadványokat ingyen, vagy csereképen kérő megkeresésekre; melyek során:

A debreczeni országos gazdaságintézetnek, az ügyrend 177. c. pontja alatti kiadványokat;

A szentpétervári udvari ministerium keblében levő „Commission Impériale Archéologique“ számára, a 176. g.) alattiakat;

A gy. főhérvári Batthyányi könyvtárnak a 177. a) alattiakat; a multa nézve is, a mennyiben példányok vannak;

Siciliában a cataniai „Accademia Gioenia di Scienze Naturali“ számára a 176. e) alattiakat;

A bécsi „Pázmán intézeti Magyar Irodalmi Iskolá“-nak a 177. m) alattiakat; multa pedig a szépirodalmi s bölcsészeti külön kiadványokat.

A brassói ágostai hitv. gymnasiumnak a 177. g) alattiakat, multa nézve a Corpus Grammaticorum, a Fiun Nyelvtan és Chrestomathiát.

A pesti kir. egyetemnek jövőre a 177. a.) alatti minden kiadványt, multa nézve a hiányok pótlását.

A sz. pétervári „Observatoire Physique Central“ részére a 176. n) alattiakat.

Az „Établissement Geographique“ brüsseli magán intézet számára, kívánság szerint, 1870-től fogva csak a Monumentákat, addig a folyó munkák kiegészítettévé ajánlja a bizottság megadatni.

Ellenben Moenich Károly és Orthmayr Tivadar magánosok kérelmét azon okból véli nem teljesíthetőnek, mert ily előzmény által az Akadémia elláthatlan kérelmezéseinek tenné ki magát.

A bizottság javaslatát az összes ülés elfogadván, a kiadványokat az illető intézetek számára megadatni s az ügyrend főtebb kijelölt pontjai alá a mondott intézeteket fölvételni határozza.

119. Ugyan csak az állandó könyvtári bizottság a f. é. január 31-iki összes ülés 29. számú határozata folytán jelenti, hogy miképen a könyvtárnok felvilágosításából Sztoczek r. t. észrevételét illetőleg, kitűnt, a mathem. és természettudományi munkák nem az újabb könyvbeszerzések által vannak hátrányba tolva, hanem az akadémiái könyvtár könyveinek összes számához képest látszik azok száma kisebbnek az arányosnál; mi, ha könyvtárunk keletkezését és ajándékok általi gyarapodását tekintjük, igen természetes. A bizottság ajánlotta a könyvtári hivatalnak, hogy az új vételeknél a mondott két tudomány szak arányos gyarapítását szem előtt tartsa. Az olvasó terem kívánt elrendezése azaz bővítése, több tisztviselő nélkül, bajosan történhetik, a helyiség sem lehet nagyobb: azonban valószínű, hogy ha a pesti három nyilvános könyvtárnak, rendeltetése szerinti, osztályozása megtörténik, a nem-tudományos czélból olvasó közönség az Akadémia terméből kimaradván, ez által a hely szűkén, s némileg a személyzet hiányán is, segítve lesz.

Tudomásul szolgál.

120. Előterjesztetett az új alapítványok vizsgálatára kiküldött állandó bizottság f. é. márcz. 31-én tartott ülése jegyzőkönyvéből az Etl alapítványra vonatkozó pont.

mely szerint a bizottság a math. és természettudományi osztály márcz. 28-i jegyzőkönyvében kifejezett javaslatát ez alapítvány kezelésére nézve elfogadhatónak véli; oly hozzáadással, hogy miután az Akadémia ügyészének az Igazgató Tanácshoz tett jelentése szerint, a kamatok csak 1871. január 2-ától kezdve lesznek folyóvá, hogy mégis az ösztöndíjak ez évi octobertől fogva kiadathassanak, azon 200 ft, mely a két ösztöndíjasnak az alapító által egyenkint meghatározott 300 ft ösztöndíján felül az Akadémia részére maradna, első évben az ösztöndíjakhoz csatoltassék, ez által pótoltatván a f. évi october—decemberre eső hiány, melyet az Akadémia sajátjából előlegezvé, az ösztöndíjra a pályázatot még ez évben hirdesse ki. Jelesül utasíttassék a III. osztály a 6 tagú felügyelő bizottság oly módoni megválasztására, hogy erről még az akadémiái szünetelő előtt jelentést tehessen s a pályahirdetés megtörténhessék. E hattagu bizottság felhatalmazandó lenne aztán, az aug. 1—15 napjain beérkező folyamodványok elfogadására, azok meghírlása után az ösztöndíjasok kijelölésére, az akadémiái főtitkár útján az ösztöndíj egy részének folyóvá tételére, hogy az illető ifjak october elején kiutazhassanak. S mind erről a felügyelő bizottság az octoberi összes ülésnek jelentést teendő.

A javaslat elfogadtatván, és határozattá emeltetvén, a III. osztály az e szerinti eljárásra, jelen jegyzőkönyv kivonata által, utasíttatik.

121. Szintén az alapítványi állandó bizottság néh. Kövesligeti *Román* Ferencz végrendelete tárgyában, ki *munkácsi, farnosi, kis-dobronyi, badalai*, valamint a végrendeletekkel illető helyein nem érintett, s a végrendeletkezés után szerzendett ingatlan vagyonaikat, egy rokona, mint általános örökös halála esetében az Akadémia rendelkezése alá hagyja, örökös alapítványul, melynek kamatai *kirekesztőleg s általában magyar és a magyar fajnak fenntartására, megőrzésére és szellemi emelésére irányzott intézkedés* valóstítására fordítandók, — e végrendelet tárgyában a bizottság azt véli, hogy a főntebb röviden egybefoglalt cél az Akadémia céljával azonos lévén, az alapítvány elvileg elfogadható, de egyszersmind a jogi és pénz vagy gazdaságügyi oldal kellő felderítése, nyilvántartása, ellenőrzése végett a végrendelet az Igazgató Tanács elé terjesztendő. Az alapítvány jövedelmének az alapító céljaira mimódon leendő felhasználását illetőleg, a bizottság korán véli az intézkedést, mivel az örökös, kinak halála esetére az Akadémia e vagyonhoz jut, még életben van.

Az összes ülés e véleményét magáévá teszi, egyszersmind a végrendeleti másolatnak az Igazgató Tanács elé terjesztését határozza.

122. Akin Károly lev. tagnak a mult üléstől ez összes ülésre halasztott indítványa felolvasatik.

Az indítványtevő, a késői előterjesztés miatt kifogást tévén, ismét a közelebbi összes ülésre halasztatni kéri, a mi határozatba megy.

123. A főtitkár felolvassa Senkvicz Kovachich József Miklós kir. tanácsos és országos rendszerinti levéltárnok úrnak az akadémiái elnökhöz intézett levelét, mely melléti jegyzékben foglalt, általa nagy szorgalommal gyűjtött országgyűlési iratokat és naplókat, nem különben több orsz. választmány munkálatait, összesen 175, részint írott, részint nyomtatott kötetben, az akadémia könyvtárának felajánlja, s az átvétel felé valakit megbízatni kér.

Az Akadémia nagy köszönettel fogadja e becses gyűjteményt, s annak átvételével a könyvtárnoki hivatal bizza meg; egyszersmind a nagy elnök urat fölkéri, hogy az Akadémia köszönetét elnöki levélben tolmácsolni kegyeskedjék.

124. Ugyanaz bemutatja a nm. elnök úr által áttett levelét az *aradi első takaréks*

penztör igazgatójának, mely szerint e társaság közgyűlése, a magyar Akadémia palotája javára két száz o. é. frtot adományozott; mely összeget az igazgatóság mellékelve be is küldte.

Átteendő a M. Földhitel Intézethez; az Akadémia köszönete pedig az aradi t. karékpénztárnak, elnöki levélben, tolmácsoltatni fog.

125. Jelenti még a főtítkár, hogy néhai Konopi Czigler Antal pesti lakos, szóbeli végrendeletben, négyszáz forintot hagyott az Akadémiának; mely összeget örökösei a köztök létre jött egység szerint, lefizetni ajánlkoztak.

A m. Földhitel Intézet annak fölvételére a főtítkár által már utasítva lévén, hálas tudomásul vétetik.

126. Szilágyi Ferencz l. t. írott jelentésben előadja, hogy az „Értekezések” során megjelent „Zilah történelméből” című munkája 50 példányát az akad. raktárból átvévén, Zilahon és vidékén elárultatta, melynek az eláruló részére levont 30% után fenmaradott árát, harmincz o. é. forintot ezennel mellékl.

Köszönet kifejezése mellett, áttétetik a m. Földhitel Intézethez az akadémiai pénztárba.

127. A főtítkár bemutatja két példányban a „Programma Certaminis poetici, ab Académia regia disciplinarum Nederlandica ex legato Hoeuffliano indicti, anno MDCCCLXX.” cz. körlevelet.

Tudomásul vétetvén, egyik példány valamely érdeklött tagnak. kívánatára, kiadható.

128. Az I. magyar gőzhajó társaság által a Magyar tud. Akadémia czimére kiállított szabadjegy ügyében Szilády Áron l. t. azt a felvilágosítást adja, hogy a társaság kész ezt névre szóló jegyekkel becserélni, ha a mult évi ily szabad jegyek beküldetnek.

A mennyiben ez még nem történt volna, a mult évi jegyek küldessenek be.

129. A főtítkár jelentést tesz a f. é. febr. 28-tól márcz. 28-ig beérkezett ajándék-, csere-, és köteles könyvpéldányokról. Jelesül

I. Testületektől.

Société des Antiquaires. Kopenhága. a) Brunetto Latinos Levnet og Skrifter. b) Compte-rendu. 1868. 1—2. 3—4. livr. 1869. 1 livr. c) Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandling 1853—1869. d) Skrifter Naturvidensk. og Mathem. Afdeling I. II. III. IV. 1. 2. V. VI. VII. VIII. 1. 2. 3. 4. 5. e) Historisk og Philosophisk Afdeling I. II. III. 1. 2. IV. 1. 2. 3.

Verein für Mecklenburg. Geschichte und Alterthumskunde. Schwerin. Jahrbücher und Jahresberichte. 34-ter Jahrgang.

Museum Francisco-Carolinum. Linz. XXVIII. Bericht.

Gesellschaft für allgemeine Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. V. B. I. H.

Académie Imper. des Sciences. Pétersbourg. a) Otszet ob odinnadczatom pri-szuzsdeny nadrag Grapha Uvarova. b) Bulletin. Tom. XIV. No 1. 2. 3. c) Mémoires. Tom. XIII. No 8. Tom. XIV. No 1—7.

Déli Szláv tört. és régiségi társaság. Zágráb. Arkiv. Knj. IX. X.

Zoologisch-Botanische Gesellsch. Bécs. Verhandlungen. XIX. B. b) Hasskarl. Dommelinaceae indicae inprimis archipelagi indici.

Kön. Preus. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. Mai 1869.

R. Geograph. Society. London. Proceedings. Vol. XIII. No 5.

Kais. Akad. der Wissensch. Bécs. Anzeiger 1870. No 6. 7.

Société Archéologique. Luxembourg. Publications. Vol. XXIV.

Observatoire Physique Central. Pétersbourg. a) Repertorium für Meteorologie I. B. I. H. b) Annales. Année 1865.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. Mittheilungen XVII-ter Jahrgang. I. H.

Angol kormány. London. Return (foreign import duties) 271—II.

Érseki hivatal. Kalocsa. Schematismus cleri archidioecesis Colocensis ad 1870.

Magyar Sion szerkesztősége. Esztergom. Magyar Sion. Febr. 1870.

II. Magánosoktól.

B. Orbán Balázs. Pest. A székelyföld leírása. IV. köt.

Ponori Thewrewk Emil. Buda. A nyelv optikája.

Egervári Ödön. Pest. Bátori Schulz Bódog emlékiratai.

III. Köteles példányok.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Popu: Elemente de Istoria si Geographia.

Gyulai István nyomdája. Arad. A Békésmegyei gazd. Egylet Értesítője, 1868/9. re és 1869/70-kinek 1. füzet.

Ev. ref. tanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház 1869. június havában Sz. Keresztúron tartott köz zsinatának jegyzőkönyve. b) Erdélyi Muzeum-egylet Évkönyvei. V. köt. I. füz. c) Fábíán: Innepi és alkalmi imák. d) Nagy és Simén: Unitarius írók a XVII. századból I. köt. e) Czelder Márton működése Romániában. 1861—1869. f) Erdélyi nagyobb naptár 1870-re. g) Erdélyi képes naptár 1870-re. h) Szilágysági képes naptár 1870-re. i) Nagyenyedi naptár 1870-re. k) A vegyes szolgálmány Erdélyben. l) Nemzeti színházi zsebkönyv 1870-re. m) Instructiune pentru antistii comunitatiloru.

Mihalik István nyomdája. Selmecz. Erdészeti Lapok. IX. évfolyam 2. füz.

Tizenötödik ülés.

A III. osztály (mathem. és természettud.) ötödik ülése.

1870. ápril 11-kén.

Sztoczek József osztály-elnök elnöklése alatt.

131. (22.) Say Mór l. t. széket foglal „Az állati munka és annak forrása” című értekezés fölolvásával, melynek kivonata következő:

Értekező az eröművi hőelmélet azon alaptételéből kiindulva, hogy a hő és a munka egyenértékűek, röviden ismerteti a hő és munka mértékeit, elsorolja azon módszereket, melyek alapján a hőnek a munkával való egyenértékessége kipuhatoltatott, és leírja azon érvelést, melynek alapján a hőegységnek munkaértéke 424 kilogrammeterben állapítottat meg. Ezeket előrebocsátva áttér arra, hogy a vegyfolyamok gazdag hőforrások, következként munkaképesek is. A tárgyra vonatkozólag azon vegyfolyamokat emeli ki különösen, melyek az anyagoknak heves élenyülésekor, égés közben, és azoknak az állati szervezetben való lassu élenyülésekor, az emésztés közben mennek végbe. Párhuzamba állítja a gőzgép munkáját az állati munkával; mindkettőnek forrása az anyagélenyülés, a gőzgépnél a kazán alatt égő szén, az állati szervezetben az emésztés által élenyülő tápszer szolgáltatja a hőt, mely részben munkává változik. Főlemlíti, hogy a tápszerek légenyirtalmuk és légenymentesek, az előbbieik izomképzőknek, az utóbbiak légzési szerekeknek is neveztetnek, minthogy értékük a légzés által eszközölt élenyülésnél jut érvényre. Azon nézet, hogy a légenymentes tápszerek az állati hőt tartanák fönn, az izommunka forrásai pedig a légenyirtalmu tápszerek volnának, ma már jelentékenyen módosult. Fick és Widliconus, továbbá Pettenkofer és Voith pontos kísérletek alapján, a kivált carbonylamid mennyiségének meghatározása által kimutatták, hogy az erős munkánál az izom nem használtatik jobban el, mint a nyugvásnál; ellenben, hogy a munkánál a szén és a könnyélenyülés, mi kivált a szénsav és víz mennyiségéből határozottat meg, igen jelentékenyen növekszik. A légenyirtalmu tápszerek az izomnak folytonos épentartására szolgálnak, az izmok által végbevitt munkát azonban nagyobbrészt a szén és könnyirtartalmu tápszerek élenyülése szolgáltatja. Frankland kísérleteinek alapján például 1 gramm ösztövéres marhahús az állati szervezetben élenyülve 604, 1 gramm keményítő pedig 1657 kilogrammeter munkát képes végbeinni.

Az önkényű mozgást nélkülözö növények gyűjtik hosszú időn át a föld és levegő alkatrészeiből azon vegyeket, melyeket az állati szerv néhány óra alatt megemésztve hőre és ez által izommunkára változtat. A növények képezik tehát az állati erő tárházát.

Ha végre azon szerves gép, melyben a növények által gyűjtött erő izommunkában találja értékesítését, megáll, akkor ezen szünet állandó leend. Az álló gőzgépet a kazán alá rakott tűz újból megindítja; ellenben nincsen Prometheus, ki az élettelen állatba éltető tüzet hozna.

Mint székfoglaló birálat nélkül kinyomatandó.

132. (23.) *Martin Lajos* l. t. előadást tart „A csavar felületekről” mint befejezését a kir. m. Természettudományi társulatnál már évek előtt hason című munkájának, mely kivonatban következő :

Az érték. egy 1856-ban megkezdett munkát fejez be. Értekező akkor, mint azt az Akad. 1860-ki Értesítőjében megjelent egyik értekezésében már megemlítette, forgó röppentyűket tervezett, melyek rajtuk

kívül alkalmazott csavarszárnyak segítségével forgási tengelyük irányában mozgásba jönnek. A röppentyű — a kért állami segélypénz megtagadtatván — nem lett megkísérelve; de az avégre kiszámított csavar-fölület a triesti Lloyd költségén megpróbáltatott.

A csavar nem rezeg, rondes viszony alatt igen jó hatáshoz, de rendkívüli, nem kedvező viszonyok alatt erejéből többet vesz, mint az eddig divó csavarok. A szárny t. i. mely, ha egészen víz alá merült, 108 percenkénti forgás mellett óránként 9 mfdre hajtott azon esetben, ha fölfelé álló lapja csak $\frac{3}{4}$ lábba is a víz színvonala fölé emelkedett, ugyanannyi forgás mellett csak 6 mfdet volt képes elérni; a csavar átmérője 6 lábnyi volt.

E feltűnő veszteség kétségkívül csak a szárnylap külső szegélyzetének helytelen megválasztásából keletkezett, s bebizonyította, hogy a legjobb hatású csavar három külön feltételnek kényszerül megfelelni. Először kell, hogy a fölület mértani alakja kellő görbületű legyen azért, hogy a szárny mivelete, rondes viszonyok alatt, a maximum feltételének megfeleljen; másodszor kell, hogy a kellő szerkezetű fölületből oly kiszelvénny szárnyul használtassék, melyre nézve az erővesztés, nem kedvező körülmény alatt, a minimum feltételének megfelel; s harmadszor kell, hogy a szárny, ha egyenes irányu előhaladásában rögtön megállítatik, absolut legnagyobb nyomást gyakoroljon. Ezekhez a gyakorlatnak még egy követelmény járul, hogy t. i. a csavar előre úgy mint vissza felé egyaránt használható legyen.

A probléma a négy feltétel szerinti felfejtése ugyanazon egy egészetből:

$$P = \xi \gamma \omega^2 \int q r dr \left(r \operatorname{tg} \alpha - \frac{c}{\omega} \right)^2 \cos^2 \alpha$$

indul ki, melyben ξ és γ a közeg ollenállását és sűrűségét, ω , r és φ a szárny szögi sebességét, sugarát és azon szögét jelenti, melyet a kiszelvénny r sugár alatt elfoglal; α az r sugár alatti hajlási szögöt, s végre c a szárny egyenes irányu sebességét jelenti.

Az első feltételnek megfelel a szárny, ha

$$\frac{dP}{d\alpha} = 0; \text{ a másodiknak felel meg, ha } \frac{dP}{d\varphi} = 0$$

a harmadiknak felel meg, ha P -ben $c = 0$ tévén, a keletkező

$$P = \xi \gamma \omega^2 \int q r^3 dr \sin^2 \alpha$$

egészetet α szög végső határ értékére $\alpha = 54^\circ - 41'$ visszavezetjük, a negyediknek felel meg, ha q értékeit felezzük, s egyik felét igenlegesnek, második felét nemlegesnek vesszük. — Ez az értekezés két első szakaszának tartalma.

A harmadik szakasz a szélszárnyról (azaz a szélmalom kerékéről) t. i. a fölület alakjáról s az abból szelendő legkisebb veszteségű kiszelvénnyről szól, ha mindenben a legszélső határookra visszamegyünk.

A negyedik szakasz a gözcsavart tárgyalja. Ez egy új eszme,

melynek alapfogalma így adható: Legyen egy kellő tágas, mindkét végén nyílt cső valamely gőzkazánal összekötve. Ha a kazánban gőzt fejlesztünk, ez tehát a csövön át bizonyos sebességgel szabadba készül; s világos, hogy egy a cső belsejében alkalmazott kellő szerkezetű tengelyen szabadon forgatható szárnykészülék a csövön keresztül hatoló gőz által forgásba jöhet, s hogy az ilykép felfogott munkaerő más gépek hajtására fordítható lesz. S ez a gőzesavar alapeszméje.

Az ötödik szakasz végtére a sark tengelyes fölületekről általánosan szól, azok alaptulajdonságait ismerteti, az ilynemű fölületek egyenleteinek feltalálását, elemzését, átalakítását s faj szerinti beosztását mutatja, s végre ezen fölületek összfüggését taglalja a derékszögű rendszerre vonatkozó fölületekkel.

Birálatra bocsátatik.

133. (24.) Az osztálytitkár előadja Dr. Jurányi Lajos részéről előleges közlemény gyanánt ennek növényboncz- és élettani tanulmányai vázlatát a „*Psilotum triquetrum*“ — és a „*Ceratozamia*“ról — az előleges közlemény következő:

A korpafüfélék (*Lycopodiaceae*) spóratokjának keletkezési helye s értékéről fennálló ellentétes nézetek indítottak e vizsgálatomra, melynek eredménye röviden a következő:

A.) Értékére nézve a spóratok (*Sporangium*) egy az ággal, mert:

1. A tenyészcsúcson (*Vegetationskegel*) fellépő azon dudorok, melyek spóratok képzésre hivatvák, mindazon jellegekkel el vannak látva, melyek a tenyészágak dudorait jellemzik. Ugyanis mindketten egy három oldalú csúcsejjtel végződnek, és mindkettőnél egyenlőn erős és a törzs edénypamatával összefügg a képző szövet pamatja (*Cambialstrang*). Az alkat ezen azonossága okozza, hogy a spóratokokat képező- s a tenyészágak közt a kifejlődés első időszakában különbséget tenni nem lehet.

2. A képző szövet pamatja később egy elég erős edényköteggé (*Gefässbündel*) alakul, mely a kifejlett spóratokba mélyen benyúlik, úgy hogy a tok álló tengelye irányában futván, annak körülbelől alsó harmadában végződik. Ez edénypamat felett közvetlenül következő három-négy sejtsor sejtjei oly jellegekkel bírnak, mint azon képző sejt (Cambiumzellen), melyek a rostsövet-képezés czéljából az alakulást megkezdették, de annak első szakán túl nem léptek; e jellem- és helyzetükből világos, hogy ugyanazon származással bírnak mint az edényköteg képzősejtjei s így tulajdonképen annak folytatását képezik a spóratok tetőpontja felé.

3. Azon két levél, melynek hónaljában ül a kifejlett spóratok, s melyek egyikének vagy mindkettőjének szövetéből kellene fejlődnie a spóratoknak, ha az egy levélképlet értékével bírna, úgy mint azt Sachs a *Lycopodiaceák*ra nézve részint határozottan állítja, részint pedig bizonyosnak hiszi (*Lehrbuch d. Botanik* pag. 376. 379. 380) a *Sporangium*ma fejlődő kis ágdudor oldalán s pedig aránylag elég alant lép fel

levéldudor alakjában. E két levélke dudora nem egy időben, de nem is egyenlő magasságban emelkedik ki a spóratokká fejlődő ágnak — mint tenyészcsúcsnak — oldalán; későbbi képződmények tehát, mint a törzsnak spóratokká fejlődő dudora, s így ez azok által természetesen létre nem hozhatatik.

4. E nézet mellett szól még az említetteken kívül azon körülmény is, hogy a Psilotum levelei nem birnak edény-pamattal, és ez nem csak a teljesen kifejlett levelekre áll, mert habár a tenyészcsúcs kerületén fellépő s az oldalképletek létrehozására szolgáló különböző értékű dudorok, fejlődésük első időszakában alakra s nagyságra is egymással olyannyira egyezők, hogy külső megtekintésre közöttük az értékkülönbség fel nem ismerhető, mind e mellett is a levelek dudorai a spóratokok- s a tenyész ágakéitól azon sajátság által határozottan megkülönböztethetők, hogy a *levéldudorok képző szöveti pamattal* (Cambialstrang) *soha sem* birnak.

Azon körülmény, hogy a spóratokok — legalább ott, hol azok egymás után nagyobb számmal (5—8) fellépnek, elhelyezési viszonyaikra nézve, a levelek állásával látszanak megegyezni, látszólag nézetem ellen szól. De ha tekintetbe vesszük azt, hogy a levélállásra nézve éppen ezen növénynél semmi állandó, semmi törvényszerű s határozott szabályosság ki nem mutatható; továbbá azt, hogy az oldaltágok állási viszonyai kifejlett állapotukban nem csak itt, de egyáltalában mennyire eltérők lehetnek azon elhelyezéstől, melyben ők egymáshoz s az őket hordó tengelyhez voltak a tenyészcsúcson, s ha végre el nem kerüli figyelmünket azon körülmény sem, hogy e növénynek éppen azon szárai, melyek meddők (steril) azaz spóratokokat nem hoznak, a legnagyobb mértékben elágaznak: akkor azt hiszem, ezen egy ellenvetés, melyet fentebb kimondott nézetemnek ellenébe felállítani lehet, nem fogja megdönthetni állításomat.

B.) A mi a spóratoknak további kifejlődés-menetét illeti, az röviden előadva következőleg megy véghez:

A spóratok hosszönvekedése egy ideig egyedül a csúcssejt (Scheitelzelle) osztódásai által tartatik fenn, azokban a hosszönvekedés e módja csak addig követhető biztosan, míg az edénypamat kifejlesztésére szolgáló s a 2-ik pontban említett félig átalakuló képzőszöveti sejtek létre nem jöttek. Ez után a csúcssejt mint ilyen biztosan fel nem ismerhető, s a hosszönvekedés ekkor már a fejlődő spóratok felső sejtjeinek majdnem egyenletesen haladó osztódása által eszközöltetik. A csúcssejt osztódása által létrehozott szeletek (Segmente) előbb kétszer osztódnak érintői, azaz a fejlődő szerv felületével párhuzamos falak által. A mint helyzetre, úgy értékre nézve is különböznek a szeletek ezen osztódásai által létrejött sejtek; ugyanis a szeletek központi metszvényei (die Centralen Abschnitte) a fejlődő szerv közepében egy-két sejtsorból álló sejtköteget hoznak létre, mely annak képző sejtpamatát fejleszti ki, míg a közbenső és külső metszvények, minden iránybani osztódások által azon kezdetben egyenalkatu sejtekből álló szövetet hozzák létre,

melyből később a tok falának és válaszfalainak s továbbá a spórák és anyasejtjeinek képzésére szolgáló sejtesoportok válnak ki. E kiválás (Differenzirung) ugyanazon módon megy végbe, mint a hogy azt a virág porhonáiban a hímsejtek képződése alkalmával észleljük. Hogy a szeletek belső metszvényei által létrehozott központi sejtpamat csak két és nem három sejtisorból áll, annak oka az, hogy a csúcsejt egymásutáni osztódásai által létrehozott szeletek központi metszvényei közül a két első egymáshoz egy fél, a harmadik pedig az elsőhöz, egy egész, a másodikhoz pedig körülbelül szintén egy fél sejt magasságban állanak, a metszvények közül a harmadik mindig az első kettő közé esik, s míg kezdetben csak az első metszvény felett van egészen elhelyezve, később a metszvények gyors növekedése folytán majd egészen fölé emelkedik a második metszvénynek is; ez okozza, hogy a központi sejtisor két sejtjénél a válaszfal állása különböző magasságban különböző.

A spórák ősanasejtjeikből azoknak saját anyasejtjeik, s ezekben magoknak a spóráknak fejlődésére nézve röviden csak általában emelem ki itt, hogy e folyamat itt is úgy, mint más kryptogamoknál, a csirveles növények (Cotyledoneae) hím sejtjeinek fejlődéséhez igen nagyon hasonló, az itt talált egyes részletek leírását e helyen annál inkább elhagyhatom, mert azok csak alárendelt értékkel bírnak; csak azt akarom itt, mint a Psilotumra nézve jellemzőt kiemelni, hogy e növény spórái anyasejtjeikben nem az úgynevezett négyes fekvésben vannak (Tetradrische Lagerung) a mely különben a többi korpafüfélekénél s a legtöbb előtelepes (Prothallophist) kryptogamnál oly jellegzőn szokott előfordulni. — e helyett a spórák a teljesen kifejlett állapotban majdnem köbalaku anyasejtekben a köb négy egymással párhuzamosan futó élének megfelelőleg állanak.

Vizsgálatomnak végeredményét röviden a következőkbe foglalom össze :

1. A porhonok az őket viselő pikkelyek alsó felületén képződnek, hol is apró dudorok alakjában emelkednek ki a képző szövetből (Meristema). Kezdetben e dudorok szövete egyenlő nagyságu s alkatu sejtekből áll; de nem sokára bekövetkezik a hímsejtek ősanasejtjeinek létrehozására szolgáló szövetnek kiválása (Differenzirung). Ez ugyanazon módon megy végbe, mint azt az egy- és kétszikűeknél tapasztaljuk. A hímsejtek ősanasejtjeinek mindenike egy függélyes és egy vízszintes tal által osztódván, négy sejtire válik, s ezek a hímsejtek *sajátanyasejtjeinek* (Spezialmutterzellen) anyasejtjei. Ezek képleny-tartalmából

2. A saját anyasejtek egyszerűen úgy képződnek, hogy minden egyes sejt tartalma körül egy gyöngéd sejttel lép fel. E sejtek négy fióksejtire oszlanak és pedig rákövetkezőleg (Succedane-Theilung). Az első osztódás ezen sejteknél kivétel nélkül a legkisebb átmérő irányában álló síkban történik. Az osztódást megelőzőleg a sejt magva eltűnik, s helyette két új mag lép fel; e magnak fellepési helye egyszersmind középpontja az osztódás által képzendő fióksejteknek; e helyen maradnak ezen magvak mindaddig, míg e sejteknél is beáll az osztódás időszaka.

Ezen első osztódás egy szerfelett és szokatlanul vastag sejtenye fal által eszközöltetik, s ennek fellépésével egyidejűleg történik a tartalom megszűlése. Az ezen első osztódás által létrehozott két fióksejt osztódásánál azon sajátosság észlelhető, hogy e tostvéresejt osztódási síkja nem esik egybe, de közönségesen kereszteződik. Ezen falak tehát létrejötte után úgy állanak, hogy ha az egyik fióksejt osztódási síkja, az anyasejt első osztódási síkjával együtt függélyesen esik azon alapra, melyen a sejt fekszik, akkor a másik fióksejt osztódási síkja függélyesen esik az első osztódási síkra, de párhuzamosan halad az alappal. A saját anyasejt első válaszfala, vastagságára nézve a fióksejtek válaszfalait 10- sőt 20-szorosan is felülmúlja.

3. A saját anyasejt osztódása által származott négy fióksejt mindegyikében egy-egy hímsejt (Pollenzelle) képződik, melynek alkata eltér a *Zamia* hímsejtjeinek szerkezetétől, legalább azon esetben, ha áll az, a mit Schlacht e növény hímsejtjeiről írt. (Pringsheim: Jahrbücher für wiss. Botanik II-ik kötet 143. 144. 145. 155 lap.) Az ifjú hímsejtek egysejtűek (Einzellig), de nem sokára, ha anyasejtjeik üregéből kiszabadultak, egy válaszfal által egy nagyobb és egy kisebb, de világosan kivehető és elég tágas sejtre oszlanak. Ezen kisebb sejt nagyobbodik, és pedig úgy, hogy növekvése a nagyobb sejt központja felé halad mindaddig, míg magasságával a hímsejt átmérőjének körülbelül egy-harmadát eléri. Ha ez megtörtént, akkor ezen kis sejt alapjához közel egy haránt fal által egy kisebb s közvetlenül a hímsejt falához hozzá fekvő alsó, s egy nagyobb, félgömb idomu felső sejtre oszlik. Ez utóbbi az osztódást nem ritkán még egyszer ismétli, úgy, hogy ez után a hímsejtnak belsejében egy — három egymásfőle helyezett sejtből álló — kis sejttest található.

4. A hímsejtek, szétmetezett körtve darabokra szórattván, a tömlő képzésnél (Pollenschlauch-Bildung) a következőket mutatták:

A hímsejt belsejében képződött kis sejttest sejtjei változatlanul maradnak, s tömlőve azon nagy sejt fejlődik ki, a mely őket körülveszi, s mely a hímsejt osztódása által származott nagyobb fióksejt. A hímsejtek előbb duzzadnak, azután e szerfelett növekedő nagy sejt a hímsejtnak küllfalát (Exine) a kis sejttesttel átellenes oldalon felrepeszti, s az így támadott nyíláson, mint tompa és széles végű kis nyújtvány lép ki. Közvetlenül a tömlő kilépési ideje előtt, azon nagy sejt tartalma azon változást szenved, hogy benne nagy mennyiségű keménye (Amylum) testek lépnek fel; — ezek jelenléte a tömlőképzés ideje előtt — tehát friss és még a tömlőképzést előidéző körülmények behatásának ki nem tett sejtéknél, a tartalomban ki nem mutatható. A tömlővé fejlődő nagy sejtnek magva, a tömlőképzés elején eltűnik, hogy helyette egy vagy kettő, a már hosszára nyúlt tömlő végéhez közel ismét megjelenjen. Vajjon a tömlő végében a nemzés alatt, vagy ezen folyamatot közvetlen megelőzőleg képződnek-e sejtek, úgy mint az a Coniferákra nézve már biztosan kimutatva van, azt végleg eldöntennem természetesen nem lehetett, azon körülmény azonban, hogy e hímsejtek, alkatra oly nagy mértékben megegyeznek a Coniferákéival, továbbá az, hogy a hosszára nyúlt tömlő

végén nem egyszer láttam egy, sőt két sejtmagvat fellépni, legalább is igen valószínűvé teszik azt, hogy e folyamat a nemzés alatt itt, és valószínűleg a többi Cycadeáknál is véghez megy.

5. Legyen szabad e helyen még kiemelnem, hogy a teljesen kifejlett hímsejtek száraz állapotban a kis sejttessel átellenes oldalukon egy mély hosszanti árokkal bírnak, épen úgy, mint azt Schlacht a *Zamia* hímsejtjeiről a fentidézett helyen leírja s lerajzolja. Míg azonban Schlacht szerint a *Zamia* hímsejtjeinél ezen árok állandó, addig a *Ceratozamiánál* az ellenkezőt tapasztaltam, t. i. hogy ha ezen sejtek vízbe vagy hig cukoroldatba jutnak, a vízfelvétel következtében mindinkább felduzzadnak, s duzzadásuk nagyságával arányban halad elő azon mély árok eltűnése is, míg végre a sejtek többé-kevésbé gömb vagy tojásdad alakot nyernek, s az árok teljesen kiegyenlítettetik. Csak a teljesen elszáradt és összezsugorodott hímsejtek nem duzzadnak annyira, hogy áruk végképen elenyésznek. Ezen körülmény s az, hogy Schlacht azt állítja, miszerint a *Zamia* hímsejtjében levő *magános* kis sejtet csak akkor látta, ha e hímsejtekből sikerült finom metszeteket nyert, részint azt gyanítatják, hogy Schlacht, vizsgálatainál nem rendelkezett fiatal s élő hímsejtekkel, részint pedig azt, hogy épen vizsgálati módja akadályozta őt e viszonyok helyes felismerésében. Megjegyzem még végre, hogy a Coniferák hímsejtjeitől a *Ceratozamiád*, s valószínűleg a többi Cycadeakéi is abban feltűnően különbözik, hogy külfala (*Exine*) alatt nem bírja azon, a Coniferák hímsejtjeit jellemző — vízben vastagsági irányában szerfelett duzzadó sejtfalréteget, mely duzzadása következtében a külfalat felrepszti s a hímsejtről egészen leveti. A *Ceratozamiánál* a belfal (*Intine*) képes a megduzzadásra, de terjedése ilyenkor nem vastagsága, de felülete irányában történik, s csak akkor áll be, ha e sejtek cukoroldatban vagy körtve darabokon néhány óráig heverték.

Vizsgálataim ezen eredménye által azon idom- és élettani rokonság, melyben a Cycadeák részint a Coniferákhoz, részint pedig a felsőbb rangú Kryptogamokhoz állanak, még világosabban s határozottabban van kimutatva, mint volt eddig, s ez indított munkám közlésére.

Elsőbbségi jog megőrzése forogván kérdésben, ezen közlemények az Értesítőbe veendőek fel.

134. (25.) Felolvastatott a két bírálat Lenhossék József az Évkönyvbe szánt munkájáról „A férfi medence viszeres torlata.“ A bírálók mindketteje a munkát jelesnek és az Évkönyvbe valónak mondja. Egyik a rajz kivételére nézve tanácsot ad; másik az ellen tesz kifogást, hogy a Toldy-féle indítványba, mely szerint a „*Cingulus venosus*“ a felfedező után volna elnevezendő, s úgy tartja, hogy ebbe ne avatkozzék az Akadémia, hanem hagyja a szakembereknek.

Az osztály egyhangulag elhatározza, hogy az Évkönyvbe vétessék fel, valamint azt is, hogy az elnevezésbe ne avatkozzék az Akadémia; ellenben a rajz kivételére vonatkozó megjegyzések netaláni használat végett a szerzővel közlendők.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA ÉRTESÍTŐJE.

Tizenhatodik akad. ülés.

Az I. osztály (nyelvtudom.) ötödik ülése.

1870. apr. 25.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

136. (23.) Osztályelnök jelenti, hogy Joannovics György I. tag. kinek értekezése a „Szóalkotásról“ a mai ülésre tűzetett ki, Bécsben megbetegedett s kéri értekezésének a május 16-ki ülésre áttételét.

Tudomásul vétetvén, Joannovics György I. t. elmaradt értekezése a május 16-ki ülésre tűzetik ki.

137. (24.) Szepesi Imre I. t. „A görög kettős hangzókról“ értekezik, melynek tartalma következő:

Minden név helyessége abban áll, hogy az általa jelölt tárggyal egyezzek, s minél nagyobb mérvben felel meg ezen rendeltetésének, annál helyesebb. E szó *δίφθογγος* = diphthongus, kettőshangzó, a hallásnak megfelelő tárgyat nevez meg, kell tehát, hogy a hallás és nem a látás által mutassa ki életrevalóságát. Innét következik, hogy ha volt a görögben e megnevezés, bizonyosan kellett tárgyának is lenni, és volt; ez pedig csak úgy lehetett, ha ezen név által jelölt egymásmelletti betűket sajáthangjokon, összekapcsolva és együtt ejtve mondották ki a görögök. És Plato szerint ha úgy nevezzük a tárgyakat, mint léteznek, ilyen beszéd igaz; ha másképp, nem igaz: hogy tehát a kettőshangzó neve igaz legyen, két hangot kell annak adni. Ennél fogva a görög kettőshangzók kiejtendők. De vannak a görögben tulajdonképi és nem tulajdonképi kettőshangzók: azok kiejtendők; ezek, melyek aljotásoknak is neveztetnek, csak egyhanguak. Ezt vitatja Erasmus is azon *Dialogus*-ban, mely *de recta graeci et latini sermonis pronuntiatione* van írva.

A kettőshangzók létezésének szükségessége világos, és rendeltetésök igen szép, mert a nyelv érthetőségét segítik elő. Mert a természetben létező takarékosági törvény szerint az ember csak annyi hangjelt talált föl és állandósított meg, a mennyit a szükségre elégségesnek tartott, a pazarlásra pedig, főleg az egyszerűség azon arany korában, épen nem számított. Az okszerűség törvénye szerint pedig épen nem gondol-

ható, hogy az ész annyi hasztalan jelt függesztett volna az íráshoz csak azért, hogy azokat a nyelv kihányja; hanem függesztette azokat, mint az érthetőség szükséges kellékeit, mert a mi jól van írva, jól szoktuk azt kimondani, de viszont a mit jól mondunk ki, nem szokták azt főleg némelyek mindig jól írni.

Továbbá az emberi hangnak véghetetlen a változatossága, a betűk száma pedig határozott: ha tehát volna a szókbán valami fölösleges, az a hangokban volna s nem a betűkben. De *Reuchlin* követői úgy ejtik a kettőshangzókat, mintha a betűkben volna fölösleg, a hangokban pedig hiány, mely föltevés nagyon téves már csak azért is, mert igen sok érthetlenséget szül a beszédben. Innen van, hogy *Reuchlin* követői hallás után nem tudván, helyesen írni, minduntalan kérdozik, mikép irandó e vagy ama szó? És ugyan miért volna két betűnek egy hangja? holott az írás elkülöníti a hangokat, és a mondottak megértésére, nem pedig a mondandók meggátlására van föltalálva. Azért *Quintilian Instit. Orat.* I. 4, keresendőnek véli a kettőshangzók ama természetét, mely szerint azok egymáshoz csatlakoznak és egymást mintegy kisegítik. De ha kivetjük a kimondásban a kettőshangzók valamelyikét, akkor nem engedjük azok egymáshoz való csatlakozását: hogy pedig sajátképi kettőshangzó alakuljon, nemcsak a hangjeleknek, hanem magoknak a hangoknak összeköttetése is szükséges.

De létezik a görögben kettőshangzók elválasztása is, hogy lehet pedig azt, ami egyszerű, elválasztani? következik tehát, hogy a kettőshangzókbán mind a megelőző, mind a következő hangot ki kell mondani. De nem is összeférhetlenek a kettőshangzók sem magok természetére, sem a hallás érzékére nézve: mert akár az egyik akár a másik állana, akkor semmi nyelvben sem létezhetnének kettőshangzók, pedig léteznek. A kettőshangzókbán tehát, melyek használatát az új görögök egészen kiküszöbölték, semmi ellentétést, sőt kellemetlenséget sem találhatni. Kell tehát, hogy a görög kettőshangzók együtt hangozzanak. Így volt az a latinban is, mit *Plautus*, *Terentius*, *Lucetius* sőt későbbi költők mint *Virgil* és *Martialis* műveiből is könnyen kimutathatni. Így volt ez a magyarban is, minek nyilvános tanubizonyságai a palócz szójárásban szemünk előtt állanak.

A görögben a most uralkodó kiejtések közül ezen követeléseknek egyik sem felel meg tökéletesen: vissza kell tehát a kiejtést az ősi, az eredeti kiejtésre vinni. A hiányokat már *Erasmus* is elismerte, de még akkor nem volt képes ezeken teljesen segíteni. Ezen leginkább segített *Liszkovius Ferencz* ama rendszerében, melyet 1825-dikben Lipcsében adott ki. De ezen czélszerű mű hatás nélkül hangzott el. Ő az eredeti kiejtést magában a nyelv természetében, és a szójárások benső összefüggésében keresi és igen helyesen; és az átalakulások előtűntetése által biztos irányt szolgáltat az eredeti kiejtés megállapításához. Ez uton biztosan oda jutunk, hogy az $\alpha = ai$ csakugyan ai -nak és nem $é$ -nek ejtendő. Mert azon igék, melyekben α — találhatik más szójárásokban i — nélkül, vagy v — (ypsilon-nal) szerepelnek, és így egymással váltakoznak, egymást fölcse-

rélük. Ilyen például *καίω*, melynek ó attikai alakja *κάω*, hosszú alphával összevonás nélkül; de hogy *καίω* igének más enyhébb alakja is létezett t. i. *καῖω*, mutatja a fönmaradt időképzés: j. *καύσω*, 1függetlenmultja *έκαυσα*; m. *κέκαυκα*; sz. m. *κέκαυμαι*; sz. függetlm. *έκαύθην*; sz. j. *καυνθήσομαι*. Igemelléknév *καυστός*, *καυστός* és *καυτός*. Ilyen ezen ióniai alak *κλαίω*, melynek aeoliai alakja *διαίρεσις* által mondatik *κλαῖω*; attikai alakja *κλάω*, összevonás nélkül. De hogy ezen igének szintén létezett *κλαύω* alakja is, mutatja a fönmaradt időképzés: j. *κλαύσομαι*, dóriai *κλανσοῦμαι* 1függetlm. *έκλανσα*, m. *κέκλανμαι*. Ilyen váltakozók ezen igealakok is: *γαίω*, *γάνω*, melyből lett *γαῦρος*, *γανρόω*, *γανριάω*; de *γαύω*-nak egyszerű alakja *γάω*, ettől származik *γάμος*, *γανόω*, *γάννυμαι*. Ilyen *νάω* és *ναῖω* ettől *ναῦς* navis; ilyen *αἰσσω*, és *ἄσσω*. Ide sorolható a folyékony igék azon sajátága, melynél fogva a jövőben az *αι*-ből az *ι*-t kivetik, mint *φαίνω*, j. *φανῶ*; *αἶρω*, *ἀρω*; ennek létezik még az ióniai és epikai szójárásban ezen alakja *αἰέρω*. Ily megnyújtás más igékben is tapasztalható: mint, *αἰκίζω* és *αἰκνίζω*, ettől származik *αἰκία* és *αἰκνεία*. A szójárások szerint pedig némely igealakok az *αι* és *α* között ingadoznak: így az aeoliai szójárásban a jelentőmód jelen idejének egyes második személye *γελαῖς*, az attikaiban *γελαῖς*; a dóriai szójárásban az 1 függetlenmult igenéve *τύπαις*, az attikaiban *τύπαις*.

Homer és más költők némely előszócskákat az aeoliai szójárás szerint *ι*-val használnak, melyek az attikaiban az *ι*-t nélkülözik, így: *καταί*, *κατά*; *παραι*, *παρά* helyett. Az attikai *αἰ* is ióniailag *αἰ* stb. Mind ebből világos, hogy az *αι* *e* hangot nem adhat, mert ez a tőt egészen megváltoztatná; hanem kell, hogy az *α* hang az *i* vel együtt röviden az-az egy leheléssel ejtessék, hogy az *α* után ne vegyünk lélekzetet úgy, mint Erasmus szerint *e* német szóban Kaiser ejtetik, vagy *e* magyarban talaj. Hogy ezen állítás nincs önkényes következtetésre fektetve, hanem észszerű és megingathatlan alapokra, arról meggyőződhetünk, ha Plutarch 9-dik könyvében, mit az *α*-ról állít, figyelemmel elolvassuk. Itt ugyanis mondja, hogy az *α* minden más hangzó fölött áll, és a kiejtésben megtartja hangját. Mert akár *ι*, akár *υ* után álljon, azokkal össze nem fér úgy, hogy egy szótagot képezzen; de ha a kettő közül valamelyiknek eléje tétetik: akkor az őt követővel és vele együtt hangzóval képez szótagot, mint ezekben: *αἴριον*, *αἰλεῖν*, *Αἶας*, *αἰδεῖσθαι* és másokban.

Quintilian szavaiból Instit. Orat. 1. 7. szintén világosan kitűnik, hogy a régi görögök az *αι*-ban mind a két betűt egyaránt hangoztatták. „Antiqui *ai* syllabam, cuius secundam nunc *e* literam ponimus, varie per *a* et *i* efferebant: quidam semper ut Graeci; quidam singulariter tantum, quum in genitivum vel dativum incidissent, unde *pictai* vestis, et *aulai* Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero *e* utebantur hi Sullae, Galbae. A kik tehát az *αι*-t nem mondják *ai*-nak, nem ejtik azt ó görögösen.

Gellius rosálja azon nyelvészek eljárását, kik a *fenus*, *fetus*, *fecundus*, *fecunditas* szókat *φαίνω*-tól származtatják és akár *ae*-, akár *oe*-val írják, mivel Cato és kortársai *e* latin szókat igen élesen ejték. Ezt

bizonyítja Varro is, ki L. 3. de Ling. Lat. ezeket írja: Fenerator a fenore est nominatus, fenus autem dictum a fetu et quasi a fetura quadam pecuniae parientis atque incroscantis. E szónak e-vel való írását helyesli Manutius, Cellarius és Vossius is, ki ezt az elavult *feo* igétől származtatja, valamint ezeket is fecundus és fetus. De ki ne látná ezekből, hogy a görögök a *φαίν-ω*-ban az *α*-t kimondották, minthogy ha élesen ejtették volna azt, nem hivatkozott volna Gellius Catora és kortátsaira, kik a *fenust* ejték élesen, és azért nem engedé e szónak *φαίν-ω* igétől származtatását, melyről mondá: Sive hoc autem ipse Cloatius, sive nescio qui alius nebulo effutivit, nihil potest dici insulsius. Gellius Noct. Attic. 16, 12.

Végül hogyan olvasnók Sophocles ezen verseit, melyeket a busongó Ajax aikaira tesz e szavakkal:

*Αἰᾷ τίς ἄν ποτ' ᾤεθ' ὥδ' ἐπωυμῶν
τοῦμόν ξυνοίσειν ὄνομα τοῖς ἑμοῖς κακοῖς;
νῦν γὰρ πάρεστι καὶ δις αἰάζειν ἑμοὶ
καὶ τρίς· τοιοῦτοῖς γὰρ κακοῖς ἐντυγχέω.*
Aj, aj! ki gondolta volna, hogy nevem
Annyira illjék bajaimhoz?
Mert most csakugyan kétszer, sőt háromszor is
Mondhatom aj! oly sok baj ér engem.

Sophocles ugyan is *Αἴας* nevét ezen bánatos hang- és indulatszótól *αἷ*, mely a mi *jaj!* szónaknak felel meg, vagy ezen igétől *αἰάζω* (ἐπὶ τοῦ αἰάζειν) *jajgatok*, származtatja. Már hogy a bú, keserűség, fájdalom minden nemezetnél, legyen az művelt vagy műveletlen, s minden nyelvben nem bhangon *é*, hanem ezen *ai*, vagy *jaj!* mint a kínos fájdalom legtágasabi, csatornáján, talált kitörést, azt minden ember sokkal mélyebben érzemint sem hogy őt erről mesterségesen keresett indokokkal kellene meggyőzni. Ugyan ezt bizonyítják a Theocritus, és Moschus által készített sirversegmelyekben szintén ezen hangok szerepelnek. A kifakadó bánat e hanen jával rokon ezen görög indulat szó *αἰβοῖ*, mely majdnem tökéletesleg egyezik a mi *jaj!* *baj* kifejezésünkkel, mely ha az új görögök szerint *εἰά*-nek ejtetik, ki nem érzi, mennyire vesztí hatását? sőt hogy akkor ndgyobb indulat kifejezésére épen nem való. Ezekből teljesen meggyőzőghetik a nyájas olvasó, állításunk valóságáról: hogy eleve a kettőshantt zók eredeti hangjokkal összecsatolva és egy szótagban ejtetének. Tartoa-ez körülbelül Kr. sz. előtt 280 évig. Utóbb nagy terjedel met nyervén - görög nyelv, főleg Nagy Sándor hadjáratai által, eredet iségéből soka vesztett, s így, mint minden más, hosszabb idő által nagy változáson ment keresztül annyira, hogy biztosan merjük állítani, mis zerént az új gö rögök kiejtése a régiekétől eltérő.

138. (25.) Olvastatik az osztályértekezlet apr. 23-án tartott ülése jegyzőkönyvének 31-ik pontja, mely szerint az alapszabályok 19. §-a az ügyrend 33. §. d. pontjával ellenkezésben áll. Ugyanis az Alapszabályok 19. §-a így szól: „Minden tagot, az illető osztálynak, titkos szavazat után, a jelenlevő tagok *kétharmad szótöbbségével* tett ajánlata alapján a nagy gyűlés szintén titkos szavazattal s *kétharmadnyi többséggel* választ;“ az

Ügyrend 33. §. d) pontja pedig így szól: „A megérkezett vidéki tagokkal kiegészített osztályok az (említett módon) ajánlottak közül *egyszerű többséggel* terjesztenek új tagokat megválasztás végett az összes Akadémia elé, a nagy gyűlés első napján. Ez alkalommal a nagy gyűlés az előterjesztések felett tanácskozik és az osztályonként megválasztandók számát meghatározza, mely számhoz magát a választó gyűlésen tartandja.” Az értekezlet oly véleményben van, hogy csak az Alapszabályok 19 §. lehet kötelező s az Ügyrend 33. § d) pontja, részint mint azzal ellenkező, részint pedig mint felesleges, magától elesik.

A vélemény helyeseltetvén, összes ülés elébe terjesztetik.

139. (26.) Olvassatik az osztály értekezlet april 23-án tartott ülése jkvének 32-ik pontja, mely az 1869-ki ki nem adott gr. Karácsonyi 400 arany pályadíjról terjeszti az osztály elébe véleményét következőkép: A megmaradt 400 arany ne csatoltassék a következő (1873) vigjátéki pályadíjhoz, hanem megosztatlanul, 1872. dec. 31. határnappal tűzessék ki fensőbb vigjátékra, minden megszorítás nélkül a tárgyra nézve, a közelebbi Karácsonyi vigjátéki pályadíj pedig (1873) tűzessék ki versekben irt bohózatra.

Az osztály helyesli e véleményyt, kivéve azt a pontját, mely a 400 arany pályadíjt 1872-re rendeli kitűzteni, midőn a Teleki díja is vigjátékok pályáznak, azért az 1872. évet 1871-el kívánja felcserélni; azonban minthogy itt több kérdés is eldöntendő, melyek az alapító beleegyezését teszik szükségessé, különösen, hogy mi történjék az ismételve kitűzött és ki nem adott 400 arany pályadíjjal, az egész ügy visszaadatik az osztály értekezletnek újabb vélemény-adás végett, azzal az utasítással, hogy az Ügyrendnek a Karácsonyi pályázatot illető pontjait megalapítandó véleménye szerint módosítsa s az így formulázott ügyrendi pontokat terjeszsze az osztály elébe.

Összes ülés.

1870. apr. 25.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök helyettes elnöklete alatt.

141. A főtitkár megilletődve jelenti *Szentkirályi Zsigmond* elébb törvénytudományi, most II. osztálybeli levelező tag f. hó 16-án történt halálát.

Szomorú tudomásul vétetvén, a II. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

142. Olvassatott Wodianer Albert kir. tanácsos urnak az Akadémia elnökéhez intézett következő levele:

Nagyméltóságu Elnök úr! A tanulni szerető ifjuságnak minél bővebb alkalma nyílik tudományos ismereteinek gyarapítására a külföldön is: annál jobb erők állanak a haza rendelkezésére, mire kivált nemzetgazdasági téren oly annyira szükségünk van.

Kik e jó hajlammal vannak megáldva, hogy a maguk tökéletesebb kiképezése végett, a külföldi intézeteket örömmel felkeresnek: nem mindig olyan szerencsések is, hogy ohajtásuk teljesítésében módjuk volna. Így a mostoha körülmények miatt sok szép tehetség marad parlagon, vagy végképen is elvész, a köz élet nagy kárára.

Egyetlen ily tehetség megmentése is, haszon a hazára nézve, s ez indít engemet arra, hogy a nagy méltóságod kormánya alatt álló magyar tudományos Akadémia rendelkezésére, ezennel kétezer ezüst forintot osztrák értékben bocsátok oly czállal és feltétel alatt, hogy:

ezen összeg két éven át egy-egy ezer ezüst forint erejéig, fordíttassék, egy a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai osztálya által kijelölendő oly szegény ifjú segélyezésére, ki a nemzetgazdaság terén, már ide haza némi jelét adta e pályára lett hivatásának, s e részben külföldön kíván bővebb ismereteket szerezni.

Kikötöm egyébiránt, hogy a segélyezendő külföldön léte alatt a nemzetgazdasági tudományokban tett haladásáról, a magyar tudományos Akadémiát koronként értesítse, s ez ha hanyagságán mulnék el, a segély tőle megvonassék s más érdemesebbek adassék ki.

A segélyezendő ifjúnak mind a kimenetel mind a hazajövetel költségeit, külön megtérítendem.

Ki is maradok kitünő tisztelettel Pesten 1870. év. april 8-án Nagyméltóságodnak alázatos szolgálja Wodianer Albert s. k.

Az Akadémia köszönő elismeréssel jegyzi föl Wodianer Albert k. tanácsos urnak a hazai tudományosság előmozdítására tett ezen ajánlatát; s midőn erről, jelen jegyzőkönyv kivonatának megküldése által, az adományozót értesíteni rendeli; egyszersmind az ügyet statisztikai és nemzetgazdasági bizottságához teszi által, hogy ez a kivitlere nézve hova előbb javaslatot mutasson be.

143. Földmívelés, ipar és kereskedelmi m. k. minister úr ő nmga az Akadémia mult évi 69. és 638. számú fölterjesztéseire Pesten f. é. april 12-én 24. 811. sz. a kelt kegyes válaszában értesíti az Akadémiát, hogy az összes magyar kir. postahivatalokat az Akadémia hivatalos leveleinek s a tagokhoz intézett nyomtatványainak díjmentes küldemények gyanánti kezelésére utasította. E díjmentesség csak a közönséges levelekre s ilyenek gyanánt vagy keresztkötés alatt a tagokhoz intézett akad. nyomtatványokra szorítkozván, minden más szállítmány, jelesül az ajánlat mellett vagy érték nyilvánítással feladott küldemények, a szokott postai díjnak maradnak alávetve. Az akad. tagoknak pedig csupán azon levelei fognak díjmentesen szállíttatni, melyek az Akadémia vagy az osztályok elnökeihez lesznek intézve, s a *Magyar Tudományos Akadémia ügyében* megjelöléssel adatnak postára. Egyidejűleg utasította a pesti kir. postaigazgatóságot, hogy az „Archaeologiai Értesítő“ szakközlönynek az előfizetőkhez intézett példányait számonként egy-egy ujság jegy mellett szállíttassa el.

Az Akadémia hálásan fogadja minister úr ő nmga kegyes intézkedését, s midőn ezért köszönő levél küldését határozza, egyszersmind azon körülmény felemlítése mellett, hogy a bécsi cs. k. Akadémia keresztkötésben két fontig terjedő nyomtatványokat küldözhet szét, minister úr ő nméltóságához kérdést és kérelmet intéz az iránt, vajon Akadémiánk hasonló kedvezményben részesül-e, vagy csupán a keresztkötések súlyára nézve megállapított általános szabálynak marad alávetve? Miután az Akadémia küldeményei a tagokhoz leginkább egy egy megjelenő könyvfűzet vagy kötetből állnak; s így a csak néhány latig terjedő engedmény ránézve legtöbbször értéktelenné válnék: ő nmíltga fölkérendő leszen, hogy az engedményt a cs. Akadémia díjmentessége határáig kiterjeszteni méltóztassék. Egyébiránt a leirat illető része a tagok közt körlevélben meghirdettetni, s az Arch. Értesítő szerkesztője is tudósíttatni rendeltetik.

144. Olvastatott az archaeol. bizottság apr. 5-i ülése jegyzőkönyvének 34. pontja: „kéressék meg összesülésben az Akadémia, hogy azon törvényjavaslatot, melyet, az archaeol. bizottság közreműködésével, a hazai műemlékek fentartására, Henszlmann Imre képviselő és bizottsági tag az országgyűléshez benyújtott, s melyre a ház a költséget már megis szavazta, az Akadémia szintén tegye magáévá, tekintélyével pártolja és folyamodjék elnök önmagához, hogy e törvényjavaslatnak mielőbbi életbeléptetését siettetni kegyeskedjék.“

A tanácskozás folyamában észrevételek történtek, hogy az országgyűlés egy még nem is tárgyalt törvényjavaslatra nem szavazhatott meg összeget, hanem megszavazta azt műemlékek fölkeresésére, ásatására stb. Hogy az emlékek fentartására törvény alkottassék: az Akadémia szintén ohajtja, de az archaeologiai bizottság közreműködésével készült törvényjavaslat mellett, mely az Akadémia elé terjesztve nem volt, s így nem ismeri, ezáltal pártolólág nem nyilatkozhatik.

145. Ugyanazon bizottság jegyzőkönyve 33. pontjában, a b. Bajzáth-féle érem-gyűjtemény iránt, mely hozzá innen áttétetett, úgy vélekedik: hogy mivel a M. T. Akadémiának nem célja és feladata akármiféle gyűjteményeket szerezni és felállítani; a meglevő éremgyűjteményt pedig szintén csak mint régiebb kegyajándékot őrzi, az ajánlott gyűjtemény megvételét sem tartja indítványozhatónak.

A bizottság véleménye elfogadtatván, az Akadémia a m. kir. közoktatási ministeriumhoz, a vételt ajánló Pappenheim-féle levél visszacsatolásával, ez értelemben fölterjesztést határoz. Megjegyeztetvén azonban a vélemény indokolására nézve, hogy az nem egészen helyes, mert az Akadémiánál némi (a gr. Teleki-féle) alap is van érmek szerzésére; más fölől indítványoztatván, hogy az egész éremgyűjtemény adassék át a nemzeti muzeumnak: e kérdések tisztázása és eldöntése máskorra halasztatott.

146. A m. kir. közoktatási ministerium, átteszi Feichtinger Sándor tudor azt kérő folyamodványát, hogy a magyarországi Flora tanulmányozása és megállapítása végett egy vagy több megye megvizsgálásával a kormány vagy az Akadémia részéről bizessek meg.

Kiadatik a III-ik osztálynak véleményadás végett.

147. A főtitkár bejelenti a nmgu akad. elnök úrnak hozzá intézett levelét, mely mellett Balassa Antal nyéki birtokos által az Akadémiának végrendeletileg hagyott 500 ft neki, a pénztárban leendő szolgáltatás végett, megküldetett; egyszersmind, hogy a mondott összeget azonnal át is tette a m. földhitelintézethez.

Tudomásul szolgál.

148. A közoktatási ministerium az Antwerpen városában tartandó „Congrès International“ előrajznak — mely az Akadémiához már egyenesen is megjött — egy példányát áttétvén

Tudomásul szolgál s egyik példány valamely vállalkozó tagnak kiadható.

149. A főtitkár jelenti, hogy Unger tanár szobrára egy adakozásra hívó nyomtatott körlevél érkezett.

Tudomásul van, az egyes tagok részére.

150. Ugyan az jelenti Zsigmondy Vilmos vál. lev. tagnak az Akadémiához intézett kérelmét, hogy székfoglaló előadását, melynek megtartását az előbbi akadályok egyre késleltetik, egy kevés ideig halaszthassa.

Megadatik.

151. Jelenti még a főtitkár, hogy az idei Karácsonyi pályamunkák közül „A viz-
özön” cziműnek szerzője engedélyt kér művének az irodában leendő lemásolására.

Megengedettetik.

152. Ugyan az bemutatja Nimbogen Kristóf német nyelvű iratát, ki a kör át-
mérőjének kerületéhez való viszonya tárgyában beadott előbbi irata sorsáról tudósítást kér.

Áttétetik a III. osztályhoz, melyhez előbbi irata is küldetett, de mely iránt a je-
lentés ide még be nem érkezett.

153. Ugyanaz bemutat egy gyász jelentést *Vivenot* Rudolf lovagnak f. hó 7-én
történt haláláról.

Sajnos tudomásul szolgál.

154. Bemutattatik a „Verein für Geschichte der deutschen in Böhmen” cserevi-
szonyt ajánló s kérő levele.

Áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz, véleményadás végett.

155. Az I. m. gőzhajó társaság szabadjegye ügyében a főtitkár jelenti, hogy az
múlt évben is nem egyes tag, hanem az Akadémia nevére szólott, noha egy tag használta

Ugyan azon tagnak, ki a múlt évben használta, az idei szabadjegy is kiadandó.

156. Jelenti a főtitkár, hogy egy M. Vásárhelyen létesítendő jogász egyletre alá-
írási iv érkezett az Akadémiához.

Ki fog tétetni a főtitkári hivatalban, a tagoknak tetszés szerinti hozzá járulha-
tás végett.

157. Ugyanaz bemutatja a következő intézetek térítvényeit, illetőleg köszönő-
leveleit, az Akadémia legújabbán küldött kiadványairól: A pesti főreáltanoda, a nürn-
bergi Germanisches Museum, a budai kir. műegyetem, a m. nemzeti színház, a m. kir.
természettudományi társulat, a budai kir. főreáltanoda igazgatóságai.

Tudomásul van.

158. Jelenti a főtitkár végre, hogy márcz. 28-tól mostanig következő csere-
ajándék- és köteles könyvpéldányok érkeztek a tétettek át az Akadémia könyvtárába.

I. Testületektől:

Asiatic Society of Bengal. Calcutta. a) Journal P. I. No 3. 1869. b) Proceedings
1869. No. 8. 9. 10.

Society of Antiquaries London. a) Archaeologia XLII. I. b) Proceedings (Sec.
Series.) Vol. IV. No. 3. 4. 5. 6.

Déli Szlav Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. X.

Accademia di Scienze Mor. e Politiche. Nápoly. Rendiconto. Anno ottavo. Qua-
derni di Nov. e Dicembre 1869.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. Tom. II. Livr. 2 (5-me Série).

Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande. Bonn. a) Jahrbücher. XLVII—
XLVIII. Heft. b) Peters: Die Burgkapelle zu Iben.

Bureau de Statistique de Finlande. Helsingfors a) Soumenmann virallinen tilasto
b) Bidrag till Finlands offici. Statistik, c) Renseignements sur la population de Finlande.
Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1870. No 8. 9.

K. K. Centralcommission für Baudenkm. Bécs. Mittheilungen XV. Jahrg. März—
April.

Gesellsch. für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift V. B. 2. H.

Historisch-Statistische Section der k. k. Mähr. Schles. Gesellsch. Brünn. Schriften. XIX. B.

Angol kormány. London. Trade accounts (foreign countries) 167—IX.

M. kir. közokt. ministerium. Buda. Schematismus Archidioecesis Strigoniensis 1870.

Békés megyei gazd. egyesület B. Csaba. Értesítő 186⁴/₆₁—185¹/₂—186²/₂—186³/₄—186⁴/₅—186⁵/₆—186⁶/₇—186⁷/₈—186⁸/₉—186⁹/₁₀.

Budapesti magyargyorsíró egyesület. Pest. Gyorsírásszat. 1865—1869. évfolyam, egy kötetben.

II. Magánosoktól :

Maczanek Amália. Buda. Bokréta. Költemények.

Kun Tamás orvostudor. Miskolcz. Magyarország közegészségi és orvosi ügyének rendezése.

Cristof. Negri. Florenz. Discorso del Comm. Cr. Negri 13. Marzo. 1870.

Neilreich Ág. k. l. t. Bécs. Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen. Nachträge und Verbesserungen.

Adalbert Rente. Göttingen. Verzeichniss des Antiquarischen Bücherlagers. Nro 29, 30.

III. Köteles példányok.

Mihalik István nyomdája. Selmecz. Erdészeti lapok IX. évfolyam 3. füzet.

Athenaeum társaság nyomdája. Pest. a) Greguss Ágost : Emlékezet Greguss Gyuláról. b) Dr. Pauer : Tapasztalati lélektan. c) Shakspeare minden munkái X. köt. d) Kathol. lelképásztor 1870. 2. füzet. e) A sz. László társulat Pécsen tartott VII. közgyűlésének jegyzőkönyve. f) Ökröss : Magyar polgári törvénykezési rendtartás. 2. füzet. g) Századok. A m. történelmi társaság közlönye IV. évf. 2. 3. füzet. h) Magyarországi rendeletek tára. 13. füzet. i) Jogtudom. szemle. II. köt. 2. 3. füzet. k) Az 1869. évi törvények gyűjteménye. l) Pitaval, azaz világhírű bűnesetek tára. I. köt.

M. k. egyetem nyomdája. Buda. a) Pri Jakób. b) Az orsz. középiskolai tanár egyesület közlönye. III. évfoly. 4. 5—6. füzet.

IV. Akadémiai kiadás.

Almanach 1870-re.

Értesítő IV. évfolyam. 1. 2. 3. sz.

Philos. Érték. X. sz.

Magyar történelmi Társ XIV. köt.

Magnetikai helymeghatározások. (Math. és Természettudományi Közlem. VI. köt. 1. sz.)

IV.

*Igazgatósági ülés.**1870. apr. 27-én.*

Nagyméltóságu b. Eötvös József elnök úr elnöklete alatt.

XLVII. Csengery Antal i. tag az 1870-i költségvetés kidolgozására kinevezett 3-as bizottság részéről az idei költségvetési javaslatot következő jelentés mellett terjeszti elő:

Van szerencsénk benyújtani a M. T. Akadémia költségvetését a folyó 1870-ik évre, a következő megjegyzésekkel:

A Bevételek közt külön soroltatnak elő az Akadémia saját forrásai után remélhető jövedelmek, kevés eltéréssel az előbbi év költségvetésében előirányzott összegektől; külön soroltatnak el a gr. Nádasdy- és Fáy-féle díjakra alkalmilag kifizetendő összegek s az államtól várandó segélyezések.

Ez állami segélyezést illetőleg, fölveendőnek vélte a bizottság azon egész összeget, mely az állam folyó évi költségvetésében a magyarországi történelmi kútfők és emlékek kiadására s a M. T. Akadémia könyvtára gyarapítására meg van ajánlva; s úgy hívta, hogy azon összegből, mely a történelmi műemlékek fölkeresésére, felásatására, fölvételére, lajstromozására, osztályozására és felügyeletére meg van ajánlva, szintén igénybe vehet az Akadémia archaeologiai bizottsága részére legalább 5000 frtot, miután az állam költségvetésének idézett rovatában elsorolt teendők, azon esetben is, ha az állam részéről conservátor állíttatik föl, a felügyeleten kívül, legcélszerűbben végezethetnek az érintett archaeologiai bizottság által.

Az Akadémia kiadásainak egyes pontjaira nézve pedig a következő észrevételek terjesztetnek elő:

1) A rendes tagok és tisztviselők fizetése rovatában

a) Hunfalvy Pál főkönyvtárnok fizetése 925 frról, az osztálytitkárok fizetésének megfelelőleg 1000 ftra van kikerekítve.

b) Takács István főtítkári segéd fizetése 800 ftban van megállapítva, s szállásbér czimén, részére 300 ft. van fölvéve.

c) Az irodai és javítónoki személyzet fizetése jelenleg érintetlenül hagyatott: de méltányosnak találtatott, csaknem minden fővárosi intézet példájára a fizetésekhez 20 százaléknyi lakbér pótlékot hozni javaslatba. Ehhez képest:

Ring Adorján	részére, kinak fizetése 620 frt. föl van véve 124 frt.
Mészáros Péter	" " " 500 " " " " 100 "
Egervári Potemkin Ödön .	" " " 500 " " " " 100 "
Lindner Ernő	" " " 300 " " " " 60 "

lakbér pótlék.

d) a közelebb megüritült rendestagi hely a T. Igazgató tanács határozata szerint jelenleg nem töltetik be.

2) A cselédek fizetésére ez évre is ugyanannyi van felvéve, mint a múlt évben.

Általában megjegyeztetik, hogy mind a könyvtárnokok, mind az irodai és javítónoki személyzet, mind a cselédek folyamodtak fizetés javításért. E folyamodások azonban csak együtt az összes fizetések végleges szabályozása alkalmával, az Akadémia vagyoni állapotának rendezése után, javasoltatnak tárgyalás alá vétetni.

3) Az Akadémia új szabályai s ügyrendje szerint az akadémia kiadásaira, s a bizottságok költségvetéseire nézve az osztályok és bizottságok is meghallgatandók. Miután azonban azon összegben kívül, melyet az Akadémia általános kiadásai (Évkönyvek, Értesítők stb) igényelnek s a mely a tavaly előirányzott összegben vétetett föl ez évre is, az Akadémia osztályainak rendelkezésére külön összegek ez évben nem adathatnak; s miután a nyelvtudományi, statisztikai és matematikai bizottságok költségvetése sem emeltethetik jelenleg: az osztályok és bizottságok megkérdezése ez évben, midőn a jelen rendezetlen viszonyok közt a fent kitett bevételek sem előirányoztathatnak teljes bizottsággal, merőben feleslegesnek mutatkozott. A mi a történelmi és archaeologiai bizottságok költségvetését illeti: az államsegély elosztását e két bizottság közt legcélszerűbben úgy véljük eszközölhetőnek, ha az államköltségvetés azon rovatából, mely 15,000 ftban a történelmi források és emlékek kiadására van megszavazva, 12,000 ft a történelmi bizottság, 3,000 pedig megtoldva a műemlékek felkeresésére, ásatására, osztályozására és fentartására ajánlott összegből kiszakított legalább 5000 frttal vagyis összesen 8000 ft az archaeologiai bizottság rendelkezésére utalványoztatik az illető ministerium által.

4) Miután az Akadémia által ez évre kiadni javasolt kettős nagy jutalomból és azzal együtt járó Marczibányi díjból egyik a jelen pénzviszonyok közt, ez évben nem adathatik ki, s a Karácsonyi-féle kettős drámai jutalmat az illető osztály nem vélte kiadhatónak, a nyelvtudományi (Marczibányi) díjra pedig pályamű nem érkezett be: jutalmakra a folyó évre a főtítikár jegyzékében kitett 9,660 ft. helyett csak 6,120 van fölvéve, aranyát 6 frttal számítva.

5) Segélyezések címe alatt az Orpheus 50 példányáért már utalványozott 200 ft s az Akadémia illető osztálya által sürgetőleg ajánlott Ujgur nyelvemlékek nyomtatására 700 ft vétetett föl.

6) Tekintettel van az előterjesztett költségvetés az Akadémia sürgető ajánlatára az önálló könyvkiadásoknál is, midőn a Kalevala finn eposz fordításának tiszteletdíját és nyomtatási költségeit 1,300 frtban előirányozza. Utalványozható még e mellett Szarvas Gábor nyelvtudományi pályaművének nyomtatási költsége, összesen 400 ft. Kiadásra várnak ezeken kívül:

- a) A méhek boncz- és élettana Hradzskytól.
- b) Hesiod Theogoniájának fordítása Szabó Istvántól.
- c) Finn-magyar szótár Budenzől.
- d) Árvamegye történelmi, statisztikai és geographiai leírása Szontagh Dánieltől.

E munkák már csak a jövő évi költségvetésnél jöhetnek tekintetbe. A mi azonban e munkák elsőjét, u. m. „A méhek boncz és élettana“-t illeti, úgy véljük, hogy annak kiadása, midőn az Akadémia jövedelmei annyira igénybe vannak véve, tartalmánál és alaposágánál fogva azon összegből is eszközölthetnének, mely az ez évi államköltségvetésben kitünőbb gazdasági szakmunkák és értekezések kiadására és jutalmazására megszavaztatott. Alig lehet kételkedni, hogy az igen tisztelt keresk. ipar és földmívelési minister úr az Akadémia e részbeni megkeresését tekintetbe veszi.

Ajánlja továbbá az Akadémia, hogy

a) Orbán Balázs munkájának : „A székelyföld“ folytatása bizonyos számú példány megvétele által elősegíttessék.

b) Reisz György „Autograph aláírások gyűjteményének“, melyből az első kötetet az Akadémia már bírja, második kötete is vétessék meg ;

c) Rómer Flóris konstantinápolyi utjára, a Corvina maradványainak megvizsgálása végett, utiköltség ajánlássék meg,

d) Fogarasi János 400 arany ajánlatához egy, a rokonnyelvek tanulmányozására indítandó keleti utazónak az Akadémia részéről is adassék ugyanannyi összeg, azaz 400 arany, vagyis 2,400 ft.

Mindezen költségek szintén nem vétethettek föl már a folyó évi költségvetésbe.

Az utóbb említett keleti utazó költségeinek kiegészítését illetőleg, sajnálni kellene, ha ezen egyén, ki e célra vállalkozott, s a kinek a rokonnyelvekben már is nagy jártasságtól nyelvészetünk sokat várhat, kénytelen volna elszalasztani az alkalmát, melyet Akadémiánk egyik kitűnő tagjának nagylelkűsége nyújt, hogy a hazai nyelvészet előmozdítására, az általunk eddig kevesbé ismert rokonnyelvű népek közt gyarapíthassa ismereteit. Miután az ezen utazásra igényelt összegre nézve az mondatik, hogy az nem egyszerre fizetendő, s így meglehet, hogy az akadémiai segélyre csak az év végén, s részben a jövő évben kerül a sor : felhivandó lenne az Akadémia nyelvtudományi osztálya, hogy az ajárlott keleti utazót is meghallgatva, annak képességéről, valamint az utazási tervről, annak egy évi költségeiről, s az akadémiai segélynek a Fogarasi János rendes tag úr által ajánlott összeg kiszolgáltatása után, mikor és mily időszakokban leendő folyóvá tételére nézve, adjon az Igazgató Tanácsnak felvilágosítást.

7) Az akadémiai palota rendbentartására s a házi szükségletek fedezésére megkivántató összes kiadásokat az Akadémia házgondnoka $\frac{1}{2}$ alatt mellékelt kimutatásban 11,389 frtra s 42 krra számította fel,

Levonva ez összegből a vízvezeték és árnyékszékek előállítására kivántató 4,644 ftot, a f. évre 6,644 frtnyi szükséglet mutatkozik. E rovat alatt a költségvetésben 6,600 ft van fölvéve, habár a házgondnok által elsorolt javítások közt van egy-kettő, a mely a folyó évről elmaradhat.

A vízvezeték és árnyékszékek előállítására szükségelt 4,644 frt s az Ybl és Skalnitzky építészeknek utalványozott 1,000 arany kifizetésére már nem nyújt a költségvetés fedezetet. E kiadások azonban legtermészetesebben az építési számlát terhelhetik, s az akadémiai épület költségeihez irandók. Az épület értéke azután ezen összeggel magasabbra vétetik föl az Akadémia vagyonmérlegébe.

Az előadottak szerint egybeállított költségvetésben a bevételek 100,552 frt, a kiadások 99,319 frtban előirányozvák. A mérleg 1,203 frtnyi fölösleget mutat, mely akár az előirányzott bevételekben netalán mutatkozó hiány, akár az év folytán felmerülhető valamely újabb szükséglet, vagy a fentebb elősorolt fedezetlen tételek egyikének vagy másikának fedezésére fordíthatatik.

A M. Tud. Akadémia költségvetése az 1870. évre.

A.) Bevételek :

- 1.) Alapítványi és kikölesznözt tőkék után kün levő hátralé.
kobból 10,000 frt
- 2.) Folyó kamatokból alapítványi tőkék és kölcsönök után . 22,000 „
- 3.) A bérház szerződés szerinti jövedelm 17,078 „

4.) A palota jövedelme	5,479	frt
5.) Földtehermentesítési kötvények kamat jövedelme . . .	6,500	"
6.) Nemzeti kölcsön s egyéb állampapírok jövedelme . . .	1,600	"
7.) Földhitelintézeti záloglevelek kamatai	3,245	"
8.) Részvények után	1,500	"
9.) Évi járadékokból	200	"
10.) Előlegek visszafizetéséből	250	"
11.) Eladott könyvekből	1,500	"
12.) Vegyes kamatokból	2,000	"
13.) Rendkívüli bevételek	1,500	"
Összesen		72,852
14.) A gr. Nádasdy és Fáy-féle (takarékpénztári) jutalmakra	—	2,700
15.) Az államtól nyert segélyből :		
a) történelmi források és emlékek kiadására	15,000	frt
b) történelmi műemlékek kutatására stb.	5,000	"
c) a könyvtára	5,000	"
Összes bevétel		100,552

Kiadások :

1.) Rendes tagok és tisztviselők fizetése	—	20,979	"
2.) Cselédek bére és fajáradék	2,585	frt	
Cselédek ruházása és szálláspénze	815	"	3,400
3.) Általános könyvkiadásokra (Évkönyvek, Értesítők, Almanach stb.)	—		8.000
4.) Az egyes bizottságok költségeire :			
a) Történelmi bizottság	12,000	"	
b) Archaeologiai	8,000	"	
c) Nyelvtudományi	1,500	"	
d) Statistikai	1,500	"	
e) Math. és természettudományi	4,000	"	27,000
5.) Jutalmakra	—		6,120
6.) Segélyzésekre :			
a) Az Ujgur nyelvemlékek kiadása elősegítésére . . .	700	"	
b) Az „Orpheus“ 50 példányáért	200	"	900
7.) Önálló könyvi kiadásokra :			
a) Kalevala	1,300	"	
b) Egy pályamunka kiadására	400	"	1,700
8.) Könyvtára	—		5,000
9.) Irodai szükségletekre	—		250
10.) Ügyvédi, postai, szállítási költségekre	—		1,200
11.) Fűtés, világítás és tisztogatásra, javításokra és beszer- zésekre	—		6,600
12.) Rendkívüli költségekre és az Eszterházy-képtára . .	—		600

13.) Kamatokra az akadémiai adósságok után :

a) a pesti takarékpénztárnak	2,400	frt
b) a budai takarékpénztárnak	2,400	"
c) a biztosító társaságnak	2,400	"
d) a m. földhitelintézetnek	900	"
e) a Széchenyi szobor alapnak kamathátralék . . .	8,000	"
f) Folyókamat	1,500	" 17,600
összes kiadás	—	99,349

A bizottság jelentése tudomásul vétetvén, a bemutatott költségvetés azon hozzáadással hagyatik helyben, hogy miután a főtítkárnak, a bizottsághoz tett előterjesztése szerint, hivatalához még egy irthok fölvétele szükségessé vált, s egy ily egyén ideiglenesen már alkalmaztatott is, ennek részére a fizetési rovatba 500 frt fölvétetik, mi által a fizetések rovata 21,449 frtra, az évi összes kiadás pedig 99,849 frtra emelkedvén, e szerint a mérlegben 1,203 frt fölösleg helyett csak 703 frt fölösleg mutatkozik. Mi a bizottság jelentésében foglalt javaslatokat illeti, a nmlgu elnök úr fölkéri, hogy a Hradszky „Méli boncztanára“ s a Fogarasi r. t. által ajánlott utazási díjpótlékára vonatkozókat a tud. Akadémia elé terjeszteni, valamint Szontagh „Árva megye leírása“ értéke, minősége s díjazási és kiadási költségei felől ugyan azt megkérdezni méltóztatásék, valamint arról is, vajon Ivánfi pályanyertes munkája „Magyarország czimere és színeiről“ ajánlható-e még most is kiadásra? miután nevezett szerzőnek egy másik hasonló tárgyú pályamunkája közelebb megjelent; fölkéri továbbá az Igazgatóság elnök úr ő nagyméltóságát mint közoktatási ministert, hogy valamint a m. kir. természettudományi társulat évi segélyezésére, oly czélból, hogy a társulat ez összeget országos érdekű kutatásokra és közleményekre fordítsa, a jelen évi országos költségvetésbe 5,000 forintot fölvett; úgy az Akadémia matematikai és természettudományi bizottsága részére is, mely hasonló országos érdekű kutatásokkal és közleményekkel foglalkozik, jövő évtől kezdve bizonyos összeget fölvenni kegyeskedjék. Végre a palotában, a gondnok előterjesztései s a bemutatott költségvetések szerint eszközöndő kisebb javítások szükségessége megvizsgálására s a szükségesnek felügyelete alatti végrehajtására az elnökség részéről egy igazgatósági tag fölkértni határoztatott. Az ekkép megállapított költségvetés pedig a nmlgu elnökségnek, a m. földhitelintézetnek, s kivonatban az illető akadémiai bizottságoknak s a házgondnoknak is kiadandó lészén.

XLVIII. Indítvány tétetvén, hogy a megelőzőtt ülés jegyzőkönyve — bár különben szokott módon hitelesítve van — a netalán jelen nem volt tagok tájékozása végett, ezentúl az ülés elején mindég olvastassék fel.

Az indítvány elfogadtatik s jövőre a jegyzőkönyv fel fog olvastatni.

XLIX. A főtítkár előterjeszti Horvát Boldizsár igazságügyi minister úr ő nmlgának az akad. elnökséghez intézett megkeresését, melyben a kibérlett lakás konyhai helyiségeinek szobává alakítását megengedetni kéri.

Az Akadémia elvileg nem térhet el a szerződés azon pontjától, mely a kibérlett lakást abban az állapotban rendeli visszaadotni, melyben az átvételkor volt; azonban az elnökség útján szólíttassék fel minister úr, hogy az átalakítási tervet, szakértő megvizsgáltatás végett, terjeszsze az Igazgató Tanács elé.

L. Ugyanaz előterjeszti a tud. Akadémia f. é. márcz. 28-án tartott összes ülési jegyzőkönyvében kifejezett azon nyilatkozatát, hogy a palota épületben levő helyisé-

gek felhasználását egyéb mint akadémiai vagy általában tudományos czélokra, nem tartja ez intézet méltóságával összeférőnek.

Az Igazgatóság méltányolja ugyan a tudom. Akadémia e nyilatkozatban kifejezett ohajtását: de a jelen pénzügyviszonyok közt azon jövedelemforrást, melyet a kibérelt helyiségek nyújtanak, a pénztár nem nélkülözheti.

LI. Olvastatott a belügyminister úr ő nmlga válasza azon elnöki megkeresésre, hogy a Reseta-féle részvények után járó új részvények megváltási költségéhez a nemz. színház nevében $\frac{1}{2}$ -dal járuljon; mire, az összeg megnevezése után, késznek nyilatkozik.

Miután néh. Reseta János végrendelete szerint, e hagyatékot mindaddig az Akadémia van felhatalmazva kezelni, gyümölcsöztetni, míg a lánczhid országosan meg nem váltatik; csak akkor köteles a részvényeket eladva, szaporodásával együtt a tőkét a hagyományos 3 intézet közt felosztani: jelenleg a m. földhitelintézet utasítandó, hogy a hátralevő fizetéseket, egyedül az Akadémia nevében teljesítse, a lánczhid közel kilátásba tett megváltása után pedig a részvényeket lehető előnyösen árusítsa el, hogy a 3 intézet közt az osztály megtörténhessék.

LII. Az Akadémia, 1870. ápril 4-én tartott összes üléséből, átteszi *Kövesligeti Román* Ferencz végrendeletét, mint a ki *munkácsi, fornosi, kis-dobronyi, badalai* és még a végrendelete illető helyein nem érintett, valamint a végrendekezés után szerzendett ingatlan vagyonait, egy rokona mint általános örököse halála esetében, az Akadémia rendelkezése alá hagyja örökös alapítványul, melynek kamatai kirekesztőleg s általában magyar és a magyar fajnak fentartására, megőrzésére és szellemi emelkedésére irányzott intézkedés valóstítására fordítandók.

Szükséges lévén mindennek előtt a hagyaték mivoltát, mennyiségét tisztába hozni, a fekvő javakat az Akadémia részére telekkönyvileg biztosítani s általában a hagyaték-ról mind jogi, mind pénzügyi tekintetben teljes tájékozást szerezni: a végrendelet mássa kiadandó Hinka József akadémiai ügyész úrnak, hogy a hagyaték összes mennyiségének kitudására és biztosítására haladéktalanul mindent elkövessen, s legelőször is ung-megyei főispán Lónyay Albert úr ő mgtól kérjen felvilágosítást, ki az elhunyt körülményeit közelebbről ismerte; valamint a végrendelet végrehajtóival is tegye magát érintkezésbe, s az eredményről tegyen ide jelentést.

LIII. Az elnök úr ő nm. bejelenti Wodiáner Albert kir. tanácsos úrnak 2,000 frt adományát, az Akadémia által jelölendő két magyar ifjú statistikai és nemzetgazdasági tudományokban külföldön leendő kiképzésére; s bemutatja levelét, mely szerint ez összeget 2,333 frt 20 król délnémet értékben szóló váltóban a m. földhitelintézetnél már be is fizette.

Kedves tudomásul vétetvén, elnök úr fölkéretik, hogy az Igazgató Tanács köszönetét levélben fejezze ki.

LIV. A főtitkár bemutatja Veszprém megye törvényszékének mint telekkönyvi hatóságnak 6,719/869 sz. a. fölzetten megküldött végzését gr. Zichy Ferraris Manó úr nagyszöllősi birtokára a Kazinczy alapítvány javára bekeblezve volt 12,000 frt tör-léséről.

Tudomásul vétetvén, átteendő a Kazinczy-alapítvány vizsgálatára kinevezett bizottsághoz.

LV. Elnök úr ő nmlga Éva András s. a. ujhelyi ügyvéd urnak mint a Kazinczy-alapítványi vagyon helybeli felügyelőjének, hozzá intézett leveléből, előadja, hogy a

múlt ülésből gr. Andrássy Aladár úr mint vidéki elnök kezéhez a Kazinczy alapítvány pesti pénztárából utalványozott összeg nem fordíttathatott a határozatban megnevezett célokra, hogy tehát Évva úr, az építési munkáért való tartozások kifizetésére 1,001 frt 22 krt kér, saját 708 frt 11 kr kiadási többletén felül; egyszersmind egy számkimutatót közöl, mely szerint a széphalmi emléképitésre 1868 és 1869-ben.

Kifizetett eddig 18,170 frt 5 kr.

Ki nem fizetett tartozás 1,001 „ 22 „

Összesen 19,171 „ 27 „

és még hátra van az épület teljes befejezéséhez mintegy 4,000 frt.

Sajnosan értesül az Igazgatóság, hogy a múlt ülésben utalványozott ezer forint nem fordíttatott a megjelölt célra s ez által Évva úr teljes számadásának beküldése ismét tovább haladt. Mindazáltal, hogy az alapítvány ügye valahára tisztába jöhesse, s az Igazgató Tanács kimondhassa, elvállalhatja-e véglegesen ez alapítványra való fő felügyelést: nem ellenzi, hogy a kívánt 1,001 frt 22 kr elnökileg a tőkéből kiutalványoztassék, most már egyenesen Évva András úr kezéhez, ki köteles lesz azonnal teljes, fölszerelt számadását benyújtani. A mi Évva úrnak követelt 708 frt 11 kr kiadási többletét illeti, ezt a teljes számadás benyújtása és megvizsgálása előtt utalványozni nem lehet. A hátra levő építések mi módoni befejezését, s azok mily alapból fördőzését csak az alapítvány vizsgálatára kiküldött bizottság munkája bevégezése után lehet elhatározni, mely bizottsághoz Évva úr jelen kimutatása is, tájékozás végett, átteendő.

LVI. Elnök úr önmaga jelenti, hogy a május havi igazgatósági ülést fölöslegesen megtartani 15-én, minthogy május utolsó hetében akad. nagygyűlés, ezzel kapcsolatban, 27-én igazgatósági ülés is lesz.

Helyeseltetvén, a tagok e szerint értesítendők.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenhetedik akadémiái ülés.

A II. osztály hatodik ülése,

1870. május 2-kán.

Horváth Mihály r. t. elnöklete alatt.

160. (18.) *Szilágyi Ferencz* l. t. felolvassa következő czímű értekezését: „Egy erdélyi országgyűlés II-ik József császár korában.“ Kiönata ekkép szól:

I. II. *József császár kormányrendszerének jellemzése.*

Ha II. József császár uralkodását a vallásügyben kiadott, s a keresztyén türelem életbeléptetésével a lelkiismeret kényszerítését, mint a katolikusok és protestánsok között fenálló különbséget megszüntető intézvényei tették főképp emlékezetessé, s annak maradandó fényt kölcsönöztek — nem lehet tőle másfelől azon érdemet is megtagadni, hogy alatta a személyes szabadság eszméje is érvényre kezdett emelkedni, melynek ápolása fejedelmi gondossága egyik tárgyát képezte.

E nemes célja elérését a monarcha az örökös jobbagyságnak, szerinte: „az emberiség inasi és rabszolgai lealáztatásának“ *) eltörlése, valamint a gondolat és sajtónak engedett szabadabb mozgás által akará eszközölni. Tudva van, hogy az utolsó bizonyos korlátok között történt, mennyiben az előleges censura fentartatott, annak szigora azonban nagy mértékben enyhítve volt, s valóban akkor az osztrák-magyar birodalom mindkét felében, tul és innen a Lajthán, széles körben mozgó, s a közvélemény és érzület hű tolmácsának tartható sajtószabadság volt, mint ezt számos azon időbeli s a fölmerült egyházi és politikai kérdéseket megvitató érdekes röpiratok s nagyobb irodalmi művek is bizonyítják.**)

*) Az 1783-ban június 4-kén Nagy-Szebenből gr. *Pálffy Károly* magyarországi alkanczellárhoz intézett legfelsőbb kézirat szavai.

**) Ilyenek voltak: *Eibel* bécsi egyetemi egyházi jogtanárnak: Mi a pápa? cardinalis? püspök? pap? s többi ilyen híres röpirata; valamint *Zukhariásnak*, a pápa titkos íródeákjának híres római levelei, mi magyar fordításban is megjelent. A 2-dik levél azon themát vitatja, hogy a felvilágosodás a lélek üdvösségére nézve ártalmas.

Annál inkább lehet sajnálni, hogy a felvilágosodott, születésével maga korát megelőző, azon felülemelkedett császár a jogot, mit az egyénben tisztelt, a népnek meg nem adta, azt a törvényhozásból kizárta, általában a politikai szabadság s alkotmányos kormányforma becsét nem méltányolva, nagyszerű terveknek s újításoknak szentelt pályáján használni nem tudta, vagy nem akarta. Korának geniusa hozta ezt egyébiránt magával; a XVIII-dik, vagy mint nevezték: „a felvilágosodás százada” nem kevésbbé a felvilágosodott absolutismus címét is megérdemli.

Abból, hogy II. József az alkotmányosság hasznát, jótékonyságát nem ismerte, s attól idegen volt, minden bizonynyal nem egy tévedése, botlása, valamint félszeg és következetlen intézkedése származott; útjába a törvény mellőzése nehézségeket gördítve, nem csak sok keserűséget okozott neki, de a kívánt célra jutásban is gátolta, közjóra szentelt tevékenységét elzsibbasztá, annak sikerét meghiusítá; s így történt, hogy néha legjobb szándékból kezdett művét, míg egyik kezével építé, a másikkal azt, úgyszólván, maga lerombolá. Valóban a lángeszű s nemes indulatu fejedelem érdekében méltán lehet néha csudálatos ellenmondást mutató eljárását fájlalni, ki barátja lévén az egyéni szabadságnak, nem látta át mégis azon igazságot, hogy a jogot, mi az egyes személyt megilleti, a polgári társaság is követelheti, mely annak bírása által lehet boldog és virágzó, sőt a szabadság áldásait az egyének is legbiztosabban csak a törvények oltalma alatt álló szabad államban élvezhetik. S bár II. József császár e részben a francia nagy forradalmat megelőzve első volt, ki a vallásos és polgári szabadságot a trónon hirdette, dicső, magasztos eszméje sokat vesz becséből az által, hogy ő a szabadságot az állam élébe bevezetni képes nem vala, s birodalmát az alkotmányos kormányzás által nem fektette azon biztos és szilárd alapra, mi azt a bekövetkezett s keményen megingató belviharoktól megóvta, és a hatalom, jólét, dicsőség magas polczára emelte volna!

II. József császárnak trónra lépése, s a biztosító kir. leirat.

Mária Therezianak 1780-ban nov. 29-kén történt halálával, fia II. József római császár a német örökös tartományok, mint szintén Magyar- és Erdélyország trónjára lépett.

Az erdélyi nemzeti fejedelmek korában az uralkodás változásával, az új fejedelem az országgyűlésen a haza törvényei s alkotási megartására esküt tett le, valamint az arra vonatkozó s elibe szabott föltételeket aláírta, s mindkét okmány törvénybe iktattatott. Másfelől ez alkalommal az ország rendei a fejedelem iránt tartozó hűségre megesküdtek.

Az osztrák korszakban a fejedelmi föltételek és eskü a szokásból kimentek, s azok helyét az uralkodó által kiadott, de semmi törvényes erővel nem bíró úgynevezett biztosító kir. leirat pótolta, míg ellenben az ország rendei a hódolati hitet testületileg letették. Így a fejedelem és haza közötti kölcsönös szerződés megszűnt; a fejedelem irányában a haza kötelezettsége fenmaradt, de ez maga annak megfelelő jogát elvesztette.

II. József édes anyja halálát követő napon, nov. 30-kán egy kéziratában arról az erdélyi udv. kancelláriát értesítvén, egyszersmind megparancsolta, hogy a néhai császárnénak, 1740. trónralépésekor tett intézkedések, s azoknak a fenforgó esetben leendő alkalmazásuk felől véleményes tudósítást, s a szükséges kir. leiratok tervét is helybenhagyás végett terjeszsze fel.

E legfelsőbb rendelet következtében az udv. kancellária maga jelentését még az nap a császárhoz felküldötte, s mellékelve a III. Károly király halála után a guberniumhoz, mint az ország rendeihez intézett két kir. leirat conceptusát, megjegyzé: hogy az elsőből, t. i. a guberniumhoz szöloből, ki lehetne az alávont, s inkább „ad specialia“ vonatkozó kötelezettségeket hagyni, miket egy más kifejezés pótolna, t. i. hogy Ő Felsége minden alattvalóit „in communi et particulari“ igazságos jogaikban megtartani fogja; másfelől, az ország rendeihez, kik összegyűlve nincsenek, azért ezuttal kir. leiratot intézni szükséges nem volna.

A császár e felterjesztésre, legfelsőbb határozatát azonnal leadta, melyben az udv. kancellária véleménye szerint az 1740-beli kir. leirattól az alávont hely kimaradását maga is helyesnek találta, egyszersmind még egy pár hely kihagyását s módosítását is parancsolta.

A mi már a császári határozat értelmében az új kir. leirattól kihagyandó vagy módosítandó helyeket illeti: e részben mint legfőbb, s igen lényeges változtatás (mlítendő, hogy az udv. kancellária javaslata szerint, épen a leopoldi hitlevélnek, s az ország abban foglalt jogainak, szabadságainak megerősítése kimaradt a biztosító kir. okmányból, a mi pedig a régiebb ilyen kir. leiratokban benne volt, — s e lényeges kihagyás, az illető kir. intézvény ilyen csonkítása, most legegylebb történt az osztrák korszakban; a császár továbbá e szavaknak: „*verbo nostro caesareo regio*,” valamint e helynek is: „*Nos nullum Principis ac Regis boni munus intermissuros*“ kitörölését parancsolta, végre a fennálló dicasteriumoknál, törvényszékeknél, s más hivataloknál szolgáló különböző tisztviselőket, birt állomásukban *véglegesen* megerősítette, a mit pedig az udv. kancellária egyelőre csak úgy javasolt, hogy az ideiglenesen történjék.

Szóval: a császár által uralkodása kezdetén az ország szabadságainak biztosítása, mint fenebb már érintve volt, csupán általános kifejezésekben történt; az alkotmány, a törvények, főkép a leopoldi hitlevél megtartása, a kir. leiratban meg nem említették.

III. Az udv. kancellária véleménye; csupán *homagium* végett tartani országgyűlést.

Az erdélyi guberniumnak a császárné halála következtében, 1780. december 9-én az új uralkodóhoz tett, s maga méltó fájdalomát és keserűségét kifejező, örökös hűséget s engedelmességet fogadó, Ő Felsége trónralépését üdvözlő, egyszersmind az országos gyászünnepeyre vonatkozó intézkedéseit jelentő tudósítása az udv. kancelláriának alkalmat adott 1780-ban deczemb. 21-én kelt feliratában a felség figyelmét az ország által letendő homagiumra, vagy a hódolati esküre felhívni.

Ámbár III. Károly halála után 1740-ben azon eskünek a kk. és rr. által, még pedig, mint az alkotmány és régi szokás kívánta, országgyűlésen leendő letétele, elhatároztatott, mi a következő 1741-ben egybehívott országgyűlésen meg is történt, s bár azóta sem a törvények, sem a régi usus változást nem szenvedtek, — az udv. kancellária mégis az országgyűlésnek egybehívására nézve maga kételyét, sőt aggodalmát kijelenteni kötelességének ismerte.

Hivatkozik e részben az udv. kancellária azon körülményekre és időviszonyokra, mik Mária Thérézia uralkodása kezdetén a homagium kérdése nélkül is az országgyűlés tartását szükségessé tették, midőn egyfelől a *pragmatica sanctio* épen akkor lépett hatályba, másfelől a kűháboru következtében a királynénak rendkívüli segélypénzt kellett az ország rendeitől kérni, kiknek akkor az adó elvállalásáért s repartíálásáért is gyakrabban össze kellett gyűlniök.

E körülmények az uj császár trónralépése alkalmával fenn nem állanak, jelesen, mi az adókimutatás kérdését illeti, arra nézve azóta egy külön normativum lett életbe léptetve, *s így az a rendek befolyása nélkül is felhajtatik*; az országgyűlés egybehívása azért nem multhatlanul szükséges, azt csupán a homagiumért tartani nem kellene, sőt tanácsosabb volna mellőzni, s a hódolati eskü letételét más, és bár nem törvényes, de a törvénnyel mégis megegyeztethető módon eszközölni. Tekintve, hogy a tartományi pénztár akkori szorultságában nem volna képes az országgyűlés tartására kívántató költségeket hordozni, továbbá a rendeknek sem lehetne megtiltani: szokásuk szerint, maguk sérelmeikkel előállani, mik a kedélyek izgatásával azokba elégtelenséget hintenének el, a mit főkép egy uralkodás kezdetén gondosan eltávolítani kellene, az udvari kancellária az utóbbi, t. i. a hódolati ténynek országgyűlésen kívül leendő végrehajtási módját ajánlani, azon hozzátétellel, hogy ha a czélba vett uj institutiók oly mértékben megszilárdulnak, midőn azokat „törvényesítés végett“ — zur Legalisirung — a rendek elé be lehetne terjesztetni, akkor az országgyűlést egybehívni szükséges, s a rendeket is lehető sérelmeikkel meghallgatni méltányos volna.

Az udv. kancellária véleménye szerint azért a homagiumot az egyes kerületekben, t. i. megyékben, székekben s külön törvényhatósággal bíró községekben kellene letéttetni, s arról az illetőktől aláírt s a guberniumhoz beküldendő hódolati oklevelet kellene készíttetni. Az udv. kancellária egyszersmind ez ügyben az ordélyi gubernatort meghallgatóknak vélné, ki a dolgot vagy az egész gubernium elé terjesztené, vagy csak a bizalmára méltatott kormányzéken tanácsosokat kérdezne meg, s így arra nézve: hogy mit kellene a homagium kérdésében tenni? maga véleményes tudósítását az udvarhoz felküldené.

A császár, legfelsőbb határozatában az udv. kancelláriának meghagyta: a gubernatort meghallgatni, s annak nyilatkozatát felterjesztetni. E császári parancsot b. Reischach 1781-ben január 3-kán a gubernatornak elnökileg megírta.

IV. *A guberniumnak az udv. kancelláriával egyetértő ajánlatát a császár jóvá hagyja.*

B. Brukenthal Sámuel gubernátor a hozzá intézett felszólítás következtében maga körülményes és indokolt tudósítását 1781-ben január 20-kán, az udv. kancellárhoz felküldötte. A mint abban írja: a kérdéses ügyet az egész gubernium elibe terjesztette, a tanácsosok közül a tárgyalásból senkit ki nem rekesztett; a gubernium javaslata szerint, — mi, hozzáteszi: az övé is, — a hódolati ténynek úgy kellene megtörténni, mint a törvények kívánják, hogy abból, mi a fontos ünnepély lényegéhez tartozik, bármi se hiányozzék; a rendeknek azért a hitet országgyűlésen, egy királyi biztos kezébe kellene letenni, s az arról készítendő és az esküvöktől aláírandó hódolati okmányra mind a három nemze pecsétjét rátenni.

A gubernátor e jelentésében, annak támogatása s indokolása végett, a homagium történelmi multját előadta, jelesen, hogy az mikép ment véghez 1713. és 1741-ben, tehát a két megelőző uralkodás kezdetén. Mindkét esetben a hódolat országgyűlés alkalmával történt; jelesen 1713-ban az erdélyi főhadparancsnok előtt esküdött meg a kormányszéket akkor pótló deputatio, mint szintén annak elnöke, az ország rendei pedig a hitet a deputatio előtt tették le. A megyékben s törvényhatóságokban a volt országgyűlési követek és a főtisztek előtt történt az eskületétel, s mindkét rendbeli hódolatról szokott módon aláírt és megpecsételt okmány készült. Így történt az 1741-ben is.

A gubernium mindezeket fontolóra véve, azt véli, hogy ő felsége számdékának leginkább az felelne meg, ha az ország rendei, csupán a hódolati eskü letétele végett egy meghatározott napra összehivatván, azt teljesítenék. Az erdélyi főhadparancsnok arra teljhatalmu királyi biztosnak kineveztethetnék, kivel egyetértve, a gubernium a hódolati okmányt előre elkészíttetné, s mindent úgy intézhetne el, hogy az eskületétel mindjárt az első napon megtörténjék; egyszersmind az összehívó rendeletben egy rendes s formaszertinti országgyűlésnek is, ő felsége engedelméből, az idő s körülmények szerint leendő tartását megemlíteni kellene.

A gubernium, mint a gubernátor is, ezt a kívánt célra vezető leg-rövidebb és legkönnyebb útnak gondolná, mi azon fontos ténynek minden ünnepélyességét megadná. Ha azonban a felség e véleményét elfogadhatónak nem találná, akkor nem maradna egyéb hátra, mint ez ügyben az udv. kancelláriától ajánlott hosszadalmasabb módon járni el.

A gubernátor elnöki levele az udv. kancelláriának 1781-ben febr. 7-kén tartott üléséből a dologra vonatkozó következő votummal a császárhoz fölterjesztett:

Mintán a gubernium feliratában el van nyújtva az udvari kancellária két főkétegye, annál fogva valamint a csak mintegy három napra összehívandó országgyűlés a tartományi pénztárnak terhére nem válnék, úgy másfelől a rendeknek is, maguk sérelmeikkel előállani alkalmuk

nem volna, az udv. kancellária is a gubernium javaslatához csatlakozik, s a hódolati hitnek diaetaler leendő letétele az ajánlott időmegszorítással elfogadhatónak tartja, kérvén a felséget, hogy azon ünnepélyre nevezzen egy királyi biztost, ki az erdélyi főhad parancsnok lehetne, s ha az ő felsége engedelmével az udv. kancellária magát vele érintkezésbe teheti, a guberniummal egyetértőleg készítendő hódolati okmánynak ő felségéhez helybenhagyás végett fölterjesztését neki ajánlani, valamint az országgyűlés határidejére nézve is az ő Felsége parancsát kikérni fogja.

A császár az udv. kancellária e feliratát következő legfelsőbb határozatával: „Ich genehmige das Einrathen“ — jóváhagyta.

V. Az országgyűlés Nagy-Szebenbe 1781. augusztus 21-re összehívatik.

A kir. hivatalosok.

Az országgyűlésnek a fenebbiekben leirt és a császár által jóváhagyott módon t. i. csupán a homagium letételeért leendő összehívása felől a gubernium 1781. febr. 21-én kelt kir. leiratban értesítettett, melynek egyszersmind a császár megparancsolta: az erdélyi főhadparancsnokkal, mint kinevezendő kir. biztossal egyetértőleg a hódolati okmány tervét elkészíteni, s megerősítés végett felterjesztetni, valamint a rendek összehívásának ideje felől is véleményt adni.

E rendelet következtében a gubernium mind a hódolati okmánynak, mind pedig az eskü letétele alkalmával az 1741-beli módon tartandó ünnepély tervét előbb a főhadparancsnokkal közölte, kinek azon iratokra nézve semmi észrevétele sem volt. Így azok 1781-ben ápril 5-én kelt kormányzéki jelentés mellett a felséghez jóváhagyás végett fölterjesztettek, melyben egyszersmind, mivel régi szokás szerint, az országgyűlést, kinyitása előtt hat héttel előbb kell összehívni, e célra azon évi auguszt. 21-ke, mint legalkalmasabb időpont ajánlatott, midőn egyfelől az országgyűlésen jelen lenni köteles kir. tábla azon periodus alatt szünetel, mely azért eddig is annak tartására volt szánva, — másfelől a nyári mezei munkák akkor már nagyobbára bevégezve lévén, az országgyűlési tagok megjelenhetnek, anélkül, hogy gazdaságukban kárt, vagy rövidséget szenvednének.

Az udv. kancellária a gubernium ezen tudósítását a hozzá mellékelt irományokkal együtt, melyekre nézve semmi megjegyzése sem volt, 1781-ben ápril 18-án tartott üléséből a felséghez felküldötte; egyszersmind maga részéről is legjobbnak látta, ha az ország rendei augusztus 21-re fognak összehívatni.

A császár az udv. kancellária véleménye szerint, a gubernium ajánlatát, s így az országgyűlésnek a kitűzött napra, azon esztendő augusztus 21-re egybehívását jóváhagyta.

E legfelsőbb intézkedés következtében, miután az udv. kancellária május 2-ki ülésében az összehívó, s a kir. biztoshoz, a guberniumhoz, valamint az ország rendeihez szóló három kir. leirat conceptusa a császárnak már tudvalévő határozata szerint elkészítve megállapítottatott,

azokat b. Reischach udv. kancellár május 13-án kelt elnöki jegyzéke mellett „legfelsőbb előleges megtekintés és jóváhagyás végett” a császárhoz fölterjesztette, ki arra következő választ ada: „Ez egészen jól szerkesztett kir. leirati terveket jóváhagyom, s az udv. kancellária azoknak az országba leküldése iránt intézkedik.”

Az így helybenhagyott három királyi leirat tisztába leiratván, azok az udv. kancelláriának május 18-án tartott üléséből e napról eredetileg az udv. haditanácshoz átküldettek, hogy azokat az erdélyi főhadparancsnoknak, mint országgyűlési teljhatalmu kir. biztosnak hivatalos használat végett kezébe juttassa.

A gubernium annálfogva, mihelyt az illető kir. leiratot megkapta, az országgyűlésnek N.-Szebenbe 1781. augusztus 21-re rendelt összehívását szokott módon regalisoknak az egész hazában szét küldözésével kihirdette, melyben, mint már tudjuk, világosan kimondatott, hogy azon gyűlésen csupán a hódolati eskü letétele, az arra tartozó ünnepélyek megtartásával együtt fog eszközöltetni; egyszersmind később, mikor alkalmasabb idő s körülmények engedni fogják, más tárgyak végett is egy országgyűlésnek tartása kilátásba lőn helyezve.

Még egy, az országgyűlés összehívását megelőző lényeges kir. intézkedésről kell említést tenni, mely az ugynevezett *regálistákra*, vagy királyi hivatalosokra vonatkozik. — Ezek a törvény s régi szokás értelmében a főbb nemesség tagjai közül, határozatlan számmal a fejedelem által neveztettek ki, vagy inkább egy regalissal az országgyűlésre meghivattak. Az osztrák korszakbeli, s a haza jogaira nézve sérelmes kormányrendszer folytán, az országgyűlés, melynek minden évben tartatni kellett volna, ritkán, s néha egymástól messze eső időközben hivatott össze; így péld. Mária Theresia korában 1761-ben volt a rendek utolsó gyűlése, kinek 1780. vége felé történt haláláig, s így közel 20 év alatt több országgyűlés nem volt.

Ily körülmények között a kir. hivatalosok száma természetesen nagy mértékben lepadott. Egy 1755-ben mártius 8-án kelt kir. rendeletben a gubernator és országos elnök azon joggal ruháztatván fel, hogy szükség esetében, s ha a közszolgálat érdeke kíváná, arra képes regalistákat ajánlhassanak, — az országgyűlésnek 1781-ben összehívása alkalmából b. *Brentthal Sámuel* gubernator és gr. *Bethlen Miklós* országos elnök a mondott év április 14-én a császárhoz intézett fölterjesztésükben azon megbízatásukat teljesítették. Ahoz három kimutatást csatoltak. Az első az 1761-beli regálisták közül időközben részint elöléptetett 13, részint meghalt 35 mágnás és nemes névsorát, a második a még életben lévő 14 regalistát tartalmazta, kikhez járult még regalissal meghívandó két főúr özvegye, mint szintén a károly-fehérvári káptalan és a kolosmonostori convent; végre a harmadik az akkor ajánlott mindössze 109 új regalista jegyzéke volt.

Az udv. kancellária e fölterjesztést a kinevezendő regalisták ügyében ápril 25-én tartott üléséből maga részéről pártolva, a császárhoz felküldötte, ki azt jóváhagyta, s így az ajánlott egyéneket regalistáknak

kinevezte, mely legfelsőbb intézkedés felől az udv. kancellária május 2-án a guberniumot a teljesítendőik teljesítése, jelesen az illetőknek szokott módon az országgyűlésre meghívása végett értesítette.

VI. Az országgyűlés és a haza sérelmei.

Átmenve már főtárgyunkra, t. i. az országgyűlésre, — e részben elég jellemző, hogy annak előadása, ugyyszólván, nem egyéb, mint a haza sérelmeinek elősorolása.

Mi az országgyűlés folyamatát illeti: annak megnyitása napján, u. m. augst. 21-én, az ország rendei az előre kiszabott módon, s (skü-forma szerint a király iránti hűségre a hitet letették, s miután a következő három napon aug. 22. 23. 24-én a hódolati okmány aláírása megtörtént, augst. 25-én különös kir. leiratban adott engedelemnél fogva, egy második tárgyat is, t. i. Mária Therezia által négy idegennel adott honfűsítés ügyét is bevégezték, s így az augst. 27-én tartott utolsó ülésben az országgyűlés a kir. biztos által bezárattott.

Az ily rövidbe foglalt országgyűlési tárgyalások azonban a hazának többenmű, fennértett súlyos sérelmeivel, s jogai csonkításával voltak összekapcsolva.

1. Az erdélyi alkotmány, s törvények értelmében a kir. gubernium tanácsosait, s a főbb hivatalnokokat, péld gubernatort, udv. kancellárt, országos elnököt, a kir. tábla előlölőjét, ítélő mestereket, csak az országgyűlés által választott, vagy kijelölt egyének közül lehetett a fejedelemnek kinevezni. A kérdéses időben mindezen hivatalokat országgyűlésen kívül kinevezett, a rendektől nem ajánlott, s így törvény-ellenes helyzetben lévő egyének viselték, sőt az udv. kancellár a leopoldi hitlevél ellenére nem is hazafi volt.

2. Miután gr. *Bethlen Miklós*, az országos elnök, súlyos betegsége miatt a kinyitásra meg nem jelenhetett, s még az nap meg is halt, a rendek elfelejtkezvén a törvényről, sőt az 1741-beli esetről is, midőn kormányzéki tanácsos gr. *Kornis Istvánt* ideiglenes elnöknek megválasztották, — a guberniumtól kiküldött, nem törvényesen választott consiliariust, s tartományi főbiztost b. *Bánffy Farkast*, mint elnököt elfogadták.

3. Midőn a rendek a fejedelem iránt tartozó kötelességüket, a homagium letételével teljesítették, eszükbe sem jutott, hogy a fejedelem is kötelezve volna az ország alkotmányát és törvényeit biztosítani, s hogy az legalább kir. leiratban történjék, mint II. József előtt gyakoroltatott, — az új uralkodótól azt kérni szükségesnek nem tartották, legalább elmulasztották.

4. A hódolati eskü, mint szintén a hódolati okmány is, a rendek részvéte s befolyása nélkül, csupán a kormány által volt szerkesztve, s az országgyűlésnek, hozzászólása nélkül elfogadásra leküldve, bár e részben elhallgatni nem lehet, mi az esküt illeti, az egészen az 1744-beli 4-dik novellaris articulusból van kiírva, s azzal teljesen megegyezik.

5. Nem kevésbbé érzékeny sérelem volt, hogy a rendek az új honfiak, vagy indigenák ajánlására semmi befolyással sem bírtak, de az

ugyszólván, a fejedelem által rájuk parancsoltatott, a kik pedig az erdélyi nemések díszes sorába azért sem illettek, mert mint idegenek, a törvény ellenére hazai főhivatalokat visoltak. Ezek voltak: b. *Reischach* az udv. kancellár, gr. *Auersperg József Mária* 1774—1777-ig Erdély volt gubernatora, valamint *Pölser József* bécsi főtörvényszéki tanácsos, azelőtt erdélyi udv. kancelláriai tanácsos.

6. Végre nem lehet mint nagy mértékben leverő jelenséget elhallgatni, hogy a kormány szakadatlan jogtalanságait s az alkotmányt sarkából kiforgató intézvényeit, főképp a rendeknek felette ritkán, úgy szólva, csak kivételesen összehívását az országgyűlés merőben hallgatással mellőzte s a jelenvolt sok derék kitűnő hazafiak között egy sem találta-tott, ki a haza tömérdekre nőtt sérelmeit, jogainak csaknem példátlan és folytonos csorbítását, minden szabadságainak eltiprását szóba hozni s a gyűlést figyelmeztetni merete volna, azoknak orvoslásáért kéréssel a fejedelemhez járulni. A rendek e hallgatása hangosan kiáltja a közügyek s az ország legszentebb érdekei iránt uralkodó általános közönyösséget és apathiát, s a historicus azért, bár sajnos, de mellőzhetlen kötelességét teljesíti, midőn el nem hallgatja, hogy azon rendszer, mely által 70 év alatt Erdély összes alkotmánya és csaknem minden törvényei hatályon kívül tétettek, s a hazafiak kebléből lehet mondani: minden jogérzület kihalt, — az előzményeiben már sére'mes, egész folyamában törvényt nem tisztelő, sőt szolgai jellemű 1781-beli országgyűlésen teljesen bevégzett ténynyé vált, s valóban e lealázó igazságban, és csak is ebben áll azon hongyulás szomorú jelentősége!

161. (19.) *Toldy Ferencz* r. tag előadja észrevételeit ily czim alatt: „Anonymus és Guido de Columpnus.“

Tizennyolczadik ülés.

A III. osztály (mathem. és természettudom.) hatodik ülése.

1870. május 9-kén.

Sztoczek József osztályelnök elnökleto alatt.

163. (27.) B. Mednyánszky Dénes megválasztott lev. tag széket foglalt a következő értekezéssel „A mész geológiai és technikai jelentősége Magyarországon“, melynek tartalma következő:

Bevezetésül egy pillantás a földkéreg szervtelen alkatrészeire, három elemet mutat a kovarcz, mész, s agyagban, legáltalánosbaknak, melyeknek igen különféle ágazó származékai azonban, átmenetek által, a hasonlatossági sorozatok elvének alkalmazásával, egy lánczolatba összefűzhetők. Első szerep ezen hármásban jut a mésznek, az élő s élettelen

világban. Mint szénsavas mészhányó típusa a mészpát, ezzel már most azonosként áll az arragonit, mi iránt különböző nézet létezett, (Rose, Stromeyer, ez után Nendtvich) de végül el kellett ismerni a mészhányó sajátságos dimorph tulajdonságát, habár határozott geneticus okok nem jelezhetők. Újabb bizonyíték az élő és őslényi puhányok mésztakaróinak vizsgálása, mely az előbbieken arragon, az utóbbiakban mészpát szerkezetről tanuskodik. Sőt emlőscsontokban Dr. Wibel átmeneti állapotokat is ismer fel.

Mészkőzetképlet csak akkor keletkezhett, mikor víz cseppfolyó állapotban létezett, azért az őshajeczes aciditok régiebbek. A mészhányó jellegéből következik mostoha viszonya a bányászathoz, mert a fémtelerek képződése leginkább plutoni hatásokkal áll összeköttetésben. Ilyek érintkezése vagy utólagos befolyása néha nevezetes átváltozásokat eredményezett, példa az antik szobor márvány. Egyik külön változik a dolomit, melynek keletkezése keserűföldű víz- vagy gőzoldat benyomulása által valószínű, de a vegytani schema által (Morlot) még nincs eldöntve.

Magyarország orographiai talajrajzának vizsgálata természetesen vezet azon geológiai viszonylatra (melyet Németországban Cotta, Riehl stb. szelleműszen kifejtettek), mely mutatkozik az ujkori alluvialis síkokról származó magyar fajnak nemzeti sajátságai közt, és azon települési irány között, melyet itteni új honfoglalásában ösztönszerűleg követett, vonzóda a congenialis lapályhoz, vagy égalj s talajtermékenység kedvezőbb feltételei felé, mi iránt pedig virányzati tekintetben a mészhajeczség kedvezőbb egyéb felemlítetteknel.

Technikai szempontból legelőször az utak tekintendők, ezeknél elismert legkitünőbb anyag a (jura) mészhányó, sőt további parallelák vonhatók a geológiai alkat befolyásáról az utakra, s ez által a forgalom mikénti fejlődésére. Kevésbé állandó a viszony az építészetben a tiszta mészkőzetre nézve, annál fontosb azonban annak ujabbkori, geológialag többször átdolgozott összetett alakulásaira nézve.

Páris, Bécs, Budapest centrumok, melyek ujkori medencékkel viszonyban állanak, melyek partfokain merítik roppant építőanyagukat. Nálunk idetartozik a tatai márvány, melynek tömeges használata mellett eltűnik a többi ismeretes magyarfeleség. Fejlődő iparágak halvmészhányóvártás a marmarosi sodatermelés mellett, még inkább pedig az eddig elhanyagolt cement több helyütt. A máriavölgyi nagy palabánya liaskőzetének bizonyult, s így az ebbeli iparág szintén a mészhányó keretébe foglalható. A szürkle (Grauwacke) legalsóbb hatalmas osztályai nálunk nincsenek, annál fejlettebb a jura, kevésbé a trias. A jura éjszak felé igen uralkodik, helyenként gazdag kőületekben, sőt közönséges vaskovandjaiban; egy helyen az arany nyoma is feltűnt. A Tatra gránittömszéhez csatlakozik az alpin mészhajeczség, és szembeszökő például mutatkozik a mészhányó és hajeczes hajeczség physionomiai megkülönböztetésére. A felföldi mészhajeczségek tömegein felismerhető bizonyos parallelismus a karpai hegyöv

emelkedési vonalával. Legjelesb barlangjaink is a mészképletek tulajdonai.

Bánságban sokféle az érintkezési átváltozás tüneménye (Contact-metamorphismus.) Egyetlen helye a sajátlagi kőszénképletnek, mert a baranyai valamivel későbbi; ellenben egyedül Baranyában constalálított a lithograph mész.

A harmadkoriakban legjelesb most mint az antik időben, a travertin, példa reá Komárom. Ujabbkori mészalakulásaink számosak, gyakran bővelkednek kővületekben, kevesebbé bir azonban közöttök valamelyik kiválóbb egyéni sajátssággal vagy szereppel.

Mint székfoglaló, birálat nélkül nyomatandó ki.

164. (28.) Felolvastatik a vallás és közoktatási m. kir. minister báró Eötvös József 1870. apr. 25. 7932. számú átirata, melyben jelenti, hogy Ő cs. és apostoli k. Felsége a meteorologiai és földdelejeességi m. központi intézet felállítását megengedvén, az alapszabályokat jóváhagyta, egyszersmind felszólítja az Akadémiát, hogy ezen intézetnél az igazgatói állomás betöltésére vonatkozó javallatát mielőbb terjeszse fel.

Az osztály átteszi ezen javaslat megtétele végett az ügyet az értekezlethez.

165. (29.) Felolvastatik az Akadémia 1870. april 4. összes üléséből az Edl-alapítványra vonatkozó azon határozat, mely szerint az ösztöndíjak kezelésére egy hatterv bizottság volna választandó : 3 az orvosi, 3 a technikai ösztöndíjasra nézve.

Az elnök indítványára az orvosi ösztöndíjra nézve Arányi Lajos, Jendrassik Jenő, és Lenhossék József, a technikaira nézve Kruspér István, Nendtvich Károly és Vész J. Armin urak választattak bizottsági tagokul azon megkereséssel, hogy vegyék figyelembe azt, vajjon a folyamodványok beadására eddig kitűzött idő (aug. 1—15) helyett nem lehetne-e egy alkalmasabbat ajánlani.

Tizenkilencedik akad. ülés.

Az I. osztály (nyelv és széptudományi) hatodik ülése.

1870. május 16-án.

Toldy Ferencz r. t. helyettes elnöklete alatt.

167. (29.) *Hunfalvy Pál* r. t. mint bizottsági előadó, ismertette a Nyelvtudományi Közlemények VIII-ik kötetének II-ik füzetét, következőképen :

Hosszabb félbeszakadás után, melyet a szedők baja is okozott, most jelent meg a Nyelvtudományi Közlemények VIII. kötetének II. füzetete. Tartalma :

1) Vámbéry Armin „magyar és török-tatár szóegyezések” című dolgozatának befejezése, melynek nagyobb része az első füzetben jelent meg, s mely már a múlt év vége előtt ki volt szedve és nyomtatva. Szer-

ző a bevezetésben I. a töröktatár nyelvről általában, II. a magyar és török nyelvek közti rokonságról, III. a hangváltozásokról értekezvén által-megyen a magyar és török-tatár szóegyezésekre, a melyeket betűrendben 64 lapon tárgyal.

2.) Gr. Kuun Géza „Ascoli árja-sémi tanulmányai“ czim alatt Ascolinak említett nyomozásait ismerteti meg, kísérvő saját észrevételeivel.

3.) „Latin orthographiai tanulmányok“ czimű értekezésben Szénássy Sándor hosszabb, 105 lapot betöltő munkát közöl, mely talán magára fogja vonni a latin nyelvvel foglalkozók figyelmét. A latin helyesírásra nézve is az újabb időben sokféle kétely támadott, a mióta a közönséges kiadásokat egyfelől a régi latin grammaticusok tanításai-val, másfelől pedig a fölfedezett s nagy gyűjteményes munkákban kiadott régi feliratok helyesírásával szorgalmasabban összevetegetik. Szénássy nagy egyszerűséggel kíséri az illető nyomozásokat, s hordja egybe eredményeiket, a mivel, úgy hiszem, kedves dolgot teit azokra nézve, kik talán hozzájuk nem férnének a forrásokhoz, vagy ezek tanulására elég időt nem fordíthatnának.

4.) A füzet utolsó cikke, mely azonban itt nincs befejezve „A magyar nyelv szótára elveiről és azok miképi alkalmazásáról“ értekezik.

168. (30.) Joannovics György l. t. „A szóalkotásról“ értekezett. Fejtegetései kivonata következő:

A bevezetésben értekező az idegen szók használatáról emlékezik meg, roszalván különösen az olyan furcsa képzéseket, mint: *pedans*, *dilet-tans*, *frappans*; továbbá a német *ir* képzővel átvett szokat, u. m. *geniroz*, *forciroz*, *fiáiroz*, *engageiroz* (sőt így is: *angazsiroz*) *blazirt*, *blazirtság* stb.

A szóalkotásnak egyik főkelléke a hibátlan alakítás (képzés és összetétel); másik főkelléke a kifejezendő fogalomnak hű és szabatos visz-szatükrözése.

Ez általános nyelvtörvény korlátain belül három vezérelvet állit fel az értekező:

Első vezérelv: A különböző alakok lehetőleg különböző értelmet tükröz-zenek vissza, és viszont a különböző jelentések különböző alakot nyerjenek. E végre az illető képzők műkörtét kell szem előtt tartani.

E helyen különösen ki van emelve a határozottabb fogalmakat kifejező *alom*, *elem*, *ály*, *ély*, és *vány*, *vény*, illetőleg *mány*, *mény* képzők közti különbség; pl. *hatalom*, *hatály*, *hatvány*; *engedelem*, *engedély*, *engedmény*; továbbá *aggodalom*, *aggály*, *segedelem*, *segély*, *veszedelem*, *veszély*.

Pongyolán kijelölt, és a valódi szükségnek meg nem felelő érte-lemmel alkotott szók: *kötély* és *kötelem*. Mindkettő am. *kötelesség*.

Helyettesít (substitutit) igen hibásan szerepel *supplet* értelemben is; emennek *helyettesz*, s a körülményekhez képest *pótól* felel meg.

Némely szó különböztetésének módját illetőleg értekező nincs egy véleményen a Nagy-Szótár iróival. Szerinte pl. *iralom*, bármi szűk körre szoruljon is a *literatura* fogalma, soha sem állhat *irodalom* helyett. *Ira-*

lom csak akkor állhatna meg, ha a *literaturától* egészen eltérő fogalmat fejezne ki.

Második vezérelv: Az alkotandó szó részei közt felforgó viszonyt képezéseknél egyrésről a képző műköre, másrésről a törzsnek, mint beszédrésznek minősége, előző képzése, és értelme határozzák meg.

Összetételeknél a határozószó, (előtag) — a melynek szerepe a képzőéhez hasonló, — a szerint módosítja az alapszó értelmét, a mint emezzel jelzői, körviszonyban, vagy összeolradási viszonyban áll.

Ez elv mellőzésével olyan szórészek egyesülnek, a melyek vagy alakilag, vagy fogalmilag összeférhetetlenek.

E vezérelvből következő részleteseb elveket von le értekező:

A.) *A szórészek alakráltozása számbaveendő. pl. erdő-sz, szülő-sz, hibás alakok; mert az ékeztet előhangzóju ász, ész foglalkozási képző nem löki el előhangzóját; tehát: erd-ész, szöl-ész. Alakilag nem igazolható összetétel: Ön-tékonyság.*

B.) *A szórövidítés ne fadjuljon szócsoukítással; pl. Indópont, indóház, e helyett: indulópont, indulóház; betkőrmű e h. betegkőrmű, könföl-sav e h. könny-folany-sav; továbbá: kétlen, busítlan, háborítlan, korlátlan, föltétlen, e h. kéttelen, busítatlan, háborítatlan, korlátatlan, föltéttelen. Nem-rég őszintelen is termett. (őszin-telen-e, vagy őszinte-len?)*

C.) *A képző rendszerint nem járul viszonyragos szókhöz; ne mondjuk tehát: törvény utján, jörőrei, családomhozi, föltöttedi, irántuki.*

E szabály alól számos kivétel van; például: midőn az illető rag egy-szersmind határozóképző is, pl. eddig-i, addig-i; midőn a fokrag az alany-est fokragja; pl. jobb-it, szebb-ül, több-ség, kis-ség; vagy midőn határozó fokragja, pl. fölebb-ez stb.

D.) *Név- és ige-képzők nehezebben ragadnak határozóképzők után, mint ezek amazok után.*

Előbbi eset példái: Rögtön-ből rögtöni, rögtönös, rögtönöz, rögtönész, elő-ből előny, hátra-ból hátrány.

A biztonság szóra nézve elismeri értekező, hogy nem egy ok szól eme képzés mellett. Biztos-ság többértelmű; továbbá a ság ség képző különben is igen termékeny és sim-lékony. Ha értekező mindemellett sem helyesli e képzést, ezt leginkább azzal indokolja, hogy bátorság is többértelmű, még sem alkottunk bátranság szót. Bátorság és biztonlét talán fölöslegessé is tesz az olyan mindenesetre szokatlan és merész újítást, mely veszélyes előzményül szolgálhatna.

E.) *Ellentétes részek egyazon szóban együtt nem szerepelhetnek.*

Ellentét lehet: képzők közt, vagy törzs és képző közt; összetételekben pedig az alapszó és határozószó között.

Ellentétes képzők egyfelől: az önálló szókból mellékneveket alkotó, tehát a szoros értelemben vett melléknévképzők, másfelől az *atlan etlen*,

talán telen, fosztóképző. Amazok igenlő értelme emezek tagadó értelmével együtt nem járhat.

Értekező itt *Vadnay Lajos*-nak a Pesti Napló 1867. évi 81. számában megjelent cikkére utal, a melynek írója a *kedvezőtlen*, és ehhez hasonlóképzésű szók helytelenségét jelzi.

A fosztóképző határozottan kerüli ellentéteseit. Ezek közé tartoznak mindenekelőtt az igékhez járuló *ó, ő, ott, elt, ött, t*, stb. részesülőképzők, és a rendszerint nevekhez járuló *os, as, es, ös, s* melléknévképzők. E képzők igenlőleg fejezik ki azt az értelmet, a melyet a fosztóképző tagad; s im e z é r t nem ragadhat utánok e képző, hanem ragad az igető, illetőleg főnév után; e z é r t nem mondjuk, például: *lehető-telen, romló-talan, romlott-talan, látott-talan*, hanem: *lehet-etlen, roml-atlan, lát-atlan*; nem mondjuk: *nemes-telen, szagos-talan*, hanem: *nem-telen, szag-talan*; e z é r t helytelen ez ujabbán lábrakapott képzés: *kedvezőtlen, egyenlőtlen, hasonlótlán, felelőtlen, önállótlan*.

E képzési törvényt, értekező szerint, a magyar nyelvnek egész múltja igazolja; igazolják a régi nyelvemlékekben olvasható olyan szók, mint: *kell-etlen, alhat-atlan, megálhat-atlan, szön-etlen, mélt-atlankodik, mélt-atlankodat*. Még az elavult *mélt* és *dics* igék részesülői is eltűnnek a fosztóképzővel szemben; és nincs *méltó-talan, dicső-telen*, hanem van: *méltatlan, dics-telen*.

Hivatkozik értekező *Toldy* jeles gyűjteményére, a „Corpus grammaticorum linguae hungaricae veterum“ című munkára; hivatkozik *Szalay Leveles Tárára* is, mint a melyekben a *kedvezőtlen* módjára alakult szót hasztalan keresett.

A szóban forgó képzési törvényből azt következteti értekező, hogy nemcsak az *ó, ő, tt, ott, ett, t*, és az *as, es, os, ös, s*, hanem a szoros értelemben vett melléknévképzők általán véve ellentétese a fosztóképzőnek. E z é r t nincsenek: *élénk-telen, terménk-telen, hervatag-talan, csüggeteg-telen, mulékony-talan, törékeny-telen*, hanem vannak: *élet-telen, termék-etlen, hervad-atlan, hervadhat-atlan, csügged-etlen, mulhat-atlan, törhet-etlen* melléknévek. E z é r t nincsenek továbbá: *emberi-telen, szigorú-talan, gyönyörű-telen*, hanem vannak igenis: *nem-emberi, ember-telen, emberség-telen, szigor-talan, gyönyör-telen* melléknévek.

Az egy i képző nem áll egyenes ellentétben a fosztóképzővel az olyan szókban, mint: *női-etlen, udvari-atlan, lovagi-atlan*; a fosztóképzőnek egyenes ellentétese itt az *as, es* ez igenlő szókban: *nőies, udvarias, lovagias*. Ilyen képzésű régi szók: *udvariás, udvariátlan*. (*Kresznics*). E kivételes esetekben a fosztóképző *atlan etlen* alakban ragad az i után.

E képző, a származékszók sorába tartozó melléknevek kerülésével, csak eredeti melléknevekhez járul; pl. *bátor-talan, boldog-talan, jámbor-talan, elég-telen*, stb. Egyébiránt a képzésnek ezen módja sem mutat föl nagy számot.

Értekező tehát alak és fogalom tekintetében hibásnak tartja a következő szóképzést: *kedvezőtlen, felelőtlen, egyenlőtlen, hasonlótlán, önál-*

létlan; továbbá: *élenktelen, fogékonytalan, valószínűtlen, célszerűtlen*. Szerinte e szók kifogástalan alakja ez: *kedvez-etlen, felel-etlen, egyenl-etlen hasonl-atlan, önáll-atlan vagy önállástalan, élet-telen, fogék-talan**) *valószínűtlen*, helyesebben: *valótlanszerű*.

Az e pontban taglalt nyelvtörvény az összetételekben is érvényesül. *Kihonosít, kiközösít* — például — azért hibás összetételek, mert a *honosít* = *honossá tesz, közösít* = *közössé tesz* igenlő értelmének a *ki* igekötő nem lehet tagadója, megszüntetője. *Föltakar* csakugyan annyi mint: (a *takaró fölrántásával*) *megszünteti* a *takarást, takaratlanná tesz*; de *kigörbit, kigörbül* mindig csak: *görbit, görbül*; és így *kihonosít* is csak azt jelentené, hogy: *kifelé tesz honossá* (valakit), a mi az *expatriat* értelmének sehogy sem felel meg. Ugyanez áll a *kiközösít* szóra nézve is. Az *expatriat* értelmének, értekező nézete szerint, *kihonoz* felelne meg; mert a tágabb értelmű *z* igeképző nem fejezi ki, — mint az *ít*, — az *azzá* *terés* fogalmát.

Az osztály felkérte az értekezőt, hogy a jövő ülésen értekezése föl nem olvasott részét is felolvasni sziveskedjék.

169. (31.) *Vámbery Armin* l. t. „Az állítólagos kun Miatyánkról“ értekezett; melynek kivonata ez:

Az állítólagos „kun Miatyánk“ egy nyelvészeti curiosum, mely már a múlt század óta magára vonta a nyelvészek és a történészek figyelmét. Hazánkban úgy, valamint külföldön számosan kísérték meg annak fejtegetését, de mindnyájan azon hibába estek, hogy a húzamosabb idő óta idegen ajku emberek szájában forgott és a tatárban járatlan másolók tolla után ránk maradt, tehát mindenkép eltorzított és szétrántott szöveget eredetinek tekintették. Értekező egy, az eddigi szövegtől lényegesen eltérő új szófelosztást állít fel és három szó kivételével a kis nyelvemléket, melyet ő a *török-tatár nyelvcsoport krimi vagy baskir szójárásához* tartozónak mond, eredeti helyes szövegére vezeti vissza. Ez után következik a Miatyánk nyelvészeti elemzése, és végeredményül értekező azon nézetet állítja fel, hogy az állítólagos „kun Miatyánk“ nem egyéb, mint egy az újabb időben t. i. a török uralom alatt hazánkban megfordult krimi tatár által készült fordítás, mert hogy csakugyan a reformatio után kelt az, kitetszik abból, hogy először az „Üdvözlég“ kihagyatott, másodszor, hogy a „tiéd a hatalom“-féle protestansoknál használt kifejezés benne találtatik. Kár volt tehát, hogy a derék kis kunságiak egy időben nyakra före tanulgatták, fűnek fának elszavalták nemzetöknek eme régi nyelvemlékét, mert őseik abból egy szót sem értettek volna.

170. (32.) Olvastatik a május 14-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 40-ik pontja, mely a Karácsonyi pályázat szabályainak módosítására nézve terjeszti elő az értekezlet indokolt véleményét. E vélemény alapján a Karácsonyi pályázat szabályai a következőkép módosíttatnak s terjesztetnek az összes ülés elébe.

* *Fogéktalan, tevéketlen* szigoruan véve nem kifogástalan képzés; mert nincs most már: *fogék, tevék* főnév; de a képzésnek *szóban forgó* elvébe nem ütközik ez alakulás.

Az Ügyrend 112. §-ának, mely jelenleg így hangzik : „E jutalomdíj ezentúl két évre tüzetik ki, mindenkor kétszáz aranyban“ következő módosítását ajánlja az osztály : E jutalomdíj két évre tüzetik ki mindenkor kétszáz aranyban *megoszthatlanul*.

A megoszthatatlanság betételét itt annyival inkább szükségesnek látja az osztály, mert alább a 400 aranyra emelkedett díj megoszthatóságát ajánlja.

A 113-ik §. jelenleg így hangzik : „A jutalomért felváltva egyik versenyzési időszakon komoly drámai művek versenyeznek, hova nem csak szomorújátékok, hanem másnemű történeti, regényes, polgári színművek, drámai erkölcsrajzok stb. értetnek ; a következő pályázási időszakon viszont vígjátékok.“

E §-ban a végsornak a következő kibővítését ajánlja az osztály : „a következő pályázási időszakon viszont vígjátékok, *ide értve a vígjáték valamennyi fajtát*.“

Ugyanis, ha komoly drámai pályázat e nem valamennyi fajtát felöleli, sem következetes, sem czélszerű a vígjátéki pályázatot szűkebb körre szorítani, annyival inkább, mert a vígjáték al- és válfajai művészeibb becsűek, mint a komoly drámái.

A 116. §. jelenleg így hangzik : „A jutalom a viszonylag legjobb műnek csak úgy adatik ki, ha egyszersmind színi, drámai, formai tekintetben haladást tanúsítanak s ekkép önbecsileg is kitüntetésre méltónak találhatik.“

E §-nak következő módosítását ajánlja az osztály : „A jutalom a viszonylag legjobb műnek csak úgy adatik ki, ha egyszersmind drámai, színi és nyelvi tekintetben is becsesnek s így kitüntetésre méltónak találhatik.“

E módosítás inkább a kifejezéseket illeti mint a dolog lényegét, a meunyen a *formai* szó *nyelvi* szóval, az *önbecsileg kitűnő becsessel* cseréltetett fel s a *haladást tanúsító* kifejezés, mely félre értékre adhatna alkalmat, mellőztetett.

A 117. §. jelenleg így hangzik : „Ha ily önbecsileg is kitűnő mű nem találhatik s a jutalom sem adathatik ki : a ben maradt két száz arany a legközelebbi jutalomdíjhoz csatoltatik, mely azonban a 112. pont szerint újólal két évre tüzetik ki. Ily esetben 400 arany lesz a pályadíj.“

E §. következő kiegészítését ajánlja az osztály : „Ha jutalomra érdemes mű ez esetben nem találkoznék, a 400 arany még egyszer kitűzendő ismét két évre, s ugyan azon föltétel mellett, mint előbb ; de ha a jutalom még ez esetben sem volna kiadható, akkor a ki nem adott 400 arany az Akadémia rendelkezésére marad s a nyelv és széptudományi osztály javaslatára a dramaturgia körébe tartozó elméleti vagy irodalom-történeti feladatok megfejtésének pályázás vagy megbízás útján eszközzésére fordíttatik.“

E kiegészítést két indokból találja az osztály mind szükségesnek mind czélszerűnek. Először is a pályázati szabályok nem gondoskodnak arról, hogy mi történjék a ki nem adatas esetében fenmaradt jutalommal. Másodszor, nem czélszerű a kétszer ki nem adhattott 400 arany pályadíjat még harmadszor vagy negyedszer is kitűzni, mert ha a kétszer kitűzött 400 arany pályadíj is eredménytelen lesz, a dolog természete szerint az ez alatt folyamatban lévő 200 arany pályadíj még kevesebb eredményt fog felmutatni, s így csakhamar ismét új 400 arany pályadíjat lehet kitűzni. Az osztály javaslatát, hogy a kétszer kitűzés esetében is benmaradt 400 arany pályadíj dramaturgiai czélokra fordíttassék, több ok támogatja. Az alapító belegegyezését biztosabban remélhetni, ha a pályadíj eredeti céljától minél kevésbé vonatik el ; továbbá irodalmunk dramaturgiai művekben igen szegény s az idevágó munkásságot se a közönség részvőte, se akadémiái jutalmak nem támogatják. Magyar Shakspeareünk már van, de Shakspeare-magyarázó könyveink még nincsenek, s nem csak a külföldi dráma-irodalmak történetét nem bírjuk, hanem

még a hazai dráma irodalomét sem. A dramaturgia köréből mind a drámai költsézetet, mind a színművészetet illetőleg egyedül a Kisfaludy-társaság tűz ki néha egy-egy kérdést csekély jutalom kíséretében. Ha az Akadémia az osztály javaslatát elfogadja s az alapító beleegyezik, a netalán benmaradó Karácsonyi-pályadíjak irodalmunk oly szakában ébresztik fel a munkásságot, mely eddig meglehetősen parlagon hevert.

Az osztály továbbá ajánlja, hogy a 400 arany pályadíj rendkívüli esetben két mű között megosztható legyen, s erre nézve is szükségesnek véli az alapító beleegyezését kikérni, azonban e pontot nem kívánja a pályázati szabályokba felvételni s elégnek tartja, ha az alapító beleegyezése jegyzőkönyvbe ígtattatik, s ennél fogva rendkívüli esetben e jog is igénybe vétethetik.

171. (33.) Ezzel kapcsolatban a Karácsonyi-pályázat szabályainak 114. §-nál fogva, mely szerint az osztálynak joga van mind a két jutalomneure nézve, minden egyes esetben annak drámai költsézetünk és színpadunk állapotjához képest szükségesnek vagy kívánatosnak mutakozó közelebbi minősítését meghatározni:

Elhatároztatik, hogy az 1869-ről benmaradt 400 arany Karácsonyi-pályadíj fensőbb vigjátéokra tüzetik 1872. dec. 31. határnappal, a következő 200 arany vigjátéki pályadíj pedig versben írt bohózatra 1873. dec. 31. határnappal.

Husadik akadémiai ülés.

A II. osztály hetedik ülése egyszersmind összes ülés.

1870. május. 23-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

173. (21.) *Hunfalvy János* r. t. ily czim alatt értekezett: „Buda sz. k. főváros népességi viszonyai.“ Kivonatban íme:

Buda városának jelenlevő tetteges polgári népessége a legujabb népszámlálás szerint 53,998 lélekre rúg, s e népesség következőleg oszlik el a város egyes részei között:

A város belső részei				Külső telkek			mind- össze	Nép-számo- rodás	
Városrész	finemű	nő- nemű	együtt	fi-	nő	e- gyütt		1857 óta	1850 óta
Vár	2,282	2,761	5,043	—	—	—	5,043	571	1,215
Viziváros	7,655	8,534	16,189	—	—	—	16,189	2,933	4,830
Tabán	6,240	6,646	12,886	29	270	560	13,446	2,536	3,951
Krisztinaváros	2,733	3,286	6,019	802	770	1,572	7,591	2,657	2,825
Országút	2,992	2,821	5,813	31	41	72	5,885	1,359	1,599
Ujlak	2,834	2,841	5,675	93	76	169	5,844	1,257	1,625
Összeg	24,736	26,889	51,625	1,216	1,157	2,373	53,998	11,313	16,045

A népesség tehát 1850 óta egészben véve 42.6 s 1857 óta 26.5% -kal, vagyis évenként egymásra 2.24% -kal szaporodott; még pedig aránylag leginkább a Krisztinavárosban növekedett; azután a Viziváros és Tabán következnek.

A finemű népesség 25,952, a nőnemű 28,046 egyénre rúg, azaz a finemre 48.2, a nőnemre 51.8% esik. Ez arány az egyes városrészekben különböző: a Várban t. i. 45.4, a Vizivárosban 47.3, Tabánban 48.1, Krisztinavárosban 46.5, az Országúton 50.1 s Ujlakon 50% esik a finemre. Tehát a nőnem leginkább túlnyomó a Várban, azután Krisztinavárosban és Vizivárosban. Ujlakon és Országúton a két nem csaknem egyenlő, sőt Ujlakon néhány férfival több van mint nő.

Vallásra nézve az egész lakosságból 46,979 r. kath. 108 görög kath. 552 görögkeleti, 2,027 ág. hitvallású, 1,715 helvét hitvallású, 2,554 izraelita, 22 unitarius, 11 anglikánus, 30 mohammedán. Tehát a r. és görög katolikusok mintegy 87, az evangélikusok több mint 7, az izraeliták több mint 4% -kát teszik a város népességének, a görög keletiekre 1% sem esik.

A családi állapotot illetőleg a fineműeknek 59% -ka nőtlen s 39% -ka nős, özvegy 848, elvált 162 van; a nőnemű népességnek 52.4% -ka hajadon s 33.9% -ka férjes, az özvegynek száma 3,580, az elvált nőké 242. A két nemet egybevéve a népességnek 55.6% -ka nőtlen és hajadon, s 35.4% -ka nős és férjes. Az 1857-diki népszámlálás szerint az egész országban a népesség 54% -ka volt nőtlen és hajadon s 40% -ka nős és férjes.

A háztartások száma 12,183, tehát egy háztartásra 4.2 és egy nős férfira 5.6 egyén esik.

A népesség *miveltégi* állapotát illetőleg elég szomorú eredményeket mutat fel a népszámlálás. T. i. a fineműek közül 372 csak olvasni, 17,175 olvasni és írni tud, 8,405 pedig sem olvasni, sem írni nem tud. A nőneműek közül 1,305 csak olvasni, 14,364 olvasni és írni tud s 12,377 sem olvasni, sem írni nem tud. Az írni olvasni nem tudók száma tehát az ország fővárosában 20,782, azaz a népességnek több mint 38.5% -ka.

Külön pedig a finembeliek 32.4 s a nőnembeliek több mint 44 százaléka nélkülözi a szellemi miveltség legelső elemeit. Az arány még akkor sem válik kedvezővé, ha az 1—6 éves gyermekeket a számból kihagyjuk. Mert az 1—6 éves fiúk száma 2,957, az 1—6 éves leányoké 3,147. Ha ezeket az egész összegből leszámítjuk, még akkor is úgy találjuk, hogy a filakosságnak 21 s a nőlakosságnak 32.9% -ka nem tud olvasni, írni. E szerint a férfiaknak majdnem $\frac{1}{4}$ -de s a nőknek majdnem $\frac{1}{3}$ -da nem járta az iskolát. Azonban Olaszországban 1861-ben még rosszabbul állt e viszony, mert ott a finembeliek közül 72.4, a nőnembeliek közül pedig 83.8% nem tudott sem olvasni sem írni. Franciaországban a felserdült férfiaknak 25, a felserdült nőknek 41 százaléka nem tud írni olvasni. Ellenben Svéd-, Norvég, Dán és Németországban a népességnek, csak 2—5 százaléka nem tud írni olvasni.

Az *életkor* szerint osztályozván a népességet, úgy találjuk, hogy az

1—5 évesek 9,6, a 6—12 évesek 11,5, a 13—15 évesek 5,5, a 14—60 évesek 69,3, a 60 éven felüliek 5,8%-ot tesznek. Az elemi iskolák látogatására kötelezettek száma tehát Budán egészben véve körülbelül egy százalékkal kisebb mint általában az egész országban. A 6—12 éves fiúk száma csak 2,915, a 6—12 éves lányoké pedig 3,308, s így ezen korbeli fiúk az egész népességnek csak 5,4, a lányok pedig 6,1%-kát teszik. Az 1857-diki népszámlálás szerint az egész országban a 6—12 éves fiúk 6,62, a 6—12 éves lányok pedig 6,29%-kát tették az egész népességnek. Az ismétlődő iskolák látogatására kötelezett fiúk száma 1,449, a lányoké 1,525.

A 14—60 évesek, vagyis a keresetre és munkára képesek száma aránylag nagyobb mint az egész országot tekintve, mert a népességnek több mint 69%-kát teszi. Az 1857-diki népszámlálás szerint az egész országban a 14—60 évesek a népességnek 59,8, az osztrák államban pedig 63,2%-kát tették.

100 évesnél idősebb lakos Budán nem találtatott, 100 éves is csak egy férfi van; a legidősebb nő 96 éves; van egy 95 és egy 94 éves is. 80 éves férfi 16, 80 éves nő pedig 34 találtatott. Általában 80 éves és azon felüli férfi 78, 80 éves és azon felüli nő pedig 110 van.

Foglalkozásra és keresetre nézve a város népessége a következő főcsoportokra oszlik: szellemi munkával foglalkozik 4,084, anyagi munkával foglalkozik 11,145, napszámos van 6,854, személyes szolgáltatokat teljesítő 4,267, házbirtokos 411, járadékutajdonos 761, bizonyos keresetnélküli 26,489; ez utóbbiak közül 7,006 finemű és 19,483 nőnemű.

A bizonyos keresetnélküli fineműek legnagyobb része 14 éven alúli; a 14 éven felüliekre csak 1,364 esik, holott a kimutatott keresetnélküli nők közül 12,805 olyan, ki 14 éven felüli.

A személyes szolgáltatokat teljesítők nem egészen 8 százalékát teszik a népességnek, a gazdaságnál s különböző ipari foglalkozásoknál alkalmazott napszámosok pedig 12,7%-ot tesznek. A napszámosokon kívül a szorosabb értelemben vett termelő iparnál 7,524 egyén, azaz 13,9% van elfoglalva. Holott a mezőgazdasággal 1,148, a kereskedelemmel 851, a szállítási üzletekkel 1,427 egyén foglalkozik; a pénz- és hitelintézeteknél 182 ember van alkalmazva. Ez adatokból kitetszik, hogy Buda, mit azonban már úgyis tudtunk, sem általában a vagyonos, sem különösen kereskedő vagy nagy forgalmú városok közé nem tartozik.

A *természeti hiányokban* szenvedők száma aránylag igen nagy; a vakok száma 60, a siketnémák száma 56, az elmebetegek száma 562, a hülyéké 53. Az elmebetegek legnagyobb része nem helybeli, s majdnem mindannyi az országos tébolydában. dr. Schvarzer s az irgalmasok intézeteiben vannak elhelyezve. A vakok és siketnémák nagy része azonban koldulásból él.

Mint távollevő helybeli 446 egyén iratott össze, úgy hogy a számláló lapokon összesen 54,444 ember vétetett fel.

Az épületek összes száma 3,262; ezekből 87 középület s 93 a népszámlálás idején nem volt népesítve. A lakott házak száma 3,169, ezekből 2,633 földszinti, 536 fél és 1 emeletes, 85 II és 8 III emeletes. A lak-

osztályok száma 12,183, egy lakosztályra tehát átlag 4.4 egyén esik. A szobák és előszobák száma 22,626, egy lakott házra átlag 7 szoba, egy szobára 2.4, egy lakott házra 17 egyén jut.

Összes ülés

ugyanakkor.

Nagyméltóságú B. E ö t v ö s J ó z s e f akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

174. Olvastattott a III-ik osztály 1870. május 8-én tartott értekezleti jegyzőkönyvéből a 3. pont, melyben az osztály a meteorologiai és földdelejeességi m. központi intézet igazgatójánul *Schenzl Guidó* urat ajánlja.

Az osztály ajánlatát az Akadémia helyeselvén, ez értelemben fog a közoktatási m. k. miniszter úrhoz fölterjesztést tenni.

175. Olvastatik a vallás és közoktatási m. k. ministerium Budán f. é. május 19-én 10284 sz. a. kelt leirata, melynek kapcsolatában dr. *Albert Ferencz* egri csillagász és tanár folyamodványát a központi meteorol. intézet igazgatói hivataláért, figyelembe vétel végett, áttesszi.

Miután föl nem tehető, hogy a III. osztály, midőn *Schenzl* urat ajánlotta, az országban levő többi meteorologusokra tekintettel ne lett volna, az Akadémia, a nélkül, hogy jelen folyamodványt az osztályhoz utasítsná, megmarad előbbi határozata mellett.

176. A statisztikai és nemzetgazdasági bizottság, f. é. május 5-én tartott ülése jegyzőkönyve 4-ik pontjában, midőn a *Wodianer*-féle segélydíj mi módoni kiadására nézve a f. é. apr. 25-én tartott összes ülés határozata szerint, javaslatot és pályázat-hirdetési szöveget is terjeszt elő, egyszersmind megjegyzi, hogy az adományozónak az Akadémiához intézett levelében kifejezett szándéka között, mely szerint a M. T. Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai osztálya jelöljön ki segélyzésre ifjút — s az Akadémiai összes ülésének határozata közt, mely e bizottságtól csak javaslatot kíván, a kivitelre nézve némi ellenkezés látszik; annál fogva nem csak czélszerűbbnek, hanem az adományozó szándékával is megegyezőbbnek vélné, hogy az Akadémia ez adomány kezelését egészen a bizottságra ruházza.

Nem lehetvén kétség abban, hogy *Wodianer Albert* úr az akad. statisztikai és nemzetgazdasági *osztály* megnevezésével (mely nincs) a hasonló nevű *bizottságot* értette; s o szerint a bizottság észrevétele helyesnek találtatván: az egész segélydíj ügy ugyanoda visszatétetik s annak kezelése a bizottságra ruháztatik; jelentése csupán tudomásul vétel végett várattván be annak idején.

177. Felolvastatik az I. osztály f. é. május 16-án tartott ülése jegyzőkönyvének a Karácsonyi drámai pályázat szabályai módosítására vonatkozó pontja (Lásd az Akadémia f. é. jegyzőkönyve 170. számát.)

Az osztály által javaslott módosításokat az összes Akadémia elfogadván, azokhoz az alapító beleegyezését kieszközlendő, levélben fogja megkeresni gr. Karácsony

Guidó urat ; mely lépés sikerét az osztály elnöke és titkára, személyes közbejárással elemozdíthatják.

178. A főtítkár jelenti, hogy most van először alkalma közölni az összes Akadémiával az igazgató tanács april 27-i ülése azon határozatait, melyek a folyó évi költségvetésre s az Akadémia ezt illető némely előterjesztéseire vonatkoznak : tehát kívánja-e az Akadémia fölvenni, s mindjárt a nyílt ülésben-e, vagy ülés végén, zárt tanácskozásban :

E tárgy jelen ülés végén zárt összes ülésben fog fölvetetni.

179. Ugyanaz előterjeszti sz. k. Pest városa közgyűlésének a f. évi június 9-én tartandó *Batthyány*-gyász ünnepélyre meghívó nyomtatott levelét, mely csupán az Akadémia elnökének szól ugyan, de kétségkívül az egész Akadémiát illeti.

Tudomásul vétetvén, az Akadémia magát az ünnepélyen elnöke, s önként megjelenő tagjai által fogja képviseltetni.

Elnök úr önmaga a nyílt ülést berekesztvén pár percnyi szünet mulva megkezdődik a zárt összes ülés, melyen

180. A főtítkár előterjeszti az Igazgatóság f. é. april 27-én tartott ülése jegyzőkönyvéből a XLVII. számú végzés 3. szakaszát, mely szerint „az Akadémia új szabályai és ügyrende értelmében az Akadémia kiadásaira s az (állandó) bizottságok költségvetéseire nézve az osztályok és bizottságok is meghallgatandók volnának. Miután azonban, azon összesen kívül, melyet az Akadémia „általános“ kiadásai (Évkönyvek, Értesítők stb.) igényelnek s mely a tavaly előirányzott összegben vétetett fel ez évre is, az Akadémia osztályai rendelkezésére külön összegek ez évben nem adathatnak ; s miután a nyelvtudományi, statistikai és matematikai bizottságok költségvetése sem emeltethetik jelenleg : az osztályok és bizottságok megkérdése ez évben, midőn a jelen rendzetlen viszonyok közt a fent kitett bevételek sem előirányoztathatnak teljes biztossággal, merőben fölöslegesnek mutatkozott.“

Tudomásul szolgál.

181. Ugyanazon jegyzőkönyvi szám 4. pontja szerint az Akadémia által ez évre kiadni javasolt kettős nagy jutalomból s azzal együtt járó Marczibányi díjból egyik a jelen pénzviszonyok közt, ez évben nem adathatván ki :

Az Akadémia jövő évben ismét sürgetni fogja.

182. Ugyan annak 5. pontja szerint Bartalus István „Orpheusa“ 50 példányáért az Akadémia kívánta 200 frt. utalványoztatott, valamint az „Ujgur Nyelvemlékek“ nyomtatási felköltsége is 700 frtban elfogadtatott.

Tudomásul vétetik.

183. Ugyan annak 6. pontja a „Kalevala“ finn eposz magyar fordítása tiszteletdíjával s nyomtatási költsége fejében 1,300 frtot vesz föl a költségvetésbe, Szarvas Gábor pályaművének nyomtatására pedig 400 forintot.

Hasonló tudomásul szolgál.

184. Ugyanaz Hradszky József „A méhek boncztana s élettana“ cz. régebben az Akadémia által kiadásra elfogadott munka tárgyában úgy vélekedik, hogy midőn az Akadémia jövedelmei annyira igénybe vannak véve, e munkának kiadása, tartalmánál és alaposságánál fogva azon összegből is eszközölthetnék, a mely az ez évi államköltségvetésben, kitünőbb gazdasági szakmunkák és értekezések kiadására és jutalmazására megszavaztatott ;

E vélemény elfogadtatván, az Akadémia fölkéri nm. elnökét, hogy ez iránt a földmívelési, ipar- és kereskedelmi minister urat, nevében megkeresni méltóztassék.

185. Szint azon jegyzőkönyvi pont szerint az igazgatóság nem vehette fel a folyó évi költségvetésbe b. Orbán Baláznak „A székely föld“ cz. munkája bizonyos számú példányok megvétele általi segélyezését; Reisz György „Autograph aláírások“ gyűjteménye II. kötetének megvételét; Rómer Flóris l. t. uti költségét a Corvinák ügyében teendő konstantinápolyi utjára, s Fogarasi r. t. 400 arany ajánlatának az Akadémia részéről szintén négyszáz arannyal megpótlását, egy a rokon nyelvek tanulmányozására kiküldendő utazó nyelvésznek. Az utóbbira nézve azonban sajnálná, ha azon egyén, ki e célra vállalkozott, s kinek a rokon nyelvekben már is nagy jártasságától nyelvészetünk sokat várhat, kénytelen volna elszalasztani az alkalmat, melyet Akadémiánk egyik kitűnő tagjának nagylelkűsége nyújt, hogy a hazai nyelvészet előmozdítására az általunk eddig kevésbé ismert rokon nyelvű népek közt gyarapíthassa ismereteit. Miután az ezen utazásra igényelt összegre nézve az mondatik, hogy az nem egyszerre fizetendő, s így meglehet, hogy az akadémiai segélyre csak az év végén, s részben a jövő évben kerül a sor: felhivandó az Akadémia nyelvtudományi osztálya, hogy az ajánlott keleti utazót is meghallgatva, annak képességéről, valamint az utazási tervről, annak egy évi költségeiről, s az akadémiai segélynek a Fogarasi János rendes tag úr által ajánlott összeg kiszolgáltatása után, mikor és mily időszakokban leendő folyóvá tételére nézve adjon az igazgató tanácsnak felvilágosítást.

Áttétetik az I. osztályhoz, a kívánt felvilágosítás megadása végett.

186. Olvastatott ugyanazon jegyzőkönyv XLVII. számában a határozati részből az Igazgatóság azon kívánata, hogy Szontagh Dániel „Árva megye leírása“ című, az Akadémia által kiadásra ajánlt, munkájának értéke, minősége, díjazási és kiadási költségei felől az Akadémia elnökileg megkérdeztessék; valamint arról is, vajon Iváncsik Ede pályanyertes munkája „Magyarország czimere és színeiről“ ajánlható-e még most is kiadásra, miután nevezett szerzőnek egy másik, hasonló tárgyú pályamunkája közelebb megjelent?

Áttétetik a II. osztályhoz, hogy a kért feleletet beadhassa.

187. Felolvastatik ugyan azon igazgatósági jegyzőkönyv L. száma, az Akadémia nyilatkozatát illetőleg, mely szerint a palota épületeiben levő helyiségek felhasználását egyéb mint akadémiai vagy általában tudományos célokra, nem tartja ez intézet méltóságával összeférőnek. Az igazgatóság méltányolja ugyan a tud. Akadémia e nyilatkozatban kifejezett ohajtását: de a jelen pénzügyi viszonyok közt azon jövedelmi forrást, melyet a kibérelt helyiségek nyújtanak, a pénztár nem nélkülözheti.

Tudomásul vétetik.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

XXX-dik Nagy gyűlés.

Első nap.

1870. május 24-én.

Nagyméltóságu báró E ö t v ö s J ó z s e f akadémiai elnök úr elnöklete
alatt.

I. Elnök úr ö nmulga az ülést megnyitván

Olvastatott a közlési előrajz-készítésre kiküldött állandó bizottság jegyzőkönyve, melyben foglalt javaslat szerint a folyó hó 28-án tartandó XXX-ik közülés előrajza így állapítottatott meg:

1. Elnöki megnyitó beszéd, b. *Eötvös Józseftől.*

2. Titkári jelentés az Akadémia lefolyt évi működéséről, *Arany János főtitkártól.*

3. Emlékbeszéd Balassa János tisztt. tag fölött, *Jendrassik Jenő* lev. tagtól.

4. A művészet mint nemzetgazdasági tényező; értekezés *Keleti Kár.* I. tagtól.

5. Jelentés az eldöntött s az ujonnan kitűzött pályázatokról s az Akadémia legújabb tagválasztásáról. Olvassa *Gyulai Pál* osztálytitkár.

6. Elnöki zárszó.

II. Az 1869-i eposzi *Nádasdy* pályázatról az I. osztály jelenti:

E jutalomra két pályamű érkezett, melyek közül az I-ő számú „Raskay Demeter, királyné pohárnokának a magyar keresztes hadból való visszatérési kalandjai” című s jelige nélküli mű minden tekintetben alúl van a bírálaton. A II. számú „Romilda” melynek jeligéje „Tudjátok-e mit tesz az emberi nyelven” stb. Petőfi, — társánál jobb ugyan, a mennyiben nyelvében némi választékosság, verselésében némi gyakori ismétlődés mutatkozik: de ez előnye is részint erőltetéssel, részint üres rímcsengéssel párosul. Meséjében és jellemrajzában nem csak az alakítási erő hiányzik, hanem a lélektani alap is. E mellett erkölcsi felfogás és költői igazságszolgáltatás tekintetében is hibás, sőt a jobb érzést bántó. Ennélfogva az osztály a jutalom ki nem adatását határozza, s egyszersmind fölkéri a nagy gyűlést, hogy a benmaradt 200 arany az 1871-ik évre újra tűzessék ki, az 1871-re szóló 100 arany pedig az 1873. évihez csatoltassék.

E szerint a jutalom ez úttal ki nem adása határozatba menvén, a két pályamű jeligés levelei felbontatlanul megsemmisítésére elnök úr ö nmulga Petzval Otto rendes és Szilágyi Sándor levelező tagokat küldötte ki; az 1871-i és 1873-i jutalmak pedig az osztály javaslata szerint lesznek kihirdetendők.

III. Olvastatott ugyanazon osztály jelentése a *Sámuel*-díj ügyében következőleg: Az 1869. évre szóló Sámuel díj, az ugyan-azon évben nyomtatva megjelent, szoro-

san nyelvészeti értekezések közül, hat szavazattal négy ellenében, Vámbéry Ármín l. t. „Magyar török-tatár nyelvbéli szögyezyések“ (külön lenyomat a Nyelvtudományi Közlemények VII. kötetéből 1869.) czimű dolgozatának ítéltetett, mint a mely az 1869. évi nyelvészeti kisebb dolgozatok között tartalmának ujságával s gazdagságával leglényegesen gyarapítja nyelvészetünket, s oly tért mível, melyhez csak kevés nyelvészünk fér, s így kettős nyereseményül üdvözlendő. Szerző ugyan is, előre bocsátva a hangváltozások törvényeit, melyeket a magyar és török-tatár nyelvek közös szókincséből elvont, számos magyar és török-tatár töket (néha ragozva) tárgyal, melyek rokonságban állanak. Ha egyes nézeteihez s módszere némely részleteihez kétség férhet is, egészben becses anyagot nyújt a hasonlító nyelvészetnek, mert szerző nem csupán szótárak, hanem saját tapasztalati tudomás után, ismeri a szók jelentéseinek különféle árnyalatait s nem egyedül az irodalmilag hozzáférhető ozmanli, hanem a még eddig kevésbbé kibányászott uigur és dzsagataj, s ezen kívül a jakut és csuvas nyelvjárásokra is tekintettel van, s így összehasonlításai nagyobb körben mozognak, mint a melyben nyelvhasznolóink eddig foroghattak, a mi pedig a szók rokonságainak megalapítására mulhatlan szükséges.

Az osztály itélete folytán a nagygyűlés a 15 aranyból álló Sámuel dijnak Vámbéry Armin lev. tag részére leendő kiadását elhatározza.

IV. A hölgyalapítványi aesthetikai pálya-feladat tárgyában szintén az I. osztály következő jelentést tesz.

E jutalomra három pályamunka pályázott, s mindenik olvasottságra, szorgalomra és komoly törekvésre mutat ugyan, de egyszersmind az olvasottnak meg nem emésztését, a széptani eszmék körül tájékozatlanságot, a fogalmazásban szabatoság, az előadásban csin és izlés hiányát tanúsítja. Az I. számú, melynek jelígeje: „Föl nemzetem apraja nagyja! Petőfi,“ alig egyéb tökéletlen kivonatnál Carrière széptanának első részéből; szabatosabb a II. számú, melynek jelígeje: „Kezdj buzgón stb. Vörösmarty“; de szintoly csonka mint az előbbi, mert a művészet nemeit nem tárgyalja. Legteljesebb de feldolgozás tekintetében leginkább hátramaradt a III. számú, melynek jelígeje: „Den Stoff sieht Jedermann stb. Goethe.“

Minthogy a széptan fogalmát egyik munka sem tisztázza, sőt inkább összezavarja; minthogy továbbá egyiknek sincs élvezhető előadása: a jutalom ki nem adása határozott; s egyszersmind fölkéretik a nagy gyűlés, hogy a benmaradt 600 frt pályadíj fordíttassék a célba vett széptani kézikönyv megírására megbízás után, miután a pályázat harmadszor is sikertelen maradt.

Az osztály határozatát, a pályadíj ki nem adását illetőleg, a nagy gyűlés magáévá tévén, a jelíges leveleket a főtebb kirendelt küldöttség által megsommisította. Az osztály azon javaslatát illetőleg, hogy megbízás után készíttessék aesthetikai kézikönyv, ez uttal nem határoz, hanem felhívja az osztályokat, hogy az állandó hölgy-alapítványi bizottságot, az Akadémia több rendbeli határozatai folytán, két-két tag választása által alakítsák újra, s az így újra alakult bizottság a hölgy-alapítványt egészen átvizsgálva, úgy mint: az alapító levélben kitűzött céljait a befolyt és hátrányba levő összegeket, az ezek utáni kamat-jövedelmet, a jutalmakra és kézikönyvekre már tett kiadásokat, a megjelent művek tiszteletdíjainak mennyiségét s hova fordítását, a nyomdával kötött szerződés tartalmát, — mindezekről tegyen az összes üléshez jelentést, s adjon a jövődöbéli eljárásra javaslatot.

V. Olvastatott szintén az I. osztály jelentése a Marczibányi alapítványból kitű-

zött 40 aranyos jutalomkérdés tárgyában, melyre most harmadszor sem érkezett pályamunka.

Miután ez alapítvány jutalomkérdései elintézése alkalmára a Marczibányi család egy képviselő tagja mindenkor különösen meghívandó s ez jelen esetben szabály szeriileg nem történt meg: a jelentés tárgyalását az Akadémia holnapra halasztja, mikorra a Marczibányi család legidősb tagja levélben meghívandó lesz.

VI. A Fáy András nevét viselő nemzetgazdasági pályázatra nézve a II. osztály jelenti:

A Fáy alapítványból kitűzött következő pályakérdésre: „Fejtsék ki főbb vonásokban az anyagi érdekek előmozdítására célzó egyesületek és intézetek állása, szervezete s hatása a közgazdasági életre Európa mivelt államaiban. Adassanak elő bírálattal kísérve a mivelt államok a tárgyra vonatkozó törvényei s intézkedései; s fejtsék ki ezeknek hatása az említett egyesületek útján eszközölt nemzetgazdasági fejlődésre. Végül adassék elő, mi lenne teendő ez irányban hazánkban a törvényhozás részéről?” beérkezett egy pályamű (jeligéje: Nemini me nancipavi, nullius nomen fero). A II-ik osztály elismeri, hogy e pályamű alakban és módszerben nem felel ugyan meg azon igényeknek, melyek akadémiai pályamunkánál méltán megvárhatók; hogy midőn részletesen tárgyalja az anyagi érdekek előmozdítására célzó egyletek és intézetek állását s a mivelt világ e tárgyra vonatkozó törvényeit és intézkedéseit, csak röviden említi azon kérdést, mi lenne ez irányban teendő a törvényhozás részéről saját hazánkban; hogy nincs kellően kimerítve azon viszonyos hatás, melyet a nevezett intézetek a közgazdasági életre, s a törvényhozás, az egyesületek útján, a nemzetgazdaság fejlődésére gyakorolnak; végre, hogy az adatgyűjtés s a felsorolt intézetek megismertetése, melyekben ható bölcsélet nélkül, növeli ugyan irodalmunkat kiterjedésben, de nem viszi előre a tudományt belértékben; mindazonáltal, tekintettel arra, hogy a mű a pályakérdést nagy részben megfejtí, hogy mint nemzetgazdasági kézi könyv, irodalmunk jelen állásában hézagot pótol, sőt nyereségnek tekinthető: szerző részére a kitűzött jutalmat kiadandónak itéli, azon észrevétel mellett, hogy a munka, az elemi definitiók rövidítése, az ismétlések mellőzése, a hazánkra vonatkozó statisztikai adatok önálló kezelése, s az idegen szók lehető kihagyása által csak nyerni fog.

E szerint a jutalom odaitéltetvén: a felbontott jeligés levélből *Kautz Gyula* neve tűnt ki, miről a pesti első hazai takarékpénztár igazgatósága értesítendő lesz.

VII. Olvastatott ugyanazon II. osztály jelentése a *Sztrokay*-pályázatról, következőleg:

A Sztrokay Antal alapítványból kitűzött pályakérdésre: „Fejtsenek ki a házasságból eredő jogviszonyok mind a házasság felekre mind a gyermekekre nézve, tekintettel a gyámság eseteire is. Adassanak elő azon elvek, melyek szerint hazánkban e viszonyok, s általában az egész árvaügy, törvények és közigazgatási intézkedések által rendezendő volna” — egy pályamű érkezett (jeligéje: „La famille, comme toutes les institutions est soumise en effet à des conditions d'existence. Hue M. Th. Études de la législation comparée—“). E pályaműnek vannak elvitázhatlan érdemei, melyeknél fogva megjelenése jogirodalmunkra nézve kíváncsnak mutatkozik; de nem képez oly kerekded és formailag kielégítő egészet, minőt az alapítvány intézkedése föltételez, s bár a szerző sok anyagot gyűjtött össze, nem nyújtja azokat úgy feldolgozva s összeállítva, mint egy magasabb becsű irodalmi műben megkívántatnék, s hogy azok a törvényhozási célokra is nagyobb mértékben felhasználhatók volnának; ennél fogva az

osztály, tekintettel arra, hogy a Sztrokay alapítvány nemcsak viszonylag, de saját belbecsénél fogva is méltó művet igényel, a jutalmat nem ítéli oda a pályázó munkának.

Az osztály ítélete helyben hagyatván, a pályamű jeligés levele, a főntebb kinevezett küldöttség által, még ülés folytán tűzbe dobott.

VIII. Ugyanazon osztály a Dóra pályázatról jelenti :

A Dóra Szilárd alapítványból kitűzött jutalomkérdésre : „Fejtessek ki a magasabb kereskedelmi szakoktatás feladata stb.“ egy pályamű érkezett (jeligéje : „Mind a reform a meglevőhöz simuljon“). E pályamű a tárgyat ki nem meríti, a szakmába vágó irodalmat egészen mellőzi, sehol sem fordulván elő akár forrásoknak, akár e tárggyal foglalkozó műveknek idézése ; és így miután sem alakja, sem tartalma szerint nem áll tudományos értekezés színvonalán, az osztály részéről nem ajánlatik jutalomra.

A jutalom ki nem adása határozatba ment, az illető jeligés levél megsemmisítetett.

IX. Ugyanazon (II.) osztály jelentése szerint, a Gorove alapítványból fűltett jutalomkérdésre : „A családi élet erkölcsi alapja, a belőle folyó kötelességekkel együtt“ három pályamű érkezett. Az I. számú, (jeligéje : „Ha hiv a szolgál, jó leszen dolga“) felvilágosításul számos példát hoz föl, elbeszélés útján, a családi élet köréből, mi tekintve a mű nyelvezetét, népies olvasmányul ajánlja ; de mivel a kérdést a tudományos deductió mellőzésével, egyoldalulag tárgyalja, nem felel meg a pályázat céljának. A II. számú (jeligéje : A boldogság a házasesetben“ stb.) már inkább tudományos jellegű, megemlíti a család-élet erkölcsi alapját, de indoklás és bizonyítás nélkül ; végig megy az innét folyó kötelességeken, de szakadozva ; hiányzik a műben a rendszeres következetesség, s mint ilyen, nem ajánlható. A III. számú (jeligéje : „Az atyafiságot szeressetek“) alig több mint néhány lapra terjedő vázlat, s úgy tünik fel, mintha csak egy nagyobb műnek főbb körvonalait akarta volna adni ; minek következtében a pályakérdés megfejtése elmarad. Az osztály ily körülmények közt, e művek egyikének sem véli a jutalmat kiadhatónak.

Az osztály véleménye elfogadtatván, mind a három munka jeligés levele szokott módon, felbontatlanul, tűznek adatott.

X. A II. osztály beadott jelentése szerint a Fáy-féle jóvendőbeli pályakérdés iránt a takarékpénztári választmány felhivandó lenne annak elhatározására, hogy az Akadémia által, a tudományok melyik ágából tűzessék ki a kérdés.

A takarékpénztári igazgatóság fel fog szólíttatni.

XI. Ugyanazon osztály a Sztrokay alpból, 1871. dec. 31-re 150 arany jutalom mellett a jelen 1870-ben sikernélkül maradt (Lásd VII. sz.) pályakérdés ismétlését javasolja.

Miután az alapítvány azon pontja (Ügyrend f.) mely a 100 aranynak 150-re emelését megengedi, a jelen esetre nem vonatkozhatik : e kérdés visszautasíttatik az osztályhoz annak elhatározására, kívánja-e e kérdést 100 arany jutalom mellett kitűzni, vagy a pályázati rendszernek az alapítvány e) pontja szerinti változtatását javasolja.

XII. Szintén a II. osztály a Dóra-féle pályakérdést „Fejtessek ki a magasabb kereskedelmi szakoktatás feladata ; adassék elő a kereskedelmi szakoktatás-ügy jelen állása, szervezete, hazánkban és a külföldön ; terjesztessék elő vélemény az ily magasabb kereskedelmi szakoktatás rendezéséről külön szakintézetben, vagy kapcsolatban tudományos vagy műegyetemmel“ — ismételni kívánja, 1871. január hó utolsó napjára

kitűzendő határidővel. Ellenben az 1872-re kitűzendő jutalomkérdés formulázását a jövő 1871-re halasztja.

E szerint a pályakérdés újra kitűzetik.

XIII. Ugyanazon osztály a rákövetkező Vitéz-féle (40 arany) jutalomra e pályakérdést tűzi ki: „Bonfiniusnak mint történetírónak jellemzése, és műve kútfőinek kimutatása s bírálati méltatása.“

A pályakérdés, 1873. január 31-re ki fog hirdettetni.

XIV. Végre ugyan csak a II. osztály a Gorove-jutalomra következő műveltség történeti pályakérdés kitűzését ajánlja, 1871. január 31-iki határidővel: „A magyar tanulók iskoláztatása hazánkban és a külföldön, a XVI-ik században.“

A kérdés kihirdetendő.

XV. Olvastatott a III. osztály következő jelentése az *akadémiai nagy* — és *Marczibányi* mellék jutalom tárgyában, melyekre az 1863—1868 évkörben nyomtatva megjelent természettudományi munkák pályáznak.

Az osztály örömmel jelenti, hogy három oly munkát említhet fel, melyek mindegyikét érdemesnek tartja a nagy jutalomra külön véve. Az *első* munka szerzője *Frieválszky Imre* r. t. „Jellemző adatok Magyarország Faunájához,“ megjelent 13 kőrajzu színezett táblával az Akadémia Évkönyvei XI. kötetének IV. darabja gyanánt, 274 negyedlapon, 1865-ben.

Fő célja hazánk faunájának létrejöttéhez hozzá járulni. Első szakaszában közli hazánk nevezetesebb állatfajait; a másodikban az új és nagy részt általa feltalált fajokat, hazánk sajátjait vagy érdekesbjeit, jó ábrákkal ellátva írja le. Felkarol összesen 1,079 állatfajt. Előbbre viszi a hazai tudományt, de egyszersmind a világirodalmi érték polczára is fölemelkedik azon számos eredeti adat által, mely e munkának marandó becsét kölcsönöz.

A második munka szerzője *Margó Tivadar* l. t. „A tudományos Állattan kézikönyve“ 202 fa metszettel. Megjelent 1868-ban, eddig csak az első rész, 266 nyolczadrét lapon.

Célja az állatvilágot minden oldalról megismertetni egy új, s még a külföldi irodalomban sem követett irányu munkában, mely úgy az összehasonlító boncz- és kifejlődéstant, mint a szövet- és állat élettant, valamint a rendszeres állattant is kellően tárgyalva foglalja magában s a tudomány mai állását hiven tükrözi vissza.

Akár a tudományos irány, akár a munkának irodalmi és a tanításra vonatkozó értéke vétetik szemügyre, irodalmunk egyik legbecsesb tüneményének tartható.

A harmadik munka „A Magyar Birodalom természeti viszonyainak Leírása.“ Szerzője *Hunfalvy János* r. t. Megjelent 3 kötetben 1863—1865 között.

Irodalmunkban hiányozván egy, a tudomány újabb fogalma szerinti földírat, szerző a magyar birodalom természeti viszonyainak kidolgozásával kezdte meg azt, s a három kötetre terjedő műben fényes tanúságot nyújt arra, hogy a hazánk természeti viszonyainak felderítésére irányzott vizsgálatok eddigi eredményeit nagy szorgalommal és kritikával tudta egy egészszé állítani össze; úgy hogy általa hazánk természet-tudományi leírása a geographiai tudomány jelen színvonalára van emelve, s az irodalom terén e részben nálunk a munka korszakosnak mondható. Különösen az első részre nézve áll ez, melyben a magyar birodalom területének alakzati, hegyrajzi, geologiai s hydrographiai viszonyait fejtegeti. A munka kivivta magának a külföld szakembereinek elismerését is, s díszére válnék bár mely irodalomnak.

Tekintve azonban, hogy e kitűnő három munka között egyiknek csak első része jelent meg, s a pályázati szabályok értelmében „többek közt és hasonló körülmények mellett mindenkor a teljes munka nyeri el a jutalmat”: Margó munkájától, melyről az osztály bizton hiszi, hogy kiegészített alakban, hivatva lesz a következő cyclusban még nyomatékosabban lépni a sorompóba, ez esetben eltekintve, a két teljes munka marad fenn.

Ezek között, tekintetbe véve, hogy Frivaldszky Imre munkájában sok az eredeti fáradságos s gyakran költséges nyomozás által nyert adat, más részt pedig az osztály egy, az állattani buvárkodásra ernyedetlenül és sikeresen szentelt, csaknem fél százados munkálkodás iránt kívánván elismerését kifejezni, az akadémiai nagy-jutalomra *Frivaldszky Imre* „Jellemző adatok Magyarország faunájához” című munkáját, — a másod, vagy *Marczibányi* jutalomra *Hunfalvy János* „A Magyar Birodalom Természeti viszonyainak Leírása” című munkáját ajánlja egyhangulag.

E szerint a nagy és másod jutalom odaitéltetvén, az első Frivaldszky Imre, a második Hunfalvy János r. tagoknak kiadandó leszén. A Marczibányi jutalmat illetőleg, ha az alapító család képviselője a holnapif ülésben² megjelennék, az eldöntés újra elő fog terjesztetni.

XVI. Ugyanazon osztály jelenti :

Az 1868-i nagy gyűlésen kiirt *Vitéz-féle* 40 aranyos jutalomkérdésre, a melyre egy 1865-ben ki nem adott díj összege lett fordítva, négy pályamunka érkezett be : I. szám. Jelige : „In vino veritas”. II. sz. Jelige : „Fölfelé megy borban” stb. III. szám. Jelige ugyanaz. IV. sz. Jelige : „Tudom, siket a magyarok hazája”.

A bírálók egyező véleménye alapján egyik sem ütven meg a mértéket, az osztály elhatározta, hogy jelen alkalommal a jutalom ne adassék ki ; ellenben, tekintve, hogy a kérdés közhasznú, s olyan, hogy ha a kiírási feltételeknek megfelelőleg dolgoztatik ki, 80 aranyat is megérdemel : abban állapodott meg, hogy ugyanazon kérdés, t. i. „Irassanak le azon módszerek, melyek a bor és must vegyi vizsgálatára, különösen a főbb alkatrészek meghatározására szolgálnak, oly népszerű módon, hogy annak ugyan egyszerű segéd eszközökkel a nem szakértő is képes legyen ezen meghatározásokat eszközölni” újra tűzessék ki, s az osztályt legközelebb megillető évben, mi 1875-ben lesz, az akkori 40 arannyal 80-ra kiegészítve adassék ki.

A nem jutalmazott pályamunkák jeligés levelei megsemmisítetvén, a kérdés újra kitűzése határozatba ment.

XVII. Ugyanazon III. osztály bejelenti határozatát, mely szerint, noha a nagy és másod jutalom külön-külön évben kerül a matematikai, és a természettudományokra, még is célszerűnek látta abban állapodni meg, hogy az e jutalmakra való szavazásban mind a matematikai, mind a természettudományi szakbeli tagok részt vegyenek, s ez eljárást követte is.

A nagy gyűlés igen természetesnek találja, hogy az egyesült osztályok ne külön tudományszakok szerint,³ hanem egészben szavazzanak, mindon az osztályt illető kérdésekre.

XVIII. Felolvasatott az I. osztály előterjesztése, mely szerint *Greguss Ágost* rendes tagot, e minőségben, az I. osztályba áttéetni kéri, minthogy az általános és különös szépműtan szélesb kiterjedésében az I. osztály körébe tartozik, *Greguss Ágost* pedig leginkább e téren működik, az I. osztályt illető pályamunkák bírálásában több iz-

ben részt vett; áttételét maga is óhajtja, s az I. osztályban két rendes tag helye nincs betöltve.

Greguss Ágost rendes tag áttétele a II. osztályból az I-be határozatilag ki-mondatott.

XIX. Következtek az osztályok tag-választási ajánlatai.

Az I. osztály ajánlja :

Tiszteletű tagnak *Székács József* lev. tagot, ki mint tanköltő, műfordító, szónok kitűnő helyet foglal el irodalmunkban, s társadalmi állásánál fogva is Akadémiánk egyik disze.

Levelező tagnak *Zichy Antalt*, a Kisfaludy társaság tagját, mint költőt, műbírálot, stílistát, s művelt izlésű író.

Külső tagnak *Ascoli G. Isaíást* az összehasonlító nyelvészet és keleti nyelvek tanárát Milanóban.

A II. osztály ajánlja :

Levelező tagoknak : *Frankl Vilmos* bölcsészettudort, az esztergami érseki lyceum történettanárát, több jeles történeti munka szerzőjét ;

Alsó-szopori Nagy Imrét, a közszegi kerületi tábla ülnökét, történeti kutatásai és irodalmi működéseért.

Pauler Gyula jogtudort, jeles készültséggel, a kútfők bő ismeretével, kitűnő történetírói tapintattal és művészi szerkesztéssel készített dolgozatai alapján.

Jakab Eleket egy évtized óta irt számos történelmi dolgozataiért, melyek alapos tanulmányt, vonzó előadást s éles kritikai felfogást tanusítanak ;

Báró Nyári Albertet, kitől a Történelmi Társaság számára nagy mennyiségű munka van elfogadva, s kitől, folyó iratokban több, pragmatikai becsű eredeti dolgozat jelent meg.

Haan Lajos békés-csabai evang. lelkészt, leginkább monographiai dolgozatokért ;

Barsi Józsefet, statisztikai bizottságunk tagját, összes irodalmi tevékenységeért ;

Külső tagnak : dr. *Schmidt Adolf* jénai egyetemi történettanárt, az „Allgemeine Zeitschrift für Geschichte“ szerkesztőjét, mind általános érdemeiért, mind a jénai magyartanulók pártfogásáért.

A III. osztály ajánlja :

Rendes tagoknak : *Than Károly* lev. tagot, számos eredeti s a külföldön is legnagyobb elismerésben részesült dolgozatai alapján ;

Kruspér István lev. tagot, jeles eredeti értekezései, kitűnő tankönyve, magnetikai észlelései tekintetbe vételével ;

Margó Tivadar lev. tagot, jeles kézi könyve, kitűnő nyomozásai s a bel és külföldi irodalomban megjelent értekezései nyomán ;

Arányi Lajos lev. tagot, mint hazánkban a kőrboncztan úttörőjét tankönyvei, értekezései s eredeti buvárlatai alapján ;

Levelező tagnak *Feichtinger Sándor* esztergammegyei főorvost, fűvészeti jeles munkásságáért.

Mind ez ajánlatok tudomásul vétetvén, a szavazás felettök a holnap tartandó ülésben fog megtörténni.

Második nap.

1870. május 25-én

Nagymélt. báró Eötvös József akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

XX. Elnök úr önmaga jelenti, hogy a tegnapi határozat szerint a Marczibányi család legidősebb tagját felszólította; de miután a család képviselésére senki meg nem jelent, a tegnap függőben maradt jutalom-kérdés most fel fog vétetni.

Ennek folytán a főtitkár olvassa az I. osztály következő jelentését:

A Marczibányi alapítványból most már harmadszor kitűzött 40 aranyos jutalom-kérdésre (tárgy: idegen szólások a magyar nyelvben) pályamunka nem érkezvén, a kérdés újabb kitűzése határozottatott a szabályszerű 1872. márczius 31. határnappal, s egyszersmind felkérik a nagy gyűlés a benmaradt 40 aranyra az 1872. évre szóló szintén 40 aranyhoz csatlására, mert mind a kérdés fontossága, mind fáradságos volta megérdemli a 80 arany jutalmat.

Elfogadtatik.

XXI. Elnök úr önmaga a tegnap felolvasott ajánlottak fölött, szavazásra hívja fel az ülés szavazattal bíró tagjait, kiknek száma elébb megolvastatván, kiderült, hogy az alapszabály rendelte 25 tagnál több van jelen, s így az ülés határozat- és szavazat-képes. A szavazatok eredménye következő:

Az I. osztályban megválasztottak:

Tiszteleti tagnak Székács József 24 szavazattal 3 ellen.

Levelező tagnak Zichy Antal 23 szavazattal 5 ellen.

Külső tagnak Ascoli G. Isaias 11 szav. ellen csak 16 nyert, s így $\frac{2}{3}$ többsége nem lévén, meg nem választottak.

A II. osztályban megválasztottak:

Levelező tagoknak: Frankl Vilmos 21 szóval 6 ellen.

Nagy Imre 23 szóval 4 ellen.

Pauler Gyula 20 „ 7 „

Jakab Elek 23 „ 5 „

Barsi József 24 „ 4 „

Külső tagnak: Schmidt Adolf 22 szavazattal 5 ellen.

Ellenben b. Nyáry Albert, 13 szav. ellen csak 15-öt, Haan Lajos 10 szav. ellen csak 16-ot nyervén, nem választottak meg.

A III. osztályban megválasztottak:

Rendes tagoknak: Than Károly, egyhangulag;

Kruspér István 23 szavazattal 5 ellen;

Margó Tivadar 23 szavazattal 5 ellen;

Arányi Lajos csak 8, s a levelező tagnak ajánlt Feichtinger Sándor csak 11 szavazatot nyervén, nem választottak meg.

Az illetők elnöki levélben fognak megválasztatásukról értesítettetni.

V.

Igazgatósági ülés
1870. május 27.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

LVIII. A főtítkár, a közelebbi határozat szerint felolvassa a f. é. ápril 27-i ülés jegyzőkönyvét.

Tudomásul van.

LIX. Rónay Jácint, mint a Kazinczy-émlék alapítványi ügy tisztába hozására kiküldött bizottság előadója, felolvassa a következő bizottsági jelentést:

A bizottság a gondjaira bízott ügyben öt ülést tartott (ápril 27. május 3. 10. 13. és 27-én) de sajnálattal kell kijelentenie, hogy eddigi intézkedéseit főleg adatgyűjtés vette igénybe, minek következtében az alapítvány valódi állásáról még nem szolgálhat az Igazgató Tanácsnak kimerítő s végleges kimutatással. Ugyanis:

Már első ülése alkalmával meggyőződött arról, miszerint a rendelkezésére adott felvilágosító iratok és igazoló okmányok elégtelenek arra, hogy magának a Kazinczy-émlék alapítványról oly részletes tudomást szerezzen, minő az alap kellő rendezésére elkerülhetlenül szükséges. Az alapítvány élén, úgy látszik, két bizottság állt, egy pesti és egy vidéki; de a bizottságok alakulásáról, felhatalmazásáról és működéséről nincs semmi féle felvilágosító irat a kiküldött bizottság kezében. A pénztárnoki kimutatásban felhozzatik, hogy a Kazinczy terhek kifizetésére és Széphalom megváltására 20,436 frt 12 kr, s gazdasági épületekre és a széphalmi monumentumra 20,151 frt 11 kr. fordítottak; de a kimutatáshoz nincs csatolva felhatalmazás, építési terv, szerződés vagy számadás. Ugyanazon kimutatásban említetik, hogy a Kazinczy utódok segélyezésére, évenként 1,600 frt fizettetett; de a bizottságnak nincs semmi tudomása a segélyezés kezeltetéséről, megalapításáról s azon kötelezettségről, mely e részben az Akadémiát illeti. Végre, a vidéki ügyvezető Évva András úr leveleiből kitűnik, hogy az alapítványnak még vannak terhei és befejezetlen munkálatai, a nélkül, hogy ezek részletes kimutatása, s a rendes számadás és költségvetés a bizottsággal közöltetett volna.

A dolgok ily állásánál, a bizottság, hogy kiküldetésének megfelelőhessen, mindennek előtt a kellő felvilágosítást tűzte ki célul, azért elhatározta:

a) Felszólítást intézni az akadémiai főtítkárhoz, s a volt akadémiai pénztárnokhoz mind azon iratok közlése végett, melyek a Kazinczy-féle birtok megszerzésére, az építkezésre, a bizottság megalakítására, működésére s a Kazinczy utódok segélyezésére vonatkoznak.

b) Felhívni a Kazinczy-émlék alapítvány vidéki ügyvivőjét Évva András urat, hogy szíveskedjék a Kazinczy birtok kezeléséről, jövedelméről s az emlékszerű építmény miben létéről felvilágosítást adni; egyszersmind a rendes számadást, építkezési terveket, költségvetéseket, és az ezeket helyben hagyó intézkedéseket, valamint általában a Kazinczy-féle bizottság kiküldetésére és működésére vonatkozó iratokat a bizottságnak beküldeni.

c) Felkérni a M. Földhitelintézetet, hogy szíveskedjék a Kazinczy-alapra vonatkozó adatokat, összehasonlítás végett, a pénztárnoki kimutatással, a bizottsággal közölni.

A bizottság részéről eszközölt felhívások eredménye a következő :

1) Az akad. főtitkár, f. é. május 7-én kelt válaszában közölve a Kazinczy ünnepélyre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonatokat, s a legújabbban történt 2,000 frtról szóló elnöki utalványozást, kijelenti, hogy a főtitkári hivatalban nincsenek oly iratok, melyek a Kazinczy-alapítvány gyűjtését, s a bizottság megalakulását és működését tárgyalnák.

2) A bizottság összehasonlítván a M. Földhitelintézet részéről beküldött kimutatást a pénztárnoki adatokkal, úgy találta, hogy a két kimutatás lényegben összevág, azon 2,000 frt magán kötelezvény kivételével, melyet a pénztárnok a Kazinczy alapítványhoz csatol, de mely eddigelé a M. Földhitelintézetnél nem vétetett fel ; ennél fogva elhatározta :

Felszólítást intézni a volt akadémiái pénztárnokokhoz annak kimutatása végett : hogy kinek és minő feltételek mellett adatott ki a Kazinczy-alapot illető két ezer forint ?

3) A bizottság, a rendelkezésére álló két kimutatás nyomán, a Kazinczy-alapot, ide érte a 2,000 frt magán kötelezvényt s leszámítva a legújabb utalványozott 2,000 frt, 8,745 frtra véli tehetőnek ; mely összegnek kamatai, a széphalmi birtok 600 frtnyi jövedelme mellett, még akkor sem bírnák meg a Kazinczy-utódoknak szánt 1600 frt évi segélyezést, ha az alapítványnak nem volnának egyéb terhei vagy teendői ; de miután egyelőre is már vagy 4,000 frt van előtervezve az építés befejezésére :

A bizottság, a vég elrendezés befejezése előtt is már indítványba hozza, hogy a Kazinczy-utódok segélyezése egyelőre s ideiglenesen 1,600 frtról 600 frtra, vagy az Igazgató tanács bölcs belátása szerint, ennél is kisebb összegre szállíttassék le ; tekintettel arra, hogy a tőkének egy része, a költségek további fedezésére, éppen tartassék.

4) A Kazinczy alapítvány vidéki ügyvivője Évva András úr f. é. május 11-én kelt válaszában azon ígéretet teszi, hogy a kívánt felvilágosítást és számadást rövid időn közölni fogja a bizottsággal.

5) M. Tóth Lőrincz, f. é. május 18-i válaszában, szintén igéri, hogy még e hó folytán beküldendi a rendelkezésére álló Kazinczy-féle iratokat ; egyszersmind kijelenti, hogy a kérdéses 2,000 ft elnöki beleegyezéssel 6% kamat mellett, az ő kezében van, s hogy ezen összeg megtartását, rendes kamat fizetés mellett, vagy annak felmondását az Igazgató Tanács határozatára bizza ; hozzá csatolván e nyilatkozatához az eddig még be nem küldött kötelezvényt. 1870 május 27-én Gróf Cziráky János s. k. ig. tanács tagja. Kubinyi Ágoston s. k. kiküldött ig. tanács tagja. Rónay Jácint s. k. mint bizottsági jegyző.

Az Igazgatóság e jelentést tudomásul vevén, miután a vizsgálat célja, adatok hiánya miatt elérve még nincs, fölkéri ugyanazon bizottságot működése folytatására jelesül arra, hogy Tóth Lőrincz akad. volt pénztárnok urtól mind a Bérczy Károly elhunyt Kazinczy-bizottsági jegyző özvegyétől átvett bizottsági iratokat, mind az alap; tőke gyűjtésére, s az egyes adakozásokra vonatkozó, netalán nála meglevő ivateket, leveleket, kimutatásokat, mind végre az alaphól általa kezelt bevételekről és kiadásokról, az alap keletkezésétől fogva a pénztár-átadásig torjedd teljes számadást beszürgtetvén illetőleg őt magát is, az ígért, szóbeli felvilágosítások megtétele végett, a bizottság ülésibe meghíván, igyekezzék ez úgy valódi állását bővebben kideríteni. Egyszersmind, a bizottsági jelentésből kitűnve az, hogy az akadémiái pénztár kezelése alatti alap-tőke távolról sem elegendő arra, hogy az építkezésre még szükségeltnek állított, mintegy 4,000 frtnyi tőke fogyasztás után, annak kamataiból, még ha a fekvő jószág

jövedelme hozzá vétetik is, a Kazinczy utódok évenkénti segélyezése az eddigi mérvben folyhasson tovább : az Igazgató Tanács kénytelen, egyfelől e segélyezésnek az eredeti 1,600 frt összegről 600 frtra leszállítását már most kimondani, mely összegből az utódok az eddig húzott évpénzök arányában részesüljenek ; más részről egyik, Széphalomhoz közelebb lakó tagját, jelsül b. Vay Miklós úr ő nmgát fölkérni, hogy a helyszínén megjelenve, a már eddig tett és még hátra levő építkezések mibenlétét, s ez alapítványi vagyonnak ottani egész állapotát megvizsgálni s arról jelentést tenni szíveskedjék, — mindenekelőtt pedig a további építést, ez ügy teljes tisztába hozataláig, *azonnal tiltsa be* ; csupán annyit engedvén meg, a mi elkerülhetlenül szükséges arra, hogy a már fölépített részek pusztulóba ne menjenek. A mi végre Tóth Lőrincz úr kötelezvénnyét illeti, az elfogadtatván, utasíttatik az akad. ügyész, hogy azt, a kijelölt zálogra, az adós költségére rögtön kebleztesse be, s azután tegye át a m. földhitelintézet pénztárához, önként értetvén, hogy a kamatok, a mennyiben be nem folytak volna, a pénz valódi fölvétele napjától kezdve, befizetendők lesznek.

LX. Olvastatott az Akadémia ügyészének a másod elnök s az Igazgatósághoz intézett következő jelentése :

„A m. tudom. Akadémiát érdeklő és reám bizott jogügyek eddigi vezetéséről van szerencsém következőkben előterjeszteni alázatos jelentésemet.

1-ör Kovács Lajos úrnál kölcsönlévő 30,000 pfrt tőke és járulékei iránt folyamatban lévő végrehajtási ügyben Excellentiádnak e hó 10-én küldött kegyes utasítását, mely szerint a végrehajtás alá vett Berenczei jószágoknak f. hó 16-ra kitűzött árverése csak azon feltétel alatt lesz felfüggesztendő, ha Kovács Lajos fentebbi tartozásából 20,000 frt fog azonnal letétetni — a hátralék pedig, f. é. nov. 1-én befizettetni az akadémiai pénztárba ; — nem késtem Kovács Lajos úr fivérével Kovács Ede urral közölni, mire ő úgy is, mint fivére Kovács Ágoston megbízottja e hó 12-én 20,000 frtot részint készpénzben, részint pedig szathmári takarékpénztári könyvecskékben nálam letett ; — mely összeget én a földhitel intézet kezelése alatt lévő akadémiai pénztárba befizetvén, a f. hó 16-ra kitűzött árverést f. évi július 1-ig illetőleg nov. 1-ig felfüggesztettem.

2-or Néhai Rhédey László úr hagyatékához tartozó kis-toronyai szőlő és pincék f. é. márczius 28-án tartott árverésen Juhász Antal m. izségi földbirtokos úrnak 2,505 frtért adtak el ; — mely eladást — minthogy a bánatpénzült letett 250 frt levonásával fenmaradt 2,165 frt hátralék biztosítására az árverési feltételek értelmében felajánlott jelzálog teljes árvabiztosítékot nyújt ; — Excellentiád jóváhagyani is méltóztatott ; — minek folytán a 2,255 frtról szóló kötelezvénny kellő kiállításáról és betábláztatásáról gondoskodván, a betáblázott eredeti kötelezvénnyt, mihelyt kezemhez kerül, azonnal be is fogom szolgáltatni.

3-or Néhai *Patkó János* hagyatékához tartozó pesti ház az 1-ső szám alatt ide zárt kimutatás szerint 21,855 frton adatván el, a vele járó költségek levonása után fenmaradt 21,086 frt 1 kr vétel-árból az Akadémiának jutott egy harmadrészt vagyis 7,028 frt 67 krt, részint m. évi nov. 6-án, részint pedig f. é. febr. 21-én fizettem be a földhitelintézet kezelése alatt lévő akadémiai pénztárba ; — az eladatlanul maradt budai háztelek pedig — mely az 1-ső számú kimutatás szerint 630 frtra volt becsülve — f. é. február 1-én 1,800 frton adatott el, miből a költség levonása után fenmaradó hátraléknak harmadrésze, mihelyt le lesz téve — be fog szolgáltatni az akadémiai pénztárba.

4-er Néhai <i>Szentiványi Bogomer</i> hagyatékából beszedett alapítványi tőke tett	2,100 frt — kr.
ennek 1863. január 1-től f. év febr. 9-ig 5% kamata pedig	745 frt 75 kr.
összesen tehát	2,845 frt 75 kr.
miből a per költség	40 frt 75 kr.
levonatván, a fenmaradt	2,805 frtot

még f. évi febr. 14-én beszolgáltattam az akadémiai pénztárba.

5-ör Gr. *Schmettow Richárd* úrtól beszedtem a palotára aláírt 200 frtból fenmaradt 100 frtnyi hátralékot, melyet f. évi márczius 24-én fizettem be az akadémiai pénztárba.

6-or Néhai *Balassa Antal* úrnak 500 frtos alapítványa szintén beszolgáltatott az akadémiai pénztárba.

7-er Néhai *Hofrichter József* általános örököse Brüll Emma Csathó Aurélné asszonynak véleményadás végett hozzám utasított és 2-ik sz. alatt ide zárt folyamodványát, melyben az Akadémiának, mint néhai Hofrichter József után maradt pesti ház $\frac{1}{20}$ illetőleg $\frac{1}{10}$ részében kinevazett egyik várományos örökösenek ezen csak évek múlva érvényesíthető örökség iránt egyességet ajánl, s e végre valakit az Akadémia részéről kiküldetni kér, ki a többi hagyományos intézetek képviselőivel egyetértőleg a folyamodó asszony vagy képviselőjével állapítaná meg a módozatokat, melyek szerint az Akadémia s a többi közintézetek a reájuk háramlandó örökrészükre nézve már most lennének kielégítendők; — van szerencsém Excellentiának s a méltóságos Igazgató Tanácsnak oly igénytelen nézettel bemutatni: hogy annak említése mellett: miszerint a n. Hofrichter József után maradt pesti ház időközben a méltóságos Igazgató Tanácsnak m. é. febr. 14-én tartott ülésében XII. szám alatt hozott jóváhagyó határozatánál fogva 60,000 frton adatott el gr. *Károly Sándor* úrnak, s ezen vételár — a 3. sz. alatti végzés szerint — a helybeli városi gyámpénztárnak adatott által oly meghagyással, hogy ezen összeget Brüll Emma javára kezelje, mivel őt ezen tőkének csak életfogytiglani haszonélvezete illeti; — halála esetére pedig, ha törvényes gyermekeket hágy maga után, azon tőkének fele része ezeket, magtalan kimultával ellenben, annak ugyan csak haszonélvezete illeti növérét Brüll Borbálát, de ha ez törvényes gyermekek hátra hagyásával hal el, ezeket illeti a tőkének fele része — a másik fele része azonban a folyamodó asszony halála után feltétlenül — mindkét nővérnek magtalan kimultával pedig az egész tőke illeti az Akadémiát s a többi 9 jótékony intézetet; ennek tehát megemlítése mellett valószínűnek tartom: hogy folyamodó asszony 24 éves lévén — még sokáig fog élni; valószínűnek továbbá: hogy férjhez menvén gyermekekkel is lesz megáldva; valószínűnek végre: hogy folyamodó asszonynak magtalan kimultával nővére is élhet még számos évekig, s ez is gyermekekkel lehet megáldva; de nem bizonyos, valamint lehetséges: hogy mind két nővér rövid idő alatt magtalanul elhalhat, — de nem valószínű; — mind ennek tekintetbe vételével, főkép pedig annak: hogy az Akadémia, ha a vételárnak őt illető részét most megkapná, ennek hasznát még a folyamodó asszony éltében is élvezhetné, és nem kellere annak halálára várni; — célszerűnek vélem, ha a mélt. Igazgató Tanács valakit megbizna — ki egyetértőleg a többi intézetek képviselőivel, utólagos jóváhagyás fentartása mellett, kísértén meg az ajánlott egyezkedést; — egyébiránt ezen alázatos véleményemet Excellentiának s a méltóságos Igazgató Tanács magas elhatározása alá terjesztvén, — e részben mielőbbi kegyes utasítását kikérem.

8-or Néhai *Messlényi Márton János* végrendeleti örökösei ellen a 300 d. cs. arany-

ből álló alapítvány és járulécai megvételére iránt már két év óta folyamatban lévő perben elrendelt tanuvallatás e hó 23-án megtartatván; reménylem, hogy azon per nem sokára érdemlegesen is fog elintéztetni; — miről annak idejében teendém meg alázatos jelentésemet.

9-er. *Máridssy Béla* urnak 500 frtos alapítványa és járulécai iránt kötött birói egység időközben a bényei jöszágra betábláztatván, miután az alapító eddig sem tett eleget — végrehajtás alá fog vétetni, melynek eredményéről annak idejében lesz szerencsém megtenni alázatos jelentésemet,

10-er. *Néhai Edl Kálmán* hagyatékának tisztába hozatala s kezelőjének számadás tétele iránt most folynak a tárgyalások, miknek eredményét szerencsém lesz maga idejében Excellentiád s a méltóságos Igazgató Tanács magas tudomására hozni.

11-er. *Néhai Káldy Miklós* hagyatékához tartozó, s itt Pesten a belvárosi magyar és főreál tanoda utca sarkán fekvő emeletes ház, mely 25,000 frtra volt becsülve — f. é. január 28-án tartott árverésen 35,300 forintot adatott el Excellentiád jóváhagyásával, az egyik végrendeleti örökösnek a nemzeti színház nyugdíj intézetének; — és minthogy e ház értékének harmadrészeben az Akadémia lett örökösnek végrendeletileg kinevezve, az érintett vételárnak harmadrésze jövő hó elején fog, a mint reménylem, járulékaival együtt mintegy 11,920 frt 60 krban az Akadémia részére lefizettetni.

12-er. *Néhai Bónis Barnabásné* született *Pogány Karolina* asszonyság hagyatéka tárgyában f. é. márczius 1-én tartott tárgyaláson az örökhagyó nő férjének *Bónis Barnabás* urnak egyáltalában nem helyeselhető konok ellenzései és bebonyolításai, valamint a tömeg hiányos leltározása kényszerítettek az összes hagyatékban birói zár alá vételét és gondnokság alá helyezését, úgy annak ujabbi leltároztatását is szorgalmazni; — mire nézve most várom a birói intézkedést.

13-er. *Néhai Román Ferencz* hagyatékának kitudására és biztosítására megtettek részint *Lónyay Albert* főispán úr ö méltóságánál, részint pedig *Süttő József* ügyvéd úr, részint a végrendeleti végrehajtóknál a szükséges lépések — miknek eredményéről csak ezután lesz szerencsém megtehetni alázatos jelentésemet.

14-er. *Néhai Somody Márton* nyiregyházi lakos 200 frtot hagyományozván az Akadémiának — annak mielőbbi beküldése iránt megtéttetett a végrendeleti végrehajtó *Beniczky Miksa* ügyvéd urnál a szükséges intézkedés.

15-ör. *Néhai Daray Imre* urnak 1,000 frtos hagyománya s járulécai, valamint a hitbizományi helyettesítés addig is, míg érvényesíthetők lesznek — annak Budán a vízi városi *Széchenyi* utczában 85. sz. alatt fekvő házára tábláztattak be.

16-er. *Néhai B. Mandell Károly* úr örökösei, *B. Mandell Rudolf* és *Luiza Berg* báronő ellen — az Akadémia részére még 1827. évben tett 1,050 frtnyi alapítvány és járulécai iránt — sikertelen maradván az e részben hozzájuk intézett számos felszólítás — megindítottak a törvényes lépések.

17-er. *Néhai Ujfalvi Sándor* 500 frtos hagyományát azért nem lehetett eddig behajtani, mert a végrendeletkezőnek testvérei megtámadván a végrendeletet — a végrendeleti végrehajtók minden fizetésektől el voltak tiltva; most azonban a per — mint reménylhető — nemsokára a végrendelet fenntartása mellett lesz végkép eldöntve; — s akkor a hagyomány is ki fog az Akadémiának fizettetni.

18-er. *Néhai Kuliffay Pálnak* 500 frtos hagyománya mindaddig be nem fizettethetik, míg az átadási okirat ki nem adatik — s a kün lévő követelések be nem hajtattak; — minthogy az e részben eljáró Közép-Szolnok megyei bíróságok oly annyira

késedelmeskednek, hogy némely követelés már 4 év óta áll végrehajtás alatt; — tanácsosnak vélem a Közép-Szolnok megyei főispán útján az e részbeni késedelmes eljárás siettetését, s a hagyatékok mielőbbi letárgyalását eszközölni.

19-or. Néhai *Mihalovics Józsefnek* 100 frtos alapítványa, a végrendelet 6-ik pontja szerint csak a nővére Mihalovics Karolinától származó unokahuga Ruzsitska Katalin s gazdasszonya Nemetz Sholastikának elhunytával lesz kifizetendő — addig az itt Józsefvárosi német utczában 1,117/37 sz. a. s a bodza utczában 1,008/9 sz. alatt fekvő házukra tábláztatik be.

20-or. Néhai *Parola Ferencnek* az Akadémia javára tett 500 frtnyi alapítványa tárgyában e hó 20-án tartott tárgyaláson sem a végrendelet és pótvégrendelet, sem pedig a hagyomány ellen kifogás nem tétetvén, annak fedezésére egy nagyváradi takarékpénztári részvény lett kijelölve, melynek ára, mielőtt eladva és kifizetve legyen, azonnal be fog küldetni az akadémiai pénztárba.

21-or. Néhai *Szamszló Ferencz* n. váradí 1. sz. püspök úr ö excellentiájának 500 frtról szóló újabbí hagyománya, mielőtt a mostani püspök s a hagyatéki gondnok egyszersmind végrendeleti végrehajtó Vinkler kanonok közt a jövedelmekre nézve megkísérleendő egyesség sikerül — ez utóbbi által azonnal be fog küldetni az akadémiai pénztárba.

22-or. Néhai *Mukics Gergelynek* az Akadémia javára végrendeletileg tett 2,000 frtnyi alapítványa addig is — míg ki fog fizettetni — a szabadkai lakház és földekre be lesz táblázva.

23-or Néhai *Kostyelik Mihálynak* 200 frtos hagyománya — melynek kifizetésére a végrendeleti végrehajtó Flatt Ágoston ügyvéd még m. évi ápril 5-én Sz. Fehérvár városa törvényszéke által 202 sz. alatt hozott végzéssel lett utasítva, úgy hiszem az akadémiai pénztárba már befizettetett.

24-or. Néhai *Szathmáry Karolina* asszonyság által hagyományozott 10,000 frtnyi földtelehormentesítési kötvény, a végrendeleti végrehajtó Vidits Lázár kir. tanácsos és kerületi főbíró úr ö nagysága jelentése szerint, csak jövő october havában fog beküldetni.

25-ör. Néhai Rhédey László siremlékéhez megrendelt, és Szandház szobrász testvérek által elkészített koszoru mintáért járó 80 frtról szóló számlát, és ezen koszorunak bronzbóli elkészítéseért Vandrák Samu bronzmivesnek járó 136 frtról szóló számlát vari szereném 4. és 5. sz. alatt ide zárva, Ybl Miklós építész úr által láttamozva, és Kauszer Jakab kőfaragó úr 6. számú elismervénye kíséretében Excellentiád s a méltóságos Igazgató Tanácsnak kegyes utalványozás végett bemutatni. Végre

26-or A mennyiben részint a tőkék, részint pedig a kamatok befizetéseiben késedelmeskedések fordulnának elő, — czélszerűnek vélném: ha a földhitelintézetnek az akadémiai pénztárt kezelő osztálya kegyesen oda utasítatnék: hogy az ily tőke és kamat hátralékok jegyzéke időnként velem közöltetnék, a szükséges lépések kellő időbeni megtétele végett.

Midőn a reám bizott akadémiai jogügyek eddigi vezetéséről szóló jelen alázatos jelentésemet Excellentiád s a méltóságos Igazgató Tanács magas elhatározása alá terjeszteném, az e részen netán megkívántató kegyes utasításokat kikérve, mély tisztelettel vagyok Pest 1870. május 26-án alázatos szolgája Hinka József m. akad. ügyész.

E jelentés minden egyéb pontjaira nézve, helyeslő tudomásul vétetvén, illetőleg a függőben levő ügyek bevégezése s az azokról való jelentéstétel bevértatván: a mi 1-űr

A Kovács Lajos tartozásának hátralékát illeti, ha az folyó évi nov. 1-ére be nem fizetnék, a végrehajtás ismét folyamatba tétele eszközözendő; azon esetre azonban, ha a befizetésre az illetők előbb is képeseknek nyilatkoznának, az akadémiái ügyész a leszámolásra utasíttatik, a pénz fölvételére pedig a m. földhitelintézet felhatalmaztatik. 2-or Patkó János pesti és budai hagyatékáról szóló és a jelentéshez mellékelt számadási kimutatás áttekintésével Szögyény László igazg. tag ő nagyméltósága bizatott meg. 3-or A Hofrichter-féle hagyatékot illetőleg, az általános örökös Brill Emma által ajánlott kiegyezkedés megkísértésével maga a jelentést tevő ügyész bizatik meg, oly utasítással, hogy az eljárásra s feltételekre nézve a többi hagyományos intézettel közösen állapodjanak meg, s a közös megállapodást bejelentvén, kérjen az Akadémia elnökétől további felhatalmazást. 4-cr A Bónis Barnabás-főle ügyre nézve, az akadémiái ügyész szorgalmazván s éber figyelemmel kísérvén az ügy további folyamatát, lépései eredményéről togyen ide jelentést. 5-ör A Kuliffay Pál hagyatékát illető követelések behajtását az Igazgató Tanács az elnökség útján, Közép-Szolnok megye főispánjánál sürgetni, — illetőleg a megyei késedelmes eljárás siettetését kérni fogja, mely kéréssel elkészítésével s a nmgu elnök úr aláírása alá terjesztésével a jelentő ügyész bizatik meg. 6-or A gr. Rhédey siremlékhez tartozó 4. 5. sz. alatt mellékelt költségek utalványozása elrendeltetik. 7-er Kostyelik Mihály 200 frt hagyománya befizetése, ha meg történt-e valósággal, ügyész úr tudja meg a földhitelintézettől, s ha meg nem történt volna, siürgosse be. Végre 8-or az alapítványi tőkék és kamatok késedelmes befizetését illetőleg : egy felől a m. földhitelintézet utasíttatik, hogy ezekről az Akadémia ügyészét évnegyeden kiut tudósítsa; más felől az ügyész, hogy azon pénzekről, melyeknek, tudomása szerint, a pénztárba be kellett folyni, szintén évnegyedenkiut értesítse a m. földhitelintézet pénzügyi osztályát, s mind két rendbeli összegeknek a kellő időben való befolyását nyilván tartva, a késedelmes befizetéseket szorgalmazza.

LXI. Gr. Károlyi György ig. tag, az akad. gondnok jelentésének benyújtása mellett, szóval előadja, hogy, mint az april 27. ülés határozata folytán elnökiileg megbizott tag, megkísértette a vízvezeték, az építendő árnyékszék és a palota fentartása és szükségleteire előbb beterjesztett költségek levonását; azonban úgy találta, hogy a vízvezeték és árnyékszékre multkor fűlvett 4.614 frtból semmi nem vonható le; az egyéb költségre előirányzott összegből is csupán a légszesz világításnál történhetik 200 frt leszállítás, s a javasolt igazításokból az erkély kőnek vas lemezzel bevonása, a lépcső karzat bársony burkolata s a kapuknak tervezett átalakítása lehetne még ez évben megoldható; s így a palota költségei 6,098 frt 42 kr-ra mennek.

A jelentés tudomásul vétetvén, miután a f. évi költségvetésbe a palota rendben tartására s szükségleteire 6,600 frt fel van véve; a vízvezetéki és árnyékszéki építés 4,644 frt költsége pedig a palota építés tőkéjére utasíttatott: e szerint a jelentésben foglalt szükség fedezve van: s ez összegek annak idejében, s a kívántató részletekben elnökiileg utalványoztatni fognak.

LXII. Elnök ur ő nmga előterjeszti Jászay Sámuel folyamodványát, ki néhai Jászay Pálnak halála után 'oda ítelt 200 arany akad. nagy jutalmat, annak növérei, mint örököseire részére az Igazgató Tanács 1869. máj. 30-i ülése XLIV. számú végzéső alapján, utalványoztatni kéri.

A 200 arany kifizetését elhatározta ugyan az Igazgatóság, de mivel a jelen évi költségvetés készítésekor e határozat figyelem nélkül maradt, s így ez összeg a folyó

évi költségvetésbe föl nem vétetvén, onnan nem is utalványozható: annak a jövő évi költségvetésbe fölvétele után fog csak kifizettetni.

LXIII. E tárggyal kapcsolatban indítvány tétetett: szólíttassék fel a m. tud. Akadémia oly szabály alkotására, melyben szorosan körül legyen írva, mely esetekben adathatik ki jutalom az elhunyt író örököseinek.

E felszólítással a nmgu elnök úr bízott meg.

LXIV. Takács István akad. főtitkári segéd folyamodványára, melyben előadott okainál fogva 300 frt lakáspénze helyett természetbeli lakást kér az Akadémia bérházában:

Az Igazgató Tanács előbbi határozata mellett marad.

LXV. Az akadémiai szolga személyzet drágasági pótlékért folyamodik.

Csengery Antal és Szűgyény László igazgató tagok fölkéretnek, hogy a jövő ülésre, az egyes fizetések egymáshoz aránya megtekintésével, e tárgyban javaslatot előterjeszteni sziveskedjenek.

LXVI. A jövő havi ülés 15-éről 30-ra halasztatni javasoltatik, ez levén utolsó ülés az akad. szünetelő előtt, mely alatt az Igazgatóság sem fog ülésezni.

Meghirdetendő, hogy a legközelebbi ülés június 30-án lesz.

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály hetedik ülése.

1870. május 30-án.

Sztoczek József osztályelnök elnöklete alatt.

189. (31.) Szily Kálmán l. t. előadja „Jelentés magyarországi méter és kilogramm étalonok összehasonlításáról a francia prototypekkel Kruspér István és Szily Kálmántól.”

Bírálatra kiadatik.

190. (32.) Szily Kálmán l. t. előterjeszti Roller Máttyás budai polytechnikumi tanár értekezését „A naprendszer tovamozdulásáról az üstökös pályákból ítélve. Előterjesztése ez:

A f. évi február 4-én tartott osztályülésben szerencsém volt Roller úr részéről egy dolgozatot előterjeszteni, melyben R. úr a periodikus üstökösökről azt mutatta ki, hogy aphelium- távolságaik a nagyobb planeták középtávolságaival megközelítőleg egyenlők. Roller úr ezen dolgozata az „Astronomische Nachrichten“ czimű folyóiratban megjelent, és a külföldön is magára vonta a figyelmet.

A mai osztály-ülésben szerencsém van Roller úrnak egy második dolgozatát előterjeszteni, mely a nem periodikus üstökösöknek, tehát a hosszúra nyúlt kúpszeletekben járó üstökösöknek két igen nevezetes tulajdonságára tesz figyelmessé.

Az első tulajdonság a nem periodikus üstökösök jöveteli irányára vonatkozik. Ha az utolsó 100 évben megjelent nem periodikus üstökösök jöveteli irányát kutatjuk, azt találjuk, hogy az ezen idő alatt megjelent 148 üstökös jöveteli irányában az égbolt minden tájéka képviselve van ugyan, de korántsem egyenlő mértékben. Vonatkoztassuk ugyanis a jöveteli irányokat azon sakra, mely a lencse-alaku tejútat legnagyobb méreteiben metszi, azonnal föltűnik, hogy a 148 üstökös közül 126-nál a jöveteli irány a tejút síkjával 45° -nál kisebb szöget képezett, s így csak 22-é érte el a 45° fokot. Minden 100 közül 85-nek jöveteli iránya a tejút síkjához 45° -nál kisebb szög alatt hajlik, s csak 15% bir nagyobb hajlással. E feltűnő különbség megjelöli azon főforrást, honnan az üstökösök eredni látszanak, t. i. a tejútnak nevezett csillagszigetet.

Roller úr dolgozatának ezen részével már készen volt, midőn a *Philosophical Magasin* ez évi márcziusi füzetéből arról értesült, hogy Kirkwood úr, ki tanár az indianiai egyetemen, e kérdéssel szintén foglalkozott, s hogy ő a nem periodikus üstökösök jöveteli irányát főleg a naprendszer haladási síkjában véli föltalálni. Eltekintve attól, hogy igen bajos belátni, mi befolyással lehetne az üstökösök jöveteli irányára a naprendszer haladási iránya, mely 50,000 év alatt sem tér el észrevehetőleg az egyenes vonaltól — mondom ettől el is tekintve, Kirkwood úr állításának kisebb valószínűsége van mint Roller úrénak. Kirkwood úr ugyanis kimutatja, hogy minden 100 üstökös közül 62-nek jöveteli iránya a nap haladási síkjához 45° -nál kisebb szög alatt hajlik; de Roller úr ugyanezt, a tejút síkjához viszonyítva, 85%-ról bizonyítja be.

A második tulajdonság a nem periodikus üstökösök perihelium-távolságára vonatkozik. Az említett 148 üstökös közül — amint ez a szétosztott táblázatokból kitűnik — legkisebb perihelium-távolsága van az 1843-iki I-ő számúnak, s legnagyobb az 1855-ki I-ő számúnak; amazé t. i. 0.00554, emezé pedig 2.19353 földpálya-féltátmérő. A különböző égtájakról jövő üstökösök perihelium-távolsága e határok között ingadozik, azonban korántsem egyenlő mértékben. Roller úr azon nézetből indulva ki, hogy az üstökös periheliumának képződésére a nap haladási irányának okvetlenül befolyással kell lenni, az üstökösök csoportosításában irányvonalul a nap haladási irányát választotta. Nevezzük első negyednek az égbolt azon részét, honnan a nap középpontjához húzott egyenes a nap haladási irányával 45° -nál kisebb szöget képez; második negyednek azt a részt, melyre nézve e szög 45° -nál nagyobb és 90° -nál kisebb; harmadik negyednek azt a részt, melyre nézve e szög 90° és 135° közé esik; és végre negyedik negyednek azt a részt, melyből a nap középpontjához húzott egyenes a nap haladási irányával 135° -nél nagyobb szöget zár be, és foglaljuk az egyes negyedekből jövő, nem periodikus üstökösöket egy-egy csoportba, úgy azt találjuk, hogy az

I	negyedből	27	üstökös	jő
II	"	43	"	"
III	"	45	"	"
IV	"	33	"	"

s hogy az átlagos perihelium-távolság az

I negyedben: 0·84608 földpálya—félátmérő.

II „ 0·85855 „ „

III „ 0·92788 „ „

IV „ 0·68264 „ „

Az átlagos perihelium-távolság legnagyobb tehát a III-ik, s legkisebb a IV-ik negyedben; az I és II-ik negyedben körülbelül egyforma.

A feltűnő különbséget, melyet az I és IV-ik negyed periheliumai között tapasztalunk, R. úr abból magyarázza, hogy a nappal szembe jövő, tehát a legnagyobb relativ sebességű üstökösöknek, ceteris paribus, nagyobb perihelium tartozik megfelelni mint azoknak, melyek a napot hátulról érik be, melyeknek t. i. legkisebb relativ sebességek van. E következtetés helyességét az értekezésben Roller úr matematikailag is bebizonyítja. E következtetést meg is lehet fordítani. Ha még nem ismernők a naprendszer haladási irányát, a legkisebb perihelium-távolságot mutató negyedből a haladási irányra lehetne következtetni, annnyival inkább, mert a megelőző századokban is a legkisebb perihelium-távolságú üstökösök ugyanezen oldalról jöttek.

Annak vizsgálatát, hogy a perihelium-távolság miért egyenlő az I-ő és II-ik negyedben, s miért legnagyobb a III-ik negyedben, Roller úr fentartja magának.

Végül még okát kell adnom, miért nem terjesztette ki Roller úr ezen vizsgálatokat a periodikus üstökösökre, valamint azokra sem, melyek az utósó 100 év előtt jelentek meg.

A naprendszerünk határain belül járó periodikus üstökösöket és azokat, melyek csak kevéssel lépik túl Neptun középtávolságát, azért nem vette számításba, mert ezen üstökösök eredeti pályái a planeták háborgatásai által valószínűleg már olyannyira megváltoztak, hogy sem az eredeti jöveteli irányt, sem a kezdeti periheliumot már többé nem ismerhetjük föl.

Az előbbi századokban megjelent üstökösöket azért nem vette vizsgálat alá, mert azon időben nagyobb részt csak a szabad szemmel látható üstökösöket jegyezték föl, s az ezen még részben hiányos följegyzésekből kiszámított pályák pontosságában sem igen lehet bízni.

Birálatra kiadatik.

191. (33.) Ugyanaz előlegesen bejelenti Wartha Vinceze budai polytechnikumi tanár részéről az Alizarin új synthesisét.

Graebe és Liebermann urak — úgy mond — az „Anthraen und Alizarin“ című értekezésükben*) állítják, hogy az Anthrachinon

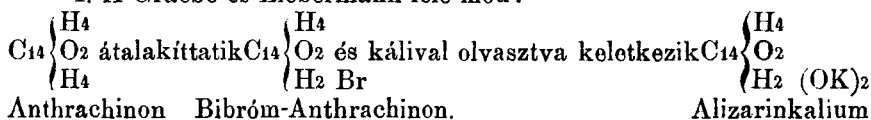
$$\begin{matrix} & \text{H}_4 \\ & | \\ \text{C}_{14} & \text{O}_2 \\ & | \\ & \text{H}_4 \end{matrix}$$
 közvetlenül nem oxidálható, sőt szilárd kalihydráttal olvasztva

sem változik meg. Van szerencsém ezen sorokban jelenteni, hogy sike-

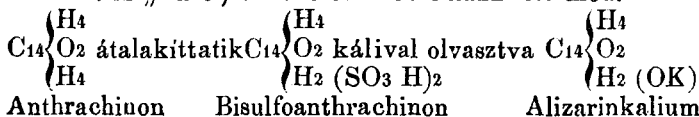
*) Annalen d. Chemie et Pharm. VII. Suppl. 3,286.

rült az Anthrachinont részint alkoholos káli által, részint pedig Natrium-aethylát segítségével közvetlenül oxydáltatni, s így az alizarin synthesisének egy új egyszerű és közvetlen módját megállapítani. Ezek szerint mostanáig 3 féle úton eszközölhető a synthesis, úgymint

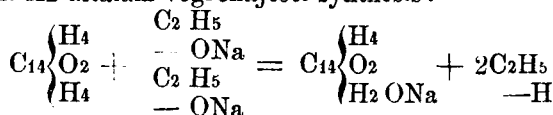
I. A Graebe és Liebermann-féle mód:

II. A „Caro-, Graebe és Liebermann-féle mód.

III. Az általam végrehajtott synthesis:

Anthrachinon

Alizarin natrium Aethylussitagen

Jelenleg egy svaiczi gyárban folynak a kísérletek, valjon előnyösebb-e ez utóbbi eljárás mint az (I. és II. alatt felemlített) indirect oxydatio.

Mint előleges jelentés az Értesítőbe veendő fel.

192. (34.) Elnök előadja, miszerint a Kruspér és Szily urak részéről tett s imént hallott jelentésből kivehető, hogy mily jó hatása van annak, ha honunk a külföld tudósaival szakférfiai által érintkezésbe jön, s ez esetben örömmel látjuk, hogy a kitűzött feladat jelesen oldatott meg, ohajtandónak látja, hogy a f. évi augustusban Párisban a méter-rendszer behozatala tárgyában tartandó internationalis gyűlésben szakférfiaink hasonlóképp részt vennének; ennélfogva indítványozza: hogy az Akadémia tegyen lépéseket a magas kormánynál az iránt, hogy az a kiküldetésben a magyar tudósokat is részeltesse s az esetben az Akadémiát bizná meg a kijelöléssel.

Az osztály tekintetbe vévén, hogy most, miután Magyarország politikai önállóságra vergődött, ohajtandó volna, hogy tudományos dolgokban tartott nemzetközi tanácskozásokban is vegyen részt, annál inkább, minthogy ily összejövetelek képesek az ismeretkört, a nézletet tágítani s szilárdítani, s így a szellemi fejlődés s emelkedés hatós tényezői; ennélfogva az indítványt magáévé teszi, s azt a mai összes ülés elé hozni határozza.

Ö s s z e s ü l é s.

1870. május 30.

193. A III. osztály előterjeszti, mai jegyzőkönyve 34-ik pontjában fentebb olvasható javaslatát, mely szerint a m. kir. kormány az Akadémia által fölkérendő lenne, hogy a folyó évi augusztus folytán Párisban tartandó nemzetközi gyűlésre, mely a mére-rendszer behozataláról fog tanácskozni, magyar tudósokat is küldjön ki, s ezek kijelölésével az Akadémiát bízza meg.

Az osztály javaslatát az összes ülés magáévá tévén, ily értelemben a nmgu m. kir. közoktatási miniszter úrhoz fölterjesztést határoz.

194. A nmgu közoktatási miniszterium 10,017 számú iratával átteszi Still Pál hollóközi prépost, és löcsei plébános folyamodványát, ki a löcsei gótizlésű kath. templom, mint a középkori építészeti egyik legremekőbb maradványának javítására államsegélyt kér, s felhívja az Akadémiát, hogy régészeti bizottságától kérjen véleményt az iránt: vajon ohajtandó-e, hogy az említett műemlék helyreállítására, az országos műemlékek fentartására szánt összeg igénybe vétessék, s ha igen, mennyi lenne e célra a kérdéses összegből engedélyezendő.

Kiadatik az Archaeologiai bizottságnak, jelentése még a szünet előtti összes ülésre, lehetőség szerint, beváratván.

195. Ugyanaz átteszi Schiller Zsigmond folyamodását, Wodianer-féle ösztöndíjért. A statisztikai és nemzetgazdasági bizottsághoz utasítandó.

196. A III. osztály f. é. május 9-én tartott értekezletéből tett ajánlata alapján Doctor Jurányi Lajos urnak megengedtetik, hogy a *Ceratozamia* himsejtjeinek fejlődését tárgyzó munkájából személyesen tarthasson felolvasást az Akadémiában.

197. Az I. osztály, f. évi 25. sz. határozatában figyelemzteni az összes ülést, hogy az Ügyrend 33-ik §. d) pontja, az Alapszabályok 19. §-ával ellentétben van, a mennyiben amott „egyszerű többséggel“ itt „kétharmadnyi többséggel“ ajánlandók a tagok megválasztására.

Az Ügyrend 1871-re kijavítandó.

198. Az archaeologiai bizottság f. é. máj. 3-án tartott üléséből, a *lipcsei régészeti egylettel* (melynek elnöke Gersdorf E. G. titkos tanácsos) és a *dresdai „kön. sächsischer Verein zur Erforschung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer“* nevű társulattal csereviszonyt hoz javaslatba.

Elfogadtatván, a mondott egyleteknek az archaeologiai bizottság minden kiadványai csereképen megadatnak.

199. Ugyanazon bizottság *De Linas* Károly úr Pesten időző francia tudósna, ki a párisi közokt. ministeriumnál Akadémiánk számára a legdrágább munkákat kieszközölte, minden akadémiái archaeologiai kiadványból egy-egy példány átengedését kéri.

Teljesítettik; egyszersmind az Akadémia mindenik állandó bizottságát felhatalmazza, hogy kiadványaiból, hasonló célokra, 10 példányig maga rendelkezheessen.

200. Szintén az archaeologiai bizottság, azon kegyeletuél fogva, mely hazánkban a *visegrádi várromok* iránt mutatkozik, kéri az Akadémiát: méltóztassék az elnök ő kegyelmessége által oda hatni, hogy a nm. pénzügyi ministerium e várromoknak, mint a m. sz. korona birtokán álló, építészeti szempontból föltötte érdekes, és aránylag, főleg az

ú. n. Salamon-toronyra nézve csekély összeggel fentartható hazai emlékek őrzésére s további romlásának meggátolására némi gondot fordítani kegyeskedjék.

Ily értelemben fölterjesztés határozatott a nm. elnök úrhoz.

201. Néhai Bartl János végrendeletének másolati kivonata, mely szerint az Akadémiának tíz forintot hagyományoz :

Átteendő a m. földhitelintézethez.

202. A kopenhágai dán kir. Tud. Akadémia 1870-re három pályakérdést kitűző körlevelét Akadémiánknak is megküldvén :

Hogy az érdekllett tagok olvashassák, a francia eredeti szöveg teljesen lenyomandó az Értesítőben. Itt következik :

La Société Royale Danoise des Sciences, Copenhagen. Questions mises au concours pour l'année 1870. Classe d'histoire et de philosophie. Question d'histoire. (Prix : la Médaille d'or de la Société.) Parmi les monuments qu'ont laissés les historiens de l'Islande, il n'en est pas de plus important que celui qu'on doit à *Snorre Sturluson*, et qui est connu sous le nom de *Heimskringla*. Cependant si l'on demande ce qui constitue l'oeuvre de Snorre, on rencontre immédiatement des difficultés. Les témoignages extérieurs sont rares et peu nombreux, et, quant aux appréciations, elles varient entre les extrêmes les plus opposés, Snorre n'étant suivant les uns qu'un compilateur intelligent, et les autres en faisant au contraire un historien accompli. Quelques nouveaux matériaux de provenances diverses sont venus dans ces derniers temps jeter du jour sur la question, mais sans qu'on ait pu aboutir à aucune conclusion. Des recherches étendues à ce sujet viendraient d'autant plus à propos, que les différentes relations concernant l'histoire des rois norvégiens, qu'on peut supposer avoir figuré au moins en partie parmi les sources de Snorre, sont maintenant presque toutes publiées. Mais outre les sources vraies ou présumées, il faut aussi posséder une connaissance approfondie et détaillée des manuscrits qui renferment en entier ou en partie l'ouvrage de Snorre. Pour éclaircir ce sujet, si important pour l'histoire de l'ancienne littérature du Nord, la Société Royale Danoise des Sciences met au concours pour cette année la question suivante :

Quels sont les faits qui prouvent que Snorre soit l'auteur du *Heimskringla*, et qu'est ce qui constitue ce recueil ? Comment Snorre a-t-il composé son ouvrage et quelles ont été ses sources ? Y a-t-il quelque manuscrit qui renferme le *Heimskringla* tout entier, et sinon, comment le reconstruire ? Enfin de quelle manière le *Heimskringla* se rattache-t-il à l'époque où furent composées la plupart et les plus célèbres des sagas historiques de l'Islande ?

Classe d'histoire naturelle et de Mathématiques. Question de mathématiques. (Prix : la Médaille d'or de la Société.)

Comme la question de mathématiques proposée en 1868 par la Société, concernant l'exactitude avec laquelle a été déterminé en son temps le méridien d'Uranibourg, n'a reçu aucune réponse, et que la littérature astronomique n'a fourni jusqu'ici aucun éclaircissement à ce sujet, la Société a résolu de mettre de nouveau cette question au concours pour l'année 1870.

„On a dernièrement encore reproduit une assertion qui remonte déjà à deux cents ans, et d'après laquelle le méridien d'Uranibourg aurait été déterminé avec une exactitude bien moins grande que celle, par exemple, que l'orientation de l'entrée de la grande pyramide de Giseh donne encore de nos jours (The Astronomer Royal for Scotland dans le Bulletin de l'Assoc. Scientif. de la France No. 46). Emise ainsi d'une manière générale,

et sans aucun égard aux divers renseignements qu'*Augustin* et plus tard *Delambre*, *Zach* et *Schumacher* ont fournis sur cette question soulevée par *Picard*, la dite assertion, il est vrai, n'a pas en elle-même une grande valeur aux yeux des astronomes, qui connaissent exactement les erreurs d'observation pour les nombreux instruments de Tycho, ou qui, à l'exemple de M. C. A. F. *Peters*, savent en tous cas les calculer. Toutefois, en raison de la célébrité littéraire de cette controverse, et vu que les renseignements épars et, comme il paraît, peu connus, qu'on possède à ce sujet, n'ont été jusqu'ici ni discutés scientifiquement ni exposés dans leur ensemble, la Société Royale Danoise des Sciences désire donner à cette question la solution définitive qu'elle mérite, et qu'elle doit maintenant pouvoir recevoir sans de trop grandes difficultés.

„La Société demande donc qu'on fasse de nouvelles recherches astronomiques et un examen, basé sur la connaissance de certaines circonstances locales, de l'assertion relative au méridien d'*Uranibourg* et aux observations méridiennes de Tycho. Pour résoudre cette question d'une manière satisfaisante, il n'est nullement nécessaire que l'auteur consulte les manuscrits de Tycho qui n'ont pas été imprimés jusqu'ici.“

Question d'Histoire Naturelle. (Prix : la Médaille d'or de la Société.)

Il règne encore quelque doute et quelque incertitude relativement aux diverses manières dont peut se faire la ramification, question qui est en connexion étroite avec celle de l'origine première des boutons.

On admet généralement que, chez les plantes phanérogames, la ramification commence par des points végétatifs spéciaux qui se forment à l'aisselle des feuilles placées immédiatement sous le mamelon terminal de l'axe, tandis que chez les Cormophytes (notamment les Lycopodes et les Fongères), elle est due à la bifurcation de ce mamelon. Il existe toutefois des observations qui semblent indiquer qu'une ramification analogue se rencontre aussi chez quelques Phanérogames, ce qui permettrait d'expliquer soit certaines anomalies dans la position des axes (chez la *Vitis*), soit des déplacements des feuilles et des axes (chez les *Solanées*), soit enfin l'absence de bractées (chez les *Bryonia*, les *Cyclanthera* et plusieurs *Asperifoliae*.)

De même on manque encore de renseignements suffisants relativement à la genèse des boutons et à la ramification chez certaines inflorescences atrophiées. Il importerait surtout que ces points fussent éclaircis pour le „Cyathium“ de l'Euphorbe, les recherches faites jusqu'ici sur son développement semblant indiquer, contrairement à l'opinion généralement admise aujourd'hui, que ce „Cyathium“ est une fleur et non une inflorescence.

Comme il n'est pas sans intérêt pour la morphologie que les doutes mentionnés ci-dessus soient dissipés, la Société propose sa médaille d'or en récompense à celui qui résoudra d'une manière satisfaisante la question suivante, savoir si la bifurcation du mamelon terminal de l'axe joue un rôle dans la ramification chez les Phanérogames, et, dans ce cas, lequel. A ce travail sera joint un exposé du développement du „Cyathium“ de l'Euphorbe.

Les mémoires devront être accompagnés des dessins et des préparations nécessaires.

Les réponses à ces questions peuvent être écrites en latin, en français, en anglais, en allemand, en suédois, ou en danois. Les mémoires ne doivent pas porter le nom de l'auteur, mais une devise, et être accompagnés d'un billet cacheté muni de la même de-

visé, et renfermant le nom, la profession et l'adresse de l'auteur. Les membres de la *Société qui demeurent en Danemark ne prennent point part au concours*. La récompense accordée, pour une réponse satisfaisante à l'une des questions proposées, est la *médaille d'or* de la Société, d'une valeur de 50 ducats danois.

Les mémoires doivent être adressés avant la fin du mois d'Octobre 1871 à M. le Conseiller J. Japetus Sm. Steenstrup, secrétaire de la Société.

203. A bécsi „*Anthropologische Gesellschaft*“ Közleményei 1. számát megküldvén, csereviszonyt kér.

Áttétetik véleményre az állandó könyvtári bizottsághoz.

204. Kéry Imre lev. tag két régi könyvet, jelesül 1.) *Tabernaemontanus* gyógyszer-tani füvész-könyvét s 2) egy francia *történeti és földtani* szótárt küld ajándékkul; továbbá a magyar „közlekedési minister pecsétjét 1849.“ mint becses ereklyét, melynek feltalálását, s azótai megőrzését körülményesen előadja levelében.

Az Akadémia köszönettel veszi jegyzőkönyvbe derék tagjának ez ajándékait, miről őt magát is, elnöki levélben értesíttetni kívánja. Egyszerűsind a könyveket az Akadémia könyvtárába, a pecsétnyomót pedig, az annak történetét előadó kísérő levéllel együtt az éremtárba rendeli küldetni, megőrzés végett.

205. A főtítkár az alábbi kimutatás szerint, bejelentvén az Akadémia mult havi könyvkiadásait, ez alkalomból

Elhatároztatott, hogy az „Értekezések“ czimű füzetek folyó számát az új osztálytitkárok 1870-től fogva elül kezdjék; továbbá, hogy a mint egyes Értekezésekből egy alkalmas kötetre való összegyűl, azokhoz közös gyűjtő czimlapot is nyomassanak; melyen a kötetben foglalt értekezések mutatója meglegyen; valamint, hogy az egyes füzetek borítékára is az eddig megjelent füzetek czimét folyvást vegyék fel.

206. Ugyan az jelenti, hogy a nagy-enyedi ref. főiskola igazgatósága, az eperjesi evang. Collegium igazgatósága, a szászvárosi ref. gymnasium, a szarvasi ev. főiskola igazgatóságai megkapták az Akadémia újabb könyvküldeményeit, s térítvényt, részint pedig köszönő iratot is küldöttek; a debreczeni m. k. felsőbb gazdasági tanintézet, s a bécsi Pázmányintézet pedig köszönik a könyvkérelmőkre adott akadémiai kedvező határozatot.

Tudomásul szolgál.

207. Végre ugyanaz előterjeszti, hogy april 25. óta az Akadémiához következő ajándék-, csere-, és köteles könyvpéldányok érkeztek:

1. Testületektől:

Königliche Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. 1870. Januar. Februar.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Denkschriften. Phil. Hist. Classe XVI. XVIII. B. b) Denkschriften. Mathem. Naturwiss. Classe XXIX. B. c) Sitzungsberichte. Mathem. Naturwiss. Cl. I. Abth. LIX. B. 3. 4—5. H. LX. B. 1. 2. H. II. Abtheilung LIX. B. 4—5 H. LX. B. 1. 2. H. d) Sitzungsberichte. Philos. Hist. Classe. LXI. B. 2. 3. H. LXII. B. 1—3. 4. H. e) Almanach für 1869. f) Archiv für Oester. Geschichte. XLI. B. 1. 2. Hälfte. g) Die Temperatur verhältnisse der Jahre 1848—1863. h) Anzeiger 1870. Nr 10. 11. 12.

Istituto Veneto. Veleucze. a) Atti. Tom. XIV. Disp. 9. Tom. XV. Disp. 1. 4. b) Memoire. Vol. XIV. P. III.

Académie R. des Sciences. Amsterdam. a) Verhandlingen. Elfde Deel. b) Verslagen en Mededeelingen. Afd. Letterkunde. Elfde Deel. Afd. Naturkunde. Tweede Deel. c) Jaarboek. 1867. d) Catalogus van de Boekerij. Tweeden D. Tweeden St. e) Processen — Verbaal. Afd. Naturkunde. 1867—68. f) A. H. Ekker : Exeunte Octobri. Ad filiolum.

Norvég kir. egyetem. Christiania. a) Lexe : Le glacier de Bojum. b) Synnestvedt : Bursa mucosa. c) Forhandlinger ned de Skandinaviske Naturforskere. d) Forhandling i Videnskabs—Selskabet. e) Unger : Thomas Saga Erskibyskups. f) La Norvége Littéraire. g) Enfrem stilling af det Norske Aristocratis Historie. h) Caspari : Quellen zur Geschichte des Taufsymbols. i) Aarberetning for Aaret 1868.

Anthropologische Gesellschaft. Bécs. Mittheilungen. I. B. Probenummer.

Royal Society. Edinburg a) Transactions. Vol. XXV. P. II. b) Proceedings. Vol. VI. Nr. 77.

Royal Asiatic Society. London. Journal. Vol. IV. P. II.

Historischer Verein. Augsburg. XXXIV-ster Jahresbericht.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1869. Nr. 1—12.

Museum Carolino-Augustum. Salzburg. a) Jahresbericht für 1869. b) Katalog über die vorhandenen Salisburgensia.

Iskola-igazgatóság. St. Louis. Fünftehnter Jahresbericht.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Jahrbuch. XX. B. Nr. I. (Jänner—März).

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. a) Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1868. b) Mittheilungen. XVII-ter Jahrg. 2. H.

Angol kormány. London. Trade Accounts (foreign countries) 160.

M. kir. pénzügyminisztérium. Buda. Divald Adolf m. k. osztály tanácsos jelentése Máramaros, Ungh és Liptó megye kincstári erdőségeiről.

M. kir. közokt. ministerium. Buda. Schematismus Dioecesis Neosoliensis pro 1870.

Angol-magyar bank igazgatósága. Pest. a) Az angol-magyar bank részvényeseinek 1870. máj. 3-ki közgyűlése. b) Ugyanaz németül.

Magyar jelzálog hitel bank. Pest. Az Igazgató Tanács jelentése az 1870. május 14. tartott közgyűléshez.

Magyar Sion szerkesztősége. Esztergom. Uj magyar Sion. 1870. aprilisi füzet.

II. Magánosoktól.

Hegyei Béla. Ó-Becse. The Album of Langvage. Turner F. Orvostudor. Ungvár. Kirándulás az adriai tengerre. 1—6 füzet.

Gyárfás István. Halas. A jászkunok története I. köt.

Kéry Imre I. t. Boros-Sebes. a) Egy régi fűvész könyv Tabernacmontanustól. b) Egy történeti és földirati szótár francia nyelven.

I. B. Ullersperger. München. Der Ainhun, eine Krankheit der kleinen Fusszehen.

Szilágyi Ferencz I. t. a) Beleuchtung der päpstlichen Encyclica vom 8-ten December 1864. b) Le principe de l'infailibilité. c) Papisme et Jésuitisme. d) Briefe aus Rom über die Aufklärung in Österreich. e) Papstum und Concil.

III. Köteles példányok.

Bittermann Ferdinánd nyomdája. Zombor. Zao drag 4. sz.

Ref. főtanoda nyomdája M. Vásárhely. a) A marosszéki tűzkár biztosító társulat alapszabályai. b) Az erdélyi keresked. és hitelbank alapszabályai. c) Ugyanannak ügyletrendje. d) Három őszinte szó. e) Aranyosszéki magtár-egylet alapszabályai. f) Székely naptár 1870-re. g) Önvédelem.

Kertész József nyomdája. Pest. A műegyetem ideiglenesen Buda várában maradjon-e vagy Pestre áttéessék?

Bartalits Imre nyomdája. Pest a) Bornemisza: Késő szerelem. b) Eiber: Die venerischen Krankheitsformen. c) Tatár: Dalbokréta. d) Stern: Sendschreiben.

M. kir. egyetem nyomdája. Buda. a) Az országos közléptanodai tanár-egylet közlönye. III. évfolyam. 7. füz. b) Die Vertreibung der Juden aus Tyrnau. c) A m. k. egyetem tanrende 1869/70 nyári szakára.

IV. Akadémiai kiadás.

Török magyarkori történeti emlékek. V. köt.

Math. és Természettudományi Közlemények. VI. köt. 2. sz.

Természettudományi Értekezés. XVII. sz.

Nyelvtudományi Közlemények. VIII. köt. 2. füzet.

Statistikai és Nemzetg. Közl. VI. köt. 2. füz.

A m. nyelv szótára. V. köt. 4. füz.

Nyelvtud. Értek. IX. sz.

Törvénytud. Értek. XII. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonkettedik akadémiái ülés.

Az I. osztály (nyelv- és széptudományi) *hetedik* ül se.

1870. június 13-án.

Pulszky Ferencz t. t. és osztályelnök elnöklete alatt.

209. (35.) *Szilády Áron* l. t. mutatóványokat olvasott fel Firdusi „S a h Name“ czimű eposzából a persa eredeti után, melyek közül egy a következő:

•Gundrev, Zohhák meghitt embere, Feridún elől elszalad s hirt ad
Zohhákknak.

Zohhák sáhnak, a mint világgá mene,
Maradt otthon egy megbizott embere,
Ki álnok-szivű, ámde hű szolga volt,
S hiven őrze kincset, király-trónt s lakot.
Nevéül a Gundrev nevet hordozá;
Hogy illet e név rá, kisül nemsoká.

Midőn Gundrev a sáh lakásába lép,
Ídegen fejen a koronás fej-ék.
S miként czédrus a fák hegyén még felül,
A trón vánkosán egy sugár férfi ül,
Kinek jobb kezénél a szép Sehrniáz,
Baloldalt pediglen szelid Arneváz.
A város temérdek hadával tele
Befénylett az ajtón az ör fegyvere.
Se kérd Gundrev itt, sem zavart nem mutat;
Szavában könyörgés s merő hódolat
Dicsérettel ekkép vegyül: „Oh király!
Addig élj, míg a lét enyészetre vál.
Szerencséd, hatalmad, király-székedén,
Királyokhoz illő legyen s végtelen.
A hét övre szóló világon az ur
Te légy, s föld a felhőt haladhassa túl!“

Előlépe aztán, hogy intett a sáh,
 Ki ott egybe tudtul s parancsul adá,
 Mit óhajt, ilyenkép: — „Eredj és szerezz
 Lakomát, királyit — kívánságom ez!
 Különbféle étel s italnak neme
 Legyen, mennyi kell s szív-vidító zene.
 Ki méltó, hogy együtt mulasson velem,
 Fejenként hivasd, hogy legyen mind jelen
 S felőlem, ki csak jól ítél, el ne hagyd,
 A mint várja tőlem körülmény s a rang!“
 Ezekből az új sáh kívánságait
 Megértette Gundrev, s a mondás szerint
 Zenét, bort parancsolt, s kiket hivata,
 A vendégek a főnemesség java.
 Ezekkel Feridún egész éjen át
 Vidám kedvvel ül a nagy áldomását.
 Az alkalmat ekkor, mi kínálkozott,
 Mohón leste Gundrev s megugrott legott.
 Kívül lóra kapván, nyomot vesztve járt,
 Keresvén Zohhákot, menekvő urát.
 Midőn messze földön utóbb ráakadt,
 Beszélé a látott-, s a hallottakat.
 „A percz — monda Gundrev — közel, s arra vár,
 Hogy im visszatérj, oh hatalmas király!
 Mert egy más világrész felől nagy sereg,
 S három büszke hős az, ki ott megjelent.
 A három közül egy nagyobbbat mutat,
 Sugár czédrus-alkat, s király-arczulat,
 Fejével magaslik ki a nép felett,
 Ezé, néki adják az első helyet,
 Ha buzgánya vállán van, ugy tetszik ő,
 Miként sziklabérczek közt a hegytető.
 Kiséret gyanánt két vezér jár vele,
 Lovon ülve ment a királylakba be,
 Legázolta szolgád s varázslóidat,
 Óvé már a kéj, trón, meg a sáhi lak.
 Kit érkezte napján palotádba' lőt,
 Cselédid csak úgy, mint a hű diveket
 Kegyetlenkedéssel fejeztette le,
 Hogy egygyé vegyült vér s agyuk veleje!“
 Felelt erre Zohhák: „Nagyon jól vagyon,
 Magát a vendég mért is unná agyon?“
 „De — szólt erre Gundrev — uram sáh! az-e,
 A vendég tehénfej-buzogányt hoz-e,
 Ha vendégedül jön, se hidd el neki,
 A vendég nem így tesz, — nyakad szegheti!

Bitangolja is már király-székedet,
 Koronáról, övről letörle neved,
 Hatalmaddal úgy, mint sajátjával él
 A vendégjog ehhez talán mégse fér? " . . .
 „Lehet — szól a válasz — de jobb, hadd legyen.
 A vendég ne szomjas, inkább szemtelen.“
 „Nagyon jól van óh sáh — felelt a cseléd,
 Megértettelek, most figyelj erre még:
 Ha vendégedül jött ez a hirneves,
 Ugyan háremedben vajjon mit keres?
 A Dsem két hugával nagyon összevan,
 Azokkal tanakszik, de minduntalan,
 Piros arczczal egyik felől Sehrniáz,
 Rubin ajkkal a másfelől Arneváz.
 Mi hagyján, . . . de a mint az éj elterül,
 Mosusz-párna szolgál neki fekhelyül.
 Mosusz-párna szép két kegyelted haja.
 Kik egykor tiéid valának vala!“
 Veszett farkas olyan, milyen lett Zohhák
 Ezen szókra, — hallván öngyalázatát,
 Eszét veszelve, csaknem dühöng, háborog,
 Halálát óhajtá, hogy érne legott.
 A szolgát elűzé: „ne láttasd magad,
 Cselédem valál, — most im elcsaptalak!“
 De egyszer felel még az elvert cseléd:
 „Gyanum oh király, nagy, — csak ezt halld előbb!
 Te földönfutóvá tevék engemet,
 Alig bánik a sors különben veled,
 A mint engem elvetsz te méltatlanul,
 Azonkép belőled se lesz többet ur!
 De elhagyni a trónt s ilyen könnyedén?!
 Ha lett volna késő, — talán érteném.
 Ma már trónodon ül, kinek fegyvere
 Tehénfej-buzogány, szorítván keze.
 Cseléded varázlód nyomorgatja mind,
 Lakoddal magának vevé kedvesid,
 Miért töröd ezt el, hisz ilyet ki lát? . . .
 Nem ehhez hasonlót, nem ért a világ!“
 Midőn végzi Gundrev, lehiggad Zohhák,
 Csak a készülődés felelt, hogy nohát!
 A mint meghagyá, már nyeregben a ló,
 Erős mind, de könnyű s a legjobb futó;
 Sebes nyargalással rohant nagy hada,
 Nem ember, ha rút div tömérdék raja,
 Kiket vitt s a bosszu vezérelt vele,
 Királylakra csapván körülvéve le.

210. (36.) Joannovics György folytatta és bevégezte a szóalkotásra vonatkozó értekezését,*) mely kivonatban következő:

(II. vezérelv.)

F) A szórészekben rejlő fogalmak egybevetésének egyetlen, de biztos módja: a szónak elemeire bontása; a midőn is körülírással taglaljuk az egyes részek értelmét.

Az ilyen egybevetésből kitűnik azután, hogy sok szó, nem ugyan alakilag, de fogalmilag nem igazolható. Ily szók többek közt: *Beállít* (*megszüntet, einstellen* értelemben). *Beállott a nyár*; az *aratás ideje* stb. *Beáll* itt a kezdet alapfogalmát fejezi ki; és így az *ít* képző nem kölcsönözheti neki a *megszüntetés*, a *végvetés* fogalmát. — *Értődik*. Az *ódi* *odik* képzőjű igék jelentése, vagy belszenvedő, pl. *aggódik*, (részben *önmagát aggasztja*), vagy közepeselekvő, pl. *vizsgálódik*. *Értődik* e szerint vagy am. *önmagát érti*, vagy am. *ért valakit, vagy valamit*. Mindkét értelem képtelenség. Értekező szerint *értetik*, *magában értetik* az egyedül helyes kifejezés. — *Sürgös* sem helyes. A szónak alapja nem *sürög*, hanem *sürget* (*urget, dringt*); ebből pedig csak *sürgető*, *sürgetős* alakulhat. — *Jöveszt, meneszt*. Eltekintve e szók szokatlan alakításától, úgy hiszi értekező, hogy *jöveszt* (a kereskedés és ipar nyelvén) *producit* értelemben sehogysem felel meg a célnak. *Producirt, Producent, Product* (önállólag) a kereskedők és iparosok nyelvén is am. *termeszt*, azaz *nyers terméket állít elé*. Iparczikket készítenek, gyártanak, előállítanak. A *meneszt* igét illetőleg azt mondja értekező, hogy: küldöttséget nem szoktunk *meneszteni*, hanem *indítani*; rendeletet se *menesztünk*, hanem *bocsátunk, küldünk, intézünk* stb.

Isteni tisztelet, isteni szolgálat. Ez azt jelentené: *göttliche Verehrung, göttlicher Dienst*; holott azt akarjuk mondani, hogy a tisztelet és szolgálat tőlünk irányul *istenre*. Az összetétel tehát csak így helyes: *isten-tisztelet, isten-szolgálat*. Itt az értekező *Szvorényi* nyelvtanára hivatkozik.

Honúzás, a honból kiűzés értelemben. *Száműzés, számkivetés* úgyis már megfelel e fogalomnak. Utóbbi szók is szabályellenesek; de régi szók, a melyeket a nyelv szokás szentesített. Új szók alkotásánál szigorubbak legyünk; különben még olyan összetételek is teremnek majd, mint: *kocsmadobás* (*kidobás a kocsmából*), *toronyesés* (*a toronyból leesés*) stb.

Elfogad (*fogad* értelemben). Az *el* ide nem való.

Beterjeszt. A terjesztés fogalmával összeférnek az *alá, elé* igekötők; pl. *aláterjesztem, eléterjesztem*; de *be* és *föl* nem *terjeszthetünk* semmit; *bead, benyújt, fölnyújt* elfogadható összetételek. *Fölterjeszt, fölterjesztés* megmaradnak most már a gyakorlat erejénél fogva.

Előír; pl. „a törvényben *előírt* módon.“ hibás összetétel. A Nagy Szótár szerint is nagy a különbség az *elé* és *elő* közt; pl. *előrohan, életör*

*) Utólag megállapított czime a következő: *Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez.*

am. stürzt hervor; előrohan, előtör am. stürzt voraus. Helyes összetételek e szerint: előírat, utóírat: előleg, utólag készült irat.

G) Az új alkotásu szó, — kivéve, ha elavult gyök, vagy törzs származéka, — meghatározott jelentésű szóból alakuljon; azaz ne legyen olyan alak, mely közvetlenül tőszó hiányában, csak távolabb álló szóra vezethető vissza. Ne legyen „filius ante patrem.“ — Példák:

Tetszélyes (plausibilis); midőn nincs tetszély. Különben is van tetszetes melléknév, mely tetszet (placitum, placentia, libentia) főnévből hibátlanul alakult.

Lakályos, (wohnlich) midőn nincs lakály. e a lakály értelmét meg lehet állapítani; az pedig: a lakban föllelhető kényelem; így azután megállhat a lakályos.

Értekező pártolja a gyökök, vagy törzsek fölélsztését ott, a hol ez valódi hiányt pótol. Legnagyobb baj, szerinte, az, ha valamely szó törzsének sehogys sem akadunk nyomára; pl. érzület; midőn nincs érzül ige; vagy, ha a szó nem-létező képzővel alakul; pl. ténylet, készlet, véglet, értekezlet; mintha volna lat, let képző, vagy mintha volnának tényel vagy ténylik, készel, vagy készlik stb. igék. Értekező figyelembe veszi ugyan az l képző simulékonyosságát, és bizonyos szókhöz való járulhatóságát is; (a részlet-nek is élő törzse, a részél, újabb keltü) de azt kívánja másfelől, hogy az illető ige alakuljon mindenekelőtt; így azután igazolható lesz az l-at, l-et képzőjü név is.

A képzés lánczolatának egy szeme se maradjon használatlan. Így, például a táviró, távirás, távirat, táviratoz stb. törzse: távir nincs a szótárakban; pedig, ha már a közönség nem távir, hanem táviratoz, akkor a távirda tisztviselője, vagy a táviró (Telegraf) nevű gép kétségkívül távir. Szintúgy óhajtott volna értekező, hogy a sebészileg operál értelmének megfelelő műt és műtés szónak is jutott légyen hely a szótárakban, ha jutott a műtő részesülőnek. A szótárirókról föl nem teszi, hogy a műtő-t úgy adták elé, mint a műtevő összevonását. Ő a műt szót nem kedveli ugyan; (szerinte művez jobban felelt volna meg a czélnak) de, mint műszót, képzés tekintetében megtámadhatónak nem tartja. E szó jellemző vonása az, hogy képzője csonkaságánál fogva (mű(i)t) maga is műtétel eredménye.

H) Az igekötős ige kivetkőzik összetételi természetéből, mihelyt utólag bekövetkező képzések után ujra igévé alakul. Eredeti igekötőjét ekkor már a szórend sem választja el tőle.

Ez elv, — a már megalkotott szónak legközelebbi kezelésére vonatkozván, megérdemli talán, hogy a részletes elvek közt szerepeljen. Példák: „Ez összeget (tételt) nem Péter, hanem Pál bevételezte;“ nem pedig: vételezte be. Miért nem kiadmányoztad ezt az iratot? nem pedig: Miért nem admányoztad ki? „Az óhajtott jó siker munkásságot föltételez; nem: tételez föl; mondják és írják pedig igen sokan. — Ez összetételekben az igekötők a bevétel, kiadmány, föltétel nevekből képzett igékben már szorosan egybeforrván a szók többi részével, elhagyják igekötői természetüket.

(III. vezérelv.)

Azoneygy magyar szó nem felelhet meg az idegen szó minden értelmének. A szóalkotás szolgálai utánzássá fajul, míhelyt az idegen szót a szófordulatok, — idiotismusok — sikamlós terére követi.

Ez elv mellőzésének eredménye nem annyira hibás szók alkotása, mint inkább az idegen szók egyszerű átvétele. Az idegen szó, — idiotismusainak célbavett visszatükrözése csakhamar sikertelen munkának tűnván föl, — mintegy önként kínálkozik az utánzónak; a ki is minden további fejtörés nélkül átülteti az idegen szót, és ezzel együtt fordulatainak kisebb-nagyobb részét. Mutatványok:

Gêne, gëníroz, gënírozza magát. E szóknak tömérdek magyar szó felel meg; mégis imígy beszélnek sokan: „E szónokot *gêne* szállta meg;” e helyett: *elfogódás* szállta meg. „Tarka nyakkendőd *gëníroz* engem,” e. h. *bánt* engem. „A tegnapi eset *gënírozza* őt;” e. h. „A tegnapi esetet *bánja, restelli.*” „Még ez is *gëníroz* téged?” e. h. „Még ez is *bánt, háborít, nyom, nyomaszt, nyugtalanít, zavar* tégedet?” „*Gënírozva* van a kis leány;” e. h. *pirong, pironkodik.* „Nem *gënírozta* magát szemembe mondani;” e. h. „Nem *átallotta* szemembe mondani” stb.

Értekező mindamellett is egy kis hézagot lát az erkölcsileg kinos érzést kifejező magyar szók körében, a melyet csak külön szó tölthet be. Nem pártolja a Nagy Szótárba bevett *feszkedik* igét, mint a mely őt a *feszkeskedik*-re emlékezteti. Szerinte *feszeleg* is már megfelelne a célznak. E szó a nép nyelvén is, — több vidéken legalább, — am. *maradhatatlankodik*. De minthogy az azonos jelentésű *feszeng* ritkább használatú, ezt ajánlja elfogadásul. Származékai: *feszengő, feszengős, feszengés, feszenget* (a *szorongat* hasonlatára) *feszengető*. Változata *feszenkedik* (a *szorinkodik* hasonlatára.) A Jósika-alkotta *feszély, feszélyez, feszélyes* szók bizonyos határig párhuzamosan haladhatnak amazokkal, s ezek körét, ha kell, ki is egészíthetnék. Példák: „Nem szeretem, ha vendégeim *feszengnek* nálam.” „Kellemetlen érzet a *feszengés.*” „E nőt *feszengeti* valami.” „Egész külseje *feszengős.*” „A *feszély* megfosztotta őt szokott élvezétől.” „*Feszélyes* helyzetben vagyok.” E kérdésben a fázónok *feszélyezve* van. „*Feszélg, feszenkedik* a kis leány.”

Engagiroz. Már így is írják: *angazsiroz*. Ennek is megfelel: *Lefoglal, leköt, megköt, kötelez*, a régi *be, vagy belekötelez, belekever, bebónyolit*; önhatólag: *kötelezkezik* stb. — Új szót legfőlebb olyan szólások igényelhetnének, a melyekben az *engager, engagement* a *kötelez, kötelezettség* szóktól némileg eltérnek. Ennek *kötelem, kötély, kötélyez* szók felelnek meg.

Desavouiroz, desavouál, desaveu, am. *tagad, eltagad, magáénak el nem ismer, visszavon, helytelenít, roszall, elítél, kárhoztat, ellenmond, tiltakozik* stb. — Csak a következő értelmet: „*desavouer quelqu'un, un ambassadeur* etc. nem fejezi ki eddig magyar átható ige. Értekező szerint: *megtagad* valakit megfelelne a célnak; p. „A kormány *megtagadta* követét

a kártalanítás kérdésében.“ „Ezt ne mondd; mert *megtagadlak* ünnepelesen.

Constatíroz, constatál. Fölösleges kölcsönzés. Példák: „*Bizonyoljuk, vagy bizonyosítuk* előbb az esetet; csak *azután* határozzunk.“ „*En csak megállapított tényekre hivatkoztam.*“ „*Állapítsuk meg a helyzetet.*“

Az *állapít* ige ott van leginkább helyén, a hol az ügy valóságát, vagy épen nem, vagy alig vonják kétségbe.

Fixíroz, e helyett *megállapít, megállít.* — *Sortíroz*, e h. *osztályoz, soroz, nemez, vagy fajoz.* — *Praecizíroz*, e h. *szabatosít, vagy szabatoz.*

Discretio, discrét. Kifejezik e szók: *kény*; pl. „a hatalom *kénye.*“ *méltalom, méltalmas*; továbbá *kimély, kimélyes*; a *kimelés-nek* egyik árnyalata; jelesül: *gyöngéd bánásmód, méltányos elnézés, titoktartás, szerény igények tétele.* Ellentéte: *kimélytelen.*

Un homme blasé, magyarul: *blazirt, blazirozott ember*; máskép: *lelkileg fásult* is. *Fásult* jó szó; de szorosan véve mégsem fejezi ki a szó értelmét. Értekező nézete szerint, *élvint, élvezetűnt* fejezné ki híven és szabatosan. Ennek révén lehet: *kéjűnt, italűnt, zeneűnt, vadászatűnt* stb.

Humor, humoros stb. A hómort értekező nem támadja meg nagy hévvel. E szó nem idiotismusok szülője. De azért hozza szóba, mert van magyar *nedély* szó. A mai *humor* értelme a régieknél: *hilaritas, festivitas.* Mi azonban *némi komolysággal vegyült derült állapotot látunk* benne; (L. N. Szótár.) e vegyületnek alapföltétele pedig az emberi testnek *belső nyirkossága.* Értekező, még mielőtt e szónak eredetét ismerte, a *humor-on* csak a kedély és az elme üdeségét értette, nem is álmodván arról, hogy ez üdeséget, és az ezzel karöltve járó derültséget orvosi recipe is eszközölheti; még kevesebbé hitte azt, hogy az illető szó van hivatva e pathologicus jelenség kifejezésére. De minthogy már így van a dolog, értekező megnyugszik a *nedély* szóban, mely forditmány léteire semmivel sem rosszabb az eredetnél.

Értekező igyekezett a *Quintilián-tól* „*aliqua nescire*“ szókkal kijelölt határvonalon se innen nem maradni, se túl nem lépni.

Vajjon sikerült-e ez neki? Maga el nem határozhatja, hanem tisztelt nyelvésztársai ítéletére bizza. A tisztelt Akadémiának kegyességeért, a melylyel a multkor félbeszakadt előadásnak folytatását megengedni méltóztatott, legforróbb köszönetét nyilvánítja.

Bírálatra kiadatik.

211. (37.) Olvastatik a főtítkár átirata az Akadémia 1870. május 24-én tartott nagy gyűlése jegyzőkönyvéből, mely szerint az osztály javaslatát illetőleg, hogy a hölgy-alapítványból megbízás útján készíttessék aesthetikai kézikönyv, az Akadémia ezúttal nem határoz, hanem felhívja az osztályokat, hogy az állandó hölgy-alapítvány¹

bizottságot az Akadémia több rendbeli határozatai folytán, két-két tag választása által alakítsák újra s az így újra alakult bizottság a hölgy-alapítványt egészen átvizsgálva : ugymint az alapító levélben kitűzött czéljait, a befolyt és hátralékban levő összegeket, az ezekutáni kamatjövedelmet, a jutalmakra és kézikönyvekre már tett kiadásokat, a megjelent művek tiszteletdíjának mennyiségét s hova fordítását, a nyomdával kötött szerződés tartalmát — mindezekről tegyen az összes üléshez jelentést s adjon a jövőendőbeli eljárásra nézve javaslatot.

Az újra alakítandó hölgyalapítványi bizottságba az I-ső osztály részéről Greuss Ágost és Toldy Ferencz rendes tagok küldetnek ki.

212. (38.) Olvastatik a főtítkár átirata az Akadémia 1870. május 24-én tartott nagygyűlése jegyzőkönyvéből, mely szerint a nagygyűlés helyesli a III. osztály eljárását a nagy és másodjutalom elítélését illető szavazási módra nézve, s igen természetesen találja, hogy az egyesült osztályok ne külön tudomány-szakok szerint, hanem egészben szavazzanak, minden az osztályt illető kérdésekre.

Tudomásul vétetik.

Huszonharmadik akadémiái ülés.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1870. június 20-án.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

214. (22.) *Szilágyi Sándor* l. t. felolvassa értekezését ily czím alatt : „A német uralkodás kezdete Erdélyben. I. Pater Dunod követsége.” Kivonata ez :

A magy. tud. Akadémia történelmi bizottságának sajtó alatt levő kiadásai közt van Alvinczi Péter okmánytára. Alvinczi ítélő-mester, praefectus és helyettes udvarmester volt, s mint ilyen vezette a fejedelmi tanács levelezéseit, az országos tanács határozatait, s a levelezést a küldvarokkal. Levelező könyve Erdély történelmének három nagyfontosságú évéből — gróf Mikó Imre ajándékából — az erdélyi muzeum-egylet birtokába került. Szabó Károly közölte azt Szilágyi Sándorral, ki a történelmi bizottság rendeletéből sajtó alá adta. „Valóban — mondá Szilágyi — viszontagságos, küzdelmes multnak emléke e könyv, s hű képe vészterhes és zavaros időknek, mely egy csomóban s összefüggésben mutatja be az akkori erdélyi politikának minden szálait. A percztől elkezdve, hogy e változott idők előfutárjaként egy barát — pater Dunod — Erdélybe jött, s ott elmondá a rejtelmes szavakat: „akár akarátok akár nem, az én kegyelmes császárom titeket kegyemes pártfogásába vesz” az napig, hogy a kilátásba helyezett előnyös diplomát, mint Bethlen mondá „elfűtta a párisi szél lengyel János király trombitája által” —

feltárul benne a bécsi politika kétes magatartása, mely Bécsben huzá-halasztá a végelhatározást; ugyan e diploma kiadására vonatkozólag várva a hadi koczka szerencséjét, s a harcztéren tábornokaival ez alkudozásokkal ellenkező miveleteket tétet, a török öröklődése, mely megáláztatása napjaiban sem tud régi gögjéről lemondani, s most olyan tehetetlen védurnak bizonyult be, mint a milyen hitvány pártfogó volt, mihelyt nem állt erélyes fejedelemmel szemben, az erdélyi államférfiak szorultsága, kényszerűsége, bagyományos ügyességökkel s uj bűneikkel, és látjuk Tökölynek szereplését e küzdelmekben, sokkal részletesebb rajzokkal, mint a hogy azt eddig ismertük.“

Ezuttal érkekező az első ismertető azon követségek közöl, mely Erdélyben a német uralkodás kapuját megnyitá.

E követségről a történetirók vagy nem szölohtak, vagy hiányosan irtak; mindössze csak két oklevelet ismerünk történetéböl s azok közöl is az egyik, a fontosabb, még nem használtatott fel; értekező most az egész alkudozás menetét és történetét előadta.

Bécsnek 1683-iki felmentése első lépés volt a törökök magyarországi uralmának megtörésére; már a felmentés korában Erdély a porta irányában nagyon kétes szerepet játszott, mert míg serege a török se reggel csatlakozott: a fejedelem követe, Vajda László, Leopolddal alkudozott; e politikai fordulatra az általános európai politikai constellatiók mellett kétségtelen befolyása volt a Tökölly s Teleki közt kiütött családi viszálynak is, annak t. i. hogy Tökölly, Teleki leányának visszaküldte a jeggyűrűt, attól fogva a bujdosók ügyét az erdélyiek lanyhán pártfogolták, s midőn megkapták a portától az engedményt csatlakozni velők, azt oly módon tették, hogy az egész dolognak nem volt eredménye. Erdélyt, s az erdélyi politika kiváló intézőjét, Telekit, a törököknek egymást erő veszteségei a megkezdett uton haladásra bírták. Nem csak szívesen látott, de némileg várt vendég is volt 1685. elején pater Dunod, Leopold császárnak követe Apafihoz.

Dunod egész nyalábbal hozta magával a szerződési tervezeteket, az Erdély, Oláhország s a császár között köteendő kiegyezés pontozatait. A pater minden titkába csak Telekit avatta be; a tervezeteket közölte az államtanácssal, s egyes, mitsem mondó részleteket az ország partiális gyűlése elé terjeszte. Neki kettős feladata volt: egyengetni az utat, hogy Erdély és Oláhország elszakadva a portától, a Habsburg-ház uralma alá kerüljenek; kilátásba helyezett tractatusok útján és ezek fedezete alatt kivinni, hogy bizonyos eshetőségekben Erdély egyes részeit a császári hadak megszállhassák.

Az államtanács elé három szerződési tervezetet adott: első volt egy Erdély és Oláhország közt köteendő egyezés terve, melynek tárgyalására Dunod kívánságára az oláhországi vajda is meghivatott, ki követeit küldte el oda. E tervezetnek célja volt: Erdély és Havasalföld közt örökös védszövetséget kötni a magyar király hűbérurasága alatt, oly módon, hogy a két ország egymás gyűlésein delegatiók által képviseltesse magát. Második szerződési tervezet volt: a Leopold és Apafi közt

kötendő kiegyezés, melynek pontjai Erdélyre nézve még a Báthori Zsigmond és Rudolf között kötött szerződésnél is terhesebbek voltak. Az általában oly módon körülírá az erdélyi közjogot, hogy annak árnyéka is alig maradt volna meg, s hogy Apafi nem lett volna több, árnyék-fejedelemmel. Visszacsatoltatik Magyarországhoz, de birtokaiból mindazt elveszti, mi a török uralkodással jött hozzá. Választja fejedelmét s Apafi is megmarad, de ez nem lesz több vajdánál, s hivatalát oly sok esetben elvesztheti, hogy e részben csaknem teljhatalom van a magyar király kezébe adva. Törvényei csak a királyi megerősítés után lépnek érvénybe. Hűséget fogad a királynak, adója szabályoztatni fog s a török háborúra segélyt ad. Harmadik szerződés volt, mely Erdélyt a hármasszent szövetségbe bevezette volna. Hogy ily alapokon kiegyezés jöjjön létre, azt maga Dunod se hitte, s ezekkel leginkább csak fedezni akarta az Erdély megszállására vonatkozó alkudozásokat. Gondolhatólag Erdély államtanácsa mindent egyszerűen visszautasított s a maga részéről Vajda Lászlót küldte Magyarországra Schulcz tábornokhoz, hogy vele a lehető katonai megszállás részleteiről, és a császárhoz, hogy a diplomáról alkudozzék. A pontozatokat pedig, melyek szerint nem volna idegen elszakadni a töröktől s a magyar király védurasága alá adni magát, s mely lényegében a török irányában fenállott közjogot a magyar király védnöksége alatt tartotta volna fenn — kézbesítette Dunodnak, ki egészen elképedve a méreg miatt, mondotta: akár akarták, akár nem, a császár védelmébe vesz benneteket.

Fogarasból, az alkudozások színhelyéről 1685. április 12-én indultak el Vajda László és Dunod s velük Teleki is, kinek kercesesőrai udvarházánál megállapodtak.

Itt a legnagyobb titokban Dunod mint császári biztos s Teleki szerződtek, hogy ez a török háborút a császár érdeke szerint segíti, és kieszközli, hogy az erdélyi seregek a császáriakkal csatlakozhassanak; ezek számára gubonát szerez, átvonulásukat Erdélyen át Oláhországba az oláh vajda érdekében lehetségessé teszi s azon két szerződést, melyek egyike a császárral kötendő, másika pedig Erdélyt a szent szövetségbe vezeti, ereje szerint előmozdítandja. Mindazért ő, Teleki, tetemes előnyöket biztosított magának: amnestiát eddigi kuruczosságaért, évpénzt, uradalmat Tököly birtokaiból, menedéket üldöztetése esetére Leopold birtokain, s teljes vallásszabadságot maga és családja számára.

Ezenkívül mind Dunod, mind Teleki megesküdtek, hogy az egész dolgot legnagyobb titokban fogják tartani. E szerződéssel a császári hadak élelmezése s Erdély lehető katonai megszállásának kérdése jóformán el volt döntve; de nyáron át a hadműveletek a Bihar megyében tett rablásokon kívül nem voltak szükségesek; ősszel pedig Dunod pater visszajött Erdélybe. A vajda által Bécsbe vitt pontok ott nem fogadtattak el, hanem azoknak alkuba vétele kilátásba lett helyezve. Október 24-ére Fejérvárra országgyűlést hirdettek, melyen egy Haller János, Pernyessi Zsigmond, Milesz Mátyás és Inczedy Mihályból álló országos küldöttséget indítottak Bécsbe alkudozni a diploma felett. Ugyanitt

Dunod a katonai megszállás kérdését szóba hozta, hanem az országgyűlés maga annak tárgyalásába nem ereszkedett. Mindenki látta, hogy ezek már nem rendes idők, s rendkívüli eszközökre van szükség, s ezért egy teljhatalommal ellátott küldöttséget nevezett ki, melyet előre minden lehető vád ellen megőrizve, még utódaiban is kérdés alá nem vonhatónak jelentetett ki. Ezen deputatio aztán november 27-én Ebesfalván a katonai megszállásra nézve szerződött Dunoddal mint a császár meghatalmazottjával oly módon, hogy a leendő megszállásra némely helyeket kijelölt s az országot és fejedelmet 100,000 tallérnak kifizetésére és 10,000 mázsa gabonának kiszolgáltatására kötelezte. Ezzel Dunod küldetése véget ért, s a megszállás is bekövetkezett, de nem a contractusban kitett helyeken.

215. (23.) *Wenzel Gusztáv* r. t. következő czim alatt értekezett: „Kassa város parkét készítésének nevezetességei a XV-ik század kezdetén. Adalék Magyarország ipartörténetéhez.”

Huszonnegyedik akadémiai ülés.

A III. osztály nyolczadik ülése és összes ülés.

1870. június 27-én.

Sztoczek József osztályelnök elnöklote alatt.

217. (36.) *Jurányi Lajos* mint vendég tart előadást a „*Ceratozamia himsejtjeinek* kifejlődése- és alkatáról.”

Az Értekezések közé való felvételre levén szánva, bírálatra adatik ki.

218. (37.) Ugyanaz előleges jelentést tesz újabb tanulmányáról, egy *Oedogonium-fajról*.

Előleges jelentés egy Oedogonium-fajról.

Egy oly *Oedogonium-fajt* kívánok a T. Akadémiával ismertetni, mely részint ivarának elosztása, részint magának a nemzés folyamatának módja, valamint más alább mindjárt közlendő jellemek által, nagy mértékben megérdemli a figyelmet.

Ezen *Oedogonium-faj* háromféle egyénnel bir, s ezek az ivartalan, a nő és a hím egyének. Nevezetes náluk, hogy mind e fonalak tisztán megőrzik jellemüket, mi az által fejeztetik ki, hogy a nő-egyének semmiféle rajzósejteket soha sem hoznak létre.

Az ivartalan egyének az ivartalan rajzósejtektől szaporodást viszik véghez s e tekintetben nem különböznek más fajok ily jellemű egyéneitől. — Ez egyének sejtjei szélességre nézve közelebb állanak a

him, mint a nőegyénekhez, hosszukra nézve pedig középhelyet foglalnak el a kettő között.

A nő egyének tisztán hengerded, kissé duzzadt oldalu tenyész sejtéből és a nő ivarszervet képező gömbsejtek — termegömbökből állanak. Ez utóbbiak kucsmásan nyílnak fel a felső végükön. A gömb tulajdonainál fogva tehát e faj az *Oedogonium rostellatum*. — Pringsh. az *Oedogonium ciliatum* Pringsh. és az *Oedogonium compressum* Rabenhorst közé tartozik, azonban tőlük nevezetesen különbözik ivarának elosztására nézve, míg t. i. az *Oedogonium ciliatum* anyahímes (gynandrosporisch) a másik kettő pedig egylaki, addig az általam talált faj kétlaki, a mennyiben, mint már fentebb is említém, itt külön tisztán him és tisztán nő egyének vannak. — Azonban — s ez a mire itt főszólyt kell fektetnem — ezen növényfajnak him egyénei más tulajdonnal bírnak, mint — kivéve azon egyet, melyet Vaupell leírt — az eddig ismert kétlakiak himjei. S ez eltérés igen nevezetes, mert a míg az anyahímes növényeknél a nőegyének vannak hivatva új s pedig him egyéneket létrehozni, addig itten e fajnál, úgy mint a Vaupell által felfedezett s általa *Oedogonium setigerum*-nak nevezett fajnál is, a him egyének azok, melyeknek rajzó sejtjeiből új kis him egyének lesznek az ondótestecsek létrehozására, úgy hogy e faj tehát kettős himűnek is mondható. — A him egyének sejtjei e fajnál úgy vannak elrendezve az osztódások után, hogy három alacsony s kis sejt után mindig egy hosszabb, de nem mindig egyenlő nagyságú sejt következik. Úgy e nagyobb, mint az apró sejtek mindenikének tartalmából egy himrajzósejt lesz (*Androspora*), mely alkatra az ivartalan rajzósejtekkel megegyez, de eltér nagysága s színére nézve, mert kisebb és halványzöld. Ezek mozgásuk után nyugalomba jöven, a növény hímeceit (*Antheridium*) képezik, azonnal az ondótestek létrehozásához fognak. Ez úgy megy végbe, hogy minden hímecke tartalma két darabra válik, az egyes darabok mindegyike egy ondótestet képezvén. — Ezek a többi *Oedogonium*-mok ondótestjeivel abban egyeznek meg, hogy az ugynevezett szájfolt körül szőrkoszorúval bírnak, de különböznek abban, hogy futó s keringő mozgást rajzásuk alatt nem mutatnak, hanem mozgásuk mintegy tapogatódzás, rágás és reszketésben áll, mialatt idomukat is sokszor változtatják. — A termékenyítésnél a következő mozzanatok észlelhetők. A mint az ondósejt a nőivarszerv nyílását megtalálta, a szájfoltos végét kinyújtva nyomul előre s a mint eléhaladt, szőrkoszoruját folytonos mozgásban tartja. Ha annyira haladt elő, hogy a szőrkoszoru szálai a termegömb meztelen plasma tartalmát elérik, akkor ahhoz tapadnak, s egy-két rágás után előre és vissza észre lehet venni, hogy az ondósejt szájfoltja is benyomul a tartalomba, minek megtörténtével lassan csuszamlík be az egész ondótest a nyíláson át s összeolvad selenyészik a nőivarszerv tartalmában. A rendes folyamatát — legalább az általam észlelt *Oedogonium*-ok egyikénél sem lehet oly tisztán követni, mint ennél, minek oka az ondósejtek nagysága. Az ondósejt beolvadása előtt a nőivarszerv tartalmában ott, hol a beolvadásnak történni kell, hirtelen egy nagy

szintelen folt — fogamzási folt — lép fel, mely eddig más Oedogoniumoknál nem észleltetett. A termékenyített nőivarszerv tartalmából, úgy mint más Oedogoniumoknál, a petesejt lesz, mely érett állapotban narancspiros, majdnem aranyvörös. Későbbi sorsáról csak annyit tudok mondani, hogy a petesejt tartalma négy darabra válik még az anyasejt belsejében, de vajjon e négy sejttel mi történik, nem láttam; kétséges marad tehát, vajjon ezeknek kilépése s tovább fejlődése megfelelően megy-e véghez ahhoz, a mit Pringsheim a Bulbachactére nézve kimutató, vagy úgy mint azt Cleve Stockholmban 1864-ben észlelte. Végül megjegyzem, hogy Pringsheim tanárnak azon sejtelmét, hogy egyes esetekben az Oedogonium termegömbjei szűznemzés által (Parthenogenesis) hoznak létre egyéneket, igen nagy valószínűséggel bir, mert ezen — különösen tél idején és a szobában tartott — Oedogonium fajnál igen gyakran találtam nem csak oly termés gömböket, melyekből új egyének fejlődtek ki, de olyanokat is, melyeknek belsejében egy nagy és növényzöld tartalommal bőven eltelt sejt volt látható a nélkül, hogy a termegömb falán a termékenyítésre szolgáló nyílásnak csak nyomát is lehetett volna látni.

219. (38.) *Szily Kálmán* l. t. előleges jelentést tesz Dr. Wartha Vincze részéről „A törökpiros szín előállításánál szereplő vegyfolyamokról“, mely következő:

W. úrnak sikerült már eddig is következőket constataálni:

Azon élénk, skarlát-erős szín, mi a törökpirosra festett szöveteket kitünteti, egy igen érdekes *zsírsav-alizarin* vegyülettől származik. E vegyület a szövettel csak lazán van összekötve s abból *ligroin* vagy *aether segítségével könnyen extrahálható*. Ha ez oldat elpárologtatik, rendkívül élénk-erősszerű *zsírsav-alizarin* marad hátra, melyet azonban hideg káli- vagy nátronlúggal felbontani nem lehet; csak kálival megülesztve, vagy alkoholos kálival kezelve bomlik fel, s e közben a jellemző alizarin-reaktiót mutatja.

A ligroinnal extrahált szövet fényét elveszíti, karmin-barnás színű lesz s a közönséges módon, ónnal festett szövethez hasonlít.

Reményleni lehet, hogy az említett *zsírsav-alizarin* vegyületnek beható tanulmányozása, melyet W. úr föntart magának, a törökpiros szín előállításánál végbemenő vegyfolyamok elméletére, mely még eddig tökéletes homályban van, némi világot fog deríteni.

Függelékül még a *növény-alizarin előállítási módszerének egyszerűsítéséről* tesz W. úr említést. Buzérral festett szövetek előbb ligroinnal extraháltnak s azután erős alkohol-sósavval kezeltetnek. Az oldatba menő alizarin, sok víz hozzáadása által, narancsszerű pelyhek alakjában kiválik s mint ilyen már vegyileg tiszta. Légüres térben sublimáltatván, sötétveres tüllakú kristályokat képez, melyek semmiben sem látszanak különbözni a szintetikus alizarintól. (Értekező csak azt vette észre, hogy a növény-alizarin már 130—140° között tökéletesen sublimál: míg a szintetikus vegyületet 280—300°-ig kellett hevíteni.)

220. (39.) Osztályi tanácskozás tárgyát képezte a főtitkár felszólítása, mely szerint az 1870. május 21-én tartott nagy gyűlés határozata alapján minden osztálynak két-két tagot kell a hölgyalapítványi újra alakítandó bizottságba beválasztani.

Szótöbbséggel Szabó József osztálytitkár és Nendtvich Károly r. t. választottak meg mint a hölgy-alapítványi bizottság tagjai a III. osztály részéről.

Akadémiai összes ülés.

1870. jun. 27-én.

Mélt. Horváth Mihály osztályelnök úr helyettes elnöklete alatt.

221. A főtitkár szomorúan jelenti dr. Engel Józsefnek az Akadémia I. osztálybeli levelező tagjának, folyó június 2-án Kolozsvárt történt elhunytát.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, az I. osztály felhivatik emlékezésére iránti gondoskodásra.

222. Olvastatott a vallás- és közoktatási m. k. ministerium 12,853 s ennek kapcsában a földmivelés-, ipar és kereskedelmi m. k. ministerium 566/eln. számú leirata, mely utóbbi, az Akadémia jun. 15-i felterjesztésére vonatkozólag, arról értesít, hogy a Párisban f. évi augusztus 8-án a métre-rendszer ügyében tartandó nemzetközi értekezleten hazánknak magy. tudósok általi képviseléről gondoskodott; erre *Kruspér István* és *Szily Kálmán* akadémiai tagokat már ki is jelölte, mint a kik, mint az Akadémia s a m. kir. műegyetem jelöltjei, már a métre-összehasonlítás ügyében tett kiküldetésük alkalmával ezen tárggyal közelebbről megismerkedtek s akkori feladatukat igen szép sikerrel tudták megoldani.

Teljes megnyugvással tudomásul vétetik.

223. A főtitkár bejelenti a földmivelés-, ipar- és kereskedelmi m. kir. ministerium statisztikai osztálya részéről hozzá intézett megkeresést; melyben az Akadémia Nép-könyveinek s a közgyűlések alkalmával kiosztatni szokott irományoknak a mondott statisztikai osztály könyvtára részére, a mennyire lehet az Akadémia fenállásától fogva, ezenül pedig évről-évre megküldését kéri.

A kérelem multra nézve, a mennyiben teljes példányok vannak, jövőre pedig mindenesetre teljesítendő.

224. Olvastatott a statisztikai és nemzetgazdasági bizottság 1870. június 20-án tartott ülése jegyzőkönyve, mely szerint a Wodianer Albert kir. tanácsos ur által az Akadémia rendelkezésére bocsátott pályadíj élvezetére, az e célra érkezett 23 folyamodvány megvizsgálása után, — folyamodók tanulmányain s nyelvismeretén felül irodalmi tevékenységök, s ennek minősége számbavétetvén, nyolcz szavazattal egy ellenében *Dobner Rezső* jogvégezett, ez idő szerint pénzügyi m. k. fogalmazó s egynehány jó irányu nemzetgazdasági czikk szerzője választatott meg, mely választás az Akadémiának Wodianer ur értesítésévéggett bejelentetik.

Az Akadémia Wodianer k. tanácsos urat, jelen jegyzőkönyvi pont megküldése mellett, e választásról értesíteni fogja.

225. Felolvasatott gr. Karácsonyi Guido úrnak az akad. elnök úrhoz Budáról jun. 8-án kelt levele, s annak kapcsán a Karácsonyi pályázat alapítványi szabályait az Akadémia kívánata szerint módosító okmány, mely következőleg hangzik:

A m. t. Akadémia I. osztálya által, 1870. évi május 16-án tartott ülésében, jegyzőkönyve 170. (30.) és 171. (31) száma alatt kifejtett okoknál fogva a t. Akadémia óhajtatáshoz képest, a magyar színirodalom művelése előmozdítására tett alapítványom pályázati szabályait következőképen módosítom:

1-ör. Hogy valamint a komoly drámánál ennek minden fajai versenyre bocsátatnak; úgy a vígjátéki nemből is minden faj versenyképes legyen, a költői becset is oda értvén.

2-or. Hogy a 200 arany törzsjutalom egyenlő vagy közel egyenlő becsű pályamunkák közt semmi esetre ne osztassék fel, hanem kapja a jelesbik, vagy, ha ez kimutatható nem volna, egyik se.

3-or. Ellenben, ha, az előbbi pályázatnál beumaradt jutalom a következőhöz csatoltatván, a pályadíj 400 aranyra emelkedik: ez esetben a jutalom két legjelesebb műi között — ha a bírálók másképp megegyezni nem tudnak, — megosztható is legyen oly formán, hogy 200 arany, mint tulajdonképi törzsjutalom, adassék az egyik, s 200 arany a másik jeles munkának.

4-er. Ha a 400 arany kettős jutalom, kétszeri kitűzés után is siker nélkül maradna: nehogy a díjak végtelenségig szaporodjanak, azontúl kizárólag a dráma elméletét vagy irodalom történetét tárgyazó pályamunkákra fordíttassék. Kelt Budán 1870. jun. 8-án. Gr. Karácsonyi Guidó.

Alapító úrnak e szíves készségét az Akadémia kellemes tudomásul veszi, s ennek folytán az ő beleegyezésétől függővé tett ügyrendi módosításokat és pályahirdetést foganatosítani rendeli.

226. A II. osztály e hó 20-ki értekezlete jegyzőkönyve bemutatásával, jelenti, hogy néhai *Szentkirályi Zsigmond* l. t. fölötti emlékbeszéd tartására *Jakab Elek* l. t. vállalkozott.

Tudomásul van.

227. Szintén a II. osztály, mondott értekezelteből, jelenti, hogy a hölgy-alapítványi bizottságba, részéről, *Hunfalvy János* és *Rónay Jácint* rendes tagokat választotta.

Ezzel kapcsolatban olvasatott az I-ső osztály jelentése, mely ugyanazon bizottságba *Toldy Ferencz* és *Greguss Ágost* rendes tagjait választotta.

A III. osztály pedig, az összes ülést megelőzőt osztályülésben, *Nendtvich Károly* és *Szabó József* r. tagokat választá ugyanazon bizottság tagjaivá.

E szerint a hölgyalapítványi bizottság, a mindenkori fűtitkár hozzáadásával, hét taguvá egészítettvén ki, működése megkezdésére utasíttatik.

228. A II. osztály említett értekezleti jegyzőkönyvében, az 1870-ben siker nélkül maradt *Sztróky* pályakérdés ismétlését ajánlja, s mivel a nagy gyűlésen indíttványozta 150 arany, az alapítvány értelmében, e pályázatra nem alkalmazható: tehát csak a szokott 100 arany jutalmat hozza javaslatba.

E szerint lesz a pályakérdés kihirdetendő.

229. A m. kir. közmunka és közlekedési ministerium átküldi az illető tisztai közegek által május hóban tett esőmérési észleleteket.

Kiadatnak a math. és természettudományi bizottságnak, használás végett.

230. Olvастatott a magyar orvosok és természetvizsgálóknak folyó évi szeptember 5—10. Aradon tartandó évi nagygyűlésére az Akadémiát meghívó nyomtatott körlevél.

Az Akadémia szokott módon mindazon tagjai által fogja magát képviseltetni, kik a mondott nagygyűlésben önként részt venni szándékoznak s kiknek nevei Rózsay József lev. tag urnál, mint egyleti pénztárnoknál, bejegyeztetvén, annak idejében az Akadémia megbízó s üdvözlő levelébe befoglalandók.

231. Olvастatott az *Edl és Holczér* alapítványi ösztöndíj ügyében kinevezett bizottság 1870. jun. 17-én tartott ülésének jegyzőkönyve, mely bizottság áll az orvosi ösztöndíjra nézve Arányi Lajos, Jendrassik Jenő, Lenhossék József, a technikaira nézve pedig Kruspér István, Nendtvich Károly és Vész Ármin akad. tagokból. A bizottság határozatai következők:

1. A folyamódások beküldésére oct. 30-a tűzetik ki véghatárnápol. A folyamódáshoz, mely az akad. főtitkárhoz adandó be, csatolva legyen a megelőzőtt évi iskolai bizonyítvány, valamint a felvételi bizonyítvány is a bécsi egyetemre vagy zürichi polytechnikumba.

2. A pályázat ez ösztöndíjakra július elején kihirdetendő a lapokban, és — az egyetemi rector s a polytechnicum igazgató közbejöttével, — a két intézet fekete tábláján is a főtitkár által.

3. A bizottság véleménye továbbá az, hogy mindenik 3-tagú albizottság külön kezelje az öt illető ösztöndíjat; mindenik egy-egy referenszt nevezzen ki, kihez a főtitkár átteszi a beérkezett folyamodványokat. E referens állítja össze a folyamódók érveit s megteszi az ajánlatot, minek alapján a bizottság az ösztöndíjt a legérdemesbnek oda ítéli. A bizottság értesíti határozatáról a főtitkárt, s ez a tanulót, ki az ösztöndíjt elnyerte.

4. Az ösztöndíj fele az első félévben, másik fele pedig, az első félévi jó bizonyítványok alapján, valamint tekintetbe vételével, a mennyire csak lehet, mindannak, a mit az alapító kiköt, a II. fél év folytán fizetendő ki, nyugta mellett.

E bizottsági rendelkezés, egyéb pontjaira nézve helyben hagyatván, a zárt időt illetőleg oda módosíttatik, hogy a folyamodványok *jul. 25-én* küldessenek be. A mennyiben pedig ez ösztöndíj csak úgy tétethetik gyümölcsözővé még ez évben, ha az Akadémia a f. é. oct.—decemberi 3 hónapra járó díjat előlegezheti; erre pedig az akadémiái költségvetésben fölvéve semmi sincs: az Igazgató Tanács fölkératik e három havi előlegnek valami jövedelmi felesleg vagy előre nem látott bevételből való megajánlására.

232. A főtitkár bejelenti Gyürkös Ferencz zürichi műegyetemi tanulónak, már a fentebbi ösztöndíjért, beküldött folyamodványát.

Átteendő az illető albizottsághoz, hogy a mennyiben a még ki sem hirdetett pályafölvételeknek megfelelné, tekintetbe vétethessék.

233. Frankl Vilmos, az Akadémia elnökéhez intézett levélben, köszöni taggá választását s buzgó működést ígér.

Tudomásul vétetik.

234. A Dóra-jutalomért versenyzett egy pályamű szerzője engedélyt kér, hogy munkáját az Akadémia helyiségében lemásolhassa.

Megengedtetik.

235. Edvi Illés Pál lev. tag „Vasmogyei krónikák“ című kéziratát az akadémiai kéziratár számára megvételni kéri.

Tekintetbe véve folyamodó súlyos körülményeit, az Akadémia hajlandó, e bárkevessé használható kéziratokat, ötven forint díj mellett, mely az Igazgató Tanács beleegyezésével a könyvtári rovatból volna fedezendő, — kéziratárába elfogadni.

236. A főtítkár benyújtja Kukuljevics Iván lev. tag levelét, ki egy XVI. XVII. századbeli magyar naplótöredéket, nyolcz magyar magánlevelet a XVI. századból s következő könyveket ajándékoz:

1. *Pázmán*: A setét hajnalcsillag után búdosó lutheristák vezetője. Bécs. 1627.
2. *Beniczky*: Magyar rythmusok. Kassa. 1729.
3. *H. Szentpáli*: Verbúczy ... compendiuma versekben. 1701.

Köszönettel fogadtatván, az oklevelek a kéziratárba, a könyvek a könyvtárba átteendők lesznek.

237. Ugyanaz fölemlíti, hogy Kukuljevics úr előtte, szóval, a történelmi bizottság kiadványainak részére néhány év óta nem küldése miatt emelt panaszt.

Ambár a történelmi bizottság kiadványai, szabály szerint, nem minden illető osztálybeli tagnak, hanem csupán a bizottság tagjainak küldetnek meg: de tekintve, hogy Kukuljevics úr némely kiadványokat, régebben, kivételesen kapott, azon esetre, ha a meglevő kötetek jegyzékét beküldi, azok folytatása s kiegészítése megengedtetik.

238. Szabó József rendes tag írott indítványt ad be következő tudományos testületekkel csereviszonyba lépés iránt.

Nápoly. Società Reale di Scienze, Archeologia, letteratura e belle arti.

Montreal (Canada). Natural History Society.

Chicago (Illinois). Academy of Sciences.

California. Academy of Sciences (*San Franciscoban*).

Az indítvány véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

239. A főtítkár bemutatja következő testületek térítvényeit, illetőleg közszűnő leveleit, az Akadémia közelebb megküldött kiadványaiért: a s. pataki ref. főiskola, pozsonyi kir. főgymnasium, jogakadémia, prot. főiskola, kolozsvári erd. orsz. muzeum-egylet, kecskeméti cath. főgymnasium, kassai jogakadémia, kolozsvári unitar. collegium, kecskeméti ref. főiskola, debreczeni ref. főiskola, kolozsvári ref. collegium, kassai kir. főreáltanoda igazgatóságai, s a belga kir. akadémia részéről.

Tudomásul szolgál.

240. Végre ugyanaz jelenti, hogy május 30-tól mostanig következő ajándék-, csere és köteles könyvpéldányok érkeztek az Akadémia könyvtárába:

I. Testületektől.

Kön. Preuss. Akad. der Wissenschaften. Berlin. Monatsbericht. März. April. 1870.

Kais. Akad. der Wiss. Bécs. Anzeiger 1870. Nr. 13. 14. 15.

K. K. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen XV. Jahrgang.

Mai-Juni.

Società Geogr. Italiana. Florenz. Bolletino. Fasc. IV. 1. Maggio 1870.

Asiatic Soc. of Bengal. Calcutta. Journal. P. II. N. 4. 1869.

Deutsche Morgenl. Gesellsch. Leipzig. Zeitschrift. XXIII. B. 4. H.

Königl. Bayerische Akad. der Wiss. München. Sitzungsberichte 1869. I. B. 4. H. II. B. 1. 2. 4. H. 1870. I. B. 1. H.

Académie R. des Sciences. Bruxelles. a) Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers. Tom. XXXIV. b) Mémoires couronnés et autres mémoires. Tom. XXI. c) Bulletins 38-me année. Tom. XXVII. XXVIII.

Museum of Natural History. New-York. The first annual report. 1870.

Institut Archeol. Liège. Bulletin. Tom. X. Livr. 1.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. V. B. 3. H.

Déli szláv Akad. Zágráb. Rad. Knj. XI.

Angol kormány. London. a) Foreign customs tariffs. 263. A. b) Trade Accounts (foreign countries) 160—II. c) Statistical Tables P. XIII. 1867.

Orsz. gazd. egyesül. Pest. Évkönyv 1869-re.

II. Magánosoktól.

Ferd. Gagliardi. Pisa. Saggio Storico-Critico sulla dottrina di Malthus.

Balázs Árpád. Keszthely. a) A keszthelyi gazdasági felsőbb tanintézet könyvtárának jegyzéke. b) Ugyanazon intézet értesítője 1868—9-ről. c) Útmutatás a kezdő-gazda gyakorlati kiképzésére.

De Linas Károly. Arras. Anciens vêtements sacerdotaux et anciens tissus. I. II. III. Série.

Van der Maelen Bruxelles. a) Belgium helyrajzi térképe 25 drb. b) Magyarország térképe 9 dar. c) Belgium utjainak térképe 3 dr. d) Les couleurs nationales belges. e) Biographie de Ph. Van der Maelen et discours funèbres.

A. Asher et Comp. Berlin. XCVII. Catalogue d'une collection choisie de livres.

III. Köteles példányok.

Diemer K. nyomdája. Temesvár. a) Néhai Csajághy Sándor vegyes művei 2 dar. b) Ugyanannak költeményei.

Réthy Lipót nyomdája. Arad. Lucretius Carus tankölteményének a Természetről V-dik könyve.

Skarnitzel József nyomdája. Szakolcza. a) Besiedky Viliama Pauliny Totha. Sv. IV. b) Nevádze sobrané. Sv. I.

Szigler testvérek nyomdája. Nyitra. a) Közegészségi jelentés 1869-ről Nyitra vármegyéből. b) Népiskolai közegészségi szabályok. c) Historische Gedächtnissverse.

Ref. főtanoda nyomdája. M.-Vásárhely. a) Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868. b) A ref. főtanoda közvizsgálatainak stb. kimutatása az 1869/70-ik tanév második felében.

Atheneum nyomdája. Pest. a) Függelék az erdélyi telekkönyvi rendtartáshoz. b) A munka könyvtára. c) Századok IV. évfoly. 4. 5. füz. d) Lesebuch für Gewerbe u. Bürgerschulen. II. Th. e) Magyarországi rendeletek tára. IV. évf. 1—2. füz. f) Jogtud. Szemle II. k. 4. 5—6. füz. g) Sárrethi dalkönyvecske. h) Kath. Lelkipásztor 1870. 3. füz. i) Szótár gyűjtemény. 1 sz. k) A magyar mérnök-egylet közlönye. IV. köt. 3—4. füz.

Ref. főtanoda nyomdája. Pápa. a) Bocsor : Magyarország történelme. IV. köt. 7. füz. b) Kraus : Plato és Aristoteles psychológiája. I. R.

Siegler testvérek nyomdája. Komárom. Magyar- és erdélyországi ó és új kalendáriom 1871-re.

IV. Akadémiai kiadás.

- a) Magyarország helyrajzi története. I. köt. 1. 2. fele.
- b) Értesítő IV. évfoly. 6. 7. sz.
- c) Természettud. Értekez. XVIII. sz.
- d) Társad. Értekez. XIII. sz.
- e) Archaeologiai Közlem. VIII. köt. 1. füz.

VI.

Igazgatósági ülés 1870. június 30.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

LXVIII. Olvastatott az Akadémia f. é. jun. 27-i összes ülésének jegyzőkönyve, mely szerint, hogy az *Edl* alapítvány ösztöndíjaival már az év folytán lehessen ifjakat kiküldeni, az Igazgató Tanács fölkéri, hogy a félévi két ösztöndíjat az Akadémia pénztárából előlegezze.

Mintán az *Edl* alapítvány kamatai 1871. január elsejétől folyni fognak: nehogy ez ösztöndíjra nézve egy év egészen veszendőbe menjen, az Igazgató Tanács beleegyezik, hogy az oct.—dec. szakra eső összeg az Akadémia pénztárából előlegeztessék, illetőleg, mintán a kiküldendő ifjak félévi ösztöndíjjal előre ollátandók, 300 frt, — a két ösztöndíj fele — kifizettessék; mire nézve jelen végzés a m. földhitel-intézetnek utalvány képen kiadandó.

LXIX. Olvastatott ugyanazon összesülési jegyzőkönyv pontja, mely szerint *Edvi Illés Pál* akad. lev. tag folyamodványára, az Akadémia, tekintve folyamodónak súlyos körülményeit, elhatározza, hogy a kéziratár számára felajánlt „Vas megyei krónikák” című kéziratjait, bár ezek kevéssé használhatók, hajlandó ötven frt díj mellett elfogadni, ha az Igazgató Tanács ez összeget a f. évi könyvtári költségrovatra, utalványozza.

Elfogadtatván, az ötven frtnyi vételár a könyvtári rovatra jelen végzés által utalványoztatik.

LXX. *Rainprecht József* akad. gondnok, beadott jelentésében, egy házi szolgáló állomás szervezésének szükségét bizonyítja, s erre *Reim Ferencz*, általa képesnek ismert egyén 300 frtnyi állandó évi fizetés, évenkénti egy pár csizma, egy közönséges erős öltözet és két öl fa járandóság melletti fölvetelét ajánlja, lakásul a házmester konyhája fölötti helyiséggel.

A házgondnok oda utasittatik, hogy igyekezzék a teendőket úgy osztani fel kapus, házmester és házi szolgáló közt, hogy az előbbieknél ne csupán a parancsoló

szerep jussón, hanem a munkában is aránylagos részt vegyenek, s így napszámos erő általi kisegítésre csak rendkívüli esetekben, mint télen nagy hóesés stb. legyen szükség, különben az eddigi napszámos hordár elbocsáttatván, az Igazgató Tanács belégyez egy házi szolgálai fizetés állandósításába, s az ajánlt Reim Ferenczet, a főntebb részletelt fizetés mellett, fölveszi, mely fizetés azonban — tekintve a szünnapok alatti kevesebb teendőket — csak ez évi october 1-től fogva lép életbe, addig a jelenleg szokásban levő külön díjak fizettetvén.

LXXI. Rónay Jácint előadó, a Kazinczy-alap tisztázására kiküldött bizottság részéről, Évva András beküldött számadásait azon javaslattal adja be, hogy e számadások tétessenek át Hinka József akad. ügyészhez, ki azokat megvizsgálva, összefoglaló jelentését folyó évi september végeig a bizottságnak nyújtsa be.

Elfogadtatván, az iratok oda átteendőek.

LXXII. A következő havi ülés, a szünidő után oct. 30-ára tűzetvén ki, szokott módon meghirdetendő.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonötödik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv- és széptudom.) *nyolczadik* ülése.

1870. okt. 3.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

242. (40). *Ballagi Mór* „Mesa Moab királyának diadaloszlopa, Kr. szül. előtti IX-ik századból“ című értekezéséből olvasott.

Az elnök indítványára az osztály fölkerlte az értekezőt, hogy a jövő ülésen értekezéső föl nem olvasott részét is felolvasni sziveskedjék.

243. (41). A titkár jelenti, hogy az osztályülésekben a mai napig felolvasott s bírálat alól kikerült értekezések mind kinyomattak; a „Kalevala“ nyomtatása is megkezdett s néhány hét múlva meg fog jelenni.

Tudomásul vétetik.

244. (42). E jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök Greguss Ágost. r. és Vámbéry Ármin l. tagokat kérte föl.

Akadémiai összes ülés.

1870. okt. 3-án.

Nagyméltóságú b. Eötvös József akad. elnök úr elnöklete alatt.

245. A főtitkár bemutatja a családi gyászjelentést herczeg *Batthyány Fülöp* akad. igazgatósági tagnak f. é. július 22-én történt elhunytáról.

Fájdalmas tudomásul vétetik.

246. Ugyanaz bemutatja Podhradczky László m. k. pénzügyi titkárnak, Pozsonyban, ez évi aug. 21-én kelt levelét, melyben édes atyja *Podhradczky József* akad. rendes tagnak folyó évi augusztus hó 14-én történt gyászos kimultát jelentve, midőn bent levő fizetéséről intézkedést kér, egyszersmind összes irományait az Akadémia kézirat tárának felajánlja emlékül.

Az Akadémia fájdalmas tudomásul veszi elhunyt régi munkás tagja halálát, s midőn az illető (II.) osztályt megbizza a fölötte tartandó emlékbeszéd iránti gondosko-

dással, egyszersmind a felajánlott kéziratokat köszönettel fogadja, miről az ajándékozót értesíttetni rendeli.

247. Szintén a főtítkár bejelenti a Magyar Hölgyek alapítványából kitűzött akadémiai jutalmakra f. é. sept. 30-áig, mint határnapig (bezárólag), beérkezett hat rendbeli pályamunkákat, melyek is következők:

A. A Logica kézikönyve.

I. *A Logika kézi könyve.* Jelige: „So muss ich bekennen, dass alle unsere bisherigen Logiken kaum ein Schatten dessen seien, so ich wünsche und so ich gleichsam von ferne sehe.“ *Leibnitz*, Schreiben an Wagner. Op. philos. omnia, p. 420.

II. *Logika* (Eszélytan.) Jelige:

Mens manet et virtus, caetera mortis erunt.

III. *Gondolkodástan.* Népszerű előadásban. Jelige: Jó tudni, mit tanítanak a theoretikusok, de az ő leczkéik mellett elmélkedni is kellene. *Kazinczy Ferencz.*

B. Bölcsészeti Embertan.

I. *Bölcsészeti Embertan.* (Anthropologia.) Jelige: Das eigentliche Studium der Menschheit ist der Mensch. *Goethe.*

II. *Anthropologia.* Jelige: Az emberi tanulmány legméltóbb tárgya az ember. *Goethe.*

C. Róma Története.

I. *Róma Története* a nyugati birodalom elenyészteig. Jelige: Die römische Geschichte ist ein grosser Inductionsbeweis für den Erfahrungssatz, dass locker verbundene Föderativstaaten im Kampfe mit einem einheitlichen Staat unter sonst gleichen Machtverhältnissen immer unterliegen. *Schwegler*, Röm. Gesch. III., 206.

Jegyzet. A „Chronologiai kézikönyv“ határideje egy évvel meghosszabbított. „Franciaország történetére“ nem érkezett pályamunka.

D. A Vegytan kézikönyve.

I. *Népszerű Vegytan*, a művelt rendek szükségéhez alkalmazva. Jelige:

Magyar hölgynek születni

Nagy és szép gondolat.

Garay János.

II. *Vegytani Levelek*, intézve Cs. Sz. kisasszony egykori kedves tanítványomhoz. Jelige:

„Nach ewigen eh'rnen

Grossen Gesetzen

Müssen wir alle

Unseres Daseins

Kreise vollenden. *Goethe.*

E. Népszerű Légtünnett.

I. *A Lég.* Népszerű légtünnett (Meteorologia.) A művelt rendek szükségéhez alkalmazva. Az évi egyenhevi vonalak, a szelek és légköri csapadékok abroszaival

czfmképpel s 12 ábrával. *Jelige*: Valamint az eszmék és érzelmek ama fensőbb köreiben, a történelem, bölcsészet és szónoklat tanulmányában, szintúgy a természettudomány minden ágában a szellemi tevékenység legelső s legmagasztosabb célja *belő*; t. i. fölmerni a természettörvényeket, kinyomozni a rendszeres tagozódást a képzetelményekben, s belátni a szükséges egybefüggést a világegyetem összes változataiban. *Humboldt*. Kosm. I. 37. l.

F. Az Ásványtan alapvonalai.

I. *Az Ásványtan alapvonalai*, tekintettel a miveltebb közönség szükségére. *Jelige*: Semmi sem mulja felül az örömet, melyet a természet tanulmányozása nyújt.

Mind e pályamunkák jeligés levelei rendben találattván, az Akadémia s elnök úr pecsétével közös borítékba zárva, levéltári gondviselés alá, — magok a pályamunkák (melyek közül a *Légtünnetan* okt. 1-jén érkezett ugyan, de sept. 30-án adatván postára, elfogadtatott) az illető (II. és III.) osztályokhoz tétettek át, szakbírálok kinevezése végett. Az eredmény az 1871-i nagy gyűlés alkalmával fog közlirül adatni.

248. Olvastatott a nm. közoktatási m. kir. miniszterium 19920. sz. kegyes leirata, melylyel a nápolyi osztrák-magyar consulság útján Óváry Lipót akad. megbizottól vett regestákat s másolatokat az Akadémiához áteszi.

Köszönettel, s a főtítkár azon jelentésével, hogy az iratokat már áttette a történelmi bizottsághoz, — tudomásul vétetik.

249. Az archaeologiai bizottság f. é. június 14-i jegyzőkönyve 52. pontjában kiemelvén szükségét annak, hogy valamint az archaeologiai bizottsági előadói hivatalnál, úgy a m. n. muzeumi régészeti osztály könyvtárában az Akadémia régiség- és éremtani munkálatai egy-egy példányban meglegyenek, fölkeri az Akadémiát a már kiadott munkák, mint Erdy „Numi Transylvaniae“, „Augusteon“, „Monumenta Archaeologica“, „Történelmi Tár“ stb. valamint a még kiadandó efféle dolgozatoknak a nevezett két könyvtár részére leendő utalványozására.

Véleményre kiadatik az állandó könyvtári bizottságnak.

250. B. Mednyánszky Dénes l. t. f. é. sept. 5-én kelt levelében 32 frt. 82 kr. írói tisztelet díját, az Akadémia tudományos céljai előmozdítására, folyó kiadásaihoz visszajárjandózza.

A tisztelt tag urnak az Akadémia köszönete megírandó; egyszersmind a m. földhitei intézet jelen végzés kivonatával értesítendő.

251. A főtítkár jelenti, hogy Edvi Illés Pál lev. tag, a „Vas megyei krónikák“ czimű kéziratáért ajánlott 50 ftot elfogadni nyilatkozott, s az már utalványozva is van Tudomásul szolgál.

252. Ugyanaz bemutatja a krakkói tudom. társaság titkárának f. é. sept. 14-én kelt levelét, melyben az Akadémiánk alapszabályait, valamint 1868 vagy 1869-rő jövedelem és költségkimutatásait kéri, francia vagy német fordításban.

Az Akadémia elnöke indítványképen kérdést intéz a tagokhoz, nem volna e szükséges, mire már több külföldi tudós által felszólítottatott, az Akadémia tudományos munkálatai eredményét (Comptes-Rendus) rövid kivonatban, francia, német vagy akár latin nyelven időről időre közre bocsátani s azon külföldi tudományos egyleteknek, melyekkel az Akadémia viszonyban áll, és a külső tagoknak is megküldeni. Ez indítvány feletti bővebb tanácskozáásra egy bizottság határoztatott kiküldetni, oly módon, hogy abba mindenik osztály két-két tagot válasszon, mire az osztályok felszólítandók

253. A nm. vallás és közoktatási ministerium, f. é. 19935. sz. a. áteszi az antwerpeni geographiai congressus jövő évre történt elhalasztásáról szóló hivatalos jelentést, két példányban.

Tudomásul szolgál.

254. A fűtőtkár bemutatja a cataniai „Accademia Gioenia di Scienze Naturali” választ, miszerint ez elfogadja intézetünkkel a csereviszonyt és várja megkezdését, egyuttal könyvtárust is jelöl ki, hova a csomag küldendő.

A fűtőtkár azon jelentésével, hogy az első küldemény már megindult, tudomásul vétetik.

255. Szintén a fűtőtkár jelenti, hogy az Akadémia könyvküldeményeit megkapták s azokról elismerő, részint köszönő levelet küldöttek: a nagykörösi ref. lyceum, a besztérczebányai ev.-gymnasium, az alsókubini Csaplovics-könyvtár, a nagybecskereki algymnasium, a székes-fehérvári al-reáltanoda igazgatóságai s a zürichi „Antiquarische Gesellschaft.”

Tudomásul szolgál.

256. Ugyan ő bemutatja jegyzékét a f. é. június 27-től mai napig az Akadémia könyvtára részére beérkezett ajándék-, csere-, és köteles könyvpéldányoknak, valamint az Akadémia kiadásában ez idő alatt megjelent munkáknak, melyek következők:

I. *Testületektől.*

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. 5-e Série. Tom. II. Livr. 3. 4.

Accademia di Scienze Mor. e Politiche. Nápoly. Rendiconto. Quaderni di Gennaio a Marzo 1870.

Kön. Preuss. Akad. der Wissensch. Berlin. Monatsbericht. Mai 1870.

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Mittheilungen. XVII-ter Jahrg. 2. 3. H.

Kön. Böhmische Gesellsch. der Wissensch. Prága. a) Abhandlungen. VI. Folge.

3. H. b) Repertorium sämmtlicher Schriften. c) Sitzungsberichte 1869. Januar-December.

Società Geogr. Italiana. Flórencz. Bolletino. Fasc. 5.

Observatoire Phys. Central. Pétersbourg. Jahresbericht für 1869.

Kais. Akademie der Wissensch. Bécs. Anzeiger. 1870. Nr. 16. 17.

Bibliogr. Institut. Hildburghausen. Ergänzungsblätter zur Kenntniss der Gegenwart. VI. B. 1. H.

Société R. des Sciences. Kopenhága. a) Oversigt. 1868. 1869. 1870. b) Naturvid. og Mathem. Afd. VIII. B. 6. 7. IX. B. 1. c) Histor. og Philos. Afd. IV. B. 4.

Bureau de la Recherche Géol. Stockholm. a) Carte Géol. Livr. 31—35. b) Carte génér. des formations du comté Dal.

Antiquarische Gesellsch. Zürich. Mittheilungen. XVI. B. 4. H. XXXIII.

Verein für Siebenb. Landeskunde. Nagyszeben. a) Ziegler: Harteneck, Graf der sächs. Nation. b) Archiv. VIII. B. 3. H. IX. B. 1. H. c) Jahresbericht für 1869/s. d) Hermannstädter Localstatuten. e) Tausch: Schriftstellerlexicon I. B.

Académie Imp. des Sciences. Pétersbourg. a) Bulletin. Tom. XIV. No 4. 5. 6. Tom. XV. No. 1. 2. b) Mémoires. Tom. XIV. No. 8. 9. Tom. XV. No. 1—8.

Royal Society. London. a) Philos. Transactions. 1869. P. I. II. b) Greenwich Observations 1867. c) Catalogue of scientific papers. Vol. III. d) The Royal Society 30 th Nov. 1869. e) Proceedings. No. 109—118.

Asiatic Society of Bengal. Calcutta. a) Journal. Vol. XXXVIII. No. 158. b) Proceedings. 1869. No. 11. 1870. No. 1. 2.

„Oberlausitzische Gesellsch. Görlitz. Scriptores Rerum Lusaticarum. Neue Folge. IV. B.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. a) Abhandlungen der Math. Physik. Classe. X. B. 1. Abtheilung. b) Abhandl. der Philos. Philol. Cl. XII. B. 1. Abth.

Istituto R. Veneto. Velencze. a) Memorie. Vol. XV. P. I. b) Atti. Tom. XV. Disp. 7. 8.

K. k. Geol. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch XX. B. Nr. 2. b) Verhandlungen. 1870. Nr. 6—9.

R. Geograph. Society. London. a) Journal. Vol. XXXIX. b) Proceedings. Vol. XIV. Nr. 2.

Commission Imp. Archéol. Pétersbourg. a) Compte-rendu pour l'année 1868.

Société des Antiquaires. Kopenhága. a) Mémoires. 1869. b) Aarboger 1869. 3. 4. H. 1870. 1. H. c) Tillaeg til Aarboger. Aargang 1869.

Société Archéol. Namur. a) Rapport sur la situation . . . pendant l'année 1868. b) Annales. Tom. X. Livr. 3.

Société Imp. Géographique. Pétersbourg. a) Zapiszki. Tom. Vtoroj. b) Otcset za 1869. c) Otcset . . . Nagrad Grafa Uvarova. 1869.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Rad. Knj. XII. b) Stari Pisci Hrvatski. Knj. II. c) Starine. Knj. II. d) Monumenta. Vol. II.

Anthropologische Gesellsch. Bécs. Mittheilungen. I. B. Nr. 4.

Angol kormány. London. a) Statistical Abstract. C. 144. 145. b) Trade accounts (foreign countries) 160—III. 160—IV.

M. kir. földmiv. ipar- és keresk. miniszterium. Pest. Über das Verhältniss des Bergkrystall-Kilogrammes.

M. kir. közokt. miniszterium. Buda. A süketnémák váczai kir. intézetének zár- tudósítványa 1869/70-ről.

II. Magánosoktól.

Schuler-Libloy Fr. tanár. Nagyszében. Ungarisches Staatsrecht.

Dr. Krausz Salamon. Pápa. Plato és Aristoteles psychológiája.

B. Quaritch. London. Catalogue of Manuscripts etc. No. 260.

Karner Felix. Bécs. Über ein neues Vorkommen von oberer Kreideformation in Leitzersdorf.

Veszels József tanár. Belgrád. Recs u szvoje vreme.

Kenngott Adolf tanár. Zürich. Über den Uralischen Bandjaspis.

Korponay János I. t. Kassa. Abauj vármegye monographiája. X. füz.

III. Köteles példányok.

Wigand K. F. nyomdája. Pozsony. a) Weiss: A jegybankügy reformja. b) Schulz: Gyakorlókönyv. c) Die Reform des Zettelbankwesens. d) Ride: Englische Sprachquelle. e) Zimmermann: Volksliederbuch. f) Gebet- und Gesangbuch. g) 1869 ki törvényczikkek. h) Roscher: A mezőipar nemzetgazd. elmélete. i) Görög és latin remekírók gyűjteménye. 13. sz. k) Magyar nyelvkönyv. 1. 2. füz. l) Magyar olvasókönyv. III. R. m) Schulz: Latin nyelvtan. n) Pozsonyi ev. iskola Értésítvénye. 1867.

1868. 1869. o) Bibankó : Kaufmännische Buchhaltung. p) Simonyi : Egy pár szó a kath. autonomiáról. g) Mayer : A villamosság alkalmazása az orvosi gyakorlatban. r) Allgemeine Weltgeschichte 76—90. H.

Athenaeum nyomdája. Pest. a) A Kisfaludy Társaság Évkönyve. IV. köt. b) Karvay : Az ausztriai általános polgári törvénykönyv. c) Századok. IV. évfoly. 6. 7. füzet. d) Kath. Lelkipásztor. 1870. 4. 5. füzet. e) Jogtudom. Szemle. II. köt. 7—10. füzet. f) A m. mérnök egyesület közlönye. IV. köt. 5. 6. 7. füzet. g) Az első tiszamelléki hitelintézet alapszabályai. h) Egervári : Magyar kir. honvéd-törzstisztek Albuma. i) A pesti ág. hitv. Gymnasium Értesítője 1869/70. k) Szegedi bűnkrónika I. köt. 1. füzet. l) Arányi Rókus le 800 éves adósságunkat. m) A m. orvosok és természetvizsgálók Fiumében tartott XIV. nagy gyűlésének munkálatai. n) Felsmann : Deutsches Lesebuch. I. Th o) Az 1870-ik évi törvények gyűjteménye. 1. füzet. p) Navrátil : Kimutatás a Rókus kórház gégebeteg osztályáról. q) Fincicki : Magyar-orsz. népdalok. r) Shakspeare minden munkái. XVI. köt. s) Az ausztriai magánjog rendszeres kivonata. t) Prostredny Katechismus. u) Ökröss : Magyar polgári törvénykezési rendtartás. x) Pauler : Logika vagy Gondolkodástan. y) Groguss : Az Aesthetika. z) Illustrierter Führer in der Münz- und Alterthumsabtheilung des Ungarischen National-Museums.

Városi nyomda. Debreczen. a) A tiszántúli ref. egyházkerület 1870. apr. 2—5 tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. b) Kovács : Egyetemes és részszerű egyházjog alaptanai. c) Vidovich : Magyarország története 1490—1606. II. köt. d) Alapnevelők és szülők lapja. 1870. 1—8. sz. e) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. I. évfoly. 3—9. sz. f) Tánczos : A nagyapó regéi. g) Iskolai törvények a főiskolai hallgatók számára. h) Könyörgés stb. a főiskola új épülete alapkövének letételekor. i) A debreczeni felsőbb gazd. tanintézet Értesítője 1869/70. k) Hugó Károly : Intelmek. l) About : A becstelen (L'infame).

Szilber János nyomdája. Baja. a) Tóth József : Természettörténet. b) A bajai ág. ev. egyház alapszabályai.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) A győri kölesönös biztosító-társaság alapszabályai. b) Színházi emlékkönyv. c) A nemzeti verselés szabályai.

Gyulai István nyomdája. Arad. Kegyelet hangok.

Reform. főtanoda nyomdája. Kolozsvár. a) Gróf Széchenyi István „Blick“-je. 1—6. füzet. b) Baritiu : Magyar-román zsebszótár. c) A Kolozsvári ügyvédi egyesület alapszabályai. d) Végtisztesség Szilvási Miklós felett. e) Groisz : Magyar polgári törvénykezési rendtartás. f) Papiu : Viata dupa Morte. g) Papp : Caraffa és az eperjesi vértörvényszék. h) Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyház számára 1870.

Wittich József nyomdája. M. Vásárhely. Koos : Történelmi dolgozatok. 1. füzet.

Szilber testvérek nyomdája. Nyitra. a) Cselédkönyv Bars megye területére. b) Szent Zórád temetkezési egyesület fölvételi könyve.

Bittermann N. nyomdája. Zombor. a) A zombori gymnasium első évi Értesítője 1869/70. b) A bács-kulai takarékpénztár alapszabályai. c) Sitkei : Az orvos, hasonszenv és sebészet valódi érdeméről.

Ref. főtanoda nyomdája. M. Vásárhely. A m. vásárhelyi egyenlőségi kör alapszabályai.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. a) A brassói kel. hitv. román gymnas. Értesítője 1869/70-ről. b) Popu : Elemente de Istoria si Geografia.

M. kir. egyetem nyomdája, Buda. a) Az orsz. közléptanodai tanáregylet közlönye. III évfoly. 10. füz. b) Dr. Konek : Beszéd a m. k. tud. egyetem újja alakításának XC. évnapján. c) A budai főgymnas. önképző-egyletének VI. Évkönyve. d) Egy beszély héber nyelven.

IV. Akadémiai kiadás.

Értesítő. IV. évfoly. 8. 9. 10. 11. 12. sz.
 Monum. Archaeol. I. köt. 2. Rész.
 Természettudom. Érték. XIX. sz. és új foly. I. II. III. sz.
 Nyelvtudom. Érték. X. sz. és új foly. I. II. III. sz.
 Évkönyv. XIII. köt. 4. és 5. darab.
 Math. és Term. Közlem. VI. köt. 3. sz.
 Nyelvtudom. Közlem. VIII. köt. 3. füz.
 Monumenta. Okmánytár. XIII. köt.
 Monumenta. Írók. XX. köt.
 Statist. és Nemzetg. Közlem. VII. k. 1. f.

Huszonhá'odik akadémiai ülés.

A II. osztály kilenczedik ülése.

1870. oct. 10-kén.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

258. (25) *Barsi József* az 1870-ki nagy gyűlésen megválasztott levelező tag, felolvasta székfoglaló értekezését ily czim alatt: „Az emberi öntudat jelen fokáról.“

Rövid bevezetés után, melyben az emberi öntudat jelen fokáról való értekezésnek beleillése az Akadémia II. osztályának munkakörébe társadalmi értékével, történelmi érdekével és bölcsészeti tárgyalás módjával indokoltatik, következik az öntudat szónak értelmezése, mint tudásunk arról a mit tudunk, részint magunkról, mint tudókról, részint tudásunk egyéb tárgyairól. S figyelmeztetvén, hogy minden ember öntudata eleinte homályos és szűkkörű, igéri, hogy fejtegetései közben, ki fog tűnni, hogy az öntudat mind a két ága világosodásra és terjedésre képes.

Következik a kérdések felállítása, melyekre válasz kívánatos.

A kérdések ezek:

1. Hol kezdődik tulajdonképen az öntudat képesség a földi lények világában.

2. Melyek az öntudat nélkülözhetetlen feltételei.

3. Mi módon nyilatkozik ott, a hol van.

4. Micsoda fokokon kell átmennie az embernek, hogy képes legyen elég világosan nyilatkozni, és végre

5. Van-e mód arra, hogy a sok egyes elme öntudatos nyilatkozataiból bizonyos neme a közöntudatnak támadhasson, s hogy e közöntudat világosságának és terjedelmének fokai megismerhetők és szavakba foglalhatók legyenek.

Az első kérdés fejtegetését megelőzőleg azt állítja értekező, hogy a kérdés nem oly felesleges, mint első pillanatra látszik, s ezt az emberi természet azon hajlandóságával indokolja, melynél fogva saját öntudatát nem csak hasonlóra s nem csak alsóbb rendű élőkre szereti áttükroztetni, hanem élettelen tárgyakra is.

Azután azon kezd, hogy a mai tudomány szorosan megkülönbözteti a lényeket az elemektől, melyekből mint megannyi alkatrészekből a létesülhetés számtalan módjai szerint alakulnak. Az elemek, bármily csodálatos legyen is létük, öntudatra nem képesek.

A lények világában ismét szoros határt von a mai tudomány a szervetlenek és szervesek közt. A szervetlen lények öntudatra még kevésbé képesek.

A szervesek ismét vagy helyhez kötöttek s csak magvaik útján hódítanak új tért, vagy tápkeresés végett mozogni képesek és többnyire csakugyan mozognak is. A helyhez kötötteknél az öntudatnak semmi nyoma; de már a mozgók sokszor úgy mozognak, hogy mélyebb vizsgálásra méltók. Az értelem legelső homályos derengtét már a legelső állati *önsegnél* keresni, nem látszik túlmerész kísérletnek.

Következik az *önség* szónak jelentéséről hosszabb kitérés, melynek éle azon iskola hívei ellen irányul, kiknek egyik tantétele: a mit nem ismerünk, az nincs. Minden önállóan ismert szerves lénynek létalapja egy láthatatlan *önség*, mely már azon lény csirájának alakulásánál is viszi mintegy a vezérszerepet, a parancs szót, öntudatlanul bár és akaratlanul, de határozólag, sőt döntőleg. A szerves lény valamint ilyen *önsegből* keletkezett, úgy viszont oda fejlődhetik, hogy magából hasonló *önsegeket* eredtessen.

Minden *önség* létre hivatik, de aránylag csak kevés jut valóban létre, s még kevesebb fejlődik odáig, hogy saját faja szerinti új *önsegeket* eredtessen magából, ámbár az erre való törekvés minden *önsegnél* egyik alapsajátsága.

Az elfajulás és nemesbülés abban leli magyarázatát, hogy az életre hivatott *önség* majd kedvezőbb, majd mostohább viszonyok közt vette eredetét és találta meg fejlődése feltételeit. Játéktér mindenütt van, e nélkül a fejlődés lehetetlen. A természet törvényei minden *önsegre* nézve egyenlők, csak a fejlődhetés pályájának hossza és iránya más más, az emberi *önségé* pedig végtelenül más.

Már az állatoknál mutatkozik értelem, mert bár ösztönük vezérli őket, mint mondani szokás, ezen ösztönt nem lehet sem egészen vaknak, sem legyőzhetetlennek tartani, mert sokszor látjuk, hogy az értelem emelkedik túlsúlyra.

E részben állat és állat közt természetesen nagy a különbség, és roppant tér kínálkozik itt a buvárkodásra.

De az állati értelem legfelső foka is nagyon távol marad az emberi értelem legalsó fokától. Tudásról a szó szoros értelmében itt szó sem lehet, még kevésbé pedig az öntudatról, mint tudásunk tudásáról. Erre csak az emberi értelem képes.

E fejtegetés eredménye két tétel. Egyik, hogy öntudatra a földi lények közt csak is az ember képes és a második, hogy e képesség a fejlődés hosszú folyama alatt lesz valósággá, mely folyam egész hosszában bizonyos feltételekhez van kötve. Innen a fokok lehetősége nemcsak ember és ember, hanem ugyanazon ember életkorai közt is.

A második kérdés az öntudat feltételeivel foglalkozik, s ezeket az agy épségében és érettsége bizonyos fokában, a felfogó és kiható szervek czélszerű gyakorlatában, melyben már a beszéd is foglaltatik, és a munkálkodás és pihentetés czélszerű váltakozásában találja. Itt egyszersmind érintetik a személyes, a családi, a községi és nemzeti öntudat létezése is.

Az öntudat nyilatkozatának módjai? Minden mozdulat lehet az, és minden szó.

De a világos nyilatkozás főeszköze a szó. És itt már több fokozat van, melyeken át mind nagyobb nagyobb nyilatkozási képességet nyerünk. A legalsó fokozat az a nyelv, melyet rendszeren anyanyolvnak mondunk. Ennek szavai és az, mit a szavak jelentenek, emlékezetünkben mintegy összeforrnak és egyik a másikat juttatja eszünkbe.

Második lépcsőfokul következik a beszéd hangjainak átvarázsolása látható jelekké, vagyis az írás. A fejtörést, melybe az írás feltalálása került, méltán úgy lehet tekinteni, mint az önmagára visszavetett gondolkodásnak első kezdetét, mint az elme leghatalmasabb fejlesztőjét.

Nem lépcsőül, hanem segédeszközüül a magasabb lépcsőfokok elérésére tűnik szemünkbe továbbá azon számjegyek feltalálása, melyekkel most élünk, és a számjegyek tizedes rendszere. Itt lett először láthatóvá és mintegy kézzelfogható az egységnek határtalan nagyobbodhatása és kisebbedhetése.

Harmadik lépcsőfok gyanánt szolgál egy másik akár még élő, akár már nem élő nyelvnek alapos megtanulása. Ennek főhaszna az, hogy a dolgoknak az elmében összeforrt képzeteit és neveit egymástól erőszak nélkül és észrevétlenül elválasztja, és hosszú gyakorlat után az elme hozzászokik gondolkozni szavak nélkül, s ez tulajdonképen a valódi gondolkodás, csak ez képes gondolatok birodalmát a nyelv határain túl is terjeszteni. Több nyelvnek alapos tanulása e fokot csak szélesbíti.

A nyelvek tudása nyújt már módot arra, hogy közöntudat támadhasson, és hogy fokai megmérhetők legyenek, mi által az ötödik kérdés is meg van fejtve. A közöntudat azok között, kik általában öntudatos életet folytatnak s tanulmányaikat folytatják, öröndetes tény.

Az általánosau elismert tételek néhány példája: az emberi nem

egysége, nem származásánál fogva egy embertől, mely nem bizonyos, hanem azon ténynél fogva, hogy az egymástól legtávolabb álló emberi fajok kétnemű nagykorú példányai szaporításra képesek; de azon ténynél fogva is, hogy a legnagyobb különbségek daczára, az összes ismert nyelvek lényege ugyanaz.

A nem egysége az érdekek egységének elismerését látszik követelni. Ezen érdekek legelseje és legutolsója az igaznak megismerése. Ennek nyomában jó az igazságnak megvalósítása mindenütt és minden irányban.

* * *

Új korszak küszöbén vél állni az emberiség és tolong, a jobbat reménylők előre, a rosszabbtól félők hátra. A sajtó oly gyorsan, oly tömegben és oly szakadatlanul árasztja ránk terményeit, őt és újat, felületest és alapost, igazat és valótlan, hogy a tájékozatlanság általános.

Neveli ezt a munkafelosztás elvének, mely a gyakorlat mezején oly hasznos és szükséges, átültetése az elmélet világába is, és nemcsak átültetése, hanem túlajtása, mi az öntudat egyik főkellékének a tudás egységének egyenes ellentéte.

S ha van tájékozatlanság egyebütt, van nálunk is elég. Multunkban a körülmények ennek nagyon kedveztek. Szerencsénkro, mondja értekező, van három elidegeníthetetlen és napról napra nagyobb tökélyre emelhető tulajdonunk: szabatos nyelvünk, élénk igazságérzetünk és kiiríthatatlan szabadságszeretetünk. Mind a három tulajdon az öntudat mind világosságának, mind terjedelmének emelésére igen hatályos emeltyű, s ebben bizván, közeledőnek látja a napot, mikor az emberi közönytudat minden újabb nyilatkozata harsány viszhangot keltend a három hegy és négy folyam honában. Hosszu borúra hosszabb derű!

259. (26) *Pauer János* l. t. következő czím alatt értekezett „Domokos fehérvári prépost családi nevének felderítéséről.”

Az értekezés tárgya Domokos fehérvári prépost családi nevének felderítése. Az idő, melyre vonatkozik, nagy részben Mátyás kora. Az említett személy azon kor jelesbjeinek egyike, ki négy évtizeden keresztül munkás, tevékeny férfiú volt, kinek érdemeit, kül udvaroknál végzett követségeit, országos megbízatásait, fokonként viselt országos hivatalait, a történetírók elsorolják, de családi nevét sehol fel nem hozzák.

Indokul szolgált pedig ezen értekezésre egy hártya-iratu régi munka, s abban felfedezett családi czimer, miként az esemény előadása mutatja: t. i. Fehér Ipoly pannonhalmi tanár a szüenidőkben felkereste a Felső-Ausztriában létező lambachi kolostort, melynek becses könyvtára nyomdászati elsőkiadványokkal, és kéziratokkal ékeskedik.

Ezen utóbbiak közül leginkább magára vonta a tanár figyelmét ama hártján irt régi kézirat, melynek ékes kiállítás, nagy gonddal írása festészeti ékítményei, ezek között hajdani birtokosának nemzetségi czi-

mere, itt egy arany csikon egykori birtokosának e szavakkal „dominici praepositi Albensis“ neve. A becses kézirat érdekelte a t. tanárt, de érdekelte régtől fogva annak birtokosait.

Felkérletet tehát a t. tanár: közlené ezen becses régiséget honi szaktudósokkal, kik talán némi felvilágosítást nyújthatnának a munka eredetéről, és egykori birtokosáról.

A munka megismertetett, a czimer rajzban közöltetett az Archaeologiai Értesítőben, hol ekkor és később is különféle nézetek merültek föl, melyek minthogy történelmileg megnyugtató eredményre nem vezettek, az olvasó közönséghez hozzászólás és történelmi fejtegetés tekintetéből azon kérdés intéztetett: „Ki volt azon Domokos fehérvári prépost család-jára nézve; mi volt családi neve?“

Többféle tekintetből kimutattatván a kérdés érdekes volta, a családi név megfejtése annál éberebb figyelmet érdemel történelmileg, mert Domokos a legfőbb méltóságokat viselte. Ő volt székesfehérvári prépost, majd a pannonhalmi apátság commendatora, a tengeri végvárok kormányzója, királyi személynök, nagyvárad püspök, Bihar megye főispánya, utóbb erdélyi püspök, végre a kalocsai érsekségre jelölt. Ezen méltóságokat ő 1462—1503-ig viselte, halálának ideje és helye ép oly ismeretlen, mint családi neve; mert ámbár ő ily méltóságokat viselt, ámbár a történetírók, okmánytárak, a törvényre, az építkezésre, és iparfejlődésünkre vonatkozó munkák tetteiről és érdemeiről mind emlékeznek, de családi nevét egy szóval, egy betűvel sem jelölték sehol.

Irtak pedig róla: Bonfin, Istvánfy, Heltay, Pray, Katona, Palma, ujabban Szalay, Horváth, történetírók; Fessler és Majláth német nyelven.

Okmányok gyűjtői Wagner, Kollár; törvénytudósok Kovachich, Kelemen stb., hol mindenütt csupán Domokos névvel, vagy állásának jelölésével fordul elő.

Ezen körülmény a történelmi buvárra nézve annál felötlőbb, mert mindazon férfiaknak, kik őt hivataloskodásában megelőzték, mindazoknak, kik követték, sőt azoknak egyenként, kik Mátyás király korában valamely magas hivatalt viseltek, családi neveiket az addig használt kutfók után ki lehet mutatni, egyedül Domokosét nem.

Fokozta ujabban családi neve megfejtésének érdekét, egy újabb becses régi kéziratú munka, mely a zágrábi kincstárból ismertetett meg, a melyben háromszor találtatik Domokos családi czimere, névjelzés nélkül.

Történtek e közben hozzászólások; végre az Archaeologiai Értesítőben kimondatott, hogy daczára annak, hogy Domokos nagyvárad, erdélyi püspök, királyi személynök volt, a családi nevével felkeltett kérdés minden igyekezet mellett, megfejtetlen marad, tanúságaul annak, hogy történettudományi segédforrásainkban még sok kívánni való van.

Értekező magának azon kérdést teszi: miként lehet nyugodni engedni e kérdést, midőn annak tulajdonosa, ha a közügy kívánta, mindig

fáradott, éber volt, — elhalni lehet-o családi kérdését engedni annak, ki történelmünk lapjain állandóan él.

Itt értekező Domokos rövid életrajzát adja, országos ügyekben tett fáradozásait, követségeit, építkezését, alapítványait, a bányászat fejlődésére érdemét, viszontagságait fővonásokban elsorolja.

Végül pedig azon következtetést huzza ki mindezekből, hogy a történelem buvára alig képes kibontakozni ama gondolatból, hogy egy ily országos egyéniség nevét a feledés annyira beiszapolhatta volna, hogy azt többé felfedezni nem lehetne.

És ime a határozott igyekezetnek csakugyan sikerült Domokos családi nevét felderíthetni.

Itt szóló annak lelepezését adja, előbb hivatkozván a Vatikáni könyvtár okmányaira, hivatkozva, és kimutatva egyszersmind azok hitelességét, végső szavában kimondja, hogy azon Domokos, ki fehérvári prépost, Végvárok Commendatora, királyi személynök, nagyváradi püspök stb. stb. vala, — családi néven Kálmáncsai Domokos vala.

Ezután némely észrevételt tesz a családra nézve, miszerint annak emlékét Somogy megyében Kálmáncsa helység megőrizte; — e családi név előfordul az 1491-ki okmányban, és később is az 1681-ki törvény-cikkekben.

Huszonhetedik akadémiai ülés.

A III. osztály kilenczedik ülése.

1870. oct. 17-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

261. (40). Szabó József r. t. előadást tartott: „Egy bazaltból Lőrinci mellett a Mátra hegy-csoportjában“, melynek kivonata következő:

Mátra a magyarhoni vulkáni képletek legkisebb csoportja. Az eddigi nyomozások annak szerkezetét csak általában állapították meg, a mennyire azt t. i. az eddig dívott makrodiagnosisok megengedték. Egészen ezen a módon találjuk annak viszonyait visszaadva a bécsi birodalmi földtani intézet térképén, mely 1866-ban jelent meg. Két évvel később én szerkesztettem egy térképet, melyen egy Amfibol Trachytot Labradorittal s egy Anorthittrachytot különböztettem meg, kimutatván, hogy mely lelhelyekről valók az általam vizsgált kőzetek. Ez csak a kezdet volt, a mely feltételezte, hogy ily módon minden egyes kúpnak a kőzete vizsgáltassék meg azon mikrodiagnostikai eszközökkel, melyeket az ásvány- és kőzettan az utolsó években hódított meg, t. i. a finom csiszolatok görcsői tauulmányozása és másrészt lángelemzési kísérletek

alkalmazásával. A Mátra tanulmányozását ezen szempontból azóta folytatva, jelenleg már vagy $\frac{4}{5}$ -ével kész vagyok, s hiszem, hogy az egyes kőzetek quantitativ szerepléséről ismeretem befejezett annyiból: hogy kimutathatom, hogy mely Trachyt vagy általában vulkáni kőzetfaj az uralkodó s melyik s mily sorban alárendelt.

Egyike ezen utóbbiaknak a csak egy ponton feltűnő Bazalt Lőrinczi falu határában, hol egyszersmind a legelső vulkáni kőzettel találkozunk, ha Hatvantól, tehát a magyar alföldből éjszának a Mátra magaslatai felé indulunk. Ez egy fekete igen aprón kristályos kőzet, mely nagyban kétféle alakulást mutat, a domb tetején táblás s oszlopos, s alább tömeges, s a helyszínén az újabb ásások által a határ e kettő között látható. Elegyrészei Földpát, Augit s Magnetit. A táblák síkján, de néha a fekete kőzeten, világos zöldes fehéres erek húzódnak keresztül, a melyek részben Földpát, részben Quarz s részben valami vasoxydhydrosilikát keveréke. Ez utóbbi kettő utólagosan jött oda, míg benn a fekete kőzetben nem mutatkoznak.

Ezen bazalt-küllemű kőzet nem maga képezi azon hegyet, hanem egy másik eruptív kőzettel együtt, s ez egy Trachyt, melyben Oligoklas s Augit a fő elegyrészek. Ezen Trachyt az öregebb, s a fiatalabb Bazalt által többféle módosulást szenvedett. Általános színe világos veres. Váladéka táblás. Használják építésre, s a bányát vereskőbányának nevezi a nép, míg a Bazaltot hegyeshegy vagy feketekő bánya. Ezt útesínálásra hordják el törecekben. Az utolsó években annyira neki estek, hogy ha így megy, az egész oszlopos váladéku Bazaltot kevés évtized alatt el fogták hordani.

A Bazalt Földpátja Anorthit, az tehát nem egyéb mint az anorthit-augitos kőzet, mit én egy előbbi alkalommal Mátraitnak neveztem, bazaltos kiképződésben.

Míg keletre a Tarna véget vet ezen Mátraitnak, nyugotra az a Zagyván keresztül tart messze be, nemcsak egész Nógrádon keresztül, hanem bejön Pestmegyébe, elhatol a Dunáig, sőt biztosan kimutattam már a visegrádi hegycsoportban is, hol azonban nem az uralkodó mint a Mátrában, hanem alárendelt. Ugy hiszem, hogy több a nógrádi s pestmegyei Bazaltokból ugyanazon anorthit-augitos kőzetnek fog találatni, mint a Lőrinczi falu mellett a mulatóhegyi, melyet a hely színén vizsgálni s itthon tanulmányozni tüzetesebben volt alkalmam.

Szokás szerint birálatra bocsátandó.

262. (41). Tanácskozási tárgy gyanánt előadja az osztálytitkár, hogy a m. országos meteorologiai intézet igazgatója egy segédi állomásra kijelölést tett, s azon intézet szervezete értelmében ezen kijelölés alapján, annak a m. tudom. Akadémia által kell ajánlatni, hogy a m. kir. közoktatási minister által kinevezessék.

E tárgy az értekezlethez tétetik át azon felhatalmazással, hogy attól közvetlenül az összes üléshez terjesztessék.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonnyolczadik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv- és széptudom.) kilenczedik ülése.

1870. okt. 24.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklete alatt.

263. (43) *Ballagi Mór* r. t. folytatja és bevégzi „Mésa Moáb királyának diadaloszlopa Kr. születése előtti IX. századból“ czimű értekezését. Az egész értekezés kivonata következő:

Mésa, Moáb királyának diadaloszlopa: ez a neve egy e folyó év elején talált régiségnek, mely a tudós világ figyelmét a legnagyobb mértékben és méltán magára vonta, miután az eddig ismert írásbeli emlékek közt a legeslegrégibb.

Felfedezője e nagybecsű emléknök *Clermont-Ganneau Károly*, tisztviselő a francia consulatusnál Jeruzsálemben, ki politikai küldetése mellett a tudomány érdekét is szem előtt tartván, pénzt és fáradságot nem kímélt, hogy ama régiséget a művelt világnak átadhassa.

Ganneau ur a mult év vége felé arról értesülvén, hogy a holt tengeren túl, a régi Moáb földjén, azon város romjai közt, mely régente Dibón, ma Dhibán nevet visel, egy nagy bazaltkő oszlop létezik, melyre egy hosszabb régi felirat van bevésve; egy beduintól szerzett néhány sornyi másolatból fölismerte, hogy az phoeniciai írás.

Minthogy pedig nem állott módjában a helyszinén személyesen megjelenni, egy művelt fiatal arabot küldött oda s vele két benszülöttet, azzal a megbízással, hogy szerezzék meg neki a nagybecsű emlék lenyomatát. Az arab nagynehezen megnyerte az engedelmet a lenyomat készítésére, de a munkafolyamat közben a beduinok verekedést kezdtek, és Ganneau megbízottjai csak hirtelen szökés által menekülhettek. Szerencsére a küldöttek egyikének volt annyi lélekjelenléte, hogy mielőtt a lóra fölkapott volna, a lenyomat készítése végett már a kövön volt nedvesített papírost lerántotta, s azt nyeregkapájába dugván, elvágatott. Az összegyömösölt nedves papiros lovaglás közben meg is dörzsölődvén, a lenyomat olyan állapotba jutott Ganneau kezébe, hogy abból a feliratot megfejteni teljes lehetetlenség volt.

Időközben Ganneau megismerkedett egy Dhibán közelében tartózkodó seikkal, ki jó pénzért a kő megszerzésére kínálkozott. Ganneau

kockáztatott egy tetemes összeget, de a seik rövid idő múlva a pénzt azzal a leverő hírrel hozta vissza, hogy az emlék darabokra törtetett, s nincs többé a maga helyén. A török felsőség ugyanis más oldalról levén a dologra figyelmeztetve, a kő kiadatását követelte, a beduinok tehát, hogy magukat a babonás képzelődésük szerint azon kő birtokához kapcsolt áldástól meg ne foszszák, azt megtüzesítés és hideg vízzel való hirtelen leöntés által szétrepesztették, s az egyes darabokat maguk közt elosztották.

Ily körülmények közt Ganneau tanulmányozni kezdte a rongyos levonatot; egyúttal új kísérleteket tett, hogy valamikép a széttört emlék egyes darabjairól vett levonatokhoz jusson. E végett egy beduint a levonatok készítéséhez szükséges eszközökkel ellátván, Dhibán környékére küldött el, s ez nem sokára a kő két nagy töredékéről vett tiszta levonattal, s néhány kisebb felírtas kődarabbal in natura tért vissza.

Ugyan akkor a jeruzsálemi ásatásokról ismeretes angol kapitány Warren is, egy másik beduin által kerítette meg a két nagy töredék lenyomatát és szintén néhány kisebb felírtas kődarabot in natura.

Ganneau már most birtokában volt: először egy, részleteire nézve tökéletlen, de az egésznek teljes körvonalát nyújtó levonatnak; másodszor, két nagy töredék kettős levonatának (Warren levonátát is használat végett megnyervén); és harmadszor, egyes kisebb daraboknak is in natura. Mindezek segítségével elkészítette az egésznek alakhű másolatát, és megkísértette héber írásjegyekre való átiratását és lefordítását. Ezen első tökéletlen kísérletét Ganneau ur ez év elején elküldte De Vogüé gróf urnak Párisba, ki is sietett azt ily cím alatt közzé tenni: „La stèle de Mesa, roi de Moab 896 av. J. C. Lettre a M. le Cte de Vogüé, par Ch. Clermont-Ganneau, drogman chancelier du consulat de France à Jérusalem, Paris 1870.

Ganneau nem levén megelégedve amaz első kísérlettel, folytatta a nagy érdekű felírtas tanulmányozását, sikerült is neki egyes hézagokat kitölteni, s elébb egyes olvashatlanoknak látszó betűket megfejteni; s így egy másik tökéletesebb másolatot nyervén, ezt is De Vogüé grófhhoz elküldte, és ez azt a *Revue Archéologique*-ben (XXI. 184. l.) tette közzé.

Ezek alapján Németországban Dr. Schlottmann Constantin, hálai tanár, egyetemi programmúl használta föl az új fölfedezést, Nöldeke Theodor pedig szintén külön füzetben ismertette e cím alatt: „Die Inschrift des Königs Mesa von Moab (9. Jahrhundert vor Christus); erklárt von Theodor Nöldeke. Kiel 1870.

E munkák segítségével tanulmányoztam én is a nagy régiségű felírtat, melynek authenticitásához semmi kétség nem férhet, s annak átiratását, fordítását és magyarázatát lesz szerencsém a t. közönségnek az „Értekezések“-ben egész terjedelmében bemutatni.

Itt csak annyit említek, hogy nekem sikerült az eddigi fejtegetőtől eltérőleg épen azon helyek elfogadható értelmét adhatni, melyek mint legnehezebbek, az eddigi magyarázatoknál kielégítőleg megfejtve nem lettek.

Mindnyájan, kik e nagyérdékű emlék fejtegetését megkísérlették,

igen természetesen körülnéztek, hogy mit tudhatni az eddigi történelmi adatok nyomán az emlék felállítójáról, Mésáról. Szerencsére a biblia, mint azon egyetlen kútfő, mely Moábnak mint Izrael szomszédnépének történelmét érinti, Mésát nem csak említi, hanem annak életéből egy érdekes épizodot is közöl, még pedig oly eseményt annak életéből, mely nemcsak az ő saját sorsára, hanem országa és népe egész jövődjére is döntő befolyással volt. Én tehát elejétől fogva abban a meggyőződésben voltam, hogy ha a bibliában említett Mésá az emlék hasonló nevű királyával azonos, akkor az emlékből amaz esemény ki nem maradhatott, sőt Mésá felsorolt tetteinek elején kell állania. Várakozásom nem csalt, mert amint én olvasom az emlék szövegét, csakugyan az nyitja meg a Mésá tetteinek előadását.

A bibliai epizod így hangzik: Áchabnak, Omri fiának halála után, Mésá, Moáb királya megtagadván az évi adót, elszakadt Izráeltől, és az Áchab halála után trónra jutott Achasiás két évi uralkodása alatt Mésát senki nem háborította. De Achasiás utódja Jóram mindjárt trónra lépte után első gondjának tekintette az ország régi kiterjedését helyreállítani, s az elpártolt Moábot megfenyíteni. Hogy azonban az időközben megerősödött Mésá hatalmát csekélybe nem vette, mutatja a nagy készülődés és óvatosság, melylyel a hadjáratához fogott. Jóram a bibliai előadás szerint Juda királyát szövetségre szólítván, Juda és Edóm népeivel egyesülve kerülő utakon közeledik délről Moábhhoz, és még így is csak isteni csuda eszközli annak győzelmét. Ugyanis Mésá, Moáb királya, az ellenség közeledtére minden fegyverfogható népét egybegyűjtván, a határhoz siet; időközben a vízhiányban szenvedő szövetséges sereg vezetői Eilzeus profétához folyamodnak, kinek szavára: „Íme víz jöve Edóm felől, és megtelek a föld vízzel. Reggelre kelve, a nap sugarait vetvén a vízre, láták a Moábiták, hogy a víz átellenőkben piroslik, mint a vér, és szólának: Vér ez! a királyok elpusztultak és leölték egymást, most hát föl zsákmányra Moáb!“ (II. Kir. 3, 20—21). E csalódás által félrevezetve a moábiták, minden rendet fölbontanak és úgy rohannak Izrael táborába; ezek pedig sorakozva felülkerekedvén, Mésá seregét megverik, benyomulnak országába és magát Mésát Kircharésot várába szorítják. Hiába próbálja Mésá 7000 válogatott embereivel a kirohanást, hogy Edóm királyához jusson, kinek titkos elpártolási szándékát alkalmasint ismerte; e vakmerő tette nem sikerülvén „utolsó szorultságában — így szól az írás — megragadván elsőszülött fiát, ki országlandó vala helyette, égő-áldozatul feláldozá a köfalon; e miatt nagy harag támadt Izrael ellen, úgy hogy eltávoznak és hazájokba visszatérének.“

Mésá véres tetteinek célja kétségkívül az volt, hogy nemzeti istenét Kámost a véres áldozat által megengesztelje, s ez uton segítségét kieszközölje. Csakugyan a siker megfelelt várakozásának, mert e kifejezés: „Nagy harag támadt Izrael ellen“ nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy Izrael nagy vereséget szenvedett. Ennek pedig természetes oka egyfelől a moábiták fellelkesülése azon hithen, hogy királyuk a véres áldozat által nemzeti Istenük segélyét számukra kieszközölte, másfelől

a szövetségesek részéről, kik alkalmasint szintén osztották a moábiták babonás hitét, az irtózáttal vegyes csüggedés, mely bátorságukat megbénította.

A szövetségesek visszavonulása következtében, Moáb hatalmi öntudata méltán emelkedett, s igen természetesnek találjuk, hogy amint II. Kron. 20. olvasható, Moáb és Ammon nem sokára támadó harcra keltek Juda királya ellen, és berontottak Judea földjére. A biblia előadása szerint ugyan ez alkalommal is isteni csuda a Judeabelieknek szerzi meg a győzelmet, de ugyancsak ama kútfő szerint, Moáb később is nem csak hogy független maradt, és II. Kir. 13, 20 szerint évenkénti berontások által nyugtalanítja Izraelt, hanem a próféták (Amos 2, 1—3, Ezsaiás 15, 16, Szofonias 2, 8—10, Jeremiás 48, Ezekiel 25, 8—11) csak azon távol jövődében várják Moáb megaláztatását, mikor a messiási korban Izrael minden ellenségeit utoléri az istenítélet.

Ennyit a bibliai adatokról. A mi a felirat fordítását illeti, ez szó szerint következő:

- Én Mésa, Kámosél fia, Moábnak Dibonban székelő királya vagyok.
 Atyám uralkodott Moáb felett harmincz évig, én pedig uralkodásra
 jutottam 2
 Atyám után én szereztem ezen áldozati emelvényt Kámosnak Kor-
 chában. 3
 Emelvénye a segélynek, mert megsegített engem (Kámos) minden
 királyok ellen és szememet legeltetni engedé népem minden
 ellenségein, 4
 Izrael királyán. És nyomorgatták Moábot sok ideig, mert haragu-
 dott Kámos az ő 5
 Országára; de megváltotta ezt fia. Akkor szóla ő is: Nyomorgat-
 ták Moábot Omri napjaiban 6
 Most pedig kegyes szemmel nézek rá és az ő házára, Izrael pedig
 vesszen örökre. Omri elfoglalta volt 7
 Médábát és lakozott benne (Izrael az ő napjaiban és) fia napjaiban
 40 évig; de visszaadta 8
 Kámos napjaiban. S én építettem Báál Meónt és szereztem benne
 erős bástyát. S építettem 9
 Kirjáthant. Gád fiai pedig laktak az országban rég időtől fogva és
 építé magának királya 10
 Izraelnek Ataróthot. S harczoltam a város ellen és elfoglaltam, s
 kiöltem minden lakóit 11
 Kirjáthnak Kámosért, Moáb isteneért. És visszahoztam onnan..... 12
 Kámos előtt Kirjáthban és oda telepítettem Sárón fiai és
 Czéráth-Hasachrath fiai; 13
 S szóla hozzám Kámos: Eredj, foglald el Nebót Izraeltől 14
 Ejjel oda menve: és harczoltam ott a hajnal hasadtától délig, és
 elfoglaltam 15
 S megöltem őket egyetemben, hét ezeret; 16

Mert Astór-Kámosnak szenteltetett ... és elvittem onnan ...	17
Jehova edényeit és meghurczoltam azokat Kámos előtt. Izrael királya pedig fölépítette vala	18
Jahacot és lakozott abban ellenem folytatott hadakozása alatt, és kiüzé előlem Kámos.	19
S szedtem Moábból 200 embert, minden főnökeit és fordúltam Jahac ellen és elfoglaltam,	20
Hogy hozzácsatoljam Dibónhoz. Én építettem Korchát, az erdő-rész falait és falait...	21
Én építettem kapuit, és én építettem tornyait, és...	22
Én építettem a királylakot, s én szereztem a tűzhez való készülékeket, melyek nem voltak az előtt a város kebelében.	23
S kút nem volt Korchában. S szólék a népnek: csináljon	24
Minden ember kútat házában, s én ásattam sánczárkokat Korchában	25
Izrael emberei által. Én építettem fel Áróért, s én készítettem az utat az Arnonnál.	26
Én építettem föl Bét-Bámóthot, mert le volt rombolva. Én építettem fel Bécert, mert	27
(Tartózkodtak ott) Dibón fiai közül ötvenen, mert egész Dibón hódoló vala. S én népesítettem	28
... Bikránt, melyet hozzá csatoltam az országhoz, és én építettem	29
... Diblathaim templomát és Báál Meón templomát és elvittem oda (Kámost)	30
... az országot, és Choronaim lakott benne,	31
S szóla hozzám Kámos: Jer! hadakozzál Choronaim ellen, és én	32
Kámos napjaimban	33
s...k... és én	34

'Az egész felirat kulcsa az én átiratásom és fordításom szerint a 4, 5, 6, 7 sorokban található, hol is e kifejezés, hogy: „megsegítette Kámos minden királyok ellen“ nyilván a bibliában említett szövetséges királyokra vonatkozik, s e vonatkozás még kézzelfoghatóbbá lesz a folytatás által, ahol a nemzet szerencsétlensége Kámos nemzeti isten haragjának tulajdoníttatik, kinek megengesztelésére utoljára is Mésa elsőszülött fiát áldozza fel, s ezáltal váltja meg az országot; a mire aztán istene kijelenti neki, hogy elég soká sanyargatta már Izrael az ő népét Omri és Áchab idejében, most már Kámos kegyelmébe fogadja a maga nemzetét és Izraelnek jósol örök veszedelmet.

Hogy pedig a megváltási eszme az Izraelt környező népek közt uralkodó kornézet volt, mutatja Mikeás próféta hatodik fejezetében a 6-ik és 7-ik vers, a hol épen Moáb felemlítése után e mondatik: „Mivel menjek eleibe az Urnak? mimódon alázzam meg magamat a felséges istennek előtte? Avagy egészen égő áldozatokkal menjek-e eleibe? avagy esztendő s borjúkkal-e? Vajon kedvét találnám-e az Urnak ezer kossal? tizezer olajforrásból kelt olajjal? vajon adjam-e elsőszülöttemet

bűnömnek váltságdíért? az én méhemnek gyümölcsét az én lelkem gonoszságának váltságdíért?“ (Károlyi fordítása.)

E szerint itt a próféta azon uralkodó nézetet útasítja vissza, hogy az ember elsősülött fiának föláladozása által bűnei megváltását eszközölheti, s épen ez az, ami szerintem az emléken is ki van fejezve, — és amint majd az „Ertekezés“-ben bőven kifejttem, — ez az, a mi nyelvészetiileg is egyedül igazolható.

Nevezetességet nyer így az emlék vallástörténelmi tekintetben is, a mennyiben a vallási eszmék fejlődésében oly nagy szerepet játszó megváltási eszmének egyik kezdetleges alakját látjuk benne kifejezve. Nem kisebb érdekű vallástörténelmi tekintetben a 17-ik sorban előforduló *Astór-Kámos* nevezet. A szó etymológiája szerint Astór az *összekötő, nemző erő* kifejezésére szolgálhat; azonban a nemző erő istensége Astarte nevezet alatt csak nőalakban volt ismeretes; itt pedig férfialakban szerepel, és mint ilyen, még csak a ninivei ékiratokban fordul elő Istár név alatt.

Nem kis nyereség még a tudományra nézve az is, hogy e feliratról tanuljuk meg egész bizonyossággal, milyen volt a Palaestinában lakozó ős népeknek a nyelvek és hogy az izraelitákkal közös nyelvet beszéltek.

Bírálatra adatik.

264. (44.) *Télly Iván* 1. t. „Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelvről“ értekezett, melynek kivonata itt következik: 1869-ik évi szeptember havában visszautazván Athénből, egy hétig tartózkodtam Korfuban, a régi Kerkyra-, vagy Korkyrában.

Itt megismerkedtem a hétsziget legnagyobb költőjének, Solomos Dénesnek, legbensőbb barátjával, a ki Solomos összes költeményeinek kiadásával megajándékozott.

Tudtomra, nálunk nem igen ismerik Solomost, azért nem lesz talán haszontalan munka, ha e költő műveit s görög nyelvét megismertetem.

Solomos Dénes született Zanteban (Zakynthos) 1798. ápril 20-án (a görög naptár szerint ápril 8-án). Atyja gróf Solomos Miklós, anyja Nikli Angelika volt. Ősei Krétából költöztek át Zanteba a múlt század elején, s ott a legelőkelőbb családokhoz tartoztak.

Dénes kilencz éves korában vesztette el atyját s gazdag örökség birtokába jutott.

A jóniai szigetek vagyonosabb családai Olaszország tanodáiba küldék akkor fiaikat, melynek azért adtak elsőséget más felvilágosult országok fölött, mert a jóniai társadalom hivatalos és tudományos nyelve az olasz volt.

Solomos Dénes gyámtyja is, gróf Mesalás, követvén e szokást, előbb Velenczében, azután Cremonában taníttatta a fiút. Innen, tanulmányait befejezendő, a páviai egyetemre ment, hol jogtudori oklevelet nyert; jóllehet ezt, saját vallomása szerint, inkább tanárai jóságának, mint jogtudományi készségének köszönhette, mert ő egészen a köl-

tészetnek élt, mely gyermekkorától fogva hevíté az ő nagyratörékvő lelkét.

Első kísérletei a latin és olasz verselésben annyira túlhaladták az ő ifju korát, hogy olasz tanítója, Santo-Rossi, többször monda neki: *Greco! Tu farai dimenticare il nostro Monti.* (Görög! Te feledékenységre fogod ejteni a mi Montinkat.)

Montival megismerkedett Solomos Milanóban és sokszor fordult meg a házában. Jóllehet ő nagy csudálója volt az olasz költőnek, még sem hallgatta el előtte itészeti észrevételeit, melyek éle bántólag hatott Montira. „Nem kell annyit okoskodni, monda neki Monti, hanem érezni és ismét érezni.“

Az ifju költő válaszolt: „Előbb az észnek kell a tárgyat felfognia, azután a szívnek azt melegen éreznie, a mit az ész felfogott.“

Ezt az elvet egész költői pályáján követte Solomos. És, saját valómása szerint, a nehézség, melyet a költő érez, nem abban áll, hogy képzelmet és szenvedélyt tüntessen föl, hanem abban, hogy ezeket a művészet eszméjének rendje alá.

Szorosabb viszonyba lépett Solomos két más olasz irodalmárral, Torti Jánossal és Montani Józseffel. Torti a híres Parini tanítványa volt és ama felekezet híve, mely Monti ellenében száműzte az ó-kori mythológiát az új költészetből. Montani József pedig Olaszországnak egyik előkelő itésze volt, a ki az irodalomban a legnagyobb szégyennek tartá a férfiatlan szolgálókat és az ürült féktelenséget.

Solomos, olasz miveltséggel fölruházva visszatért hazájába 1818-ban, hol mindig hálával emlékezik meg arról az országról, melyben először ismerte meg a szépet és igazat, melyet most görög nyelven, görög alakban készült honosainak hirdetni. E czélra azonban, nem választotta az irodalmi, hanem a népnyelvet. S e tekintetben el nem hallgathatom Trikúpi nyilatkozatát és Solomos válaszát.

Trikúpi, a ki később megírta remekmunkáját a görög szabadsági harcokról, 1822-ben Zantéba érkezvén s baráti viszonyba lépván Solomossal, így szólt hozzá egy alkalommal: „Azt veszem észre, hogy minél nagyobb haladást teszesz az ó-kori görög remekírók nyelvében, annál egyszerűbben írod a népnyelven szerkesztett költeményeidet.“ „Ez azt jelenti, válaszolt Solomos, hogy jobban fogom föl mind az egyiket mind a másikat.“

1823-ban írta az éneket a szabadságra (*Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν*). Ha igaz, hogy a tiszta hellenismus lényege az élő beszéd, az alaknak méltóságteljes szépsége s a beszédnek átlátszó mélye, úgy meg kell vallani, hogy e költemény a hellen képzeletnek valódi gyümölcse. Utánozhatlan egyszerűséggel párosult alagyás jellem lengi át az ének bevezetését (1—14 versszak), hol a költő a multa emlékeztet. A régi dicsőség, a százados szenvedések rajza nélkül, nem volt volna megérthető az a leigázhatlan hevélye az önálló görög szellemnek, azaz, a szabadságnak, mely régi vitézségével jelenik meg a költő képzeletében, föltámadva az ősök szent csontjaiból.

A lyrai lelkesültséggel, mely az egész költeményt áthatja, egyesül különféle, művészetileg egymással összekötött, nagy rajzokban az epikai méltóság. Ilyen rajz többi között Tripolitsa (régén *Tripolis*) bevételé. Ah! minő volt amaz éj, melyre remeg a gondolat! Nem volt abban más álm, mint a halál keserves álma. Oly nagy a düh és roham, hogy azt gondolod, miszerint mindkét részről egyetlen egy sem marad életben. Senki sem törődik a halállal. Mind előre tör. Óh! elég, elég! Meddig tart a vérontás?

Valódi költőiséggel rajzolván azután Korinth ostromzárát, Missolongi bevételét s a tengeri csatákat, egyetértésre inti honfiai, nehogy az idegen nemzetek mondják rólok: „egymást gyűlölik, nem illeti meg őket a szabadság.”

1824-ben megható költeményt irt lord Byron halálára. Üdvözlég, mondá, s a ki téged gyűöl és keserűen gyaláz, sovárogon a boldogság után, de ne lássa soha sem. Az ócsárlás a kislelkűek sajátja. Nagy tetteket csak férfiak szeretnek, melyek hozzájuk hasonlók. Mind a mellett megjelent az istengyűölt viszály, mely az embert elpusztítja. Mióta a csillagokból, hová fölmenni bátorkodott, kiűzték, jön a mezőkre, jön az erődökbe, a nélkül hogy nehézségre akadna.

S midőn Solomos az angol költő végperczét panaszolja, fölkiált: Halljad, Byron, mily nagy gyászpanaszt hangoztat, midőn téged üdvözlő, a hellenek hazája. Siránkozzál, szabadság! siránkozzál.

Zantéban megbarátkozott Solomos egy leánynyal, a ki a költészet és zenét kedvelé s gyakran éneklé el költőnk jelenlétében ennek költeményeit. E leány belészeretett valamely idegen ifjúba; de félvén nehogy szenvedélyének hatalma által becsületét veszélyeztesse, méreggel ölte meg magát. A költő megsiratta a leányt. Könyeinek forrása nem csak a bú volt, hanem a bosszankodás is ama rágalomnak miatt, melyekkel a világ a leányt mind élteben mind halála után illette. Ő bátran, de szeliden sikra szállt 1826-ban a leány ártatlanságának védelmére az emberek igazságtalan ítélete ellen a *mérget evő* (*ἡ φαρμακωμένη*) című költeményben, mely nem csak a művészet szabályainak felelt meg tökéletesen, hanem a célnak is, melyből iratott; mert az emberek lelkesülten üdvözlék a költőt, úgy hogy most mindnyájan rágalom helyett az ő költeményét hangoztatják.

Költői szellemének hangulata, mely őt ösztönzé, hogy mint a társadalom erkölcsjavítója lépjen föl, megható színekkel nyilvánult az *Álm* (*τὸ ὄνειρο*) című gunykölteményben. 1827-ben nagy fényüzéssel temettek el egy aljas lelkű, ragadozó természetű embert. Ez felháborította költőnket s reábirta e költemény megírására, mely a satyra mezején mesterműnek tekinthető. Álmában számos fáklyákat s tanodai ifjúságot látott a költő, és papokat részint új részint ócska ruhában, kik komolyan mendegélének s a lírákról, melyeket kapni fognak, elmélkedének. Aztán leirván a temetés részleteit, korbácsolja az elhunynak fővénységét, szivtelenségét, rablásait és gyilkos tetteit.

1828-ban Korfut, a jóniai szigetek középpontját, választotta állandó

lakhelyül. Itt megbarátkozott Mantszaros Miklóssal, híres zenetanárral, a ki már azelőtt zeneszerzeményt írt Solomosnak „*Mérget evő*“ című költeményéhez, most pedig „*Énekét a szabadságra*“ fejezte ki zenében, mely szintoly fölvillanyozó hatással volt a görögökre, mint maga az ének szövege.

Korfuban írt Solomos egyes részeket „*Lampros*“ című költeményéhez, melyet azonban be nem fejezett. Mind a mellett így is első rangú helyet foglal el az európai költészetben ama megrendítő kép miatt, mely elének állítja az ember akaratának óriási de hasztalan erőlködéseit az erkölcsi törvények ellen.

Lampros megcsalta Máriát, egy tizenöt éves leányt, megigérvén neki, hogy nőül veszi. Négy gyermeket nemzett vele, egy leányt és három fiút. De mindnyájokat árvaházba adta. Mária tizenöt évig élt Lamprossal a házasság köteléke nélkül; s becstelensége, nyugtalan gondja, gyermekeinek ismeretlen állapota hervasztá az ő lelkét és testét. Lampros ezalatt közönyös és érzéketlen vala a szerencsétlen anya gyötrelmei iránt, de, egyesülve hontársaival, Ali basa ellen harczolt, mire részint a honszeretet, részint az buzdítá, hogy bosszút álljon egy szerzetesnek, Mária fivérének, haláláért, kit Epiros zsarnoka elégetett. A táborban, hol Lampros az ékesszólás hatalmával lelkesíté harcztársait, megjelent egy török ifju s jelenti nekik, hol és mikor készülnek a törökök őket megsemmíteni.

Azután hozzáteszi, hogy még valamely titkot akarna Lamprosnak fölfedezni. Azért fordult pedig Lamproshoz, mivel ő védte meg harcztársai haragjától a török ifjut, midőn a görög táborban merészelt megjelenni. Lampros félrevonul és a török fölfedezi neki, hogy ő nem ifju, hanem leány, a ki gyűlöli a törököket, mióta egy keresztény barátneját megölték. Ekkor, látván a nyugodtságot, melylyel barátnéja a halált fogadta s megemlékezvén mind arról, a mit neki a kereszt hatalmáról beszélt, eltökélte magában, hogy ő is keresztény lesz. Azért kéri most Lamprost, hogy keresztelje meg. A leány szépsége a leghevesebb szerelemre lángította föl Lamprost, és lassankint sikerült neki. modorának elbájoló kelleme által, a tehetetlen s elhagyott leányt elcsábítani. Sok nőt csala már meg, de lelkiismeretének fölháborodását még soha sem érezte annyira, mint most. Midőn egy nap a kecseljes leányon legelteti szemeit, észrevesz jobb tenyerén egy véres keresztet — ismertető jelt, melyet egykor Mária karczolt leánya tenyerére, midőn azt Lampros anyja karjaiból örökre elvinni készült. A visszaborzadó Lampros fölkiált, és a szerencsétlen leány atyja ajkairól hallja kimondhatatlan balvégzelmét.

Lampros egyedül ül leányával egy sajkán s evez a tó hullámain.

Az éj holdvilágos. A leány a sajka tatján foglal helyet, hogy minél távolabb legyen az atyjától. Hosszu hajzata lefoly az arczára, hogy ne nézze a hold világát s annál inkább merüljön el kinzó bújába. Lampros evez s nem néz a leányra. Rőgtön zörej hall. Megfordul. Leánya a tóba ugrott. Vajon megmentse-e? vagy jobb-e ha ott hagyja a tó sirjában?

Lelkében az utóbbi győzött s ő erőködve kisietett a tóból, mely leánya hulláját takarja.

Ugyanazon éjjel, husvétvasárnap előtt, Mária, a ki mind erről semmit sem tud, egyedül áll az ablaknál s várja Lamprost, szomorú dalt énekelve két testvéréről: egy fiuról és egy leányról. E két testvérben (*δύο ἀδελφία*) a költő élénk állítja a halál képét, mely egy gondnélküli szűzies lélekre veti félelmes árnyát. Modorának egyszerűsége mellett is mindenki érezni fogja e költemény szépségét, a ki föl tud emelkedni ama szent lelki hangulatra, melyből kiindult. Itt a művész győzedelmeskedett a nehéz földaton, hogy ecsetelje a gyermeki kornak utánózhatlan ártatlanságát és bájait.

Lampros végre megérkezik, de félelmetes arczával megrémíti Máriát. Ostromoltatván a nő kérdéseitől, kinoztatván saját borzalmától, elmondja neki a történeteket.

Husvétvasárnap estéjén a szerencsétlen Mária megtört szívvel és alázattal imádkozik.

Lampros a templomba menekült, vigaszt keresendő kétségbeesésében. De nem bízik többé a bűnbánatban. Elfojtani törekszik magában, a mint mindig tevő, a lelkiismeret szavát; s ismét kisiet a templomból. Azonban az isteni igazság eléje küldi a sirból három fiát, kik ki nem bocsátják a templomból, míg, daczára minden ellenszegülésének, meg nem csókolják. „Oh! átkozottak, kiált ő fel, bocsássátok szabadon kezeimet.“ De ekkor ajkaik ajkaira ragadtak. A hány csókot adtak neki, annyi késszurás hatott a szerencsétlennek szívébe. Mióta a világon csillagok fénylenek, ily rettentő csókok még nem adtak.

Mária, csapásai sulya alatt, megtévelyodik. Ez örült anyában (*τρελλή Μάρα*) a leghatalmasabb s legmélyebb érzeményt, az anyai szeretetet, festi Solomos. E merész röptű költeményben mesterileg tudja egyesíteni a legborzasztóbb s legelbájolóbb képeket. Az anya a temetőbe fut. Két szerencsétlen testvér alussza itt a halálnak fölébreszthetlen álmát; s anyjok megőrül.

Mária örütségében is sürgeti, hogy tartassék meg az esküvője Lamprossal. S ez, hogy őt megnyugtassa, előkészületeket tőn az esküvőre. De zilált lelke addig kinozza, miglen egy meredek szikláról ama tóba ugrott, melyben leánya elveszett.

Végre megjelenik az örült Mária is azt gondolván, hogy a tó mélyében, melyben az eget, a fákat, a réteket látta, egy más világ van, hol talán nyugodtabb az élet, örömmel ugrik a tóba és meghal.

Korfui tartózkodása alatt szorgalmasan tanulmányozá Solomos a német bölcsészetet s leginkább az aesthetikai ítészetet, melyben azonban mindig megtartotta saját önállóságát. Ezt megmutatta a görög és római költészetről nyilvánított nézeteiben is. Ő élénken érzé Virgil nyelvének utánózhatlan összhangzatát, de mégis úgy találta, hogy csak Homér költeményei a régi művészetnek halhatatlan példányai, melyeket Virgil, midőn átalakította, sokszor félreértett. Így a többi között összehasonlítottán a Doloniát (Ilias X.) Nisus és Euryalus tettével (Aeneis IX.) a cso-

dálván a homéri rhapsodiát, melyben a vitézség, párosulva az észszel, szerencsésen viszi véghez a merész vállalatot, azt mutogatja, hogy Virgil amaz episodban csak szenvedélyes elbeszélést tudott alakítani, mely hidegen hagyja azt, a ki meggondolja, hogy a két ifju (Nisus és Euryalus) balvégzelmének az oka nem egyéb, mint Euryalusnak hiú vágya, hogy fényes sisakot viselhessen, mely őket elárulta.

E bölcsészeti tanulmányainak nyomai látszanak már a *szabadok ostromoltatása* (οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι) című költeményén (1844.), melyben az emberi lélek emelkedettségét s egyszersmind érzelmeinek egész rohamát tünteti föl. A tisztelet az isteni teremtménynek összes sajátságai iránt kényszeríti a költőt, hogy egyiket se áldozza föl a másiknak, hanem hogy azokat összhangzó egyensúlyba hozza; — hogy művészetileg állítsa elénk a mindennemű emberi indulatokat, érzeteket, gondolatokat, szenvedélyeket: a szerelmet, az anyai szeretetet, a dicsőség lelkesítését, a ragaszkodást az élethez, a vonzalmat a természet szépségeihez, az órát, melyben a halál árnya betakarja a harcosokat; — s hogy egyszersmind mutassa meg a szellem tulsúlyát minden ellenkező akadály fölött.

A költő képzelmileg valamely sötét helyen találkozik. Később veszi észre, hogy ez Missolongi. De nem látja sem a várt, sem a tábor, sem a tavat, sem a tengert, sem a földet, sem az eget. Mindent homály takart be és a fegyverek füstje. Midőn a nap felkelt, látja az éhség borzadályát. Síri csend uralkodik a táborban. A madárfi pipeg, magot kaparit s anyja irigylit tőle. Az éhség elhomályosítja a madárfi szemeit, s anyja ekkor rálehel. A derék szulióta félre áll és sir: „Elhagyatott sötét puskám, minek tartlak a kezemben? Nehéz vagy már nekem, s a tar tudja azt.”

Tavasznak levén épen, midőn Missolongit ostromolták, a természet szépségeit énekli a költő. Ezek azonban az emberi lélek veszélyei is, mert elpuhulttá tehetik. A természet minden része, a tenger, a föld, az ég, leverheti a lelket. A természet szépsége fokozza az ostromlók türelmetlenségét is, kik már alig várják, hogy foglalják el ezt az áldott földet, de fokozza az ostromlottak fájdalmát is, hogy el kell vesztetniök e földet. Báj és álom a természet a maga szépségében és kellemében. A fekete szikla egészen aranyos, a száraz föld virányos. Ezer forrása csörgedez s ezer nyelve mondja: „a ki ma meghal, ezerszer hal meg.”

* * *

Solomos meghalt 59 éves korában 1857. évi november 21-én (görög naptár szerint 9-én). A jóniai szigetek nemzetgyűlése azonnal félbeszakította üléseit, kijelentvén hogy a költő halála nemzeti gyász. Ennek következtében Korfu színháza is három napig zárva volt.

Összes műveit, életrajzával együtt, kiadták Korfuban 1859-ben Polydas Jakab és Kalogeras Péter e cím alatt: *Διονυσίου Σολωμού τὰ εὐρισκόμενα*.

Miután költeményei a hétszigeti görög népnyelven vannak írva, szükségesnek tartottam, szótárt is ide mellékelni, mely az általam idézett versekben előforduló népnyelvi szókat magyarázza.

E szótárban csak 2 latin, 1 olasz és 1 török szó fordul elő, a többi mind valódi görög és pedig ó attikai 39, dóri 16, ó-kori népnyelvi 16, epikai 7, régiből megkuritott 6, aeoli 5, jóni 4.

Tehát 93 szó között csak négy idegen fordul elő. De ez az arány még sokkal kedvezőbb, ha az általam idézett versekben előforduló s magyarázatra nem szoruló többi szókat is, melyek száma 209-re rug, tekintetbe vesszük; mert ekkor 302 szó között csak négy idegenre akadunk.

A legnagyobb szakismeretlenséget árulják el tehát, a kik azt állítják, hogy a mai görögök nyelve egészen különbözik az ó-kori görögök nyelvétől.

A különbség a régi és mai görögök nyelvében csak az, hogy a jelenkoriak nem használják közönségesen a régi optativust és plusquam-perfectumot s némely a mondatot módosító szócskákat, minő például az ó-kori *ἔν*. Az infinitivust többnyire coniunctivus által fejezik ki; például e helyett *ἴννομ* kell, azt mondják, *kell hogy írjak*; de mint főnév most is szerepel az infinitivus. A jövő időt is többnyire összetétel által fejezik ki, például *ἴννι* fogok helyett azt mondják, *akarom hogy írjak*. Mind ennek a nyomát azonban megtaláljuk az ó-kori görögök nyelvében is, a mint ezt különféle dolgozataimban részletesen kimutattam.

Továbbá az ó-kori görögök műköltészete csupa hangmennyiségű verseket mutat föl, a mai görögök pedig rimes és hangsúlyozó versekben írják a költeményeket. De hogy már az ó-koriaknál is voltak számtalan rímek és hangsúlyozó versekben írt népdalok, azt szintén megmutattam dolgozataimban, valamint azt is, hogy a kemény hehezetet, melyet a mai görögök ki nem ejtenek, már régen kezdték a görögök a kiejtésben elhanyagolni; s e tekintetben elsőek voltak az aeolok és jónok. Azért bevallja Curtius is (Grundzüge der griech. Etymologie. 2-dik kiadás, 613. l.), hogy a kemény hehezet kiszorítása a görögségnek legrégibb korszakában kezdődött s mindinkább terjedett, miglen az ujjgörögben egészen keresztül vitetett.

Ha tehát a mai görögök nyelve ujjgörögnek neveztetik, sokszor még magok a görögök által is, ez nem azt jelenti, hogy nyelvök új nyelv az ó-koriak nyelvéhez képest, hanem hogy megvannak benne az érintett különbségek, melyek az ó-koriak munkáiban csak mint ritkaságok fordulnak elő, s azért ma ujtításoknak tartatnak és neveztetnek.

Az ó-kori görögöknél több dialectus s mindegyikében ismét több aldialectus volt. Ezekből áll az ujjgörög nyelv; és pedig az irodalmi nyelv összeesik az ó-kori közös dialectussal, a már jelzett különbségek kivételével. A ki tehát jól érti Polybiost és az utána következő írókat és szem előtt tartja a főbbi csekély eltéréseket, az tökéletesen érti az ujjgörög irodalmi nyelvet is. Ha pedig nem érti, úgy bizonyos, hogy Polybiost sem érti. Továbbá, a ki tökéletesen jártas az ó-kori görög dialect-

tusokban, az megérti az ujjörögök népnyelvét is, mely telve van, egyes vidékek szerint, aeoli, dóri, jóni alakokkal. Természetes azonban, hogy a mely vidék törökökkel, albániaiakkal, olaszokkal állt és áll érintkezésben, ott a népnyelvben török, albániai, olasz szók is honosultak meg. De ez minden nyelvben így van.

Bírálatra adatik.

245. (65.) Olvastatik a f. évi oct. 9-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 60-ik pontja, mely szerint a f. évi június 2-án Kolozsvárott elhunyt Eugel József l. t. felett emlékezésed tartására Finály Henrik ajánlatik.

Az indítvány elfogadtatván Finály Henrik l. t. felhivatik az emlékezésed megtartására.

266. (46.) Olvastatik a f. év oct. 9-én tartott osztályértekezlet jegyzőkönyvének 62-ik pontja, mely szerint az oct. 3-án tartott összes ülésben, az Akadémia tudományos munkássága eredményét francia, német vagy akár latin nyelven ismertető kivonatos közlemények (Comptes-rendus) ügyében tett indítvány bővebb megvizsgálására választandó bizottságba az I-ő osztály részéről Hunfalvy Pál és Toldy Ferencz r. tt. ajánlatnak.

Az ajánlat elfogadtatik.

VII-ik Igazgatósági ülés

1870. oct. 30-kán.

Nagyméltóságú b. Eötvös József akad. elnök úr elnöklete alatt.

LXXIV. Elnök úr önmaga jelenti, hogy bár az igazgatósági tagok nem gyűltek össze határozatképes számmal, mindazáltal az ülést meg lehetne tartani, miután semmi nevezetes határozat hozása fen nem forog, és csupán adminisztratív ügyek vannak napi renden.

Az ülés megtartható.

LXXV. A főtitkár bejelenti herczeg Batthyányi Fülöp igazgatósági tag folyó évi július 22-én történt gyászos elhunytát.

Szomoru tudomásul vétetik.

LXXXI. Olvastatott a m. k. belügyminiszter Rajner Pál ur önmagának az Akadémia elnökéhez intézett, Budán f. ő sept. 7-én 1876. sz. a. kelt hivatalos megkeresvénye, mely szerint az Akadémia által kezelt Reseta-féle alapítvány tőkáját, s annak az alapítás óta összegyűlt jövedelmét a hagyományos három intézet: az Akadémia, a nemz. muzeum és a nemz. színház közt felosztatni, s ez osztályról a nemz. színház kellő képviseltetése iránti intézkedhetőség végett, magát előre értesíttetni kéri.

Ugyan e tárgyra nézve a m. földhitel-intézet pénzügyi osztálya a nemz. színház és muzeum igazgatóságait felszólíttatni kéri.

Áttétetik a m. földhitel-intézethez oly utasítással, hogy a nemlétező belügyminisztérium részéről egy képviselőt kikérve annak jelenlétében az osztályt tegye meg.

LXXXII. A Kazinczy-alap bizottság előadója jelenti : hogy a Kazinczy épületre vonatkozó számadások megbirálása és kivonatos összeállítása Ilinka József akadémiai ügyész úrtól még be nem érkezvén, a bizottság nem haladhatott működésében.

A megvizsgált számadások beadása sűrgetendő.

LXXXIII. B. Sennyey Pál ig. tag úr a Kazinczy-alap rendezésére kiküldött bizottságból magát kihagyni kérvén

Helyette b. Vay Miklós ig. tag úr kéri fel a mondott bizottság tagjául.

LXXXIV. Olvástott Rainprecht József akad. gondnok előterjesztése az akad. palotapincze raktárának 1871. apr. 1-től fogva a m. kir. bánya termény áruda részére lett új kibérléséről, s a mondott m. k. bányatermény áruda igazgatóságának azon kívánságáról, hogy az új szerződés feltételei csak 1872. január 1-től lépjenek életbe, addig a régi szerződés feltételei maradván meg.

Miután ez az Akadémia nevezetes pénzbeli hátrányára lenne, a kir. banya termény áruda igazgatóságának a kívánata nem teljesíthető.

LXXXV. Ugyanaz előterjeszti a palota udvara kikövezésére a költségvetést, 1174 ft. 16 kr. összegben.

Az Akadémia pénztára ily jelentékeny kiadást jelenleg el nem bírván, a kikövezés jobb időkre halasztatik.

LXXXVI. Ugyanaz bemutatja az akadémiai cselédség ruházatának beszerzése iránti költségvetést, egyszersmind a kapus részére is megfelelő öltözet kiszolgáltatását hozza javaslatba. Ezek szerint a cselédség részére fejenként egy téli öltözet a bemutatott kelmékből 64 ft. 50 krba, egy nyári öltözet 52 ft. 50 krba — külön a házi szolgának egy erős öltöző ruha 50 fr. 50 krba ; a kapusnak egy téli öltözet 159 frtba, nyári 79 frtba kerülne.

Az Akadémia szolgálai, beadott folyamodványukban, a ruhaillótoket továbbra is pénzüil kéri kiadni.

Illő lévén, hogy az Akadémia cselédsége mindenkor tisztességes egyforma ruházatot viseljen : a beadott javaslat és költségvetés elfogadtatik s a gondnok annak végrehajtásával megbizatik.

LXXXVII. Olvástott szintén az akadémiai gondnok jelentése a Kisfaludy teremben lévő, régi börszékek eladása s új (nád fonatú) székek beszerzése iránt.

A javaslat elfogadtatik.

LXXXVIII. Ugyanaz előterjeszti Heringer Károly szobatisztító kérélevelét a felkeféléért eddig ölenként fizetett 3 kr. díjnak 4 kr-ra emelése iránt.

Megadtatik.

XC. A főtitkár bemutatja a Kazinczy árvák és utódok jelen évi segélyezése pótlására főleg az igazg. Tanács tagjai részéről tett, adományok jegyzékét, mely is következő :

b. Eötvös József elnök	50 ft.
b. Sina Simon ig. tag	300 „
gr. Waldstein János ig. tag	50 „
b. Bartakovics Béla érsek i. t.	50 „
gr. Festetics György i. t.	50 „
Marczibányi Antal i. t.	50 „
gr. Teleki Domokos i. t.	20 „
Szőgyényi M. László i. t.	25 „
gr. Szécheny Antal i. t.	25 „

Majláth György i. t.	50 frt.
hg. Batthyány Fülöp i. t.	50 „
Haynald Lajos érsek i. t.	100 „
gr. Mikó Imre i. t.	50 „
gr. Károlyi István i. t.	20 „
gr. Zsigray Fülöp	25 „
Simon János primás i. t.	200 „
gr. Károlyi György i. t.	50 „
b. Sennyey Pál i. t.	50 „
Összesen	1115 frt.

Tndomásul bejegyeztetik.

XCI. A közelebbi havi ülés a rendes időben nov. 15-én fog tartatni.

Huszonkilenczedik akadémiai ülés.

A II. osztály tizedik ülése.

1870. oct. 31-kén.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

268. (28.) *Pauler Tivadar* r. t. felolvasta értekezését ily czím alatt: „Az észak-német szövetség büntető törvénye.“ — Kivonata ez:

Értekező előrebocsátván a történelmi előzményeket, előadja az észak-német szövetség büntető törvénykönyve keletkezését, mely a szövetség feje által f. é. május 31. szentesítettén, jövő év jan. 1-én az összes szövetség területén életbe lépend.

Ez által mind a német közös büntetőjog, mind a porosz, szász, heszeni, oldenburgi, thüringeni, braunschweigi, szász-altenburgi és hamburgi büntető törvénykönyvek alkalmazáson kívül helyezettnek és a büntetőjog unificatiójánál fogva annak tudományos művelése is új lendületet fog nyerni.

A büntető törvénykönyv két részben 570. §§-ban a büntettek, vétségek és kihágásokról intézkedik.

Tartalmának jellemzőbb vonásait ismertetvén értekező, kifejti az e törvénykönyvben elfogadott büntetési rendszert, nevezetesen a szabadság-büntetések különböző neveit és azoknak következményeit, a polgári becsület azokkal egybekapcsolt vagy bíróilag egybekapcsolható megszorításait, — nem különben a bűnkisérletre, bűnrészességre, büntettek beszámítására vonatkozó intézkedéseit, figyelemmel a hazai és ausztriai jog, különösen az 1843. évi javaslatnak ebbeli tartalmára.

Az egyes büntettek és vétségekre nézve e büntetőtörvénykönyvnek azon elveit és rendelkezéseit említi, melyekre nézve mind a tudomány, mind a törvényhozások körében eltérő nézetek és vélemények uralkodnak, vagy a melyek annak kiváló jellemzésére szolgálnak.

Végre azon nézetét jelenti ki, hogy e büntető törvénykönyvet minden hiányai mellett örvendetes jelenségnek lehet s kell tekinteni, mint-hogy sok fontos kérdésre nézve főleg az eddigi porosz törvénykönyvhöz képest valóságos haladást — és pedig oly nagy területen mint az észak-német szövetségé, létesít.

Az pedig annél örvendetesebb, mivel a büntetőjog az európai nyugoti nemzetek solidaritására oly hatással van, hogy a törvényhozás haladása az egyik államban közvetve hatást gyakorol a többiekre is, és a büntetőjog minden tökélyesbülése a törvényhozás és törvénykezés terén azon állapot általánosítását mozditja elő, melyben az igazság és emberiség érdekei egyaránt biztosítva vannak.

Akadémiai összes ülés.

1870. okt. 31-én.

Nagyméltóságú b. E ö t v ö s J ó z s e f akad. elnök úr elnöklete alatt.

270. A főtitkár megilletődve jelenti dr. F r i v a l d s z k y Imre akadémiai rendes tagnak folyó hó 19-kén Jobbágyiban történt gyászos elhunytát.

Az Akadémia fájdalmas tudomásul veszi e jeles tagja halálát, egyszersmind megbizza az illető (III.) osztályt, hogy a fölötte tartandó akadémiai emlékbeszédről gondkodik.

271. Toldy Ferencz rendes tag, hosszabb indokolással, egy hármas indítványt terjeszt elő, mely itt következik:

Midőn az Akadémia 1831-ben első alapszabályai szerint működni kezdett, tíz éven át csak együttesen ülésezett, s együttesen tárgyalt minden, bármely osztályra tartozó, ügyet; csak a rendes tagok választattak az osztályokra való tekintettel, melyek valódiilag csak a Névkönyvben léteztek.

Megfogható volt negyven év előtt e szerkezet s az ennek megfelelő gyakorlat. T. i. az akkori Akadémia első, fő, sőt a szoros szakférfiak csekély száma mellett s az irodalomnak is akkori állapota szerint, majdnem egyetlen feladatául a nyelv művelése tekintetett.

Az együttes ülésezés vonta viszont maga után mintegy természetesen, hogy üléseink tárgyát tulajdonkép nem a tudomány, hanem az adminisztráció tette. T. i. senki sem érzett vágyat *szakbeli* magán működése gyümölcseit társainak ülésben előterjeszteni, tudva vagy feltéve, hogy az öt más osztály — tehát rendszerint öt hatoda a jelenlevő tagoknak — az ő szakjabeli specialitások által nem érdekeltetik. Benyújtotta tehát dolgozatát, s az olvasatlanul átadatott 2—3 tagnak megbíráltatás végett, s a kiadás iránt is, az adott vélemény alapján, nem az illető szak hivatalos képviselői, hanem ismét az együttes hat osztály döntött. E

téren ugyan gyakorlatilag valamely szakvélemény majorizálása nem igen történt: de történt elégszer fontosabb, az Akadémia jó hírével szoros kapcsolatban ügyekben, úgymint: pályamunkák, még drámaiaknak is, s nem kevésbé a nagy jutalom elítélésében, s majd mindig a jutalomkérdések megállapításában, végre tagok választásánál, *hogy nem a szakvélemény döntött.*

Megjött ideje, hogy előadások s tudományos eszmecsere színhe-lyéül ajánlottak az ülések, s az administrationális ügyek mellékeseknek kezdtek tekintetni. Ez volt az első lépés arra, hogy üléseink tudomá-nyos tartalmat nyerjenek. De a szakiség most is csak félénken és kivé-tekép mert jelentkezni. A nyelvészet, mely szaknak sem tekintetett, számot tarthatott arra, hogy mindenki, tehát az is, ki nyelvtudományi készséggel nem bírt, hozzá szóljon; a többi szak viszont arra, hogy unalommal találkozzék: a miért az előadások általánosságokból állot-tak. T. i. ritkán mert az előadó részletekre leszállani, s így álláspontja legtöbbnyire szükségkép működvelői volt. Kénytelen volt úgynevezett köz érdekű dolgokat választani, azokat a porté de tout le monde előadni, mintha nem akademikusoknak, hanem vegyes mívelt társaság-nak beszélne, s valljuk meg, az akkori Akadémia *mint* Akadémia job-bára ilyen is volt: egyes szakembereink voltak ugyan, de a szakiség mindenütt, csak itt nem, érvényesíthette magát.

Nagy volt tehát hordereje azon indítványnak, mely sok küzdel-mek után végre csakugyan el is fogadtatott, hogy osztályonként tartat-nának az ülések, hogy a tiszteleti és levelező tagok is osztályoztassa-nak, hogy minden tagválasztás osztályra való tekintettel történjék. Döntő végzést ugyan az osztályok még így sem hozhattak — hisz maga az összes Akadémia is csak egyszer egy évben, a nagy gyűlésen, volt tulajdonkép határozatképes, mert a kis gyűlés nem volt semmi, a nagy gyűlés volt minden — de az *osztályok emancipációjára* az első lépés meg volt téve: külön váltunk, és saját csoportjainkban össze-szoktunk.

Az így különválasztott osztályok természetesen már szaki műkö-désre voltak utalva, a specialitás mind több tért foglalt, a *tudomány* imponálni kezdett a műkedvelésnek, s ez háttérbe kezdett szorúlni. De végre is csak a külső események érlelték meg a dolgot. Jött, s el is múlt, a forradalom. Évekig nem tartatott nagy gyűlés, s így az Aka-démia súlypontja tényleg a kis gyűlésekbe ment át, melylyel nem bír-hattak addig, míg vidéki tagok nélkül csak két ívnek kinyomtatását sem rendelhette el a helybeli tagokból álló kis gyűlés. Most a hely-beli tagok gyakorolták azon hatalmat, melyet azelőtt csak úgy gya-korolhattak, ha legalább egy pár vidéki is jelen volt —, azaz nagy-gyűléskor.

Az események által ekkép tényleg — még nem törvényesen — létesült ezen *emancipációjára a kis gyűlésnek* végre a *vidékiiség rendszerét* is megszüntette. T. i. az idők folytában számos vidéki rendes tag elhalt, vagy száműzve távol volt, vagy vidékről Pestre tette át lakását. Min-

denki érezte, hogy a súlynak a Pesten levő akademikusok gyülekeztében kell lennie, nem elszórva a vidéken; hogy egy Akadémiának örök egyesítőjének, nem elszórójának kell lenni: s midőn az első — felülről parancsolt — reformmunkálat megkezdült, s ez a vidékiséget már csak megengedőleg hagyta meg, a gr. Teleki által, alkotmányos érzelte folytán, ad hoc összehítt nagy gyűlésen a megfogyott számú vidéki rendes tagok, leszállott napjok öntudatában, némán helyben hagyták e lényeges cserét.

Az osztályok új csoportozásai, az osztályoknak osztályi ügyekben döntő hatalma, a különmű ülések illetékességének szigorú körülírása, majd a tudományos ügyekben a súlynak az igazgatóság köréből magába az Akadémiába áttétele, s végre az Akadémiának az igazgatásba is, legalább képviseleti, befolyása: mindezek az utolsó húsz évnek, részben épen az utolsó pár évnek vívmányai: ezek Önöknek, tisztelt tagtársak, emlékezetére, sőt részben egyenesen Önök által történtek.

Kétségkívül az osztályoknak csak ily, majdnem autonom, önállósága mellett, melyet nekik legújabb alapszabályaink biztosítanak, fog az Akadémia a modern akadémiák módja szerint és természetesen nagyobb sikerrel is, a tudományok előmozdításában működni. Azonban csak ez, t. i. a tudományok előmozdítása képezi-e, mint Európa nagy Akadémiáinak, a miénknek is feladását?

Nem. Mai törvényeink, úgy mint azok, melyek mellett s melyeknek úgy szólván feltevése sőt nyilvánságos kikötése alatt adták össze pénzeiket alapítóink, mindjárt az 1. §-ban világosan kimondják, hogy Akadémiánk célja a tudomány és *irodalom* magyar nyelven művelése és *terjesztése*.

Nekem pedig úgy látszik, tisztelt Akadémia, hogy, míg mi jelenleg nem ugyan szabályilag, hanem igen is gyakorlatban, majdnem kizárólag a *tudomány művelésére* fordítjuk minden gondjainkat, kettőt, a tudománynak magyar nyelven *terjesztését*, és a *magyar irodalom művelését és terjesztését* jóformán figyelmen kívül hagyjuk. Mintha már túl volnánk a Rubikonon, mintha ott állnánk, hogy első szükségünk már minden téren fedezve volnának, mintha az íróserög nem pusztá kedv szerint — pedig fájdalom nagy részt így van, hanem — csakugyan rendszeresen oda törekednék, hogy hézagjaink betöltenének, hogy a magyar minden szakban, bizonyos magasságig, immár saját irodalma segédelmével képezhesse magát s ne legyen kénytelen tíz esetben idegen nyelvhez és irodalomhoz folyamodni, míg egyben — egyben! — némi pótlékot lel; szóval, mintha tudományos irodalmunk épületének alapjai minden részben le volnának már téve, sőt részei bizonyos pontig fel is építve úgy, hogy most már csak az épület szakadatlan folytatása meg magasbra vitele, minden részeinek mind gazdagabb s újabb felszerelése s bebútorozása volna hátra!

Tisztelt társaim! legyünk őszinték nemzetünk, őszinték minnen magunk iránt! — a dolog nincs így.

Nemzeti mozgalmaink azon szép és reményteljes korában, míg Széchenyi István még köztünk élt és működött; és ismét azoknak más, nem oly szép, nem oly reményteljes, de buzgó és munkás, s ép ezért még nemesebb korában, midőn a nagy embernek csak a távolból íhletett bennünket szelleme: láttam hangyaszerű munkásságot, melylyel nagy és kicsiny tudományos irodalmunk épülete körül sűrűgött, s a fény mellett a szükség s a hasznosság is megelte munkásait. Az irodalom köz kedvesség és köz figyelem tárgya volt, régibb íróinkat felélesztettük, méltányoltuk, az új igyekvéseket lelkesedéssel fogadtuk; a lapok hirdették, ismertették azokat; a közönség is, a nyomás alatt élő magyar közönség, érdeklődött a nemzeti értelmiség minden tényezője iránt, ol- vasta, támogatta — szerette.

De megjött a nemzetiségnek, meg a szabadságnak teljes diadala. Nem tudom, igazam van-e, de mintha azt hinnők, hogy amaz nem szorúl többé a régi szerető ápolásra, mintha emez mai nap a lehető legelterjedtebb cultura nélkül fenntartható volna! Vagy mintha már elégünk volna, s mintha — ha csakugyan ma elégünk volna is, — minden tétlen nap nem az elmaradás napja volna! Örömmel constatálom, hogy a *szorosan nemzeti tudomány*, vagy is az, mely nyelvünk, történetünk, országunk minden tekintetben való megismertetése körül forog, az utolsó tíz év óta hatalmasan fejlődik, halad, gazdagszik; örömmel constatálom, hogy különösen az Akadémiában az akadémiai szellem, mely nyomozások, vizsgálatok-, kísérletekben, szóval a tudomány előbbre-vitelében nyilatkozik, emelgeti szárnyait, s hogy e testület akadémiaibb ma, mint volt húsz és harmincz év előtt; constatálom, hogy osztályaink emancipációja a szakbeli vitorább munkásság által igazolja, ha mennyiségileg nem is még, de minőségileg igen is, azon reményeket, melyeket, mikor azt indítványoztuk, sürgettük, kivívtuk, hozzá kötöttünk. De — rendeltetésünk *másik ágát* mintha kevésbbé viselnők szívünkön; mintha akkor, midőn a *modern* akadémiai eszme megvalósítására törekszünk, a magyar *nemzeti Akadémiának vele-született*, és sajátos viszonyainknál fogva *tán elsőbb* teendőjét — az elsőbbet, mert ha mi nem végezzük, ki végzi helyettünk más? — mintha azt lassanként mindinkább figyelmen kívül hagy-nók! — Ha végig tekintünk akadémiai publicatioink ez utolsó évtizedbeli tekintélyes során, az osztályok s az állandó bizottságokén, valóban nem kevés új, a tudományt előbbre vivő eszme, anyag és tény örven-deztet meg bennünket; de a *szükséges alapmunkák hiánya mellett* ezt nem a magyar nemzet, hanem a tudósok közvetlen nyereseményének mondanám. Pedig a nemzeti értelmiség nem várhat táplálkozására egy napig sem; neki *mindenek előtt*, ma és holnap és mindennap, mindennapi kenyérre van szüksége, hogy majd a tudomány amaz újabb nyeresé- nyeit is hasznára fordíthassa: ha ez nincs, úgy más háznál keresendi nemzetünk a nélkülözhetetlent, más házhoz fog szokni, a magáétól pedig, a *zaz* a magunkétól is, elszokni. És elkészünk, félek — elkészünk.

S azért legyen szabad, tisztelt Akadémia! néhány — vagy tán he- lyesebben egy, de több ágú — szerény indítvánnyal fellépnem. Szeren-

csés voltam egykor e tisztelt Akadémia hozzájárulását kivívnom, midőn ülései fő tárgyaúl tudományos előadások tartását indítványoztam; szerencsés voltam támogattatni, midőn nem csak tekintélyes, hanem egyszerűsmind hatalmas szózat ellen is az Akadémiának osztályok szerinti működését bátorkodtam sürgetni, s az osztályok emancipációjának akkor kedvetlen, s majdnem forradalminak bélyegzett, jelszavát merészelttem egy új program jelszavaként hangoztatni: nem lehet, mondom, tisztelt Akadémia, hogy ezek után most a hatalmasan kifejlett és megerősödött osztályi szellem ellenem fordúljon azzal vádolva, hogy az ellen szólok, mi az osztályoknak mint olyanoknak — nem mondom egyetlen, bár legsebbebb — teendője, t. i. a tudományok előmozdítása. Nem ez ellen van indítványom intézve: Virágozzék és hajtson minél szebb és gazdagabb gyümölcsöket ez osztályélet; de kettőt bátorkodok állítani: azt, hogy a mióta az osztályélet kifejlett, a mióta összes üléseink elvesztve önállóságukat, csak egy vagy más osztály üléséhez biggyesztetnek, s azokból minden nem administrationális tárgy kiszorult, s így a tagok azokban, semmi fontosabb érdekek által nem vonzatva, fáradt figyelemmel vesznek részt: azóta az *akadémiai összetartozás, az akadémiai közös rendeltetés és egység érzése* lankad és vész; s ennél fogva viszont azon, csak közősen és együttesen összeműködve teljesíthető, nagy teendő, mely Akadémiánknak *eredeti* rendeltetése volt, s most is egyik *igen fontos* rendeltetéseül van elészabva, t. i. a *tudományok magyar nyelven terjesztése és az irodalomnak mint olyannak művelése*, nem leszen létesíthető; s félek, ha jókor nem intézkedünk, igazolva lesz gróf Teleki Józsefnek az osztályok feletti vitákban 1844. decz. 19-én hévvel kifejezett aggodalma: „az önálló osztályülések az akadémiai egységnek sirjává lesznek.“

Ideje tehát, hogy ezek után már formulázzam alázatos javaslatomat, melyet 3 pont alá veszek:

1. Az Akadémia találjon módot, mikép *terjeszthesse* sikeresen a *tudományokat hazánkban*, magyar tudományos kézikönyvek és más, a tudományokat jelen színvonalukon előadó magyar munkák készíttetése, idegen jeles munkák fordíttatása, és megjelenésük eszközzése által.

2. Az Akadémia alkosson vagy segélyezzen egy *irodalmi időszak* *közlönyt*, mely egyfelül a külföldi irodalom legfontosabb, úgy a különösen ránk érdekekkel bíró, tüneményeit megismertesse; másfelől a hazai irodalmat szintén minél teljesebben megismertesse, s beható tárgyalagos bírálatok által annak helyes irányt adjon.

3. Tartson minden hóban külön magára, tehát más osztályüléssel össze nem kötve, egy *önálló összes ülést*, melyre minden tagok hivatalosak, s melyekben valamennyi helybeli rendes tagok osztály különbsége nélkül megjelenni tartozzanak; az új alapszabályok 15. §-a által tőlök kívánt „folytonos részvét alatt az Akadémia munkásságában“ az illető osztályülések látogatásán kivül szükségkép az összes üléseké értetvén, mint a melyek *minden rendes tagot* épen úgy érdekelnek, mint külön osztálya ülései. Tárgyait ezen üléseknek az új alapszabályok 31. és 52. §-ai, s a fennálló Ügyrend 29. pontja már is meghatározzák. Ezek közt foglal-

tatván a 31. alapszabály szerint „munkák íratása és kiadatása“, s „az összes Akadémiát illető indítványok“; s az Ügyrend 29. pontja szerint „az Akadémia közös ügyeire és szervezési intézkedéseire vonatkozó kérdések tárgyalása“: nem csak a jelen indítvány 1. és 2. ágának tárgyalása tartozik az összes ülés illetékéhez, hanem ezek vagy valamelyikök elfogadtatása esetére, *ez ügyeknek időről időre véghatározati joggal való tárgyalása is*. Ezenkívül ide néznének oly tudományos előadások is, melyek egy vagy más tekintetben minden tudóst érdekelhetnek, péld. a magyar nyelv ügyét, irodalmi kezelését, az irodalom történetét, állapotait, irányát, szükségzeit, valamint az egyetemes tudományos és irodalmi világot általában illetők, ha ezek közvetlen javaslatok és indítványokkal nincsenek is összeköttetésben, és határozathozatalra nem tétetik is felhívás, hanem pusztán tudatás vagy eszmecsere végett adatnak elé. Az Ügyrend 29. pontja által ide sorolt küldemények bemutatása is valóságos részletes felemlítéssel sőt elemutatóval történjék, mi nem csak a beküldők, hanem a tagok érdekében is van.

Az 1. szám alatti indítvány, mely tudományos kézikönyvek s más ily munkák eszközzésére vonatkozik, úgy hiszem, indokolásra sem szorúl. Az Akadémia a negyvenes évek óta már nem egyszer mondta ki azok szükségét; ez iránt határozata is áll az Ügyrend 69—73. pontjai alatt; s ehhez képest a legújabb időben eszközölt is megbízás útján néhány ily munka készülését — emlékezzünk Petzval, Vész, Hunfalvy János társaink kintinő munkáikra! — sőt az általa kezelt hölgyalapítvány is (Ügyr. 100—104 p.) összeköttetésben van azzal. Indítványom csak az ügynek azonnali kézbevétele-, rendszeres, megszakadás nélküli és lehető kiterjedésben erélyes folytatására czéloz. Eddig az jobbára csak papirosan állt.

A 2. indítvány az 1831-ki nagy gyűlésnek a Tudománytárt illető határozata felélesztését veszi célba. Az Akadémia ez alapon 1833-ban meg is indította irodalmi folyóiratát. Miután sokáig vitatott azon kérdés, *vajon nem lenne-e káros az irodalomra nézve egy kritikai folyóirat*, mely egy tekintélyes, egy nemzeti testület által adatik? nem egy Accademia della Crusca válnék-e belőle, mely az olasz irodalom szabad röp-tét akadályozta, míg pártos és szűkmellű kritikái által végre ön tekintetét temette el? abban történt a megállapodás, hogy ne bírálatok, hanem „ismertetések“ adassanak. Az első kötet szerkesztve, nyomtatása is már megkezdve volt, midőn gr. Széchenyi István azt az Akadémia megkérdezése nélkül, tehát valódi akadémiai államcsínyval, megszüntette; s a folyóirat 1834-ben tudományos értekezésekből összeállítva, a következő évben külföldi irodalmi ismertetésekkel kiegészítve, 1837 óta pedig 1844-ig már harmadrészben szintén ily külföldi irodalmi cikkekkel bővítve (külön szerkesztő alatt) adatott ki. Ez a Tudománytár volt. Megszűnése veszteség volt, a külföldi irodalmat tekintve nem pótolta semmi. Voltak azóta folyóirataink, melyek kisebb nagyobb terjedelemben bíráltak, némelyek tekintetben is állottak, de minden figyelemre-méltóra nem terjedtek ki: ma pedig általánosan érzett panasz:

„Nincs kritika“, sőt oly irodalmi lapunk sincs, mely, ha részben csak futólag is, de legalább felemlítene *mindent*, mi az irodalomban csak némi figyelemre méltó is megjelenik. Politikai lapjaink sem viszonzozzák az irodalomnak azon szolgálatot, melylyel neki tartoznak, miután ez nevelt nekik is magyar olvasó közönséget, mely az irodalom fáradozásai nélkül hihetőleg nem is léteznék.

Nincs tehát kétség benne, hogy egy komoly *kritikai folyóirat* szükséges az irodalom terjesztése- és fejlesztésére, hogy a hiány általánosan éreztetik, hogy pótlása sokfelől óhajtatik; másfelől bizonyos hogy, ha ily közlőny nem létesül, ezt nem örök nem létének, hanem a vállalat költséges voltának kell tulajdonítani, nem lévén drágább munka a könyvbírálsznál. Nem az tehát a kérdés: kívánatos, szükséges, hasznos-e egy ily kritikai intézet? nem az, lehetséges-e, tekintve a tudományos erőket, mert kétség kívül nem volna nehéz minden szaknak találni derék képviselőket, de csak, ha idejük és talentumuk, melyet e nehéz és hálátlan munkára fordítanak, megjutalmaztatik; nem kérdés, vajon lehetséges-e ily organum létesítése, tekintve a vezérletet és ügyvitelt: csak e tisztelt körben is ujjal lehetne mutatni azon férfiakra, kik e téren köz bizodalommal találkoznának; sőt nem lehet kérdés még a költség sem, mert azon néhány ezer forintnyi áldozatot, melybe egy ideig az irodalmi folyóirat segélyezése az Akadémiának kerülne, sokszorosan compensálná nem csak azon *erkölcsi haszon*, melyet egy kritikai intézet az irodalom és tudomány irányzása és terjesztése által összes irodalmi műveltségünkre árasztana; hanem az *anyagi haszon* is, melyet a nagyobb körben megismertetett *irodalom* abból látna. A fő kérdés szerintem most is az: tanácsos-e, hogy az Akadémia közvetlen vagy közvetett befolyásával, vagy csak a maga aegisze alatt és segélyezésével is, ily intézetet létesítsen? Válaszom az, hogy igen, azért vagyok bátor az indítványt megtenni.

Másképp éreztem, tisztelt Akadémia, ezelőtt 38 évvel, midőn e tisztelet által az akkor létesítendő kritikai folyóirat élére állítottattam. Nem helyeseltem azt akkor, és csak közelebbi társaim és barátim követelésére — őszintén megvallva, a pártfenyítéknek engedve — vállaltam azt fel; s midőn az első kötet szerkesztve volt, örültem az elnöki csínynek, mely azt megszüntette, mielőtt megszületett. Miért? Méltóztassanak megolvasni Kölcsy és Berzsenyi adalékait, melyek akkor nem, de jóval később Minden Munkáik gyűjteményeiben megjelentek. — Nem voltak elég szakembereink, s a mely téren voltak is, e kritikát-kizáró kritikát — az utasításba adott „ismertetést minden ítélet mellőzésével“ — a teljesíthetetlenség érzetének pressiója alatt még ama lelkesek is lelketlenül kezeltek. Másfelől az íróvilág s e tiszteletre méltó testület, mely pedig a kor legjobbait, igen kevés kivétellel, egyesítette magában — őszintén megvallva ezt is — pártérzések által inkább volt szétszaggatva, mint hogy tanácsos vala akár az egyik, akár a másik pártnak győző befolyása, s mégis az Akadémia neve alatt létesíteni az intézetet. A közönség is annyira érezte ezt, hogy midőn a többség elhatározta volt

ama folyóiratot, s megválasztotta szerkesztőjét is, a másod elnök, bár a győztes párt tagja, a társas téren vett benyomásoknak engedve, elnyomta azt, s az indemnityt könnyen kinyerte a bevégzett tény után. — Futólag elvontam, tisztelt társaim, a fátyolt a színpalak elől, hol egykor ilyek történtek, hogy annál bátrabban mondhassam ki, miszerint az íróvilág, az Akadémia, s a közönség *más ma, mint akkor volt.* Az a férfi, kit nem nevezek meg, s ki épen személyes fondorlatai által tette volt örökös gyűlölködés helyévé a fiatal intézetet, sírjába vitte magával azon meghasználást, mely az intézet életét, míg ő a kormányrúdhöz közel állt, megmérgezte. *Haladtunk tudományban, mérsékletben; új és nyomos talentumok léptek fel, s a mai harcok, ha vannak, nézetek, és nem személyek körül folynak.* A közönség is méltányosabb. 1847-ben két társal Szépirodalmi Szemlét adtam egy más, a Kisfaludy-Társaság, erkölcsi segélyezésével: a közönség már akkor *nem* ama Társaságot tette felelőssé, hanem a megnevezett szerkesztőt. Nem tartok tőle, hogy ma az Akadémián kérnék számon a kritikai folyóirattal megbízandó felelős testület netaláni hibáit. A göttingi kir. társaság kritikai lapja harminczegy év előtt ültet meg százados ünnepét, s bár ítéletet is mond, a kiadó kir. társaság tekintete illetetlen maradt. Így gondolnám kezelendőnek a mi Akadémiánk irodalmi folyóiratát is, s ha elevenebben, ha élesebben is hol kell: nem féltsem az Akadémiát, mely csak az intézet vezetőiről és szelleméről egészben, nem egyszersmind a doctrináról s az egyes állításokról vállalna felelősséget. S a mai közönség megértené a különbséget.

Az indítvány harmadik ágát, mely *önálló összes ülésekről* szól, a feljebb mondottakon kívül az 1. és 2. pont alatti indítványok is javasolják, miután e két ügy nem ritkán kívánná az összes ülés hozzájárultát is.

Ezekre kívántam ma a tisztelt Akadémia figyelmét kikérni. Önök bölcsesége fogja elhatározni, rögtön kívánják-e azokat elvileg tárgyalni, vagy előbb egy vagy több bizottsághoz áttenni, hogy ezek előadásának s egyszersmind részletes, a költségek előteremtését is tekintetbe vevő javaslataiknak alapján döntsék el a teendőket.

Tennünk *kell*, tisztelt Akadémia! még pedig *mást is* mint eddig, s különösen többet, sőt sokat, a *tudomány s az irodalom terjesztése érdekében*, és — a mit nem lehet eléggé hangsúlyoznom — *minél előbb!* Ha Széchenyi korában jogosult volt e nagy hazafi intése: *A nemzet perczei drágák:* mennyivel inkább jogosult a sietésre-intés ma, szemközt a nemzetek egyensúlyát megsemmisítő, s az eddigi hatalmi viszonyokat sarokból kiforgató élethalál-harczczal, melyhez a történetekben hasonlót hiába keresünk. Inkább mint valaha érezheti a magyar magát felhíva komolyan szellőztetni az országos fennmaradás feltételeinek nagy kérdését; s minél inkább leszen a közel jövőben utasítva — nem a maga elszigetelésére, miben egy bizonyos politikai iskola oltalmat lát, hanem — *egy nagy, hatalmas nemzetiséggel való szövetkezésre;* s minél bizonyosb, hogy az nem lehet más egy, nálunk a kultúrában rég előhaladottabb,

szomszéd nemzetiségnél: annál inkább van okunk ismét és ismét azon kincsünk megőrzésére és nevelésére fordítani minden gondjainkat, mely nélkül szabadok ugyan lehetünk, de megszűnünk lenni, a mik eddig voltunk, s a mik maradni akarunk: magyarok. E kincsünk a *nemzetiség*, melynek legnagyobb veszedelme az *idegen* műveltség; de egyszersmind legerősb, valódi gyémántpaizsa a *nemzeti* műveltség lehető magas kifejtése s elterjesztése.

Ez irányban a magyar Akadémiának is előkelő szerep jutott már alapítói által; e rendeltetésnek pedig úgy fog megfelelni leginkább, ha ereje legnagyobb részét a tudományoknak minél mélyebb meggyökeresztetésére, s a magyar fajnak minden rétegeiben, de főleg annak millióiiban, a *magyar irodalom* eszköze által *terjesztésére* fordítandja, sőt ha ezt állítandja teendői első sorába.

Ezt veszi célba hármasszerű indítványom, s azért annak szíves fogadtatásáért ezennel buzgón esdeklek.

Az indítvány I-ső része már ezúttal elfogadtatván, s az önálló, vagyis külön összes ülések tartása a jövő 1871. év kezdetétől fogva, — életbe léptetendő lévén: az Ügyrendnek e szerinti módosítására egy az indítványozóból, a fő- és 3 osztálytitkárból álló bizottság nevezetett. Az indítvány II. és III. része kellő megvitatására, s azok feleli véleményadásra, az osztályok által választandó 3—3 tagból szerveztetik bizottság, melynek elnöke akadémiai elnök úr ő maga legyen.

272. Csengery Antal r. tag, következő előterjesztést tett:

„Tekintetes Magyar Tudományos Akadémia!

Szalay László akadémiai titkár elhunytával az ő hátrahagyott irományai közt két láda eredeti történeti okirat találtatott. Ez okiratokat az Erdődy-Aspremont grófi család levéltárából hozta el boldog emlékeztető barátom, hogy történeti munkája kidolgozásánál felhasználja. De fájdalom, el kellett hűynia, mielőtt a becses oklevélgyűjteményt csak rendezhette volna. Halála előtt és után ideiglenesen én vivén az Akadémia titkári dolgait, gróf Erdődy István úrtól, Csesznák Lajos jogigazgató úr szíves közreműködésével, sikerült kieszközölnöm, hogy az érintett okiratok, melyek a grófi család által visszaköveteltettek, használat végett, nekem átadottak. Miután a történeti bizottság, indítványom folytán, ezen okiratok másoltatására az óta évenként bizonyos összeget vett föl költségvetésébe: az idén végre sikerült a másoltatást bevégezniem.

Van szerencsém a lemásolt okiratgyűjteményt a Tekintetes Akadémiának, a mellékelt tíz nagy csomagban, ezennel bemutatni.

E csomagok a Rákóczy-levéltár nagybecsű eredeti okirataiból mintegy 1700 nagy ívet foglalnak magokban, nagy részint még ismeretlen adatokat, melyek nélkül a múlt század első évtizedének történeteit lehetetlen megírni. Egyes adatok azonban régebbi időkre mennek vissza; még 1711 és 12-ből is számos okirat van, mind magától Rákóczytól, mind azon korszak más kitűnőségeitől. Különösen a diplomatiái adatok, melyekből 600 ívnél több van e gyűjteményben, nem szakadnak meg a szathmári pacificationál. Világot vetnek e források a külső eseményekre, érdekes adatokat szolgáltatnak az egyetemes történelemhez is. Látjuk a nagy fontosságú mozgalom minden szálait, benn és a haza határain kívül, a küludvaroknál. A fegyverszüneti és békekötési pontozatok, az azokra tett „reflexiók“, az alkudozásokra (negotiationok) és hadviselésre

vonatkozó tervek, a külvilágokhoz küldött követek instructioi, a memorandumok, a tábornokoknak adott utasítások teljes világításban tárják föl előttünk a korszak irányait, törekvéseit; míg a levelek nagy száma, a kornak majdnem minden kitűnőségétől, a nagy események magán természetű indokaira, a szereplők jellemére, családi és társadalmi viszonyaira is fényt derítenek. Különösen becsesek, azon állásnál fogva, melyet elfoglalt, gróf Bercsényi Miklós levelezései. Rákóczy ezen főgeneralisától, a kinek kezében központosult a hadügyek vezetése, a fejedelem e meghitt barátjától, kivel legtitkosabb terveit is közölte, kinek tanácsát mindenben kikérte, már is mintegy 1100 (azaz: ezerszáz) darab levél van e gyűjteményben. S mennyivel fog még szaporodni gyűjteményünk ugyanazon nagybecsű levéltárból, a melyből ez okiratokat megnyerni szerencsénk volt!

E levéltár igen tisztelt tulajdonosa, gróf Erdődy István úr ő méltósága, ugyanis azon alkalommal, midőn a lemásolt két ládányi okiratosgyűjtemény általam közelebb, köszönet mellett, visszaküldetett a történelmi társulat titkára, Thaly Kálmán tagtársunk által, ismét két ládával bocsátott a Rákóczy-levéltárból, másoltatás végett, a tekintetes Akadémia rendelkezése alá.

A történelmi bizottság feladata a másoltatás folytatása iránt intézkedni.

A M. Tudományos Akadémia azonban, úgy vélem, addig is, míg e munka véget nem ér, kedves kötelességének fogja ismerni, a hazai történetírás nevében jegyzőkönyvileg és levélben, köszönetet mondani gróf Erdődy István úrnak, a kinek szíves közlékenysége történelmünk egyik érdekes korszakának földerítésére egy addig elvesztettnek vélt nagybecsű levéltár összes forrásait nyitotta meg.

Pest, 1870. október 12-én.

Csenger y Antal

a M. Tud. Akadémia rendes tagja."

A jelentés kedves tudomásul vétetvén, gr. Erdődy István urnak, szíves közlékenységeért, az Akadémia köszönete elnöki levélben is kifejezendő; egyszersmind a jelentő rendes tagnak, ez iratok megszerzése és lemásoltatása körül kifejtett buzgalmaért, szintén egyértelműleg köszönet szavaztatik.

273. Olvastatott a m. kir. földmívelés, ipar és kereskedelmi minister Szláv y József úr ő n m g a Budán f. é. oct. 1-én 20519. sz. a. kelt leirata, mely mellett H r a d c z k y J ó z s e f „A méhek boncz és élettana“ czimű munkáját, helyesírási hibái kijavitása végett, átteszi.

Kiadatik a III. osztálynak átvizsgálás és megjavítás végett.

274. Olvastatott a vallás és közoktatási m. kir. minister urnak Budán f. é. oct. 18-án kelt leirata, mely szerint a visegrádi várrom helyreállítására szükségeslt részletes terv és költségvetés kidolgozására az archaeologiai bizottságot utasittatni kéri.

A leirat, csatolványaiival együtt, átteendő az archaeologiai bizottsághoz, a kívánt terv és költségvetés kidolgozása végett; jelentése ide bevértatván.

275. Az Akadémia nm. elnöke előterjeszteti az Igazgató Tanács f. é. május 27-ki ülése határozatát, miszerint a tudom. Akadémia felszólíttatik oly szabály alkotására, mely által körül legyen írva: mely esetekben adathatik ki jutalom az elhunyt író örökösének.

Miután az akadémiai Ügyrendben (88. e.) gondoskodva van arról, hogy minden egyes esetben külön határoztatik el, kiadassék-e a jutalom az elhunyt író örökösének, vagy se? más szabály alkotása fölösleges.

276. Olvastatik az archaeologiai bizottság f. é. oct. 4-én tartott ülése jegyzőkönyvének 72. pontja, mely szerint az Akadémia felkérné Csákányban lakó gr. Batthyány Zsigmond urat, hogy a németújvári vár részére hagyott tömegből méltóztassék a már nagyon is dűledező kapukat és várfalakat javíttatni s az ily javítások alkalmával a stilszerű fentartást és építést szem előtt tartani, nehogy ezen ősrégi műemlék jellegéből kivetköztessék, felajánlván a bizottság e javításoknál szolgálat-készségét.

A bizottság e jegyzőkönyvéből ki nem tetszvé, vajon a javítandó falak és kapuk valóban műemlékek-e? valamint az sem, mi által véli a bizottság az Akadémia beavatkozását e látszólag tisztán magánügybe indokolhatónak? újabb nyilatkozata beváratik.

277. Ugyanazon bizottság, jegyzőkönyve 75. pontjában, az őralja-boldogfalvai római kori templom országos költségen leendő tatarozását ajánlja, s kéri, hogy e végett az Akadémia tegyen a m. kir. kormányhoz pártoló fölterjesztést.

A bizottság ajánlása alapján az Akadémia fölterjesztést fog tenni a m. kir. közoktatási miniszter urhoz, hogy az őralja-boldogfalvi templom kijavítását, a műemlékek fentartására rendelt országos költségből adandó segélylyel, előmozdítani méltóztassék.

278. A főtitkár bejelenti, hogy az Akadémia munkásságát idegen nyelven ismerető kivonatos közlemények (Comptes-rendus) iránti véleményadásra kirendelt bizottságba az I. osztály Hunfalvy Pál és Toldy Ferencz rendes, — a III. osztály Nendtvich Károly rendes és Szily Kálmán lev. tagokat választotta.

A II. osztály titkára szóval jelenti, hogy osztálya, ugyanazon bizottságba, Ipolyi Árpád és Hunfalvy János rendes tagjait jelölte ki.

E szerint a bizottság alakulva lévén, munkálkodása megkezdésre utasittatik.

279. Ugyanaz bemutatja Simor János herczeg primás ő eminentiájának folyó évi július 27-én Esztergomból az Akadémia elnökéhez intézett levelét, melyben a Római Corvino-codex lapok kért photographiai másoltatását megígérni kegyeskedett.

Akad. elnök úr azon értesítésével, hogy a másolt lapok hozzá iamár meg is érkeztek, köszönettel és kedves tudomásul vétetik.

280. Ugyan előterjeszti, hogy a következő tudományos társulatok :

Kopenhága : Société Royale des sciences,

Stockholm : Bureau de la Recherche Géologique,

Bécs : Anthropologische Gesellschaft,

Florenz : Società Geographica Italiana

megküldötték kiadványaikat, a nélkül hogy velők az Akadémia ez ideig csereviszonyban állana.

A létesítendő csereviszony iránt az állandó könyvtári bizottság adjon véleményt

281. Ugyanannak jelentése szerint, az Akadémia legújabb könyvküldeményét megkapták s az elismerő iratot visszaküldték : az erdélyi Múzeum, a h. m. vásárhelyi ref. főgymnasium s a nagyszebeni állami főgymnasium igazgatóságai.

Tudomásul vétetik.

282. A főtitkár bejelenti végre az 1870. oct. 3. óta mai napig érkezett csereajándék és köteles könyvpéldányokat, jelesül :

I. *Testületektől.*

- Deutsche morgenländische Gesellschaft. Leipzig. Zeitschrift XXIV. B. 1—2. 3. H.
 Kön. Bayerische Akademie der Wissenschaften. München. a) Abhandlungen der
 Math. Physik. Classe X. B. 3. Abth. b) Sitzungsberichte. 1869. II. B. 3. H. 1870. I. B.
 2. 3. 4. H.
 K. K. Centralcomission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. XV. Jahrgang.
 sept. oct.
 Angol kormány. London. Trade accounts (foreign countries) 160—V.

II. *Magánosoktól.*

- N. Pessina. Florenz. Sullo stato attuale ed avvenire della Meteorologia.
 Vitkovics Gábor tanár. Belgrád. Praktitsna Racsunicza.
 Fr. Foetterle. Bécs. Das Vorkommen . . . des mineralischen Brennstoffes.
 Ferdinando Gagliardi. Pisa. Appendice al Saggio storico-critico sulla dottrina
 di Malthus.
 Aigner Lajos. Pest. a) Ditz: A magyar mezőgazdaság, b) Rómer: Árpás . . .
 prépostság története.
 Budenz József. Pest. Ugrische Sprachstudien II.
 Dankó József. Esztergom. Joannes Sylvester Pannonius . . . Leben, Schriften
 und Bekenntniss.

III. *Köteles példányok.*

- Ref. fötanoda nyomdája. Mar. Vásárhely. Mentovich: Az új világnézet.
 Werfer Károly nyomdája. Kassa. Kammel: Schnellrechner.
 Bartalics Imre nyomdája. Pest. Karcu: A római pápák történelme. III. IV. k.
 Szigler testvérek nyomdája. Nyitra. A nyitrai r. k. főgymnasium önképző egy-
 letének évkönyve. II. évfoly.
 Bittermann N. nyomdája. Zombor. Zlatotvorno Selo.

IV. *Akadémiai kiadás.*

- Értesítő. IV. évfolyam 13. sz.
-

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

ÉRTESÍTŐJE.

Harminczadik akadémiai ülés.

Összes ülés 1870. nov. 7.

Sztoczek József r. t. helyettes elnöklete alatt.

284. A főtítkárral jelenti, hogy a Vitéz-alapítványból hirdetett jutalomkérdésre: „Irassanak le Magyarország közséntelegei” stb., melynek határideje nov. 1-én járt le, egy pályamunka sem érkezett.

A III. osztály értesítendő a pályázat sikertelenségéről.

285. *Gyulai Pál* r. t. emlékbeszédet mondott néhai *Pákh Albert* lev. tag felett. Az emlékbeszéd egész terjedelmében itt következik:

Néhány perczet, egy rövid félórát akarok szentelni derék társunk Pákh Albert emlékének, ki már majdnem négy év óta sirban nyugszik. Későre teljesitem e kötelességet, de nem ok nélkül. Szoros barátság fűzött az elhunythoz s tizenhét év óta részvevő, majdnem mindennapos tanúja voltam szenvedéseinek, s halála után is nem annyira az író pályája foglalkoztatta lelkemet, mint a hű barát és szerencsétlen ember emléke borult szívemre. Pedig e szószéket, tekintetes Akadémia, nem a baráti érzelmek, nem az egyéni szenvedések, hanem az írói küzdelmek és dicsőség rajza illeti meg. Ime oka késedelmemnek. Azonban az idő nem könnyen enyhíti az erős emlékeket, s most négy év után sem tudok szabadulni amaz érzés felindulásaitól. Hiába akarom csak az írói rajzolni Pákhban: az ifju és nagyreményű humorista pályája csakhamar megszakad s egy beteg ember szenvedéseibe vész; a szerkesztő szakadatlan munkássága pedig úgy tűnik föl nekem, mint egy fejlődésében megakadályozott író küzdelme az elhagyottság és tétlenség ellen.

Valóban Pákh írói pályája nincs arányban kitünő tehetségével, s ez ellenmondást a magánember szerencsétlensége fejt meg. Egy szenvedésteljes élet tárul fel előttünk. Husz évig hordozni egy roszul gyógyított betegség átkos következményeit s mégis teljesíteni, a mennyire lehetséges, minden kötelességet, melyet a hazafiság, fiúi, testvéri szeretet és barátság elénkbe szab; remények és siker közt lépni az írói pályára s egy pár év múlva eltemetve minden magasb becsvágyat, a beteg ágy szenvedései s a szerkesztői asztal gépies foglalkozásai közt tölteni el az ifju- és férfikor legszebb éveit; lemondani az élet örömeiről, de nyugodtan hordani súlyát, a közélet munkása, a szülői ház vi-

gasza, a baráti körök disze, felderítője lenni; ime Pákh Albert élete a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályája, melyre egy érző de törhetlen lélek humoros derüje árasztá fényét. Nem szemlélhetni e pályát megindulás, a fájdalom és tisztelet megindulása nélkül, s midőn emlékéit megújítom, úgy hiszem, nemcsak a kegyelet, hanem egy-szersmind az igazság sugallatát követem, ha az író munkássága mellé oda rajzolom az ember küzdelmét is, ki egy eljátszott élet romjain még fölemelkedni képes, s ha nem lehet azzá, mire hivatva volt, véglegheletéig nem szünik meg hiven és sikerrel szolgálni a nemzeti műveltség ügyét.

Pákh korán lépett az írói pályára. Az alig huszonkét éves humorista és hirlapíró szokatlan figyelmet keltett, bár a közönség nevét sem ismerte, mert humoros vázlatait, melyek koronként a Frankenburg „Életképei“-ben jelentek meg, Kaján Abel álnév alatt bocsátotta közre, s mint Csengery „Pesti Hirlap“-jának dolgozótársa névtelenül írt. De annál ismertebb volt egyénisége az irodalmi körökben, s az a fiatal írói csoport, mely élén Petőfivel egy egész irodalmi forradalmat készült megindítani, szövetségesének tekintve, a jövő humoristáját üdvözölte benne. Mily hamar elhervasztá a sors keze e reményt! A fiatal humorista csak pályáját kezdhette meg, s három évi kísérlet után örökre elhallgatott. Azonban a várakozás, melyet felköltött, nem volt alap nélküli. A humornak nem egy eleme rejlett benne, sőt természet és jelleme alapját képezte. Senki sem volt társai közt oly kevésbé lyrai vagy szónoki természetű. Épen nem volt lelkes fiatal ember a szó közönséges értelmében. Mint ember és író a nagyban vagy nagynak tetszőben ösztönszerűleg kereste az árnyoldalt vagy nevetségest, s a kicsinyben vagy kicsinynek látszóban könnyen tudott valami érdekést fölfedezni. Mélyen érző szívében erős szenvedélyek szunyadtak, de nem tudott se tisztán érzelmes, se tisztán pathetikus lenni. Egy ugynevezett lelkes cikk, megható szónoklat, vagy komoly elmélkedés nagy megerőltetésébe került, s mégis vagy talán épen azért, a legtöbbször szárazon ütött ki. De ha, mint rendszeren, a tréfa, enyelgés vagy gunyor hangján fejezte ki örömét s fájdalmát, vagy szeszélyes fordulatok kanyargásán fejtegette eszméit, szellemének egész gazdagsága, kedélyének egész bensősége nyilvánkozott. Elénk érzéke volt az emberi gyöngeségek, úgy a magáéi, mint másokéi iránt. Egyetlen éles pillantással észrevette az egyén vagy helyzet nevetséges, de egy-szersmind jellemző oldalát. Jól tudta utánozni mások gondolkodás-, beszéd-, írásmódját, s egy-egy találó vonással vagy csak pusztá elnevezéssel egész torzképet rajzolt. De a guny ez erős ösztönét szintoly erős emberszeretet mérsékelte. A kettő összeolvadt benne, mint álnevében a Kaján és Abel név, mint arckifejezésén a két szemek szelíd fénye s az ajkak gúnymosolya.

E humoros ért táplálták a körülmények is, melyek közt fölnevekedett, s mintegy kedvezni látszottak kifejlésének. Volt benne valami polgári, s ösztönszerű idegenkedés a táblalabíriástól. Szívében erős nemzeti érzés dobogott, nemzeti hűség és előítéletek nélkül. Rozsnyón született 1823-ban, atyja evangélikus lelkész volt, szellemi tekintetben a wake-

fieldi lelkész másolata. A Szepességen nevedekedett, hol a német műveltség és magyar hazafiság oly sajátságos vegyületet képez. Sopronban folytatta tanulmányait s az ottani magyar irodalmi társaságban ébredt föl benne a magyar irodalom szeretete. Majd Debreczenbe ment mint joghallgató, s e nagy magyar városban mintegy magába szivta a magyar faj minden nemesebb hajlamát, de egyszersmind fejletlensége élénk és fájdalmas érzetét is. Korán megismerkedett az idegen irodalmakkal, s a magyar közélet és irodalom benyomásai közé némi európai szellemet vegyített. Az nem volt pusztán véletlenség, hogy midőn 1845-ben, mint juratus, Pestre jött, a „Pesti Hírlap“-nak lett dolgozótársa, s így az ellenzéknek ahhoz a töredékéhez csatlakozott, mely nem sokat remélt az ősi alkotmány intézményeinek fejlesztő erejétől s az újkori parlamentarismus jelszavait irta zászlójára. Ez eszmék feleltek meg leginkább hajlamainak és műveltségének. Hasonló ok vezette irodalmi pártállásában is. A Petőfi-körhöz csatlakozott, nem barátságból, bár Petőfinak ő volt legrégibb s áldozatra legkészebb barátja, hanem izlése irányánál fogva. Nem volt ugyan erős érzéke a magyar népies iránt, nem osztozott Petőfi politikai álmódózásaiban, nem örvendett, ha erőteljessége nyerseséggé fajult, vagy naivitása eget ostromló meghasonlásba tévedt, de a humoros kedély, a természetes egyszerűség, a szeretetre méltó őszinteség, mely tulajdonok Petőfi lyráját oly kiválóan jellemzik, teljes rokonszenvével találkoztak. Az angol humoristák voltak kedvencz olvasmányai s épen oly kevésbé kedvelte a német érzelmességet, mint a magyar szónokiasságot. Örömet áradt gúnya szónokaink és költőink szenvedése és dagálya ellen. Politikai iránya és irodalmi izlése egymással kapcsolatban voltak. Míg a politikai téren azok sorában küzdött, kik a régi megyerendszert a haladás akadályának, s a szabadság gyöngye biztosítékának tekintették: addig az irodalomban a fejlődés táblabírói nyügeinek tartotta a sujtásos szónoklat uralmát, a felületes nemzeti irány szűkkörűségét, s az élet benyomásaitól el-elforduló álidealismust.

Ily szellem lelkesítette a fiatal humorista és hírlapíró munkásságát. Humoros vázlatai majd mindenikében gúnyos célzásokat vehetni észre elbeszélési modorunk ünnepies, cifrálkodó, szenvedő sajátságaira. Sőt a „Fiatal óriás“ című műve nem egyéb, mint satyrája az akkor divatos magyar regények- és beszélyeknek. „Ignác és Konstancziá“-ban egy ifjut és nőt rajzol, kik szépirodalmi lapjaink phraseológiájával táplálkoznak. Oly párbeszédet hallunk itt, melyet hűség és jellemzés tekintetében majdnem Molière „Précieuses ridicules“-je mellé tehetni. Pákh nem csinált személyeket rajzol, hanem élő egyéneket alakít át. Legkevesbé sikerült vázlatain is érzik a benyomás közvetlensége. A legmindennapibb élet felé fordul. Hősei a legközönségesebb emberek: egy jámbor és minden szolgálatra kész instruktor, egy városi érzelgő őrök, egy fontoskodó jurátus és szónokiasan szenvedő udvarló. Mintha satyrát akarna írni beszélyíró társaira, kik nagyszerű hősekkel, óriás szenvedélyekkel birkoznak — és akaratlan humoristává lágyl. Oly benső szeretettel csüng személyein, a látszólag érdektelenben emberileg annyi ér-

dekest láttat, kedélye derűtségével annyira megaranyoz mindent, hogy e felfordult világ elbájol, e jó bolondok iránt valódi részvétet érzünk, mintha bolondságukból bennünk is szunyadna egy kis adagocska. Mintegy tiz humoros vázlatot irt, melyeket soha sem szándékozott összegyűjteni. Kísérleteknek nézte, melyeket nagy művekkel kellene elfeledtetni, ha különben is el nem feledtetnének. Valóban kísérletek is, de egy kitünő tehetség kísérletei. Nem annyira magukban bccsesek, mint ama körülménynél fogva, hogy előhírnökei egy humorban gazdag lélek fejlődésének. Azonban így is van köztök egy pár, melyeket a legszigorubb kritika is méltányolhat. „Egy nap egy instruktor életéből“, „Az irnok szerelme“, „Ignác és Konstanczia“ oly sikerült művek, hogy irodalmunkban maig is e műfaj legjobbjai közé tartoznak.

Mint hirlapíró is humoros oldala tüntette ki. A „Pesti Hirlap“ fővárosi ujdonságait irta, mely rovat akkor politikai lapjainknak mintegy árczáját képezte. Rövid rajzok a főváros politikai és társadalmi életéből, irodalmi és művészeti kisebb bírálatok, könnyed elmélkedések és polemiák váltakoztak itt a satyra és humor hangulatai közt. E rovat soha sem volt olvasottabb, mint Pákh kezében. Mig társai vezércikkében ostromolták a kormányt s a régi megyei rendszert, addig Pákh humoros ötleteivel szolgálta pártját s néha kitünő sikerrel. Történt a többek között, hogy egy megyei gyűlésen néhány sorával megbuktatta a kormánypárt egyik vezérszónokát, mert a „Pesti Hirlap“ a gyűlés folyama alatt érkezett meg, kézről kézre járt s a hallgatóság oly nevetésbe tört ki, hogy a kigúnyolt szónok nem folytathatta tovább beszédét és megzavarodva ült le. A „Pesti Hirlap“ dolgozó társai reformálni igyekeztek a magyar hirlapi stylt, kivetköztették a megyei szónoklat salangjaiból s európaibb formába öntötték. E törekvés Pákhban is támogatóra talált, a mennyiben az ujdonsági rovatba, hol eddig nehézkes szárazság, vagy elméskedő erőlködés uralkodott, szellemet, könnyedséget és humort lehelt. A párt iránya mellett híven szolgálta a nemzetiség, irodalom és izlés érdekeit. A gúny nyilait legörömeőbb szórta azok ellen, kik irodalomban és társas életben tulbuzgóságukkal veszélyeztették a nemzetiség ügyét, vagy a nemzeti irány és sajátság leplével fedeztek minden hóbortot és izléstelenséget. Csak némely pesti német író civilisatori dölfe volt ennél is kedvencebb tárgya; ki nem fogyott a gúnyból, ha ostromolhatta e pöffeszkedést, mely oly lenézón tekint a magyarra, s a német miveltség képviselőjével kérkedik, melyhez egyetlen fővényszemet sem hordott.

Három évet töltött Pákh a hirlapírói izgalmas körben. Mint a fővárosi élet krónika-írója jól ismerte Pestet; mint kellemes társalgó szívesen látott vendége volt a társas köröknek s fogékony kedélye az élet tarka benyomásaitól pezsgett. Életkedve, humora, mely a legkülönbözőbb viszonyok között is fel tudta találni magát, szerencsét, boldogságot látszottak igrni; fejlődő tehetsége, mely az első kísérletek után nyomosabb munkásság, magasb czél felé vonzotta, mintegy biztosítá számára a humorista koszoruját. Azonban minden máskép történt.

Egy roszul gyógyított betegség hervasztani kezdé életkedvét és feldulta pályáját. 1847. nyarán egy ausztriai vizgyógyintézetbe volt kénytelen utazni, s ott töltötte az 1848 és 1849-diki éveket. Betegen, elhagyatva, hazájáért és családjáért aggódva töltötte napjait. A haza ügye elbukott, s atyja sok évi börtönre ítéltetett. Hazája és családja romjain állott meg, midőn 1850. nyarán hazájába visszatért, maga is a mult idők romja. Egészsége még most sem állott helyre és többé soha. Eljátszottnak tekintette életét, de úgy hitte, nem élhet tétlen és még tehet valami hasznót. Nem a humorista koszorujáról álmodozott; többé nem tartotta magát írónak; se elég kedvet, se elég erőt nem érzett nagyobb művek írására, de tudta, hogy beteges állapottal is alkalmas szerkesztő lehet, és e szomorú korszakban kötelessége szolgálni a nemzetiség és irodalom érdekeit. Még ez évben az „Ujabbkori ismeretek tára“ szerkesztését vállalta el, melyet 1855-ben végzett be. Majd 1853. elején a „Szépirodalmi Lapok“ czimű hetilapot indította meg. Sokszor napokig ágyában szerkesztett, egy kis zsámolyon dolgoztatva. Humora most sem hagyta el, de csak társalgásában nyilatkozott; a mit írt, azok legtöbbszörre átdolgozások, fordítmányok valának s a beküldött kéziratok javítása vagy átalakítása. Mindkét vállalatával gazdagította irodalmunkat. Az „Ujabbkori ismeretek tára“ hézagot töltött be, s kivált első kötetei becsesek, míg a közönség részvétlensége miatt, a kiadó sürgetésére nem kellett összebb szorítani a vállalat eredeti tervét. A „Szépirodalmi Lapok“ kitünő erőktől támogatott folyóirat volt, s épen oly határozottan küzdött költészetünk nép-nemzeti iránya mellett, mint a mily erélylyel támadta meg kinövéseit. Csak egy félévig állhatott fenn, a részvétlenség miatt meg kellett szüntetni. Pákh a magyar olvasó közönségben oly jelenségeket vett észre, melyek míg egyrészt szomorítóak voltak, addig más felől némi reményt keltettek s egy új vállalat megindításán gondolkozott, mely inkább megfelelhet a változott viszonyok szükségének.

Valóban a forradalom után irodalmi viszonyaink sajátságosak voltak. Az alkotmány eltörlése, a nemzetiség nyílt megtámadása s a mestersegesen germanizáló törekvések korszakában a társadalom minden osztályának fokozott erővel kellett volna támogatni az irodalmat. De az nem történt, s csak később láttunk e tekintetben erélyesebb mozgalmat, midőn politikai reményeink éledni kezének. Majdnem 1858-ig az irodalom meglehetősen elhagyottságban tengett; s miveltebb közönség száma mintegy apadóban volt. A politikai pártok némi kísérlet után, a cenzura vas keze miatt oda hagyták a politikai lapok támogatását, mintha ily korban a politikai lapok csak a pártprogramokért léteznének s nem a nemzetiség és irodalom érdekeiért s a nemzeti szellem fentartásáért. A régi conservatív és ellenzéki párt egyesülve csak egyetlen irodalmi vállalatot indított meg, a „Nemzeti Könyvtár“-t, a régibb költők és történetírók gyűjteményét, de ezt is elhalni engedte. A bécsi lapok olvasása jött divatba, mert azok szabadabban írhattak. A közös vesztességben egyesült két politikai nagy pártban nem volt annyi lélek, hogy részvények útján egy politikai nagy lapot alapítson, s az irodalom maga-

sabb törekvéseit minden lehető úton-módon támogassa. A táblabíró, ki ma is csak politikai szempontból becsüli az irodalmat, hazafi fájdalomba merülve, nem ért rá ily csekélységre. A miveltebb közönség számára irt folyóiratok és könyvek találkoztak a legcsekélyebb részvétellel. Ugy látszott, hogy e közönség napról-napra fogy, de növekedőben van egy új, a társadalom alsóbb rétegeiből. Minden, mit e közönségnek irtak, részvétnek örvendett, azonban az irodalom e körében nyegleség és felületesség uralkodott, s oly hajhászata a népies- és népszerűnek, mely sértette a jó ízlést.

Pákh úgy hitte, hogy szükség van oly vállalatra, mely e két közönséget közvetíti, melyben mindkettő találjon valamit, mely újdonszerűségével és olcsóságával nagy elterjedésre számíthasson. Így keletkezett a „Vasárnapi Ujság“ melléklapjával a „Politikai Újdonságok“-kal. E két lap nem jelölt ugyan új irányt se az irodalomban, se a politikában, de fontos mozzanat volt műveltségtörténetünkben, kivált ama szomoru korszakban. Oly nagy közönséget teremtett és növelt föl a magyar irodalomnak, minőt azelőtt encyclopaediai lap soha. Előfizetői száma mindjárt az első években az 5—7000-et felülmulta, s e szám később is inkább növekedett, mint apadt. S ezt leginkább Pákh szellemének és tapintatának köszönhetni. Megvetette az eddigi néplapok affektált népies hangját, s a világosságban, egyszerűség- és kellemben kereste a hatást. Az ismeretek terjesztését, a nemzeti érzés ápolását tűzte feladatául, lépcsőnként emelve közönségét tartalom- és formában. Maga keveset dolgozott lapjába, mindig névtelenül s leginkább olyant, mire más nem vállalkozott, de bizonyos tekintetben ő irta lapja nagy részét. Számos író és nem író cikkét dolgozta át a lap szükségeihez alkalmazva, s nem egy írónak adott tárgyat és munkát, s mennyi mindent javított egész a legkisebb újdonságig. Mindenütt meglátszott keze nyoma, éltető szelleme. S míg a „Vasárnapi Ujság“ az irodalom érdekeit ily kitünően szolgálta, addig politikai melléklapja a legjótékonyabban hatott a nép politikai szelleme fejlesztésére. Ki egykor gunyolta a phrasisok uralmát s osztorozója volt a szájas hazafiságnak, soha sem sülyedhetett oda, hogy a nép ámitója legyen, bár e szerepet nálunk még jeles írók sem szokták megvetni. Az elnyomatás szomoru korszakában leginkább a politikai tények tárgyilagos csoportosítása- és magyarázatára szorítkozott, igyekezett a népben ébren tartani a nemzeti szellemet s áldozatkészségre lelkesíteni a hazafiság oltárán. Később a pártok küzdelmei között is megtartott bizonyos tárgyilagosságot, józan méréséketet, s lapja a néplapok közt mindvégig az egyetlen maradt, mely többre becsülte a népet, mintsem pusztán politikai eszköznek tekintse és hizelegjen gyöngeségeinek.

Tizenkét évig szerkesztette e két testvér lapot, sőt 1863-ban a „Magyar Sajtó“ szerkesztését is elvállalta. A legfáradhatlanabb magyar szerkesztő egy beteg ember volt, s a ki a közszellemet ébreszteni, a csüggedőkbe reményt önteni igyekezett, maga felől már rég nem táplált semmi reményt. Folyvást és mindvégig betegséggel küzdött. Munkából és szenvedésből, szerkesztésből s a maga orvoslátából állott egész élete. De a

humor geniusza nem hagyta el kedvencz gyermekét. Ott lebegett fölötte és szárnyaival fedezte. Törhetlenné edzette lelkét s vidám mosolyba olvasztotta könyeit. Nem engedte elzordonulni kedélyét, kiapadni az annyi nemes érzés forrását. Ott ült beteg ágyánál, elkísérte a szerkesztői asztal gondjaihoz, társaságba vezette, fel-felmutatva az élet hiu küzdelmeit, elringatta fájdalmát s a lemondás erejét s a megnyugvás vigaszát lehelte szívébe. Az író humorista rég meghalt Pákhban, de a beszélő humorista folyvást élt, kivel író humoristáink nem mindig állották volna ki a versenyt. A magyar társadalom, politika, irodalom mozgalmairól s a napi eseményekről senki sem beszélt több humorral, mint ő, ha a társalgásba bele melegedett. A vendéglőben vagy kávéházban az asztalt, hol ő ült, mindig hallgatók vették körül, s a társaság, melyben megjelent, kénytelen volt felvidulni. Humoros megjegyzései, élezei szájról szájra jártak a városban, s nem egyszer használta föl egyik vagy másik lap. Még halála előtt egy pár héttel is vidáman vett részt az Akadémia és Kisfaludy-társaság üléseiben, s midőn leverte is a betegség, régi humorával fogadta beteg ágya körül barátait. De halála előtt néhány nappal elkomorodott s így szólott egyik barátjához: „Oh ez már nem tréfa, érzem, hogy meghalok, nem baj, úgy sem sokat ért egész életem!” Ez volt az első és utolsó keserűbb panasz, mely ellebbent ajkairól.

Oh derék férfiú, te valóban sokat szenvedtél, de életed sokat, igen sokat ért nekünk, kik elvesztettünk. Hősiösen harcoltad végig pályádát, a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályáját. A sir, mely szenvedéseidnek véget vetett, a legnemesebb szívű embert és íróf fogadta ölébe. Emlékedet hiven megőrzi a magyar nép, melynek szellemi érdekeiért oly hiven, oly sikerrel küzdöttél s az elismerés koszoruja, melylyel ime sirkövedet övedzem, nem az enyém, barátodé, hanem a Magyar Tudományos Akadémiáé, melynek nevében szólottam.

Ugyanakkor.

A III. osztály tizedik ülése.

Sztoczek József s ennek előadása alatt Kubinyi Ágoston elnöklete alatt.

286. (43.) *Sztoczek József* megismerteti Heller Ágost budai főreál-tanodai tanár értekezését „A hangrezgés intenzitásának méréséről” s azt kinyomatásra ajánlja az Értekezések között. Kivonata ez:

Kirchhoff elméleti alapon kimutatta, hogy a csőben terjeszkedő hang sebessége bizonyos fogyatkozást szenved, mely a cső átmérőjén és a hang magasságán kívül, még egy oly *állandótól* is függ, mely a levegő surlódását és melegvezetését magában foglalja.

Ezen *állandó* számértékének meghatározása czéljából értekező kísérleteket tett, melyek lényege abban áll, hogy egy csőben hangvilla

által gerjesztett és resonator által fokozott hangnak erőssége azon rezgések kitéréséből határozottatott meg, melyeket egy üvegszálon a léghulámok okoztak. Az ily úton nyert kísérleti adatokból a szóban forgó *állandónak* értékét számítás útján lehetett következtetni.

A dolgozat alapos tanulmányról és a kísérletek végrehajtásában nagy gondosságról tanuskodván, méltónak mutatkozik arra, hogy a magyar tud. Akadémia Értekezései közé fölvétessek.

Kiadandó egy másik bírálónak.

287. Dr. Hirschler Ignác l. t. megismerteti dr. Scheiber S. H. bukuresti orvostudor hazánkfia, s az orvos-egyetemi kórboneztani dolgozda főnökének munkáját: „A kettős torzszülés boneztanáról” s ajánlja kinyomatásra az Értekezések között. Kivonata következő:

A kézirat, melyet ezen alkalommal a t. osztály rendelkezésére lenni szerencsém van, *Scheiber S. H. tr.* hazánkfiatól és tisztelt barátomtól ered, ki Bukurestben mint az ottani közkórházak boneznoka és az orvos-egyetem kórboneztani dolgozójának főnöke működik, és e küldemény által ezen Akadémia iránti érzelmének kívánt kifejezést adni. Tárnya: egy nevezetes kettős torzszülésnek boneztani leírása és tanulságos rajzokkal való bemutatása. Szabad legyen a tárgyat néhány szóval megismertetnem.

A kettős torzszülés az ikrek fejlődésének élettani feltételektől való eltérésén alapszik. Az ikrek élettani fejlődése ugyanis úgy történik, hogy mindegyik iker külön csirhólyagcsában fejlődik, mely a másiktól elkülönítve marad, úgy hogy az egyik a másiknak képződését semmiben sem gátolja. De ha a két csirhólyagcsa oly közel esik egymáshoz, hogy csirudvaraik valamely pontban érintkeznek, akkor a két iker nem fejlődhetik ki akadálytalanul és szabályszerűleg, hanem mindkettőnek véredényei az érintő pontokon többé-kevésbbé közlekednek — és ez arányban az ikrek megfelelő szövetei és szervei is összenövendnek egymással. Ily módon jönnek létre az ugynevezett kettős torzszülések (*monstra duplicia seu dydinamia*.)

Tökéletes és tökéletlen kettős torzszülések fordulnak elő. A tökéletlenek, hol t. i. az egyik iker a másikhoz képest igen hátramaradt, ennek mintegy függelékét vagy ugyszólván elősdiét képezvén, nem épen ritkák. Ritkábbak ellenben a tökéletesek, melyeknél mind a két iker egyenlő vagy csaknem egyenlő fejlődési fokon áll. A híres siami iker-fivérek, kik, mint tudva van, most már 50-ik életévüket elérték, a tökéletes kettős torzszülésnek mintegy csodapéldányát képezik. *Eng- és Chang Banken* két nővérrel — egy lelkész leányaival — nősülvén, kiktől összesen 23 gyermeket kaptak. Egyesülve vannak $4\frac{1}{2}$ hüvelyknyi hosszú s $7\frac{1}{2}$ széles izmos szalag által, mely az egyik szívgyödrétől a másikéhoz nyul. Taval Amerikából Londonba mentek azon szándékkal, hogy magukat — családí nehézségek felmerülése miatt — mütét által elkülöníttessék, de nem találkozott merész mütő, ki ily mütétre vállalkozott volna.

A tökéletes kettős torzszülések vagy törzsükkel, vagy mellső vagy hátsó testvégükkel lehetnek egyesülve. Az egyesülésnek ezen különféle

módja a két egymást érintő csirudvar hossztengelyének egymáshoz irányából ered.

A szóban levő, itt rajzban (Ábra I.) előállított kettős torzszülésben az ikrek nem úgy, a mint a siami ikreknel, arczállást, hanem oldalrészükkel való egyesülést mutatnak. Egyesülésük a mellkas alsó szélétől a medence alsó végeig terjed. A hasüreg egész hosszában közös; a medenceüregek pedig csak külsőleg a bőr által vannak egyesülve; belülről mindegyik külön medenczével bír.

Említésre méltó talán, hogy az ikrek csaknem mindig ugyanazon neműek, amint az is hogy a nőnem sokkal gyakoribb mint a férfinem.

Az itt rajzolt ikrek szintén nőneműek, és egy oláh földművelő nejétől Obiletei oláhországi faluban születtek. Ezen kettős torzszülés csak aránylag tekinthető tökéletesnek, és pedig részint azért, mivel az ikrek egyike (A) minden irányban kisebb és sokkal több hiánynyal bír mint a másik (B); másrésről pedig ez utóbbi szintén annyi, az élet-működéseket akadályozó hiányt mutat, hogy ez sem lett volna képes méhenküli életre.

Mindakét iker összesen 1790 gramm testsúlylyal bír. A terhességnek hányadik hónapjában születtek, nem ismeretes. A test hossza és súlya a méhbeli élet hetedik hónapjának felelnek meg; mindazonáltal lehetséges, hogy 8 vagy 9 hónaposok, mert a mint a leírásból kiviláglik, a méhlepény keringésben csak a B iker vett részt, úgy hogy az A iker a másik által tápláltatott; ennél fogva mindkettőnek tápláltatása hátramaradt, s így sem nagyságukról, sem súlyukról a születési időre nézve még közelítőleg sem lehet következtetni.

Természetes, hogy igen sokféle rendellenességek találtak a különbözőféle szervekben és testrészekben, melyeknek részletes felsorolásába itt nem ereszkedhetem. Az első ábrát illetőleg csak azt említem, hogy a jobboldali kevésbé fejlődött ikernek nyulszája van.

A 2-ik ábra a baloldali iker hugynemző szerveit állítja elő az emésztő csatorna és a hasfüggér alsó részeivel.

A 3-ik ábra a jobboldali iker tüdőszivüregében létező szerveket oldalról mutatja.

A 4-ik ábra végre mind a két iker vérkeringési rendszerét vázolja. Az ebben előforduló rendellenességek a legérdekesebbek, miután pl. a jobboldali ikernek hiányoznak a tüdőüterek, mi magában véve igen nagy ritkaság.

Egy másik bírálónak is kiadandó.

Harminczegyedik akadémiai ülés.

1870. nov. 14-kén.

Az I. osztály tizedik ülése.

Hunfalvy Pál r. tag helyettes elnöklete alatt.

289. (48.) *Finály Henrik* l. t. „A hasonértelmű szókról“ czimű értekezését felolvasta Szász Károly r. t. Az értekezés kivonata ez:

Értekező előre bocsátva a tényt, hogy a közéleti nyelvtől különböző irodalmi nyelvünk képződött, ez utóbbinak fő jellemvonását a nagyobb szabatosságban találja, a mi főleg kettőben áll: a) az egyes kifejezések helyes megválasztásában, illetőleg kiszemelésében, és b) a helyesen kiszemelt kifejezések helyes egymáshoz sorozásában; kitűzött feladata szerint jelenleg csak az első ponttal foglalkozik, sőt annak is csak egyik ágával, t. i. a hasonló vagy rokonértelmű kifejezések közül mindig a legodaillóbbiknek kiválasztása- és használásával.

A hasonértelmű szók körül két irányban kell vizsgáldni: egyfelől kimutatni, miben hasonlítanak az általok jelölt fogalmak; és másfelől: fölkeresni, mi a megkülönböztető árnyalat vagy eltérés köztök. Némelyek a sok hasonértelmű szóban a nyelv gazdagságát látván, azzal dicsekedni szeretnek, s a megkülönböztető árnyalatokat nem akarják észrevenni, sőt tagadni szeretik; mások ellenben abból indulva ki, hogy tökéletesen azonos értelmű két szó nincs, túlságosan csak a különbözőségek feltüntetése-re gondolnak s a hasonértelműséget nem akarják elfogadni. E két szélsőség közt is, mint rendesen, középen van az igazság. A hasonértelműségnek fokozatai vannak, de létezése tagadhatlan, csoportonként össze kell tehát állítani őket és a mennyire lehetséges, pontosan kimutatni, miben egyeznek, miben különböznek.

Elő nyelvben, mely még szüntelen fejlődik, változik, e feladat sokkal nehezebb mint a nyelvtényeket illetőleg véglegesen megállapított s többé változás alá nem eső classicus nyelvekben. Nehéz különösen nálunk, hol a hirlapi, a tudományos, s különösen a természettudományi műnyelv, észszerű s egészséges fejlődés helyett nagy hanyatlást sőt valódi romlást mutat. Értekező a mily barátja a helyes nyelvmivelésnek, oly határozott ellensége a nálunk lábra kapott nyelvrontásnak.

A vizsgálódásaihoz szükséges szó-értelmezésben értekező a következő eljárást követi. Hogy valamely szó valódi, eredeti alapjelentését kipuhatoljuk: az első s legtermészetesb eljárás a szó-elemzés: gyökre és képzőre; de itt kérdés: melyiknek van nagyobb befolyása a származott szó sajátágos jelentésére, a gyöknek-e vagy a képzőnek? szerinte e részben az elv az: az értelem rokon volta a gyökben vagy törzsből gyökerezik, a képzőnek ellenben megkülönböztető szerepe van. Ebből vonja ki tehát *első elvét* a hasonértelmű szók értelmezését illetőleg, hogy

t. i. két rokonértelmű szó vizsgálatában a rokonságot mindig a gyökben vagy törzsben; a különbséget a képzőben kell keresni.

Ha azonban a szó elemzésére elegendő biztos alap nincs: más utakhoz kell folyamodni az értelmezésben. Ez is sok nehézséggel jár, különösen az idegenből átvett és általában az újonnan képzett szók nál. Bármely okból legyen is, hogy a szóelemzéssel célzt nem érhetünk: a második eljárás a nyelv szokás kipuhatólása, részint írói helyekből, részint az élő nyelvből. Mi az írókat illeti, kivált a próza-írók, dönthetlen s senki által kétségbe nem vont tekintélylyel, mint Cicero Rómában, nálunk nem igen bírnak; a nyelv-szokás pedig tájanként különböz, a mellett a terjedő (kivált hirlapi) irodalom által már sok részben meg is van vesztegetve. Legtisztabban a népdalok- és közmondások- s szójárásokban levén fentartva az eredeti nyelv, ezek sokban elútasíthatnak.

Mielőtt hasonértelmű szók több rendbeli csoportozatait venné vizsgálat alá, még e kérdésre felel meg: mit ért hasonértelmű szók on ?

„A hasonértelműség fogalma, ugymond, már természeténél fogva igen tágas, és a fogalmak rokon voltán alapulva, látni való, hogy épen annyi fokozatot mutat, a hány fokozata van általában a rokonságnak. Ez értelemben véve hasonértelmű volna minden oly két szó, a mely bármely tekintetben rokon fogalmak jelölésére szolgál. Ily tág értelemben azonban nem vesszük itt a hasonértelműséget, hanem az itt föltett célzt tekintve, csak oly szók at vesszünk hasonértelműeknek, a melyeknek jelentései annyi pontban egyeznek egymással, hogy bizonyos esetekben egyik a másik helyébe léphet, a beszéd szabatos értelmének megzavarása nélkül.”

Értekező ezután több rendbeli csoportját veszi föl a hasonértelmű szók nak. Ugy mint:

1. azonos, egyenlő, egyforma, hasonló, összeillő, találó.
2. vágni, szelni, metszeni, hasítani, szabni, faragni, vésni.
3. -ért, miatt, végett, -ban -ben, -tól -től, után, következtében, -ül -ül, és
- ért, gyanánt, helyett, -nak -nek, képiben, képpen, -ként.
4. asztag, boglya, kazal, szakasz.
5. csapat, csoport, csorda, falka, folt, nyáj, gulya, ménes, raj, sereg, had.
6. birtok, jószág, vagyon, saját, tulajdon.
7. A német „falsch“ = hamis?

Ezek közül álljon itt mutatványul a következő:

Csapat, csoport, falka, folt, nyáj, gulya, ménes, raj, sereg, had.

Elő egyének összegyűjtéséből származó fogalmak, a melyek közös alapfogalma a nagyobb vagy kisebb sokaság kapcsolatban bizonyos egyműséggel, és a közös alapfogalom az átvitt értelemben is megmarad, megjegyeztvén itt mindjárt, hogy az elősorolt kifejezések közül csak is három: a csoport, falka és a sereg fordulnak elő, néha mint élettelen tárgyak sokaságának jelölései.

A különbségeket illetőleg, egynehány közülök rögtön kiválik mint külön meghatározott fogalom jelölése, melyeknek tárgyalása azonban kívül

esik feladatomon, és csak a sorozat teljességeért van felhozva, — ezek : a „nyáj“, a melyet kirekesztőleg csak apró szarvasmarháról, mint juhról és kecskéről, a „gulya“ a melyet csak szarvasmarháról, a „ménés“ a melyet csak lóról szoktunk mondani; mégis mutatkoznak érintkező pontok, a melyek a felemlítést szükségessé teszik.

Mindenek előtt állítsuk meg, hogy több egyén együtt képzelve a „csoport“ fogalmat csak akkor állítja elő, ha mozdulatlannak képzeljük nem csak az egészet, hanem az egyes egyéneket is. A mozdulatlanságnak legalább észrevehető időig kell tartania, mert a csoport változhatik, növekedhetik stb., de egy folytonos mozgásban lévő sokaság soha se lehet csoport. Ebből láthatjuk, hogy akármely más nevezetű sokaság alkothat csoportot bizonyos adott időponthan, nyugalomban. A tábori tűz körül heverésző csapat festői csoport; — a kút körül delelő gulya érdekes csoport stb. Csak talán igen nagy sokaság nem lehet csoport, és ez talán onnan van, hogy csoport csak az, a mit egyszerre meglátni, egyetlen nézéssel úgy szólván felölelni lehet.

A „csoport“ mindig egy nagyobb sokaság egy részének tekintett kisebb sokaság, a melyet az egésztől külön vált és ideig óráig magára létező önálló résznek képzelünk. A füzet, csipet, szelot, fogat, falat, stb. hasonlatosságára, „csapat“, úgy látszik, azt jelenti, a mit egyszerre egy nagyobb sokaságtól „elcsapnak“, vagy a mit együve „csapnak“, innen a kifejezés rugalmassága, mert akár előre kiszámított felosztás, akár rendszeres szervezkedés, akár esetleg szakasztja el a részt az egésztől, mindig helyesen fogjuk „csapat“-nak nevezni, és ebben különbözik lényegesen a „falka“ a „csapat“-tól, hogy az előbbi egy önálló egész, noha nem nagy számból álló egész is lehet, az utóbbi mindig csak rész, a mely nagy sokaság is lehet ugyan, de bár külön válva tőle, mégis valamely egészhez tartozik. Azon kívül a csapat mindig egy—vagy legalább hasonnemű egyénekből áll, a falka ellenben különnemű és különböző egyénekből is állhat.

E szerint még vizsgálat alá maradt a *csorda*, *raj*, *sereg*, *had* és *falt*.

Egy nagy számú sokaság, a mely minden rend és határozott szervezés nélkül, de mégis valami célra együtt létezik, együtt mozog, habár nem is tervszerűen kiszabott irányban „csorda“. A csorda fogalmában benne van az is, hogy tarka vegyületben különnemű egyénekből is állhat; a legelőre hajtott házi állatok csordája magában foglalhat teheneket, lovakat és más állatokat is egyszerre, és épen azért csorda; itt még az a külön sajáttság is járul hozzá, hogy a csordában együtt lévő marhák nem egy gazdáéi. A csordától a „sereg“ abban különbözik, hogy a seregnek már van szervezete, s noha ebben is lehetnek különnemű egyének, de az egyének legalább csapatonként úgy vannak besorozva, hogy egy csapatban csak mindig egynemű egyének leledzenek, és mint ily csapatokból álló, a melyek mintegy külön rendeltetésű tagjai az egésznek, és egy előre kiszámított terv szerint úgy vannak szervezve, hogy egy célra kivánt célra működve, egyik működése támogatja és kiegészíti a másikat, a sereg „had“-dá válik. Ebből azt látjuk, hogy sereg és had között csak

felfogásbeli különbség van, mert ugyanaz a szerves sokaság egyszer mint egész egy tömegben képzelve sereg, mint egyes csapatokból álló, úgyszólván izületes test pedig had; sereg és had körülbelül oly viszonyban vannak egymáshoz, mint *copiae* és *exercitus*, holott a csordának a „*colluvies hominum*“ felel meg.

A „raj“ és „folt“ eredetileg csak apró és kiválóan szárnyas állatok sokaságát jelölik, még pedig tán legalább a raj mozgó, a folt nyugvó állapotban, e különbség azonban úgy látszik már egészen elmosódott. A raj és folt azonkívül mindketten oly sokaságot jelentenek, a melyekben folytonos nyüzsgés uralkodik. A jelenlegi használatból bajos szabatos értelmezését adni e két szónak, melynek mindkettőnek nagyon korlátolt és kevés esetre szorítókozó alkalmazása van.

Még megjegyzendő, hogy a gulya és a ménes tenyésztés végett alakított seregletek, a csorda csupán legelésre gyűl egybe, a nyáj tenyésztő és legelő is, a falka kereskedés céljából vásárolt marhákból áll, a csapat a gazdaságban ideig együvé csapott marhák összege, a melyet nem valami különös rendeltetésre gyűjtenek össze, hanem tán épen csak azért, mivel az illető időben nincs semmi határozott rendeltetése.

Érdekes lesz még összeállítani az e szónak megfelelő idegen szókat.

Csapatnak egészen megfelelő szó a németben nincs, rendesen a „*Haufen*“-t használják; a hadi nyelven „*Abtheilung*“; barmokról „*Trieb*“; a latinban „*manipulus*“.

Csoport a német „*Gruppe*“, latin kifejezés nincs.

Csorda németül „*Horde*“, latinul majd „*Caterva*“ majd „*Colluvies hominum*“, baromról németül „*Herde*“ latinul „*grex*, *armenta*“.

Falka, németül „*Rudel*“; folt tán = „*Flug*“; a gulyának megfelelő szó se a németben, se a latinban nincsen.

Had = *exercitus*, *das Heer*.

Ménés = *Gestütt*, *Stuterei*.

Nyáj = *die Herde*, *grex*.

Raj = *der Schwarm*, *examen*.

Sereg = *das Heer*, *die Heeresmasse*, *copiae*.

Birálatra adatik.

290. (49.) Helyettes elnök jelenti, hogy Toldy Ferencz r. tag hirtelen jött betegsége miatt a második értekezés: „*Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez*, VI. VII. és VIII. közlemény, elmarad.

Sajnálattal tudomásul vétetik.

291. (50.) Előterjesztetik Szarvas Gábor kérelme, az osztályértekezlet jegyzőkönyvének 63-ik és 65-ik pontjai alapján. Szarvas Gábor 1869-ben „*A magyar ige-idők*“ című értekezésével Marczibányi-díjt nyert s egyszersmind értekezése a bírálók javaslatára némi módosítás végett visszaadatott. Az igazgató tanács utalványozván az értekezés nyomtatási költségét, szerző felszólított a kézirat beadására. Azonban szerző egyszersmind azzal a kéréssel fordult az Akadémiához, hogy miután munkáját nemcsak módosította, hanem teljesen átdolgozta s több új adattal bővítette, mindez

nem csekély fáradságába került s öt épen attól az időtől fosztotta meg, melyet mellékkeresetekre szokott fordítani, méltóztassék az Akadémia e teljesen átdolgozott és bővített munkát az akadémiai nyomtatványokért járó díjban részesíteni. Az osztály értekezlet méltányolván Szarvas Gábor buzgóságát, ajánlja az osztálynak, hogy az átdolgozott, bővített s mintegy tizenkét nyomtatott ívre menő pályamű, ívenként legalább 10 forintjával díjaztassék, részint a pályadíj csekély volta miatt, részint az átdolgozás és bővítés fáradsalmiért.

A javaslat elfogadtatván, összes ülés elébe terjesztése határoztatott.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczkettedik akadémiái ülés.

A II. osztály tizenegyedik ülése.

1870. nov. 21-kén.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklete alatt.

293. (30.) *Mátyás Flórián* l. t. „Anonymus időkoráról (III.)“ értekezett, melynek kivonata következő:

Hogy Anonymus időkorát művében használt kifejezések nyomán meghatározhassuk, 11. és 12-ik századi eredeti diplomák birálatos tanulmányozása szükséges. Nyomatott diplomatáriumaink e tekintetben használhatatlanok. I. Géjza 1075-i eredetije, s II. István 1124-ik átíratra már 1539-ben nem léteztek. A legrégibb átírat 1217-ben kelt.

1866-ban és 67-ben három akadémiái előadást tartánk Anonymus ügyében. Eredmény: ő sem I. sem IV. Béla jegyzője nem lehet. Tudós Toldy Ferencz úr a Történelmi Társulat 1868. évi május 14-ik ülésén Anonymust I. Béla korában éltnek bizonyítá úgynevezett *döntő* érvek alapján.

Mit Toldy mond vagy ír, azt hallgatással mellőznünk nem lehet; érvelésére felelettel tartozunk.

I. „Első érv a tartalom, mely korában a mondának még meglehetősen frissességében fennvoltára mutat Az Almu s a Hétmagyar monda IV., sőt III. Béla korában szükségkép már rég kihalt a dalnokok ajkairól.“

Felelet. A hétmagyar monda megvan egy 14. vagy 15-ik századi énekben Pannonia megvételéről „Emlekezzenk régiekre!“ stb. Hogy ez nem régi hegedősök hagyománya, hanem a képes krónika után készült, — Értekező úr állítja, de nem bizonyítja. Mind a hegedős, mind a képes krónikás egy forrásból meríthettek.

Az Almu monda nincs meg ének alakban. Ő csak az Anonymusét, és képes krónikását ismeri. Mi egyszerűebbet, szabatosbat, valószínűleg amannál régibbet is ismerünk. Az ő mondája talán soha nem is forgott a dalnokok ajkán, s csak ezen egyszerűebb a 15-ik században irodalmilag is föntartott monda torzalakjának tekinthető.

II. „Második érv a nyelvészeti — a hangtani viszonyok. A tompa

mély hangzók, a diphtongok, kihangzások, és torokszelletek uralkodása, sőt a ragozások alakja is Anonymust teljes megegyezésben tüntetik fel a XI. századbéli emlékek ősmagyar nyelvjellemével, míg a XII. században az már rohanó léptekkel siet a középmagyarba átmenni.“

Felelet. Összefüggő magyar szöveg nem léteben, honnan ismeri a tudós értekező a XI. század ősmagyar jellemét, nem tudjuk. Az I. Endre korabeli imádságok hiteles volta kérdés alatt áll. A XII-ik század végén írt sirbeszéd phonetikai alakja teljesen megegyez a graphikaival. Tehát latin oklevelek magyar kitételei. Oklevelet a XI-ik századból csak 4 hiteleset ismerünk. Ezek magyar szómaradványát hasonlítottuk a XII-ik századiakkal; de azok közt nevezetes különbséget, mely újabb nyelvalkulási korszak felállítását igényelné, fel nem fedezhettünk. Sőt a XIII-ik század első negyedét is ezekhez számíthatjuk. Hasonlatok a X-ik század, Anonymus, és a Váradi Regestrum szógyűjteményéből. (Ez utóbbi 1209—1229).

Kihangzások: *a* és *i* XI-ik század Anonym. és VR. (1055—1229). A vég *u* egész 1327-ig nyújt példákat. Eredmény: Anonymus korát phonetikai alapon meghatározni nem lehet; mert 1-ször harmadfél századon át alig lelünk nevezetes változást; 2-szor Anonymus és a többi emlékek e tekintetben sem egyarányuak, sem következetesek. Példákkal bizonyítjuk.

Mi a T. értekező említette ragozások alakját illeti: Latin szövegben magyar ragozás pl. „*dedit Tosunec patri Zobolsu*“ még csak a Váradi Regestrum 1217 és 1229-ben készült részeiben fordul elő: és pedig az accusativusi *t* rag, segédhangzóval is; oklevelekben, egyetlent 1236-ról kivéve, soha. E latin-magyar ragozás kora 1217—1236 nem a XI-ik századra mutat.

Még ha a ragok változat'anságát értjük is, pl. „*dedit Cundunec*“ „*halalnec es puculnec*“, e ragozási mód divatozása a XVI. század végeig kimutatható. Igaznak bizonyúl egyuttal Révai elmélete, hogy a rag eredeti alakja az, mely birtokragoz pl. nek-em, ra-ad (rád). XVI-ik századi példák Nek, Ra, Bel-ből, és Től ragokra.

III. *Történeti érv.* „Döntő ok — Styria részének békés birtoka melyet Anonymus állít, s melyet bárki mit mond, Sz. Lipótnak 1117-iki tehát még II. Béla előtti háborgatásai és foglalgatásai folytán háborítlan birtoknak mondania csakugyan nem lehetett.“

Felelet. Hazánk nyugoti határai, melyeket Anonymus említ, mai napig nevezetes változást nem szenvedtek. Békével birjuk ma is a murai Karantániát azaz a *Loponsu*, németül *Lavenz Lafnitz* mentében délre a Muraközön át Fridau táján a Dráváig nyuló hajdani *Marchiát*, mely ma Vas- és Zalamegyék kiegészítő részét teszi. Sz. Lipót sem 1117-ben sem 18-ban, hanem 1119-ben csapott be cseh hadak segélyével Sopronmegyébe megtorlandó a magyarok két éven át folytatott dúlásait. Megvívá, s lerontá Kismarton végvárat (*castrum quod ferreum vocatur* = Eisenstadt) s feldulván a környéket épen semmi *foglalgatást* nem tön,

hanem, mint fia Otto püspök írja, kár nélkül tére honába (sine damno ad propria revertitur). A murai Karantánia német része az egész magyar határ hosszában a salzburgi érsek birtoka vala; az osztrák örgrófság csak a Simmering hegylánczig terjedt volt. A magyar Karantániát nem is *háborgatta*; mert ez a mai Vas megyében Pinkafő táján kezdődött, a meddig az osztrák-cseh portyázó had nem jutott.

Döntő érvet ezen kérdéses időkor meghatározására, Anonymus használta szók bírálatos történetéből meritünk. Ez leszen közelebbi és utolsó ilyenmü értekezés tárgya.

Befejezése így hangzik: Azt kérdehetné valaki: mi hasznunk benne, hogy hazánk jelesb tudásaival, ily közönyösnek látszó ügyben, évek óta vitázunk, s négy efféle értekezés után egy ötödiket tervezünk?

Igaz, hogy tudományos buvárkodásaink után olyasmit, mit hasznunknak szoktak nevezni, nem nyertünk; s csak azért fáradozunk ez ügyben, mert látjuk, hogy nemzetünknek nem nagy előnyére szolgál oly hypothesis pártolása, mely kiáltó ellentétben áll honi történetünk legbiztosabb tényeivel. Világosabban: Anonymus Árpád vezérei által a Morva folyót tüzeti ki Magyarország határaul. „Zuard, Cadusa et Huba ordinatis custodibus castrorum, iuerunt usque ad fluuium Moroua, et firmatis obstaculis, constituerunt terminos regni Hungarorum.“ 37. fejr.

De már iskolás gyermek korunkban kézikönyvünkéből tudtuk, hogy Aba király hadseregét 1042-ben Albert örgróf és fia Lipót a Duna balpartján szétverték, s a magyar birtokot azon részen meghódítván, az osztrák határt a Morva folyóig terjesztették; 1043-ban pedig Aba, Henrik császárnak tett békeajánlatai közt, a még birtokában maradt jobbparti részt Lajtántúl a Kahlenbergig német kézre adta. A már tetteleg elveszített északi tartományt természetesen nem is említé. Időt akar vala nyerni, hogy hadseregét kellő számmal összegyűjthesse s felszerelhesse; azt hívé, hogy győzelem esetén, úgyis képes leszen mindkét oldalon visszaállítani az előbbi határokat. Azonban következő évben a ménfői szerencsétlen ütközet után oda lőnek honunk ama részei örökre; s maradának határaul a Morva, Lajta, Lafnitz, és Mura folyók.

1044-től I. Béla koráig, 1062-ig, 17 év vagy on. Ennyi idő, vagy épen nagyobb koru is lelete jegyzünk, midőn a király irodájába jutott. Véli-e a Tudós Szakosztály, hogy egy Giesebrecht „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ vagy egy Büdinger, az „Ein Blatt ungarischer Geschichte“ írója, ezen általunk elfogadott hypothesis tudára estével majd azt fogja hinni hogy a királyi jegyző ily nevezetes, életben történt határváltozást ignorált? — nem-e inkább azt, hogy *mi* nem tanulmányozzuk honi történetünket, — s felfogásunk oly korlátolt, hogy nem vesszük észre, miszerént a Morva folyói határozást Árpád vezéreinek I. Béla jegyzője által tulajdoníthatni, képtelenség?

294. (31.) *Keleti Károly* l. t. felolvasta Matlekovics Sándor értekezését ily cím alatt: „A tőzsde és az állam“. Kivonata ez:

Az ujabbkori államviszonyok, kapcsolatban a közgazdasági fejlőd

déssel, sajátyszerű intézményeket léptettek fel a társadalom színterére. Ez intézmények közé tartozik a tőzsde. A tőzsdék jelen korunkban oly hatalommá fejlődtek, hogy mozgásaikra uralkodók és népek, gazdag és szegény egyaránt ügyel, és a helyzet jó vagy rossz voltát a tőzsdék „hangulatából” igyekszik kimagyarázni. A nagy közönség a tőzsde felé a vágy és a borzalom bizonyos nemével fordul. A vágy érzete ébred fel a szemlélőben, mert a „tőzsde férfiak” serege megannyi dús gazdag, kik vagyónukat a tőzsdén nyerték. A borzalom nemét szokták sokan érezni, mert a tőzsde-üzletekben hazardjátéknál egyebet nem látnak; csalás és erkölcstelenség uralkodik e helyeken, milyent másutt alig találhatni. Tagadni nem lehet, hogy e laicus felfogásban van némi igazság, s a történet eléggé bizonyítja, mily kóros tünetekkel jár karöltve a tőzsdei élet. — Ismeretes a tizenhetedik század tulpomániája; Angolországban a szédelés korszaka alatt a tőzsde támogatása mellett furcsábbnál furcsább vállalatok keletkeztek; az agiotage természete újabb időben is áldozatot áldozat után követel; a crédit mobilier, a Tramway részvények s a legutóbb nálunk lefolyt válság élő példák gyanánt merülnek fel, s azt tanúsítják, hogy a tőzsdék számos visszaélésre adnak alkalmat. Midőn így a tőzsdék egy részt elítéltetnek, másrészt pedig hatalmuk napról napra növekszik: indokoltnak látszik a tőzsdék természetét közelebbről megvizsgálni s különösen az államnak a tőzsdék tekintetében való működését tárgyalás alá venni.

A tőzsdek nem egyebek, mint vásárhelyek, vagyis az üzletezők rendes találkozási helye, melyen üzletek megkötése fogatosítottatik. A tőzsdek jelentősége az érték papírizlet kifejlődésével megnagyobbodott, sőt azt lehet állítani, hogy újabb időben s főkép nagyobb világpiaczkokon az értéküzlet képezi a tőzsdek főüzletét s az áruüzlet lassan viasszorítottatik a piaczkora, rendesen a raktárakba. A tőzsdéken mind az érték-mind az áruüz-et külön alakokban jelenkezik; jelesen kétféle üzletet lehet megkülönböztetni: készpénzüzletet s üzletet időre. — A készpénzüzletnél az üzletezők kötelezik magukat az illető árut azonnal átadni s árát azonnal kifizetni. Az időre való üzletnél a szerződés teljesítése az üzletezők által kikötött napon történik; ezen üzletnél számtalan válfajat lehet megkülönböztetni. Ilyen a szoros értelemben vett idői üzlet, melynél meghatározott napon kell szállítani (liefern). A díjüzletknél (Præmiengeschäft) a felek kikötik, hogy meghatározott napon a szállítás teljesítendő vagy az üzlettől elálló díjt, bánatpénzt fizet; az üzletnek e neme ismét különféle változatokat mutat: jelesen szállításra vagy esetleg vevésre való üzlet, melynél a szerződő felek egyike kötelezi magát, hogy meghatározott napon vagy szállít bizonyos azon papirokat, vagy alacsonyabb áron ugyanazon papirokat megveszi a másik szerződőtől; — a kétélű díjüzletnél, a most említett feltételeken kívül, még bizonyos díj lefizetésére kötelezett az üzlettől visszalépő; — üzlet határozott vagy tetszés szerinti szállításra s egyéb változatok napirenden állnak, melyeknél mindenütt a véletlen, a sors főszerepet játszik. Ezen üzletek szám-

talán módot s alkalmat nyújtanak a hazard meghonosítására s megmértelvezik a kereskedelmi világ üzleteit.

Az állam állása a tőzsdék tekintetében igen kényes. Mielőtt ezt tudományilag megállapítani lehetne, tekintetbe kell venni az európai tőzsdék szervezetét s az egyes államok helyzetét ez intézmények irányában. Ily előzetes tanulmány után azután helyes ítéletet lehet hozni e viszony felett.

Angolországban az állam mi hatást sem gyakorol a tőzsdére. A tőzsdék ott magán társulatok, melyek a fennálló közjog szerint alakulnak s működnek. A royal exchange váltókra, a stock exchange érték papírokra a főpiacz. A tőzsde igazgatása egy, a tőzsdetagok által választott bizottság által eszközöltetik. — Franciaországban ellenkezőleg az állam határoz mindenben; a legkisebb részletekig a tőzsdeélet állami rendeletek által szabályozott, habár, igaz, tényleg az élet kineveti e rendeleket. Franciaországban jelenleg hatvannyolcz városban van tőzsde. Tőzsdék egyébiránt csak állami engedély mellett keletkezhetnek; a tőzsdére mindazáltal mindenki mehet, csakhogy az üzletek kötése a császár által kinevezett alkuszok közvetítése által történik. Az összes tőzsdeigazgatást ezen kinevezett alkuszok bizottsága teljesíti. — Belgiumban legujabb időben az állami beavatkozás teljesen megszűnt; tőzsdék szabadon alakulhatnak, tőzsdére bárki mehet; a tőzsdeigazgatást a helyhatóság eszközli ugyan, de csak közvetlen, a mennyiben a tőzsdelátogatók kebeléből egy bizottságot nevez ki, melynek feladata a tőzsdeigazgatást teljesíteni. — Hollandban a tőzsdeviszonyok tekintetében teljes szabadság uralkodik, a tőzsdét egy, a tagok által választott bizottság kezeli. — Németországban minden egyes államban külön-külön más törvények és szokások uralkodnak a tőzsdei viszonyok tekintetében. — Így Poroszországban csak állami engedély mellett alakulhat tőzsde. E tőzsdékre mindenki mehet, ki a tőzsdeigazgatók által meghatározott belépti díjat lefizeti; de ki vannak zárva a tőzsdelátogatásból: a nők, a csödbe esetek s egyéb gyanús egyének; a tőzsdét a kereskedelmi testület idősbjei igazgatják. — Hasonló intézkedések léteznek Szászországban, és Frankfurtban. — Hamburgban a tőzsde egészen szabad intézmény, az állam mi hatást sem gyakorol ez intézetre, az igazgatás a kereskedelmi kamara által történik. — Ausztriában az állami beavatkozás a tőzsdénél annyira terjed, hogy még az üzletek ellenőrzése céljából is állandóan tőzsde biztos működik; Pesten ezen viszony szintén honos.

Tapasztalat szerint a kormányok kisebb-nagyobb mérvben a tőzsde élet szabályozására befolyanak. A kormányoknak ebbeli törekvéseit három okra lehet visszavezetni. A kormányok ugyanis el akarják hártani vagy legalább gátolni a szédelgést, melyre a tőzsdék nagyon is táget engednek; — gondoskodni akarnak arról, nehogy a tőzsdéken csalások fordulhassanak elő; — és végre arra törekszenek, hogy az állam pénzügyei a tőzsdének korlátnélkülisége következtében károsodást ne szenvedjenek. Ezen egyes indokokat mindazáltal tüzetesebben szemlélve s a gyakorlati életre folytonosan figyelve, azon meggyőződésre kell jutni, hogy a kormányok említett célzatai haszontalanok, tö-

rekvései csak a tőzsdeforgalomra hatnak akadályozólag. A szédelgés megakadályozása céljából a kormányok rendszeren a különbözőzeti üzleteket elszokták tiltani; de egy részt nincs az a hatalom, mely e tilalomnak érvényt szerezhetne, s másrészt nagyon bajos a különbözőzeti üzlet fogalmát törvényhozásilag úgy megállapítani, hogy a tilalom által maga — a különben ártatlan üzletek egész serege semmivé ne tétessék. A szédelgések meggátolása céljából az államok rendszeren a tőzsdei árfolyam jegyzésénél közbe lépnek; a tapasztalás itt is megmutatta e törekvés hiábavalóságát; ugyanis ott, hol az állam nem gyakorol befolyást a jegyzésre, a kormányok az elháríttatni vélt hátrányokról nem panaszkodnak, s az egész világ bízik a jegyzésben. A csalások meggátolása céljából az államok az üzletek közvetítését csak államilag kinevezett egyénekre bizzák. Ezen intézkedés következtében egy üzlet monopoliummá tétetik a nélkül, hogy e monopolium előnyöket nyujtana másoknak, mint csak az illető alkuszoknak, mert az állam ily alkuszok mellett sem háríthatja el a csalásokat.

Midőn így általában az állami beavatkozásnak szüksége sehol sem mutatkozik, Magyarországon a tőzsdeszokások és a tőzsdebírótság tekintetében egyelőre még az állam közvetlen intézkedése szükséges, és pedig azért, mert nálunk a kereskedelmi élet külön kereskedelmi jog és törvényzékek által kellően nem támogatattik.

Harminczharmadik akadémiai ülés.

A III. osztály tizedik ülése egyszersmind összes ülés.

1870. nov. 28.

Sztoczek József osztályelnök elnöklete alatt.

296. (46.) *Szily Kálmán* l. t. bemutatja Klein Gyula műegyetemi tanársegéd értekezését „A *Pilobolus* gombának fejlődése és alakjairól,” melynek kivonata következő:

Tőde 1784-ben először ismertette közelebbről az általa *Pilobolus crystallinus*nak nevezett gombafajt. Később a *Pilob.* még többszöri kutatások tárgya lőn, úgy hogy a fajok száma ötre növekedett. Coemans szerint azonban e gombának csak két biztos faja van, ugyanis a *Pilob crystallinus* és a *P. oedipus*. — Szerző 186 $\frac{1}{2}$ -diki tanévében Münchenben Nägeli tanár oldala mellett behatólag foglalkozott a *Pilobolus* gomba vizsgálásával és kutatásainak összes eredményét egy nagyobb értekezésbe foglalta, mely legközelebb a berlini „*Jahrbücher für*

wissenschaftliche Botanik“ czimű folyóiratban fog megjelenni, és melynek fővázlatát bátor itt röviden előadni, megjegyezvén, hogy egy hasonló kivonat a bécsi növény- és állattani társulat 1870-dik évi kötetébe is felvétellett.

A Pilobolusra vonatkozó kutatásainak főeredményei következők:

A Coemans által leirt két Pilobolus faj, tudniillik a Pilobolus crystallinus Tode és a P. oedipus Montagne, szerző szerint nem tekintendő két külön fajnak, mivel utóbbi az előbbinek sporáiból tenyészthető és különben is mind két faj fő-jellegeiben megegyező. — Ezen oknál fogva a kétnevezett fajt a most bővebb értelemben veendő Pilobolus crystallinus (Klein) név alatt írta le.

A Pilobolus crystallinus (Klein) 3 különböző alakban lép fel, úgy-mint: 1. csak ellipsoid alaku sporákkal; ez a P. crystallinus auctorum, 2. csak gömbölyű sporákkal és kisebb gyümölcs-tartókkal; ez a P. oedipus auctorum és 3. vegyült sporákkal.

Azonkívül sikerült a szerzőnek még egy egész új fajt feltalálni, mely igen határozottan különbözik az előbbtől és melyet Pilob. microsporusnak nevezett el.

Mind két faj szobában tartott lóganajon 7—9 nap alatt spontán fejlődik, azaz a nélkül, hogy sporái belevettettek volna.

A Pilobolus myceliuma a ganaj felső részében képződik és a gyümölcs-képződés idejében egy összefüggő, vastagabb főágakból álló rendszert mutat, melyben válaszfalak soha sem keletkeznek.

A mycelium tartalma áramlási mozgást mutat, mi által a tartalom azon felduzzadásokba vitetik, melyekből később a gyümölcstartók fejlődnek.

Ezen felduzzadások csak a válaszfal nélküli főágakban képződnek és a Pilob. crystallinusnál *csak egy*, a P. microsporusnál azonban *két* válaszfal által különítettnek el a mycelium többi részeitől.

A sporangium képződésénél a felduzzadás tartalma szintén áramlás folytán fölfelé vándorol és végre ezen áramlási mozgás a kifejlődött gyümölcstartójában is található.

A sporangium a Pilobolusnál két hártýából áll, tudniillik: a fekete sporangium-hártýából és a finom, szintelen, alsó részén feldagadható csirmagtakaróból. Az érett sporangiumban a sporák a csirmagtakaró által körülvéve a columellához (a gyümölcstartó felső részéhez) *csak tapadnak* és ezenkívül fölül a fekete hártýa által vannak fődve; ezen állapotban tüvel az egész sporangium sértetlenül levehető.

Midőn éréskor a sporangiumok a tartó megszakadása következtében elhajtatnak, ezek valamely testbe ütközvén, arra mindig csak az alsó részükkel tapadnak, mivel a csirmagtakaró alsó, vízben feldagadható része eszközli a tapadást, holott a sporangiumnak felső részét a fekete sporangiumhártýa fődí be, mely nehezen nedvesíthető meg, azért nehezen is tapad valamely tárgyra.

A Pilobolus-tartó sejtbennekében szerző két különböző testet talált fel, először krystalloidokat, azaz jegeczekhez hasonló, de organisált és

imbibitioi képességgel bíró testeket, melyek eddig a gombáknál még nem észleltettek; másodsorú bunkós, vagy ehhez hasonló alakú, sósavasavas mészből álló testeket, melyek a gombáknál a sejtek belsejében csak ritkán fordulnak elő.

Bírálatra kiadandó.

297. (47.) Ugyanaz Klein Gyula urnak előleges jelentését említi két tengeri moszatban feltalált sajátyszerű testecskékről, melyeknek bővebb tanulmányozásával jelenleg foglalkozik, s melynek rövid szövege következő:

E testecskék egyike a Griffithsia tenuissima nevű moszat sejtjeiben találtatott és szintelen, halvány-fényű, kis octaéderhez hasonló. — Kálilúg által feldagad és végre felolvad, miből krystalloíd természetére következtetünk.

A másik testecske a Griffithsia irregularis nevű moszatban fordul elő és kis, szintelen, tüalaku jegeczekhez hasonló, többnyire sugáralakúan csoportosulva található.

Az Értesítőbe felveendő.

298. (48.) Felolvastatik Schenzl Guidó mint a meteorológiai és földdelejlenség m. k. központi intézet igazgatójának levele, melyben jelenti, hogy az osztály által az intézethez segédnek ajánlott Müller József visszalépven, az akkor általa második helyen említett Jaskó Károlyt mint a 4 pályázó közül Mülleren kívül az egyedüli képest hozza javaslatba.

Az intézet szabályai IV. cikke szerint a segéd a főnök kijelölése alapján a M. T. Akadémia által levén ajánlandó a közoktatási miniszter által történő kinevezésre, az osztály még a múlt alkalommal tudomást szereztén a javaslatba hozottnak képesítési bizonyítványairól, az igazgató véleményét magáévá teszi, s az Akadémiát arra kéri határozta, hogy a vallás és közoktatási miniszter önmagához intézendő felterjesztésben a segédi állomásra a meteorológiai és földdelejlenségi m. k. központi intézetnél kinevezésre a maga részéről Jaskó Károly eperjesi tanárt ajánlja.

299. (49.) Felolvastatik a főtitkár levele, melyben az osztály felszólíttatik 3 tag beválasztására egy bizottságba, mely a Toldy-féle indítvány 2-ik és 3-ik pontjának megvitatására van kinevezve az Akadémia elnöke elnökelete alatt.

Áttétetik az osztályértekezletre.

300. (50.) Felolvastatik a főtitkár jelentése arról, hogy a Vitéz-féle alapítványból hirdett jutalomkérdésre „Irassanak le Magyarország köszön-telepei stb.” a határidőig (nov. 1. 1870.) egy pályamunka sem érkezett.

Tudomásul vétetik.

Ö s s z e s ü l é s.

1870. nov. 28.

Nagymélt. b. E ö t v ö s J ó z s e f akad. elnök úr elnöklése alatt.

302. Olvastatott a m. k. közoktatási miniszterium Budán nov. 5-én 24191. sz. a. kelt kegyes leirata, mely szerint a *Batavia Genotshap* tudóstársaság Akadémiának 94 kötetből álló nyomtatványait ajándékozta Xánthus János által azon reményben, hogy az Akadémia szintén meg fogja küldeni kiadványait és folytonos csereviszonyba lép a mondott t. társasággal.

Véleményre az állandó könyvtári bizottsághoz tétetik át.

303. Olvastatik u. a. kir. ministerium 25,370. sz. leirata, mely mellett Óváry Lipótnak a nápolyi magyar consul útján érkezett újabb regestáit és másolatait átteszi.

A főtítkár azon jelentésével, hogy a másolatokat már áttette a történelmi bizottsághoz, tudomásul vétetik.

304. Az I. osztály Szarvas Gábor díjnyertes pályamunkáját „A Magyar Igeidők” melyet szerző tetemes változtatásokkal újra dolgozott, tekintve a jutalom csekélységét is, legalább 10 frt. ivenkénti tiszteletdíj mellett ajánlja kiadni.

Elfogadtatván, az Igazgató Tanács fölkérendő e költség utalványozására.

305. A III. osztály a budai m. k. meteorológiai és földdelejeességi központi intézet segédi állomására, az igazgató javaslata alapján, Jaskó Károly eperjesi tanárt ajánlja, tekintetbe véve képességi bizonyítványait és az igazgató véleményét.

Az összes Akadémia elfogadja az osztály ajánlatát s ez értelemben fog a nmélt. közoktatási miniszter úrhoz fölterjesztést tenni.

306. Szintén a III. osztály, 1870. jun. 27-én tartott értekezletéből, Nimbogen Kristóf két rövid értekezését visszautasítandónak véli.

A kéziratok szerzőnek visszaküldendők.

307. Sprecher András Churból (Graubünden megye, Schweizban) a XVI. századtól mai napig terjedő, csaknem teljes gyűjteményét a *rhoeto-román* tájnyelv irodalmának 2200 franc vételáron felajánlja az Akadémiának.

Véleményre áttétetik az állandó könyvtári bizottsághoz.

308. A főtítkár jelenti, hogy az Ügyrendnek a külön összesületek tartását illetőleg elhatározott módosítására kinevezett bizottság eljárásában s következő módosítást tett:

15. pont, marad változatlan, csak a végére, zárjel közé jó: „(kivétel a 17. pont.)”

17. pont. „Minden hó utolsó hétfőjén az Akadémia *csupán* összes ülést tart, melyre a rendes tagok megjelenni kötelesek, a tiszteletiek és levelezők elvártnak; ezen kívül¹⁴ (stb. marad a pontig; a pont után:) „October hó első osztály ülése után összes ülés is tartatik, a szünidő alatt összegyűlt tárgyak bejelentése végett.”

Helyeselve, tudomásul vétetik.

309. A főtítkár jelenti, hogy Posner K. L. mint a londoni tárlat magyar biztosa,

a nmltgu elnökséghez intézett levélben fölhívja az Akadémiát, hogy a jövő évi londoni tárlaton a magyar irodalmat munkák kiállítása által képviseltesse.

Részint az idő rövidsége, részint más tekintetek miatt e felhívás mellőztetett.

310. Ugyancsak a főtitkár jelenti, hogy néh. Rigler Ignác primatialis ispány két cs. k. aranyat hagyott az Akadémiának, melyet özvegye be is küldött, igérvén a végrendelet kivonatának is megküldését.

Továbbá, hogy Takács István főtitkári segéd az Igazgatósághoz intézett beadványában 300 forintot ajánlott fel az Akadémia tőkéjéhez, alapítványul, s azt befizetvén, már át is tétetett a pénztárba.

Köszönettel vétetik tudomásul.

311. Ugyanaz jelenti, hogy az Akadémia könyvküldeményeit megkapták s térítvényt küldöttek: a washingtoni Smithsonian Institution, s a new-yorki Geographical and Statistical Society.

Tudomásul szolgál.

312. Olvastatott Budenz József alkönyvtárnok jelentése, hogy *Thaly Kálmán* l. tag. a M. Akadémia részére annak könyvtárába áttette a következő czimű munkát; „Numismata Virorum illustrium ex Barbadica Gente. Patavii 1732.“ I. köt. folio.

Jelenti továbbá a főtitkár, hogy *Gózon Imre* ref. tanító Szent-Györgyvölgyén Zalamegyében Balassa és Rimaynak Debreczenben 1744. megjelent „Énekeivel“ kedveskedett. Végre.

Sárváry Jakab úr, Debreczenből, *Varjas János*, Budai *Ézsaiás*, *Sárvári Pál* és *Eresei Dániel* tanárok székfoglaló beszédeit küldötte be, részint kéziratban, részint nyomtatványban.

Mind három ajándékoznak kifejezendő az Akadémia köszönete.

313. A főtitkár bemutatja az oct. 31. óta beérkezett ajándék, csere és köteles könyvpéldányok jegyzékét:

I. Testületektől.

Société Archéologique. Namur. Annales. Tom. X. Livr. 4.

Società Geogr. Italiana. Florenz. Bolletino. Fasc. 5.

Société des Sciences de Finlande. Helsingfors. a) Bidrag. XV. XVI. Häftel. b) Ofversigt. XII.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1870. Nr. 21. 22. 23. 24. 25.

American Geogr. and Statistical Society New-York. a) Trow's New-York city Directory. b) Annual report of the American Institution for 1868—69. c) The Tehuantepec railway. d) International Statistical Congress at Berlin. e) Report on Silk and Silk manufactures. f) A Photograph from the ruins of ancient Greece. g) 15th Report of the Superintendent of Public Instruction. h) 20th Report of the Regents of the University. i) The State Military Record. k) Geogr. Notes upon Russian America. l) Annual report of the General Agent for the relief of sick and wounded soldiers for 1865. m) Manual of the legislature. n) Introductory report of the commissioner of patents for 1863. o) Wilson's Business Directory. p) Annual message of the Governor for 1870. q) First and second reports on the... Rinderpest. r) Annual report of the Contröller. s) Proceedings on the second annual meeting of the National Board of Trade. t) Railroad to the Pacific. u) Notes on the Radiata in the Museum of Yale college. x) Annual report of

the State geologist of New Jersey for 1869. y) Report of the State of the New York Hospital for 1869. z) Rules et regulations of the Green-Wood Cemetery. j) Charter of the city of Albany. v) Transactions of N. Y. State Agricultural Society. 1867. P. I. II. aa) Report on Interoceanic Canals and Railroads. bb) Xth annual report of the chamber of commerce. cc) Journal. 1870. Vol. II, P. 2, dd) Annual report of the Adjutant General for 1863. for 1864. Vol. I. II. for 1865. Vol. I. ee) Report of the superintendent of the Insurance department. 1866. 1867. 1869. P. 1. 2. ff) Annual report of the N. Y. Association for improving the condition of the poor. 1868—69. gg) Annual report of the Metropolitan Fire Department. (4th and 5th). hh) Report on the Geology of Vermont. Vol. I. II.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. July 1870.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. Zeitschrift. V. B. 4. H.

Magyarhoni földtani társulat. Pest. A m. földtani társulat munkálatai. III. IV. V. köt.

Cs. k. közös külügyi miniszterium. Bécs. Memoria de la Sociedad de Beneficencia Publica de Lima. 1868. 1869.

II. Magánosoktól.

Balló M. tanár. Pest. Das Naphtalin und seine Derivate.

Domanovszky Endre tanár. Sopron. A bölcsészet története.

Lévay József I. t. Miskolcz. Szemere Bertalan emlékezete.

Dapsy László tanár. Pest. A talaj-kimerülés befolyása az államok életére.

Ráth Mór könyvkiadó. Pest. a) Tompa Mihály összegyűjtött költeményei IV. V. köt. b) B. Eötvös József. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. 1. 2. 3. füz. c) Csengery Antal: Történeti tanulmányok és jellemrajzok. I. II. köt.

Zittel Z. A. München. Denkschrift auf Christ Erich Hermann von Mayer.

Haidinger V. Bécs. Der 8. November 1845. Jubelerinnerungstage.

Janisch József. Pest. Washington. Historisch-epische Dichtung.

Muller F. Amsterdam. XVII. Catalogue de livres.

Mai E. Berlin. Bibliotheca Schubertiana.

III. Köteles példányok.

Szilber János nyomdája. Baja. Babics: A néptanodani nevelés-oktatás vázlatokban.

Wigand K. F. nyomdája. Pozsony. a) Német nyelvtan. b) Landgraf: Deutsche Sprachlehre mit Uebungsaufgaben. c) Schubert: Das Sprachbuch des kleinen deutschen Sprachschülers. d) Sbierka Krajniskych Zakonov. 1869. e) Deutsche Sprachlehre zum Privatgebrauche. f) A Dunán inneni ág. ev. egyházkerület névtára 1870. g) Somhegyi: Egyetemes világtörténet I. II. III. köt. h) Schnierer: A telekkönyvi eljárás rendszeres kézikönyve. i) Villa-Secca: Vademecum des Wirthschaftspraktikanten. k) 1870-ki törvénycikkek. l) Geschichte von Ungarn mit einem Abriss der ungarischen Literaturgeschichte von A. Kuttner. m) Gartner: Übungsbuch beim deutschen Sprachunterrichte. n) Michaelis: Tudomány, vallás és egyház. o) Magyar-német házi titoknok. p) A magyar irodalomtörténet rövid vázlata. q) Liebleitner:

Ungarische Sprachlehre. r) Popp: 'Anfangsgründe der ungarischen Sprachlehre. s) Bárány: Magyar nyelvkönyv. III. füzet. t) Allgemeine Weltgeschichte Nr. 91—98.

Gyulai István nyomdája. Arad. Békés megyei gazd. egyesület 1869/70-iki Értesítője. 2. füzet.

Ref. főtanoda nyomdája. M. Vásárhely. a) Székely naptár 1871-re. b) Körös i : Szabadalmú egyházi beszédek.

IV. Akadémiai kiadás.

- a) Monumenta. Okmánytár. XIV. köt.
 - b) Értesítő IV. évfoly. 14. szám.
 - c) Mathem. Értekezések. VI. sz.
 - d) A Magyar Nyelv szótára. V. köt. 5. füz.
-

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harmincznegyedik akadémiai ülés.

Az I. osztály (nyelv és széptud.) tizenegyedik ülése.

1870. dec. 5-kén.

Ballagi Mór r. t. helyettes elnöklete alatt.

315. (52.) *Jókai Mór* r. tag „Párbaj az istennel“ című beszélyét olvasta fel mint székfoglalót. Bevezetőleg így szólott:

Tekintetes Akadémia! Nem én vagyok az első, nem is én leszek az utolsó, a ki azt ki merje mondani, hogy ha még egyszer megengedné a sors, hogy válasszon magának életpályát, a választott pályához kedvező tért, alkalmat, nemzetet; és tegye ezt érett észszel, öreg tapasztalással, erős meggyőződése szerint; — tehát ismét azt tenné, a mit tett ifjúkori gondatlan hévvel, ábrándozó fejjel, túlömlő szívvvel: ismét íróvá lenne; — még pedig ismét a magyar nemzet írójává.

Ez pedig nem hizelkedés, nem is egyes embereknek szól, nem is ösztönszerű ragaszkodás a megszokott szülőföldről, sőt még annál is maradandóbb földből veszi táplálékát, mint melyet a legbüszkébb nemzet szerencsétlenségei öntözének a legnemesebb vérrel. A magyar írónak még több oka is van nagyrabecsülni hazája nyelvét annál a mindig légben függő jajszónál, mely csak nagynéha változik örömkáltásra, annál az örökké élő vágynál, mely annyira határos a költőiséggel: a magyar írónak két igen nagy oka van, minden ábrádon és kegyeleten túl, nagyrabecsülni azt a nyelvet, a melyen ír, két valódi, elvitázhatlan előnye miatt: az egyik, hogy a magyar nyelven irt költeményt minden magyar megérti, másik, hogy a magyar nyelv igen szép nyelv.

A magyar írónak nem kell külön tollat faragni, ha a förend, vagy a köznép számára ír; Vörösmarty, Kisfaludy, Petőfi műveit épen oly élvezettel szavalják a falusi lakomákon, mint a fényes urtermekben; nálunk nem különítik el tájszólások az egyes vidékek lakóit, a nyelv ugyanaz a székelynél, a mi a kunnál, a mi a palócznál; ezt bizonyítják leginkább azok, kik külön tájirodalmat kezdtek alapítgatni a lefolyt években, miknek termékeit ha összehasonlitgatja valaki, épen olyannak fogja találni az egyiket mint a másikat. Az író, kit muzsája ihletett, meg

lehet arról győződve, hogy nem egy osztály, nem egy vidék számára ír, hanem az egész nemzetnek.

A magyar népnyelvnek azonossága a magyar irodalmi nyelvvel, volt azon tanulmány, melyet szépirodalmi munkálataim alatt szem előtt tartottam, annak adatait szándékoztam a tekintetes Akadémia elé terjeszteni, s ha bevégeztem azokat, s a t. Akadémia megengedi, elő is terjesztendem.

E munkálathoz hozzá kezdtem még akkor, midőn a tekintetes Akadémia által rendes taggá megválasztattam, azonban a tárgy, mentül tovább haladtam benne, annál tágabb látkört mutatott, annál nagyobb anyagbőséggel kínálkozott, úgy hogy az évtized bizvást letelik, míg tárggyammal elkészülök.

Magában foglalandja az a magyar nyelv euphoniai alakulásának örök szabályait, melyek ellen oly sok haeresis támadt; nevezetesen az ikes igék merev rendszerének egyszerűsítése által, azután a magyar nyelvben úgy is szapora „e” hangzónak a közhasználatban lévő három helyett kettőre szorítása által, mely hibát az Akadémia szótára már olismerésre méltón helyreigazít; azután a hosszú í, ú, ü betűknek kiküszöbölése által, mely magát a ragozás szabályát is sérti.

Másodszor tárgyalni fogja azt a vétkes irányát nyelvészetünknek, mely a lexiconi purismust a szókötési impurismussal köti össze, s míg egyfelől rég bevett s jó hangzású idegen szavakat rosz magyar szavakkal, vagy olyanokkal, melyek nem a kiküszöböltet fejezik ki, helyettesít, addig megnépesíti irodalmi nyelvünket germanismusokkal, gallicismusokkal, s a mi mind kettőnél rosszabb, a stylus curiális nyaktekerceivel.

Hogy a felvett tanulmány nem csak igen széles, de igen nehéz is, azt bevallom.

Mig e tárgyon dolgoztam, azt hívéim, hogy az Akadémia alapszabályainak eleget tettem az által, hogy megválasztatásom első évében e székről (még akkor ugyan ez a székek nem volt: hanem a Trattner-Károlyi ház termében létezetről) tartottam egy felolvasást, még pedig egy oly tárgyról, melyre a t. Akadémia által voltam kiküldve, s ezzel a szabályszerű formáságnak megfelelni véltem.

Csak midőn arról értesültem illetékesen, hogy az Akadémia akkori drámabírálati felolvaságot nem tartja székfoglalónak, határoztam el magamat arra, hogy egy kész szépirodalmi művet olvassam fel e helyen. A mit a jelen esetben, épen úgy mint a fennebb említett felolvasásomnál, csupán csak a formaság iránti hódolatnak kérek fogadtatni, miután a tudományos Akadémiában a nyelvészetet, mint tudományt, követelem magam és más által is tárgyaltatni: s fentebbi nyelvészeti művet, mint ilyent, előre bejelenteni bátorodom.

Egyébiránt bármiként fogadja a t. Akadémia jelen felolvasásomat, az jövőendő működésemen és kötelességeimen nem változtat; méltóztatásuk a felől meggyőződve lenni, hogy nincs a világon olyan nagy dicsőség, legkevesébb pedig egy czimkérdés, melynek részemről elvesztése miatt nemzetem apró Coriolánjai számát szaporítsam.

316. (53.) *Vámbéry Ármin* l. t. az ujjur nyelvemlékek czimű legújabb munkáját mutatta be és ismertette, egyszersmind köszönetet mondott az Akadémiának, hogy a munka kiadhatásához 700 frt segélypénzzel járult. Ismertetésének kivonata e következő:

Az ujjurok nyelve még e század elején oly ismeretlen vala, hogy ezen legszélsőbb keleten lakott, legrégibb török faj nyelvét Ázsia nyugati részein, t. i. az Ural mentében tartózkodó Űgor népek nyelvével azonosnak tartották. Klapproth volt az első, ki a tudós világot e hibás véleményre figyelmezteté, állításait oly forrásokból merítvén, melyek a tárgyhoz ugyan csak igen kevés felvilágosítást szolgáltattak. Az összes ujjur-nyelvemlék, mit akkor ismertek, egy-két párisi és oxfordi könyvtárban létező kéziratból állott, melyek aránylag újabbkori eredetűek, csakis ujjur betűkkel, de nem is ujjur tájbeszédben vannak írva. Csak egyetlen egy eredeti ujjur kézirat létezett az európai nyugaton, s ez azon kézirat vala, melyet báró Hamner-Purgstall e század elején Konstantinápolyban megvásárolt és a bécsi cs. könyvtárnak adományozott. Egy igen elhanyagolt rosz hieroglyphszerű kézírással írva, másrészt pedig egy ismeretlen tájbeszédben lévén szerkesztve, tudósaink előtt e munka mindig rejtélyes volt. Jaubert korának leghíresebb török tudosa ugyan gyanított valamit belőle, 1625. közzé is tette merő sejtelmeken alapuló véleményét, de cikkét csak ezen szavakkal zárhatta be: „Ce manuscrit est une rareté littéraire digne de piquer la curiosité et d'exercer la patience des savans.“ *Vámbéry* hazatérte után Középázsia-ból, figyelmeztették ezen irodalmi curiosumra, s ő bizván azon tapasztalati és elméleti ismeretekben, melyeket majdnem 18 éves tanulmányozása alatt a török nyelvnek, különösen pedig Turkestani utazása közben szerzett, hozzá is fogott a rejtély megfejtéséhez. Közel egy év kellett neki, míg részint a kézírással megismerkedett, részint pedig azon arab és perzsa nyelven írt sorközi magyarázatokat el bírta olvasni, melyeket a későbbkori keleti olvasók tettek, és a munka megfejtéséhez csakugyan a legbiztosabb kulcsot szolgáltatják. Ezen jegyzetek segítségével tehát sikerült előadónak ezen *Kudatku Bilik* (szerencsés tudomány) czimű, részint ethikai, részint állambölcsészeti tanokat tartalmazó munkát elolvasni és jelen könyve eme sikerének első gyümölcsét mutatja be a tudós világnak.

Ezen könyvből kiderül először, hogy a nyelvészeknek mindeddig a sajátképeni ujjur legrégibb török tájbeszédéről kevés vagy épen semmi fogalmuk sem volt, a mi annál inkább sajnálatos, mert az ujjur mintegy az összes törökségnek sanscritja lévén, a török nyelvek alaktani rendszere megalapítása-, valamint szószármaztatási fejtegetésében nem csak hogy kiváló szerepet játszik, hanem majdnem egészen nélkülözhetlen. Ha a *Kudatku Bilik*, melyről hitelesen tudjuk, hogy az a török nyelvnek legelső írott könyve, magamagában már kimondhatlan fontosságú kincs, annak ismerete ránk magyarokra nézve még azért is szükséges, mert abban a rokon nyelvek legrégibb emlékére találunk, mely hazai nyelvészetünkben bizonyosan lényeges szerepet fog játszani.

Vámbery jelen munkája 3 részből áll; az első egy bevezetés, mely az uigur nemzetrőli ismereteinket tartalmazza; a második a Kudatku Bilikből tett kivonatai átírással és fordítással; a harmadik egy ezerkét-száz szóból álló uigur szótárt közöl, mely szók majdnem egészen ismeretlenek voltak a tudós világ előtt. Ez utolsó rész, mely mint objectiv tárgy a legbecsesebb, részint az említett arabs-perzsa jegyzetek, részint pedig a szöveg értelméből magyaráztatta ki, idézetekkel és a mongol, jakut, csagatai, osmanli és magyar nyelv körében tett hasonlatokkal kísérvé. Végül még megemlítendő, hogy a könyv typographiai ritkaság is, mert a legelső uigur nyomtatványt állítja elő a világnak. Szerző a betűk öntése és metszetésében, mint képzelhetni, sokat fáradozott.

317. (54.) Olvastatnak az osztályértekezlet f. é. június 11-kén és nov. 29-én tartott ülése jegyzőkönyvének 55-dik és 69-dik pontjai, melyek szerint az Igazgató Tanács f. évi május 29-én tartott üléséből a mongol és rokon nyelvek tanulmányozására kiküldendő utazó ügyében az osztályhoz intézett kérdésekre a következőkben terjeszti elő véleményét:

A tervezett útra székely születésű Szent-Katolnai Bálinth Gábor ajánlatik, a pesti egyetemen jelenleg negyedéves jogász, ki a hazai magyar nyelven kívül birja a német, francia, angol és olasz nyelveket, kitűnően jártas a török-tatár és persa nyelvekben, továbbá jártas még az arab és orosz nyelvben is, mely utóbbi, utazóknak továbbbi kiképzetését tekintve, nélkülözhetlen kellék, de magában a mongol nyelvben is már jeles előmenetelt tőn, végre a mi kíválólág ajánlja, teljesen át van hatva utazása kitűzött céljától, lelkestül és testestül buzgólkodik és buzgólkodni fog a benne helyezett bizalomnak megfelelően.

Kihalt nyelvekre nézve a nyelvészkedés tekintetében más források nem léteznek, mint a nyelvek és irodalomnak fenmaradt emlékei. Ámde élő nyelveknél ezek magukban nem elegendők, itt a népnyelv s ennek fajok és tájak szerinti eltérései, ezekben a nyelvalakok, szók és szólások minden árnyékai fontos szerepet játszanak.

Tudva lévő dolog, hogy a tatár, mongol és mandzsú nyelvek, értve az ezekben többé-kevesebbé elágazó faj-csoportozatokat is, annyira rokonok egymással, hogy a nyelvészkedés körében egyik a másikat felvilágosítja, kiegészíti. Tudva van az is, és kitűnő nyelvészeknek, mint Gabelenz, Schott, Leon de Rosny stb. munkálatai és nézetei is tanusítják, hogy a magyar nyelv a tatár, mongol és mandzsú nyelvekkel is rokon, s ime ez az egyik célja a kérdéses utaztatásnak, hogy a mondott nyelvek között a tatáron kívül, melyre nézve a különböző népfajok nyelvei már ismeretesebbek, a mongol és mandzsú népfajok élő tájbeszédei és szokásai is buyaroltassanak, s így az általános nyelvtudományhoz némi adatokat a Magyar Akadémia e részben is szolgáltatthasson. Mert noha Schmidt és Kovalewskynek a mongol nyelv ismertetésére vonatkozó nagy becsű munkái az általános nyelvészeti kriterionra elég anyagot szolgáltatnak, mindazonáltal e nyelvcsoportnak részletes tárgyalása, különösen a tájbeszéd megfigyelése, a népmondák és mesék gyűjtésében, vajmi kevés tétetett, s aztán annál is inkább kíváncsú volna, hogy e feladatban saját magunk járjunk el, mert először a tárgy alig érdekli a külföldet oly nagy mértékben mint bennünket; másodsor, mert a turáni nyelvérzékkel felruházott magyar e téren alkalmasint sikeresebben működhetik, mint bár melyik külföldi.

Más részről lehetséges, hogy e buvárlatok a történelem mezején is nyújthatnak vagy igazoló vagy czáfoló felvilágosításokat, mivel tudva van az is, hogy a külföldi tudósok általán a húnok maradékainak tartják a mongolokat, és maga Thierry Amade Attila hunjairól azt tartja, hogy az uralkodó népfaj mongol jellegű vala. Ezért kitűnő történetíróink Horváth Mihály és Szabó Károly is azon ohajukat nyilváníták: vajha nyelvészeink a mongol nyelvet is alapos tanulmányozás tárgyává tennék.

Mindezeknél fogva a mi az utazási tervet illeti, az indítványozóval egyet értve, első vonalban az oroszbirodalmi s tatár-magyar nevű Kazán tartományának hason nevű fővárosa, illetőleg egyeteme jelöltetik ki utazónknak, mindazért, hogy itt épen azon nyelvek, melyekre az utaztatás céljához képest fő figyelem fordítandó, rendesen taníttatnak, s nagy becsű tatár és mongol kéziratokban gazdag könyvtár létezik, mind pedig azért, hogy e város helyzeténél fogva alkalmat nyújt utazónknak gyakorlatilag részint az ottani, részint akár a közelebbi, akár a távolabbi vidékeken a rokon népségek nyelvét az életben is tanulmányozni. Kazán fekvésénél fogva a Volga mellékén jelentékeny kereskedelmi város is lévén, fő piacza az európai és ázsiai orosz kereskedésnek, s gyűlöntja számos tatár és mongol származásu kereskedőknek is.

Legfeljebb két évi tanulmányozás után utazónk innen kezdené meg utazását délkeleti irányban, névszerint pedig Urgha, mongolul Küren városának tartva. E hely, a mint tudjuk, a mongol buddha világ székhelye, hol a Giron Tamba, a láma király lakik husz ezernél több szerzetessel; s miután még ezeken kívül számos jámbor buddhista a mongol puszták minden vidékéről szokott idegyűlni, utazónknak legjobb alkalmá leendő a mongol népfajnak és nyelvnek legkülönbözőbb árnyalatait tanulmányozni. Tudomásunkra van ezenkívül Urgában egy jelentékeny orosz kereskedői telep is, melynek élén Sismarow consul, egy kitűnő orosz tudós áll, ki utazónk tudományos törekvéseit bizonyosan támogatni fogja s egyszersmind ez lesz az a hatóság, mely által utazónk hazánkkal érintkezését fentartja.

Az egy évi költség utazással együtt 200 db. arannyal fődözve lenne. A kifejtésre nézve, midőn Bálinth Gábor utazását megkezdi, Fogarasi János részéről a 100 db. aranyat azonnal leteszi, és innen számítva minden évben, még három éven át száz száz db. aranyat ad, utána mindenkor fél év múlva az Akadémiára kerülne a sor. Bálinth Gábor kötelezi magát, hogy munkásságáról, tapasztalatairól, főbb vonásokban, legalább minden fél évben jelentést tesz az Akadémiának s megjelöli egyszersmind azt a helyet, hova a segélypénzről szóló utalvány küldendő lesz. Utazónk elindulása idejét jövő april hó közepére határozván, kívánatos, hogy az Akadémia is az 1871-dik év második felére eső 100 db. arany költséget készen tartván, a kellő időben folyóvá tesse. Egyszersmind ajánlatik az osztálynak, ha netalán az utazónk nyújtandó segély nem telnék ki az Akadémia jövedelmeiből, kéressék meg az Igazgató tanács kieszközlésére annak, hogy az utazó fele költsége, mint tudományos czélokra szánt ösztöndíj, a cultus minister rendelkezése alatti országos pénzalapból utalványoztassék.

Az értekezlet véleménye elfogadtatván, összes ülés elébe terjesztése határoztatik.

318. (55.) Olvastatik az osztály-értekezlet nov. 29-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 70-dik pontja, mely szerint Toldy Ferencz r. tagnak az oct. 31-kén tartott összes ülésben előterjesztett hármaz indítványa kellő megvitatására s az azok felőli véleményadásra az osztályok részéről választandó 3—3 tagból szervezet. bizottságba az 1-ső osztályból Greguss Ágost, Hunfalvy Pál és Toldy Ferencz r. tagok ajánlatnak.

Az ajánlottak megválasztatnak.

319. (56.) Olvastatik az osztályértekezlet nov. 29-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 71-dik pontja, mely szerint b. Schlechta Ottokár cs. k. követségi tanácsos, a cs. k. keleti akadémia igazgatója és külföldi lev. tagtársunk „Manuel terminologique“ című munkáját az Akadémiának akarja ajánlani a következő szavakkal: „A l' Académie des Sciences Hongroise. Hommage de reconnaissance offert par son membre correspondant“ — s reá engedélyt kér.

Az ajánlat szívesen vétetvén, elfogadtatik és az összes ülés elébe terjesztése határoztatik.

Harminczötödik akadémiai ülés.

A II. osztály tizenkettedik ülése.

1870. decz. 12.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklote alatt.

321. (33.) *Pauler Tivadar* r. t. ily cím alatt értekezett: „Az ész-jog egyetemi tanszéke, fenállása első századában.“ Kivonatban így hangzik:

A jelen év hazai művelődésünk történetében több nevezetes eseménynek százados évfordulója.

Egy százada, hogy M. Terézia tanulmányi rendszerünk átalakítására czélzó határozatait foganatba venni kezdé.

Nagy és nemzedékekre kiható művét a nagyszombati egyetemmel kezdé, melyet királyi pártfogása alá vett, több tanszékkal és az orvosi karral öregbített.

Ertekező csak az akkor felállított észjogi tanszékről szándékozik szólni, és az által némi adalékkal járulni jogtanulmányaink történetéhez.

A természetjog a XVII. század óta mind nagyobb virágzásnak indult. Tanszéke a bécsi egyetemnél 1754. felállittatván, a kir. helytartó-tanács már 1760. tanítását a nagyszombati egyetem jogi karánál elrendelte. Azt a római jog tanára teljesítette.

Önálló tanszékének felállítása 1769. mondatott ki és 1770. létesült. Első tanára *Van der Hayden* Henrik János németalföldi tudós volt, kinek Martini könyveit tüzték ki előadásai vezérfonalául.

Haydent, kit 1772. a bécsi egyetemhez tettek át, *Stuhr* József Fülöp követte; — 1775. a tanszék tárgyait ketté választották, és míg *Stuhr* a természetjogot a római jog története- s institutioival tanította: az ujonnan kinevezett tanár *Demién* Antalnak a közönséges állam s nemzetközi jog a digestákkal jutott.

Az egyetem áthelyezésével Budára e külön választás megszűnt. *Stuhr* a római jog tanszékét nyerte, *Demién* mint a kar idősbje a nagyszombati akadémiánál maradt; a természet, közönséges állam, nemzetközi és azzal kapcsolatos magy. közjog tanárává pedig *Petrovich* József Zágrábból neveztetett.

Ezen jeles férfiú 1782. a zágrábi akadémiának igazgatójává, később a báni és hétszemélyes tábla bírójává (1809) és az egyetem alelnökévé lett (1813); az irodalomban közjogi munkája által ismeretes.

Tanszékét *Demién* foglalta el; azt nyugalmaztatása után 1807. *Hirsch* Mihály győri tanár, ezt 1810. *Markovics* Pál zágrábi tanár követte.

A Kant-rendszer Magyarországon is terjedni kezdvén, 1795. évi helytartótanácsi intézmény annak tanítását eltiltotta, és Martinit ismételve tankönyvül szabta ki; sőt midőn az ausztriai tartományokban *Zeillernek* az újabb jogbölcészlet szellemében készült munkáját tankönyvül elfogadták, egyetemünk jogi kara, *Vuchetich* tanár kivételével, Martini fenntartása mellett nyilatkozott, minek folytán tankönyvét legfelsőbb helyen, 1820. évben vezérfonalul továbbra is meghagyták.

Markovics 1829. nyugalomba lépett, utódja 1832. *Virozsil* Antal pozsonyi tanár lett; kinek kinevezése új korszakot jelzett a tudomány tanításában, melyet a tudomány haladásának megfelelő munkái szerint folytatott.

A magyar oktatási nyelv meghonosítása alkalmával 1844. az észjog tanítása latin maradt, de 1848. a magyar nyelv arra is kiterjesztetvén, *Virozsil* nyugalomba lépett és helyette értekező a győri Akadémiából hivatott meg.

Az 1848. 19. tcz. az egyetemen a tanszabadság elvét mondotta ki; annak életbe léptetését a bekövetkezett politikai események folytán csak 1850. a cs. kir. oktatásügyi ministerium eszközölte.

A m. közjog tanítása megszűnvén, a helyett az észjog tanszékével a büntetőjogot kapcsolták egybe. *Virozsil*, ki 1849. october havában tanszékére visszalépett, azoknak német, értekező magyar előadásával ideiglen, 1852. pedig legfelsőbb kinevezés alapján végleg bizatott meg.

Az 1855. évi jog és államtudományi tanulmányi rend bevallott egyik célja a bölcészeti irány megszorítása, a jogtörténelminek tulajdona volt.

Ahhoz képest az észjog előadása a jogakadémiáknál megszűnt, az egyetemen pedig a második év nyári szakára szorítva, a hallgatók szabad választására hagyták annak vagy helyette a jogencyclopaedia tanulását.

A tanárokat oda utasították, hogy leczkéikben s a szigorlatokon a fősulyt nem annyira a tudomány rendszerére, mint irodalmi történetére fektessék.

Ezen intézkedések az 1860. évi politikai átalakulás folytán megszűntek; a jogi kar indítványára az észjog tekintettel főképp nyomos befolyására az államélet újabb fejlődésére, ismét egész évi tantárggyá lett, s a kir. jogakadémiákon újra behozatott.

A német tanítás ugyanakkor megszűnván, *Virozsil* udvari tanácsosi ranggal 1861. nyugalomba lépett.

Legközelebb 1870. sept. 21. a kir. vallás és közoktatási minisztérium elvül mondotta ki, hogy az egy tanszékkal egybekötött főtanzakok jövőben egymástól elválasztva külön tanárok által taníttassanak, minnek folytán az észjognak ugyan e századdal a büntetőjogétól elkülönített tanszéke leend.

E tudomány hallgatói száma 177 $\frac{1}{2}$ 24, a jelen tanévben 298.

Tanára a lefolyt században nyolcz volt, kik közül a két első közvetlenül, a hat utóbbi kir. akadémiákból nevezettek ki tanszékekre.

Tanításukat hatvan évig Martini nyomán Wolf rendszere szerint, utóbb Kant-rendszer szellemében folytatták.

Mivel azonban társadalmi tudományokban nem a rendszer formája, hanem a tanítás magva és veleje üdvhozó vagy vészteljes, értekező azon ohajtással zárja be értekezését, hogy a tanszékről mindenkor az igazság azon magasztos évezredes alapelvei hangozzanak, melyek nélkül társadalmi életünk feloszlanék, az emberiség, műveltség sirba szállana; — mit annyival inkább remél, mivel az összes történet igazolja a római bölcs eme szavait: *Opinionum commenta delect dies, naturae autem iudicia confirmat.*

322. (34.) *Toldy Ferencz* r. t. a történettudományi bizottsághoz, az elhunyt *Podhradczky* r. tag helyébe, tagul ajánlja *Ipolyi Arnold* r. tagot.

Elfogadtatik.

VIII. I g a z g a t ó s á g i ü l é s.

1870. decz. 18-án.

Nagyméltóságu gr. Károlyi György igazg. tag úr helyettes elnökle alatt.

XCIII. Olvastatott a f. é. october 30-án tartott igazg. ülés jegyzőkönyve.

Tudomásul vétetik.

XCIV. A főtitkár jelenti, hogy a f. é. nov. 15-re kitűzve volt ülés tárgyhány miatt nem tartatott meg.

Tudomásul szolgál.

XCv. A felolvasott jegyzőkönyv nyomán, egy előforduló esetből, mely szerint bizonyos alapítvány bekeblezés általi biztosítása végzésileg elengedettetik:

Gróf Széchen Antal igazgató tag indítványára az Igazg. Tanács elhatározza, hogy az alapítványok most folyamatban lévő biztosítása alkalmával a f. é. márt. 15-én

tartott igazg. ülés jegyzőkönyvében, a XX-ik pontban felállított alapelvek alói, a multa nézve, egyes kivételek az Igazgató Tanács által tétethetnek ugyan oly esetekben, midőn máskép az alapítvány veszélyben forogna s általában a multa nézve kiméletes eljárás ajánlható: de jövőre nézve kijelenteni kívánja az Igazgatóság, hogy *alapítványoknak* csupán azon ajánlatokat tekinti, melyek vagy azonnal befizettetnek, vagy alapító levélben törvényes telekkönyvi bekebelezéssel biztosítottak; egyéb ajánlatokat és adományokat is elfogad ugyan, de azokat alapítványoknak nem tekinti, hanem mint önkéntes adományokat vagy évjáradékot külön rovatba vezetetti. Egyébiránt a multa nézve azok, kik tett alapítványaik bekebelezés általi biztosítását megtagadták, még egyszer kiméletesen felszólítandók, s kellő tapintattal rábirandók a betáblázási engedély megadására, mire az eljáró ügyvéd jelen jegyzőkönyvi kivonattal utasítatik.

XCVI. Olvastatott Hinka József akadémiai ügyész következő jelentése:

Nagyméltóságu cs. kir. Minister s akadémiai alelnök úr, Méltóságos Igazgató Tanács, Kegyelmes uraim! A Magyar Tud. Akadémia reám bízott jogügyeinek ez évi vezetéséről van szerencsém következőkben előterjeszteni alázatos jelentésemet.

1-ör. Kovács Lajos 30,000 pftrnyi tőketartozása és járulékai iránt folyamathan lévő végrehajtási ügyben az árverés egész mostanáig függöztetett fel; mivel Kovács Ágoston úr, fivére Kovács Lajos helyett a számadások szerint fenmaradt tőke s kamathátralék törlesztésére

f. é. május	12-én	8,000 frt — kr.
„ „ junius	2-án	13,183 „ 39 „
„ „ julius	2-án	9,517 „ — „
„ „ october	3-án	600 „ — „
együtt véve		31,300 frt 39 kr

fizetett le, s minthogy a jelenleg még fenmaradt, számításom szerint mintegy 697 frt 63 krnyi tőkét s ennek f. é. oct. 3-tól a lefizetés napjáig járó kamatot, nem különben az 580 frt 56 kr-ra rugó költséget Kovács Ágoston úr a folyó hó 7-én hozzám intézett levele szerint jövő hó 1-jén kiegyenlíteni szándékozik, — az árverés felfüggesztése addig is fen fog tartatni.

2-or. Néhaj Rhédey László hagyatékához tartozó és jelenleg is annak nevére telekkönyvileg bekebelezett, de 1860. év óta Besze János úr kezelése alatt volt, — f. é. mart. 28-án azonban Excellentiád meghagyásából a többi végrendeleti örökösök képviselőinek hozzájárulásával közösen megbízott Zemplén megyei fő ügyész Liszi Ede úr által Juhász Antal izsépi földbirtokosnak köz árverés útján eladott kistoronyi szőlő iránt Besze Jánosné sz. Rhédey Katalin asszony sommás birtokháborítási keresetet indított fennevezett közös meghatalmazott — és Juhász Antal mint azon szőlő megvevője ellen azon okból, hogy másod r. alperes őt a 10 éven át állítólag háborítlanul birt és használt szőlő birtoklásában, munkásainak a metszéstől eltiltásával, ez év tavaszán tetteleg megháborította; első r. alperes pedig a kötött eladás-vevési szerződéssel okot szolgáltatott ily birtok-háborításra.

Az e perben hozott ítélettel felmentetett ugyan az első r. alperes, de másod r. alperes a kérdéses szőlőnek visszaadására és 50 frt 12 kr. megállapított költség megfizetésére köteleztetett.

Ezen ítélet mindkét rendbeli alperes által felebbzetetett a kir. ítélő táblához.

A per nem rég ide leérkezvén, Dáni Nándor kir. táblabíró úr előadására bízott; és hihetőleg jövő év elején fog elintéztetni; — ha ennek ajánlására Excellentiád s a mltgos Igazgató Tanács netán a szokásos értesítést s ennek kinyomatását kívánatosnak találná — magas szándékának mielőbbi kegyes közléséért esedezném.

Az e szülő eladása alkalmával bánatpénzüll letett 250 frtból az árverési költségek levonása után fenmaradt 223 frtot, valamint a hátralékban maradt s a vevő jószágára betáblázott 2,255 frtnyi vételár után járó 67 frt 50 krnyi kamatot befizettem az akadémiái pénztárba.

Egy uttal kötelességemnek tartom Excellentiádat s a mltgos Igazgató Tanácsot értesíteni: hogy a Rhédey-féle hagyaték kezeléséről vezetett számadások megvizsgálásáról még 1865. évben tett és 2 $\frac{1}{2}$. alatt másolatban ide zárt, — eredetben pedig aligha nem az akadémiái levéltárban meglevő jelentésre hozott elnöki határozat eddig tudtommal foganatosítva nincsen; — oda terjed tehát alázatos kérésem: méltóztatnék Excellentiád s a mltgos Igazgató Tanács az érintett határozat mielőbbi foganatosítását elrendelni, s erről engem kegyesen értesíteni, hogy annak megtörténtével s a hagyatéki számadások rendbehozatalával — a végrendeleti végrehajtó Somoskeőy Antal úr megtehesse a végrendelet mikénti végrehajtásáról szóló jelentését.

3-or. Az Akadémia bélyeg- és illeték-mentességének a telekkönyvi bekeblézesekre való kiterjesztése iránt folyamodtam elnök úr ö Excellentiája megbízásából a magas belügyi ministeriumhoz, mely ez ügyet kedvező véleménynyel közölte a pénzügyi ministeriummal: — itt azonban azért nem adatott hely a kérelemnek, mert ö Felsége, mult 1868-ki april 15-kén kelt legfelsőbb határozatánál fogva az Akadémia csak a törvényhozás további intézkedéseig mentetett fel az ott állítólag egyenként fel- említett bélyeg-illetékek alól, melyek közt a betáblázott illeték véletlenül fel nem soroltatott; a törvényhozás pedig az Akadémiát (1868-ki 23. t.c.z. 21. §-nál fogva) egyedül csak a hagyományokra és (az 1869. 16. t.c.z. 3. §-nál fogva) csak a közhatóságok és hivatalokhoz intézendő beadványok és irataikra, de nem egyszersmind a telekkönyvi bekeblézesekre is — mentette fel az illetékek alól; — igaz: hogy a képviselőház e hó 9-kén tartott ülésében kiterjesztette a tudományos intézetek illeték-mentességét az alapítványok telekkönyvi bekeblézésére is; — de az esetben: ha ö Felsége fenidézett legmagasabb határozatának hatálya az 1868-ik 23. t. cz. hozatalával csakugyan megszűnt volna, az Akadémia illeték-mentessége csak a hagyományokra, a beadványok és irataira, és az alapítványok telekkönyvi bekeblézésére szoríttatnék. — következésképp nem terjedne ki valamennyi még a peres eljárással is egybekötött bélyeg-, annál kevésbé a vagyon-átruházások, az élők közötti ajándékok s alapítványok után járó illetékekre is; — ez esetben tehát oda terjedne igénytelen nézetem, hogy addig, mig az Akadémia törvényhozás útján valamennyi bélyeg és vagyon-átruházási illetékek alól felmentetnék; — ö Excellentiája a pénzügyminister az 1868-ik 23. t. cz. 30. §. alapján részesíthetné az Akadémiát — ennek kérelmére — a fen érintett — már ö Felsége által is legkegyelmesebben megadott bélyegmentességi kedvezményekben; — a múltra nézve pedig a telekkönyvi bekeblézesek után eddig kivetett és fizetetlenül maradt illetékek alóli felmentetésében is; e nézetemet azonban Excellentiád s a méltóságos Igazg. Tanács bölcs elhatározása alá terjeszt. én e részbeni kegyes utasítását kérem.

4-cr. Az akadémiái palotából a Dunarakpartra városi területen keresztül vezetett két alagút engedélyezése és használata iránt Pest városa tanácsával kötendő s Excellentiád által helyben hagyott, sőt aláírt és 3 $\frac{1}{2}$. alatt másolatban idezárt szerződést

nem mulasztottam el Excellenciád kegyes meghagyásához képest Pest városa tanácsának betérjeszteni, mire azonban a város közösége tudtommal odig még nem nyilatkozott.

5-ör. Néhai Patkó János hagyatékához tartozó budai háztelek f. é. február 1-én 1,800 frton adatott el, de mivel a vevő nem teljesítette a kikötött árverési feltételeket, a háztelek m. hó 14-én a vevő költségére és kárára újra előrvereztetett, minnek eredményéről s az ennek folytán eszközöltekről most várom a végrendeleti végrehajtónak értesítését.

6-or. Néhai Meszlényi Márton János végrendeleti örökösei ellen 300 db. arany és járulékai iránt Pest városa törvényszéke előtt lefolyt per f. é. aug. 19. végítélet alá bocsáttatván, eddig az előadónak időközben kir. táblabíróvá lett kineveztetése miatt el nem intéztethetett, hanem valószínűleg jövő év elején fog eldöntetni; — miről megteendem alázatos jelentésemet.

7-er. Néhai Edl Kálmán hagyatéka tárgyában van szerencsém az eljáró szolgabíró levele nyomán alázatosan jelenteni, hogy a f. é. jul. 29-én tartott tárgyalásra hozott végzéssel a hagyományozott tőkékre a jövedelemből esendő kamatoknak felosztása és a járulékoknak kiszolgáltatása 1871. január 3-ától folyóvá tétetett, és helyettesemnek meghagyatott, hogy a jövedelmet kezéhez vevén a hagyományosoknak átszolgáltatassa. — A f. é. május 4-én tartott tárgyaláson kiderült, hogy a hagyatékot még 15,950 frt terheli; azonban a végrendeletből s az örökhagyó sajátkezű kimutatásából kitűnik, hogy a jószág árát 39,000 frt erejéig az örökhagyó kielégítette, a vételár 42,000 frt lévén, a jószágon fekvő teher nem illetheti $\frac{2}{3}$ -ban a hagyatékot; azért tartatott is meg május 4-én a tárgyalás, hogy mutattatnék ki: kit terhel a hagyatéki vagyona bekebelezett és fizetetlenül maradt 15,950 frtnyi teher? azonban a birtoknak megidézve volt eladója Kacs Kovics Károly meg nem jelent, — az örökhagyóval egy harmadában közös vevő Kacs Kovics Sándor pedig különféle kifogásoknál fogva mulasztotta el, daczára hogy bíróilag is megintetett, mindeddig számadásának bemutatását, illetőleg a hagyaték tisztába hozatalát; — azért a május 4-én felvett tárgyalási jegyzőkönyv nyitva hagyatott; és mihelyt a kívánt számadás megérkezend, a hagyaték végleg el fog intéztetni.

8-or. Néhai Káldy Miklós hagyatékához tartozó és f. é. január 28-án közárverésen eladott pesti ház 35,300 frtnyi vételárának harmad részéből beszedtem, s az akadémiai pénztárba f. é. nov. 1-én befizettem 11,600 frtot; maradt a 22 frt 95 kr. megállapított árverési költség levonásával még 143 frt 71 kr. tőke, s a vételár harmadrészének f. é. febr. 1-től november 1-ig járó 5% kamata; mely hátralék csak a házon fekvő illetékek ki általi viselése iránt felmerült vitás kérdésnek elintézése után fog a városi letét pénztárból kiszolgáltatni.

9-er. Néhai Román Ferencz hagyatéka tárgyában az örökhagyó egyik végrendeleti végrehajtója Gecsey György úr ajánlására Gulácsy Dezső beregszászi ügyvédet bíztam meg az Akadémia képviselőségével, oly utasítás mellett: hogy az Akadémia hagyományát mielőbb biztosítsa, az erről hozandó végzést, ugy Munkács városa által elkészített leltárt hiteles másolatban megküldje, valamint Popovics Miklós úrtól, a badalói tagosírási perre s a Hoffmanféle tartozásokra vonatkozó iratokat megszerezze, s ezen, ugy a nevezett végrendeleti végrehajtó úr által közölt egyéb e tárgyban reá bízott ügyekben, mielőbb tegye meg a szükséges lépéseket; az eszközöltekről nem mulasztandom el, mihelyt körülményes tudósítást veendek, megteenni alázatos jelentésemet.

10-er. Néhai Zmeskál János hagyatéka tárgyában van szerencsém jelenteni : hogy ezen hagyatéknak Nógrád megyei Felső-Penczen, szint úgy mint a Pest-Solth megyei Fehéregyházán fekvő ingatlanai, eddig leltározattak, a leltárak eddig be is küldettek ; — a Gömör megyei vagyon pedig a legközelebbi időben fog leltározatni ; az Akadémiának örököségi igényeit, jóllehet azok a végrendelet szerint csak az örökösödő édes atyja s ennek testvéröccsének törvényes utódok nélküli meghalásának esetére nyílnának meg a hagyatékok felére, — mégis tanácsosnak vélem telekkönyvileg biztosítani ; mire nézve kikérem Excellentiád s a méltóságos Igazgató Tanács kegyes utasítását.

11-er Néhai Mandel Károly bárónak még 1827-ik évben az Akadémia részére tett 1,050 frt alapítványát, melyet már elveszettnek hittem, annak egyik örökösétől Mandel Rudolf báró urtól az 1863. jul. 1-től f. é. sept. 30-ig járó 6% kamatával együtt 1,506 frt 75 krral beszodtem és f. é. oct. 11-én szintugy mint

12-er. A néhai Szaniszló Ferencz nagyváradai püspöknek 500 frt ujabbi hagyományát befizettem a földhitelintézet kezelése alatt lévő akadémiai pénztárba.

13-or. Néhai Parola Ferencznek az Akadémia, s az ennek felügyelése alatt álló írói segély-egylet részére külön-külön végrendeletileg hagyott 500 frtnyi alapítványát f. é. nov. 28-án fizettem le az akadémiai pénztárba.

14-er. Néhai Szathmáry Karolinának az Akadémia részére földtehermentesítési kötvényben tett 10,000 frtnyi hagyományát általadtam az Akadémia részére földtehermentesítési kötvényben tett 10,000 frtról szóló és 261. sz. a. kiállított tomes-bánság-kerületi földtehermentesítési kötvényben a f. é. nov. 1-én járó szelvényekkel együtt.

15-ör. Az Akadémia kezelése alatt álló Kazinczy-alapból Tóth Lőrincz úr és neje által kölcsön vett 2,000 frtról kiállított kötelezvényt, mely azoknak az illóti uton 14. sz. alatt fekvő házukra betábláztatott, van szerencsém Excellentiád s a méltóságos Igazgató Tanácsnak 4 % a eredetben ide zárva bemutatni.

16-or. Néhai Schernhoffer Károly helybeli gyógyszerésznek az Akadémia részére tett 100 frt hagyománya — továbbá

17-er. Néhai Nizsalkovics László és Aulinger Francisca közös végrendeletüknél fogva az Akadémiának hagyott 400 frt alapítványa és

18-or Néhai Glück Károlynak az Akadémia részére tett 50 frtos hagyománya tárgyában megtétettek azoknak mielőbbi befizetése iránt a szükséges lépések.

Midőn a reám bízott akadémiai jogügyek ez évbni vezetéséről szóló jelen alázas jelentésemet Excellentiád és a méltóságos Igazgató Tanács magas elhatározása elé terjesztém, s az e részben megkívántató kegyes utasítások kikérnem, mely tisztelettel maradok Excellentiád és a méltóságos Igazgató Tanácsnak alázas szolgálja Hin-ka József s. k. m. akad. ügyész. Pest 1870. decz. 14.

E jelentés minden egyéb pontjaira nézve, tudomásul vétetvén, illetőleg a függőben maradt ügyekre nézve a további jelentés bevéartván : s mi a 2. pontban előadott Rhédey-féle szőlő miatti pert illoti, annak megítélését, szükséges-e ez ügyben a szokott információt elkészíteni és kinyomatni, az Igazgatóság épen jelentő ügyész úrtól várja, s azon esetre, ha ily értesítéstől nagyobb sikert remélhetni, utasítja, hogy ez iránti véleményét az Akadémia elnökéhez benyujtva, az informatio kinyomatását kérje s eszközje. Ugyanazon pontban megütközéssel vette az Igazgató Tanács, hogy a Rhédey hagyatékot illető számadási észrevételek tárgyában még 1865. aug. 25-én kiadott elnöki hát-

irati rendelet maig sincs foganatosítva. E foganatosítással, mint magából a hátirat szavaiból kitűnik, Szöke János pénztári tiszt mint számvevő volt megbízva; ki többé nem lévén az Akadémia tisztviselője, jelentésttevő tisztviselő ügyész úr bizatik meg, hogy azon számadási észrevételeket mind a debreczeni collegium letéti pénztár hivatalának, mind Balácsi József úrnak mint számadóknak küldje meg, oly elnöki felszólítással, hogy arra mielőbb válaszoljanak, úgy hogy e tárgyban végjelentését ügyész úr legkésőbb 3 hónap alatt beadhassa. A 3-dik pontban előadott illetékmentességi kérdést az Igazgatóság a közelebbi őfelsége szentesítése alá terjesztett törvény által elosztatottak véli. A 4-ik pontban említett rakparti alagút iránti végzése Pest városának már megérkezett s alább előfordúl. A 10-ik pont szerint a Zmeskál-féle föltételes örökség telekkönyvi biztosítását jelentő ügyész úr minden erélyvel eszközölje. A 11-ik pontban felhozott Mandel-féle alaptőke behajtását megelégedéssel veszi tudomásul az Igazgatóság. A 13-ik pont egy kifejezésére megjegyeztetik, hogy az írói segélyegylet pénztára az Akadémia pénztárával semmi kapcsolatban nincs. Végre Tóth Lőrincz úr eredeti kötelezvénye a Kazinczy-omlék alappénztárába a m. földhitelintézethez fog áttétetni megőrzés végett.

XCVII. A főtitkár bemutatja a m. kir. kormány és lánczhid társaság között a lánczhidnak az ország részére megvétele iránt kelt szerződés egy eredeti példányát, melyet a m. kir. pénzügyminister úr, egy hivatalnoka által, az Akadémia számára megküldött; minthogy e szerződés 10. pontja szerint azon részvény-váltásdíjak, melyeket a kormány részéről Pest városánál letett váltásdíj összegből, az illető részvényesek, részvényeik előmutatása mellett, a törvényes elévülési idő alatt föl nem vennének, kamataikkal együtt, a M. T. Akadémia alapjának növelésére, elismervény mellett az Akadémiának lesznek átadandók.

Tudomásul vétetvén, az eredeti szerződés, az alapító levelek közötti megőrzés végett, átteendő a m. földhitelintézetnél levő akad. pénztárhoz.

XCVIII. A főtitkár bemutatja sz. k. Pest város f. é. nov. 16-án tartott tanácsülése ³⁶³⁵⁸₁₆ sz. alatti végzését, elnök b. Eötvös József úr azon térítvényével, mely szerint az intézet nevében magát kötelezi, hogy az akadémiai palota előtt az Akadémia-utcában készült tüzscap előállítási költségeit, az intézet sajátjából viselendi, s bele egyez egyzersmind abba, hogy a tüzscap, mely mindig a város tulajdona marad, csupán tüzveszély idején fog használtatni.

Tudomásul vétetvén, a jegyzőkönyvi iratokhoz csatoltatik.

XCIX. Ugyanaz bemutatja szintén Pest városa f. é. decz. 6-án tartott tanácsülése 38655. számú határozatát, mely által a város és Lónyay Menyhért akad. alelnök közt 1870. decz. 3-án, az akad. pincze-helyiségekből a dunai rakpartra vonuló két alagút használata iránt kelt szerződés helyben hagyatik, oly módon, hogy a 300 frt évi haszonbér a múltra nézve mostanáig egyszerre, jövőre nézve pedig, a szerződés 3. §-a értelmében, fél évi előleges részletekben lesz fizetendő; továbbá a Rudolf rakpartnak a palota melletti része átalakítása iránt kiállított akadémiai térítvény a középítési bizottságnak adatik ki véleményre.

Az Ig. Tanács Pestvárosának e határozatát tudomásul vévén, egyzersmind annak másolatát az akadémiai ügyészszel közzéltetni rendeli. Minthogy azonban a jelenlevők részéről alapos kétségek támasztattak az iránt, hogy ez alagutak jövedelme a 300 frt évenkénti haszonbér fizetését fűdőznél, gr. Károlyi György Igazgató Tag úr ő nmltga

fölkéretik, hogy a pinczehelyiségek bérleti viszonyait megvizsgálva, arra nézve, nem lenne-e célszerűbb az alagutak használatáról, a szerződési 3-ik pont szerint végkép lemondani, adjon véleményes jelentést.

C. Olvastatott a M. T. Akadémia f. é. oct. 31-kén tartott ülése jegyzőkönyvének 275. pontja, mely szerint válaszul az Igazgatóság 1870. május 27-ki LXIII. számú végzésére, az összes ülés úgy vélekedik, hogy miután az Ügyrendben (88. sz.) gondoskodva van arról, hogy minden egyes esetben külön elhatározandó, kiadassék-e a jutalom az elhunyt író örököseinek, vagy no? más szabály alkotása fölösleges.

Tudomásul szolgál.

CI. A főtítkár előterjeszti a tud. Akadémia f. é. nov. 28-ki összes ülése 304. számú végzését, melyben *Szarvas Gábor* a múlt évben Marczibányi díjat nyert pályamunkáját „A Magyar Igeidőkről”, tekintve, hogy azt szerző tetemes változtatásokkal újra dolgozta, s tekintve a jutalom csekélységét, ivenkint 10 frt tiszteletdíj mellett határozza kiadatni, s ez összegnek a költségvetésbe fölvételét kéri.

Ugyanaz bemutatja Reisz György folyamodványát, ki „Régi aláírások gyűjteményének” az Akadémia által már elfogadott II. kötetéért járó 250 frt vételárát az 1871-ki költségvetésbe fölvételni kéri.

Jelenti végre a főtítkár, hogy 1869. és 1870-ben négy fizetéses rendes tag hunyt már el, kiknek helyére a következő rendes tagok fizetésbe léptetve nincsenek; kéri tehát az illető négy tagnak a fizetése sorába fölvételét.

Az akadémiai költségvetésnek 1871-re összeállítására immár szükségesnek találattván, a munkálattal ugyanazon, gróf Károlyi György, Szőgyényi László és Csengery Antal ig. tag urakból álló küldöttség bizatik meg, mely a múlt évi költségvetést is készítette, s melyhez a fentebbiek, valamint az Akadémiának a főtítkár által összeírandó egyéb kívánatai és tudományos szükségletei is átteendők, jelentése bevéartván.

CII. Olvastatott Takács István akad. főtítkári segédnek az Akadémia elnökéhez intézett irata, melyben az Igazgató Tanács f. é. oct. 31-iki ülésének őt illető határozatáért köszönetét fejezve ki, s tekintve, hogy az Akadémia alapítványaiból közelebb 1,080 frt bevehetlennék bizonyult, régi ohajtása valószínűsítául 300. frtot ajánl fel az Akadémia alaptőkéjéhez, mely összeget be is fizetvén, az a főtítkár jelentése szerint a m. földhitelintézethez áttétetett.

Az Igazgatóság teljes múltánylatát fejezi ki ez adományért, miről az alapítványtevőt, jelen jegyzőkönyv kivonatának részére kiadása által, értesíttetni határozza.

CIII. Rónay Jácint, a Kazinczy emlékvagyon tisztába hozására kinevezett bizottság előadója, bemutatja Tóth Lőrincz urnak, mint a Kazinczy alapítvány volt kezelőjének, ez alapítványra vonatkozó jelentését, a számadások, aláírási ivenk, naplók s ez ügyre vonatkozó összes iratok melléklésével.

E jelentés egyelőre tudomásul vétetvén, miután az összes Kazinczy ügynek végleges tisztába hozatalára — jelentéstevő szerint is — a Zemplén megyei kezelő Evva András úr számadásainak átnézése, s a most bemutatott számadásokkal leendő gondos kombinációja szükségeltetik: jelen jelentés, a mellékelt összes számadási iratokkal együtt, átteendő Hinka József akadémiai ügyész úrhoz, mint a ki az Evva-féle számadások átnézésével már előbb megbízott, oly utasítással, hogy a kétféle számadásokat egybe vetve, jelentését a Kazinczy emlék-vagyon tisztába hozására kiküldött igazgatósági bizottsághoz lehető hamarsággal benyújtani igyekezzék.

CIV. A következő ülés ideje 1871. január 15-ére (d. e. 11. órára) határoztatott.

Harminezhatodik akadémiai ülés.

Ö s s z e s a k a d . ü l é s .

1870. decz. 19-én.

Sztoczek József osztályelnök helyettes elnöklete alatt.

324. A közokt. m. k. miniszter úr ö nagyméltósága, Budán f. é. decz. 9-én, 26474. sz. a. kelt kegyes leiratában, értesíti az Akadémiát, hogy Henszlmann Imre lev. tagnak a löcsei kath. templom és falfestései megvizsgálására tett uti költségei és napi díjai fejében 181 frt 83 krt utalványozott, melyet bélyeges nyugtájára a pesti adóhivatalnál fölvehet.

Ugyanaz Henszlmann l. t. jelentése folytán a löcsei templom falfestései restaurálására Storno Ferencz kiküldését jóváhagyván, ennek a mondott falfestvények megtekintése végetti útjára 200 frtot ígér utalványozni, hogy a restaurációra tervet és költségvetést készíthessen.

Végre a zsegrai kis templom és kassai szent Mihály kápolna falfestményeit Storno úr ugyanazon löcsei útja alkalmával megvizsgálván, ha ezek fontossága a vizsgálatból kitűnnék, ezek kijavitása iránt is készítsen javaslatot és költségvetést; mely utóbbi vizsgálat megtételére ha az utalványozott 200 frt elegendő nem lenne, az Akadémia javaslatára pótoltatni fog.

Áttétetik az archaeologiai bizottsághoz, hogy mindenekben a leirat szerint járjon el s annak idejében jelentését az összes ülésnek mutassa be.

325. Olvastatott az I. osztálynak decz. 5-ki üléséből fölterjesztett ajánlata Bálint Gábor kiküldése iránt a mongol nyelv tanulmányozása végett; mely szerint az Akadémia részéről ez utazás költségei fedezésére, 1871-től kezdve, négy éven át, évenként 100 arany volna folyóvá teendő, ha pedig e kiadást az akadémiai költségvetés meg nem bírná, a vallás és közoktatási miniszter úr annak a tudományos czélokra szánt ösztöndíjak rovatából való fedezésére volna felkérendő.

Az osztály javaslata minden pontjaiban elfogadtatván, az Akadémia fölkéri az Igazgató Tanácsot, hogy az évenkénti száz-száz aranyat 1871—1874 éveken át a költségvetésbe folyvást fölvenni, ha pedig ez a pénztár állapota miatt meg nem történhetnék, a közoktatási miniszter úr ö nagyméltóságát, az osztály javaslata szerint, e teherviselése iránt megkeresni méltóztassék.

326. A főtítkárr bemutatja az osztályok jelentéseit, miszerint a Toldy Ferencz rendes tag indítványozta tudományos kézikönyvek és folyóirat kiadása iránt tanácskozándó bizottságba az I. osztály *Greguss Ágost, Hunfalvy Pál* és *Toldy Ferencz* rendes tagokat, — a II. osztály *Horváth Mihály* oszt. elnököt, *Tóth Lőrincz* és *Rónay Jácint* r. tagokat, — a III. osztály *Margó Tivadar, Lutter Nándor* és *Schwarz Gyula* l. tagokat választotta.

Tudomásul vétetvén, az Akadémia elnöke mint egyszersmind bizottsági elnök értesítendő, s a bizottság összehívására fölkérendő.

327. Az I. osztály jelenti, hogy báró Schlechta Ottokár úr cs. kir. követségi taná-

csos, a c. s. k. keleti Akadémia igazgatója, s Akadémiánk külső tagja „Manuel terminologique” című munkáját az Akadémiának kívánná ajánlani s reá engedélyt kér, minek köszönetteljes elfogadását az osztály javasolja.

B. Schlechta Ottokár külső tag úr Akadémiánk iránti szíves figyelmének e tanujelét az összes ülés is köszönettel elfogadja; miről a méltóságos báró urat jelen jegyzőkönyvi kivonat közlése mellett, ugyanazon magán uton, melyen a felszólítás jött, értesíteni határozza.

328. A főtítkár bemutatja az akadémiai ülésort 1871-re.

Helyben hagyatván, kinyomatása és a tagok közötti kiosztása elrendeltetett.

329. Olvastatott Széles Farkas m. kir. bányahivatali főnök Rézbányán f. é. decz. 10-én kelt levele, melyben Mikó Béla, e végre kiküldött m. k. kohótisztet a Rézbányára vonatkozó bányatörténelmi adatok összeszedésében kitelhetőleg gyámoltatni kéri.

Az Akadémia e bányatörténelmi adatok felbuvárlására egyébkint segédkezet nem nyújthat, mint az által, hogy könyvtárát és kézirat-gyűjteményét szívesen megnyitja a kiküldött tiszt úrnak, miről ez a főtítkár által már értesítve is van.

330. A III. osztály Kiss Gábor mérnök benyújtott kéziratát: „Mennyiségek elemzése” stb. czimmal, oly véleménynyel adja be, hogy az, átdolgozás végett, szerzőjének visszaküldendő.

Az osztály véleményével visszaküldetni határoztatik.

331. Bemutatott id. Mátyás Péter XXXII. és XXXIII. közleménye a Magyar Nyelv Szótárából kimaradt szavakról.

Átteendő a Szótár szerkesztőjéhez.

332. Szabolcs megye közönsége dr. Szabó és dr. Farkas 3-ik évnegyedi jelentését a légügyi viszonyokról megküldvén,

Átteendő a math. és természettudományi bizottsághoz, lehető használás végett.

333. A bécsi cs. k. Theresianum igazgatósága, értesítvén, hogy ez intézetben f. é. oct. óta magyar történelmi tanszék áll fenn, s magyar ajku ifjak számára hazánk történelme rendes és kötelező tantárgy: kéri az Akadémiát, hogy történelmi kiadványait úgy a múlt, mint jövőre nézve a Theresianum könyvtárának küldené meg.

Átteendő az állandó könyvtári bizottsághoz vélemény és a munkák kijelölése végett.

334. Olvastatott a m. kir. pénzügyminiszter úrnak Budán f. é. november 16-kán kelt kegyes irata, mely szerint az akad. statistikai bizottsága fölterjesztése nyomán az adó-reform tárgyában összehívott szakbizottság munkálatait egy-egy példányban megküldi.

Köszönettel vétetvén, átteendő a statistikai és nemzetgazdasági bizottsághoz.

335. Az arch. bizottság előadója jelenti, hogy a német-újvári vár fentartása iránt gr. Erdődy Sándor úr önmagától, mint a herceg Batthyányi hagyomány gondnokától kedvező ígéretet vevén: e szerint az akadémiai összes ülés f. é. 276. számú végzése szerinti közbenjárás többé nem szükséges.

Tudomásul szolgál.

336. Olvastatott az arch. bizottság jegyzőkönyvének f. é. 104-dik száma, mely szerint az Akadémiának javasoltatik, intézne felszólítást Komárom megyéhez, oly értelemben, hogy az ó-szőnyi és egyéb ottan körül talált régiségek egy, magában Komárom városában alapítandó, muzeumban eltétessenek és jövőre megóvassanak.

E bizottsági javaslat értelmében az Akadémia meg fogja keresni Komárom me-

gye közönségét, méltóztatnék Komárom városában oly alkalmas és biztos helyiségről gondoskodni, melyben az azon vidéken talált, és még ezután is fellelendő régiségek letehetősséne, s mind az idő viszontagsága, mind romboló kezek ellen biztosan megőriztessenek.

337. Ugyanazon bizottság jegyzőkönyve 105. pontjában javasolja : kéressék meg a m. kir. közlekedési ministerium, hogy kegyeskedjék a m. kir. állami főmérnökséget, melynek egyik teendője úgy is az ó-szónyi római telepen átvonuló országút jó karban tartása, oda utasítani, hogy az ásátás közben előforduló alapokat, síremlékeket stb. egy e célra készített térképre lerajzoltatni és a nagyobb és érdekesebb leleteket az arch. bizottságnak azonnal bejelenteni sziveskedjék.

Elfogadtatván, ily értelemben a nmgu közlekedési miniszter úrhoz felterjesztés határozottatott.

338. A főtítkáár jelenti, hogy a miskolci ref. gymnasium igazgatósága térítvényt s köszönő levelet küldött az Akadémia részéről közelebb hozzá juttatott kiadványokért. Tudomásul van.

339. Az alkönyvtárnok jelenti, hogy Knauz Nándor I. tag következő munkákat ajándékozott az akadémiai könyvtárnak :

Magyar Sion, Egyház-történelmi folyóirat IV. V. évf. Esztergom. 1866. 1867.

Lányi Károly Magyar egyház történelme ; átdolgozta Knauz Nándor. I. II. kötet. Esztergom 1866—1870.

A Pozsonyi káptalannak kéziratai. Knauz N. Esztergom. 1870.

A Nápolyi Margit Legenda. Knauz N. Esztergom. 1868.

Az Esztergomi főegyháznak Okmánytára. Knauz N. által I. II. füzet. Esztergom. 1863—1866.

Adalek Capistranoi sz. János életéhez. Közli Mircse J. Esztergom. 1870.

Gizela királyné sirjáról. Irta Csátó Antal. Pest. 1862.

Id. Bartal György nyílt levele Knauz Nándorhoz „Toldy Ferencz valamijére Sz. Istvánról.”

Pauli sz. Vincze Leányai meghonosítva Esztergomban. Esztergom 1865.

Id. Bartal György. A Parthus. Hun-Magyar Scythákról. Kiadta Knauz Nándor. Pest. 1862.

A magyar egyház régi mise és zsoltosma könyvei. Összeszedte Knauz Nándor. Esztergom. 1870.

A budai kir. várpalota kápolnája. Irta Knauz Nándor. Pest. 1862.

340. A főtítkáár bemutatja a közelebbi összesülés óta még beérkezett ajándék, csere és köteles példányok jegyzékét, mely következő :

I. Testületektől :

Asiatic Society of Bengal, Calcutta. a) Nuskha i Dilkuska. b) Journal. Vol. XXXIX. Nro 159. 160. 161. c) Proceedings. 1870. Nro 3—6.

Society of Antiquaries. London. a) Archaeologia. Vol. 42. P. II. b) Proceedings. Vol. IV. Nro 7.

Ferdinandum. Innsbruck. Zeitschrift. 3-te Folge. 15. H.

Société Archéologique. Luxembourg. Publications. Vol. XXV.

K. K. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1870. Nro 10. 12. b) Jahrbuch. XX. B. Nro 3.

K. K. Centralcommission für Baudenkmale. Bécs. Mittheilungen. 15. Jahrgang. Nov. December.

M. k. közoktatási ministerium. Buda. Sarmiento : Life in the Argentine Republic.

II. Magánosoktól.

Jakab Elek l. t. Kolozsvár. A királyföldi viszonyok ismertetése.

Mentovich Ferencz. M. Vásárhely. Uj világnézet.

Vámbéry Armin l. t. Pest. Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik.

Vivenot Alfréd. Bécs. Zur Geschichte des Raststadter Congresses.

Leitner G. W. Lahore. The languages and races of Dardistan. Vol. I. P. 1. 2.

Horn Ede. Pest. L' Economie politique avant les Physiocrates.

Tipold Özséb. Pécs. Világtörténelmi helyek Zsebszótára.

III. Köteles példányok.

M. kir. egyetem nyomdája. Buda. a) Az orsz. középtanodai tanáregylet közlönye. III évf. szeptemberi füzet. IV évf. 1. füz. b) Ugyanannak emlékirata a középtanodai törvényjavaslat ügyében. c) Slotta : Jubilum honoribus Illimi Dni Sigismundi Szuppan. d) A m. kir. tud. egyetem tanrende az 187°/₁ tanév téli szakára. e) Beszéd az egyetem 187°/₁ tanévi rectora és tanácsa beigtatásakor. f) Beszéd az 187°/₁ tanév megnyitásakor.

Szigler testvérek nyitrai nyomdája. A nyitrai r. kath. főgymnasium önképző együletének évkönyve. 2. évf.

Ugyanazok komáromi nyomdája. Schematismus Ordinis S. Benedicti Archiabbatiae S. Martini ad 1871.

Skarnitzel Ferencz nyomdája. Szakolcza. a) Zlatnicza. b) Nevädze. c) V mojom Väzeni.

IV. Akadémiai kiadás.

Nyelv és széptudományi Értekezések XI. sz.

Math. és Természettudományi Közlemények. VI. köt. IV. sz. VII. köt. 1. sz.

Értesítő IV. évf. 15. sz.

A III. osztály ülese.

1870. decz. 19-én.

S z t o c z e k J ó z s e f oszt. elnök elnöklete alatt

342. (52.) Az osztálytitkár jelenti, hogy a mai ülésre bejelentett két rendbeli értekezés visszavonatván, csupán egy tanácskozási tárgy van elintézendő, s ez a III. osztály 1870. nov. 28-án tartott értekezletétől van áttéve az osztályhoz.

Ezen tárgy Vész János Ármin r. t. indítványa az iránt, hogy a nyomtatványokból az Ügyrend értelmében a szerzőnek kijáró 6 példány helyett 25 adassék, úgy az Értekezésekből mint a könyvekből. Ezt azzal indokolja: hogy a szerző maga legjobban képes munkáját oda juttatni, hol az leginkább kell, s ezen helyeken megismertetvén, nagyobb körben terjedhetne szét: míg most tény, hogy az Akadémia kiadványait alig veszik, azok létezése alig ismeretes, s így czélt nem érve halmozódnak a raktárban. Ezen indítványt az értekezlet elfogadta s az osztálynak ajánlotta.

A III. osztály a felhozott indokokat helyeselvén, szintén hozzá járul s pártolólág terjeszti az összes ülés elé.

TUDNIVALÓK.

1. Az Akadémia ÉRTESÍTŐ-je oly folyóirat, mely az ülésein történt előadásokat s tárgyalásokat hozza, amazokat kivonatban, ezeket a jegyzőkönyv szerint.

2. Minden, ki az Akadémiában előadást tart, végzésileg fel van híva, hogy annak előre elkészített kivonatát, még azon ülés folytán kézbesítse a titoknoki hivatalnak.

3. Az Értesítő tartalmát teszik:

a) Az osztály-ülésekben előadott minden értekezés kivonata. Egy-egy kivonat *legfeljebb* 8 nyomtatott lapra terjedhet. Továbbá az ülésen felolvasott könyvismertetések, bemutatások, kisebb előterjesztések, melyek önálló tudományos értekezésnek nem tekinthetők.

b) A közlésben felolvasott értekezések kivonata, ha szinte maga az értekezés az Évkönyvekben jelenik is meg.

c) Kisebb emlékbeszédek, necrologok s effélék, melyek t. i. nem az Évkönyvekbe valók. Évkönyvbe szánt emlékbeszéd kivonata csak úgy ha belőle alkalmas kivonatot lehet készíteni.

d) Az Akadémia mindennemű (osztály-, összes, és igazgatósági) üléseinek és nagygyűléseinek tárgyalásai; csupán a közönség elé nem való dolgok elhagyásával. E szerint

e) A tisztán személyt érdeklő ügyek mellőztével minden egyéb, a tagokat és a közönséget érdeklő dolgok.

f) Általánosb érdekekkel bíró indítványok; melyeket az indítványozó még az ülés folytán, írásban is köteles beadni az Értesítő számára.

g) A kiadás végett benyújtott művek és értekezések fölötti bírálatok, vagy egészben, vagy tartalmas kivonatban. El nem fogadott munkák általánosb irodalmi becsü bírálatai is közöltetnek: de a bírálók nevei ilyenkor nem.

h) Pályaművek bírálatai, akár osztályok, akár bizottságok vagy bizottsági előadók által nyújtatnak be. Összesített vélemény vagy előadói jelentés létében az egyes bírálók véleményei nem közöltetnek.

i) Az Akadémiának ajándékozott, vagy különintézetek által cserébe küldött könyvek jegyzéke.

k) Minden ülés előtt kitétetik az elnöklő neve; de a jelenvoltak névsora nem. Az indítványt, jelentést tevők neve sem hallgattatik el; ha pedig valamely tag értekezést ajánl, vagy olvas nem-tagtól, annak neve mindig kiteendő, s az köteles a felolvasott értekezés kivonatát kézbesíteni.

l) Minden kivonat, indítvány, jelentés stb. még ülés folytán írásban beadandó, hogy az **Értesítő** szerkesztése késedelmet ne szenvedjen.

4. Ha nem-tag valamely akad. tag által kíván értekezést olvastatni fel osztály-ülésekben: dolgozatát jó előre be kell adnia a titoknak, ki azt az illető osztály-értekezlethez átteszi, mely egy tagjával a munkát átnézetvén, ennek jelentése folytán dönti el, felolvassassék-e az osztály-ülésben vagy ne; első esetben valakit a felolvasással is megbízván.

5. Ha nem-tag személyesen előadást akar tartani, erre, a munka előleges beküldésével, minden egyes esetben az Akadémia engedélyét kell kikérnie. Ilyenkor az Akadémia a beadott munkát szintén az illető osztály-értekezlethez teszi át, s annak véleménye alapján engedi vagy tagadja meg a felolvasást.

7924/3-435.